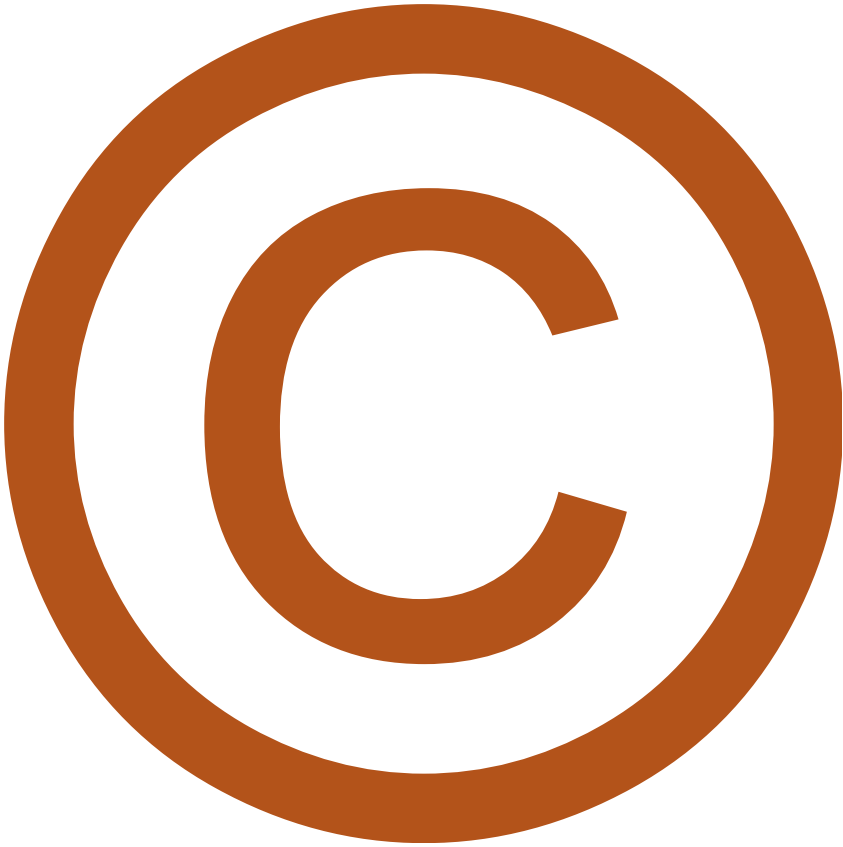

DE OMSLAG

‘Wie je bent, moet je geheim houden, vooral voor je naasten. Wees hoffelijk en geef niemand meer dan strikt noodzakelijke informatie over uzelf. Mocht u de behoefte hebben uw hart te luchten, doe dat tegenover vreemden, zonder uw naam te noemen, bij voorkeur in een taal die de aanwezigen niet kunnen verstaan.’

השא

Daan Mok

De Omslag

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

ROOS VAN JERICHO

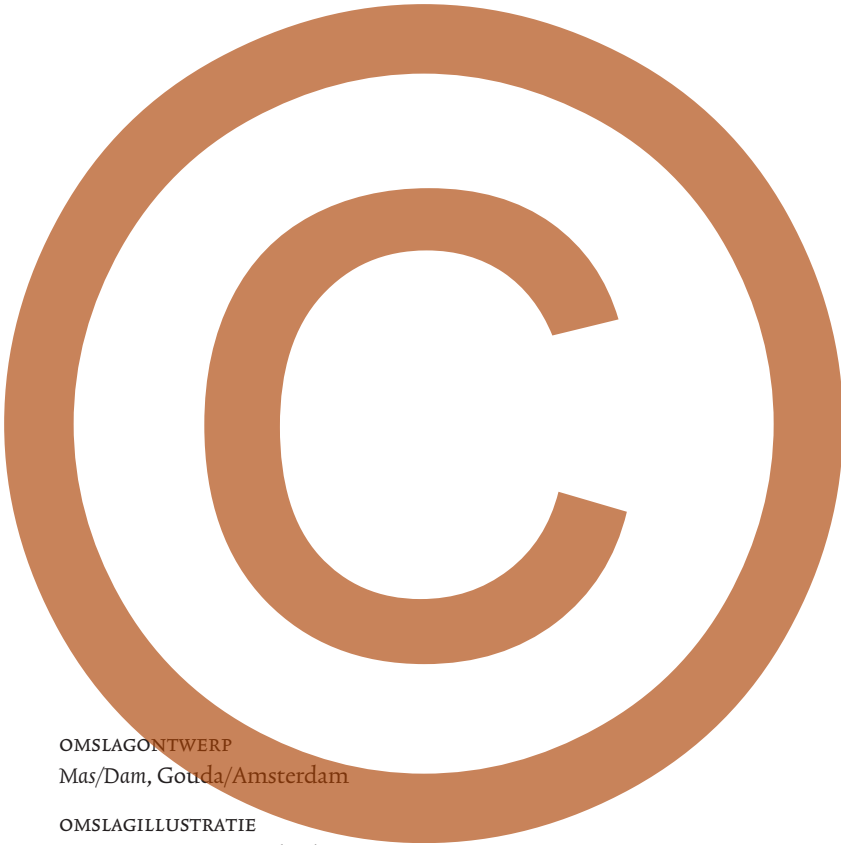
ZWELKOM IN DE WERELD

UITGEVERIJ ZUIDER-AMSTEL 2018

uitgeverij zuider-amstel

Inkijxemplaar

Personages, gebeurtenissen en andere data van dit Fries-Jiddische tafereel zijn in de fictionele blender getranspureerd. *Toch is het allemaal echt gebeurd.*

OMSLAGONTWERP
Mas/Dam, Gouda/Amsterdam

OMSLAGILLUSTRATIE
Ewa Mazur-Devaux *Arbre de quatre saisons*

Copyright © 2017 Daniël Mok, Amsterdam

NUR 301, 344

ISBN 978-90-79133-19-2

INHOUD

I GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

<i>Preludium</i>	11
1 Veranderingen op Gods akker	15
2 Pake wordt ziek	27
3 Naar de grote stad	45
4 Pake gaat dood	53
5 Overgevoelig	59
Requiem voor een kinderziel	63
6 Tromgeroffel	69
Ik ben religieus.	72
Ik ben verkleumd.	79
7 Teruggekeerd visioen	91
8 Lukas	97
Horror vacui	104
9 Op weg	111
De markt van welzijn & geluk	114
10 <i>Interludium</i>	120
11 Dromen & demonen	129
12 Dwarrelwind	139
De val	153
Na de val	156
Zinnia	159
13 Bijzondere mensen	175
14 <i>Judicium</i>	189
15 HBO	199
Zo kan het dus ook!	204
16 Het evangelie volgens Lukas	211

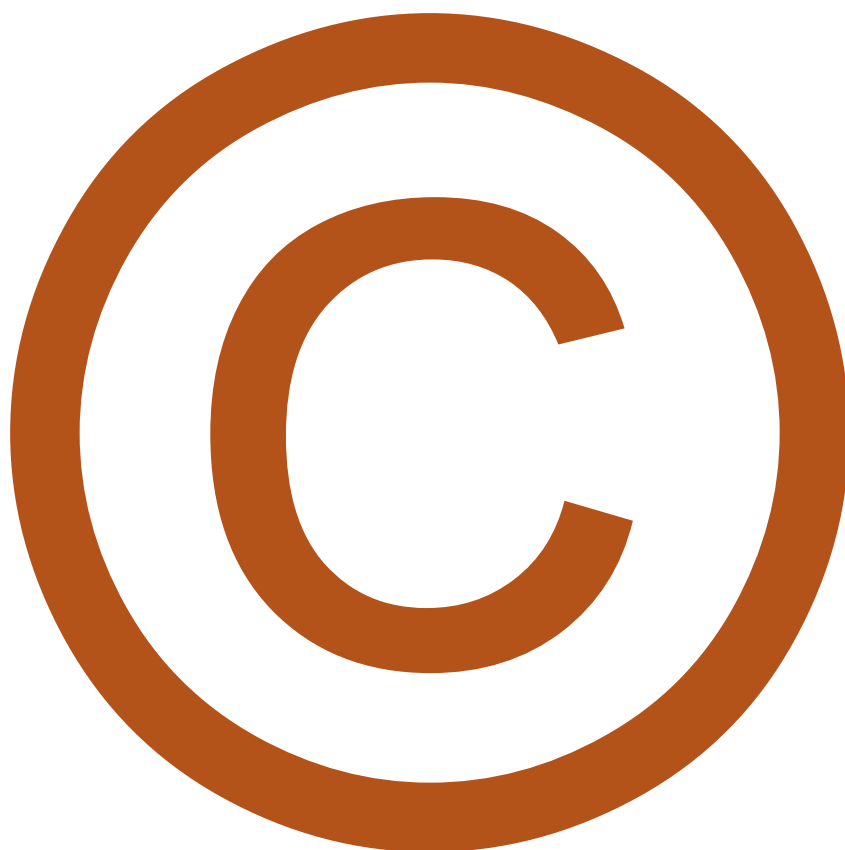
INHOUD

II ROOS VAN JERICHO

17	Welkom in de wereld	223
	'Als je eens wist, Sjikse...'	230
18	Uit het schrijfboek van Rebecca	231
19	De boekhandelaar	239
	Sjikse	242
	De brief	246
	Het dossier	252
	Intake	256
	Mijn identiteit is een schijnconstructie	260
	Jiddisjkat	260
	De donkere nacht	262

III WELKOM IN DE WERELD

20	Herwonnen visioen	271
	Rentmeesterschap	272
21	Rebecca	279
	Ontmoeting op Gods akker	284
22	Achttien, de ommekeer	295
	Boshuis	296
	Stoere vrouw	308
23	Reisgenoot	319
	De geliefden	322
	Het mooiste lied	350
24	Postludium	353
	Een bloembéd van kleurige viooltjes	356
	Personages / Vreemde woorden en uitdrukkingen	361
	Onkruid wint het laatste gevecht.	378

Inkijxemplaar

Opgedragen aan en gestut door

‘Diegene’

wier hartstocht ik niet kan weerstaan en Rintske zonder wie...
Aan M.R. die mij de weg wees en juf Janne die mij de ruimte gaf.

En ter nagedachtenis aan

‘Hiltsje’

die het daglicht niet kon verdragen

&

‘Himke’

die het daglicht nooit heeft gezien.

LIEVER LIEVER

’k Schrijf achteraf dit op

Ik schrijf wat op papier

En liever dan de fantasie

Had ik jou levend hier

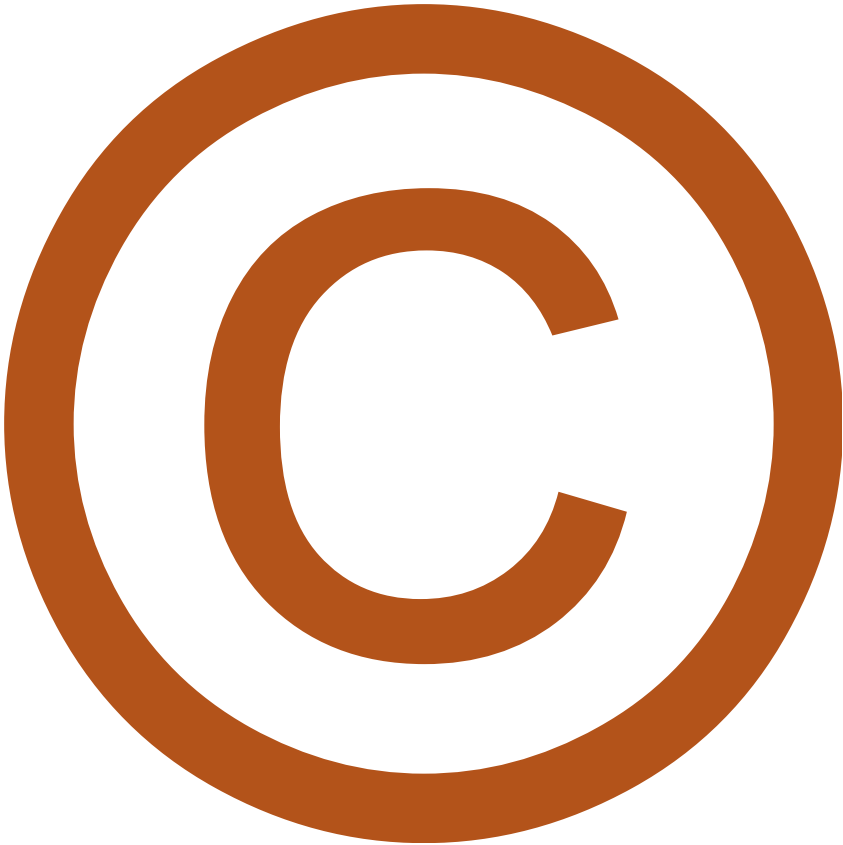
Opa, sa fier fuort en doch sa tichtby. Mama, je kon niet anders.

Oma, je bent zoveel meer dan mijn stervensvoorbeeld.

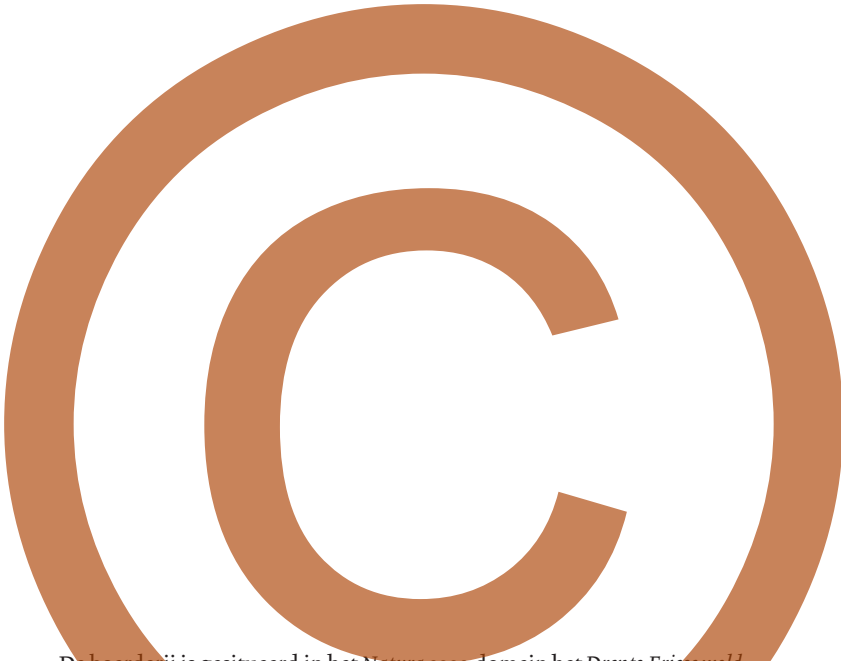
Feike, je bent zo eenvoudig en zo waardevol.

I

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

DE TIID IS DER RYP FOAR

De boerderij is gesitueerd in het *Natura 2000*-domein het *Drents-Friese wold*, ten noorden van Deveren.

Er moet een keuze gemaakt worden: het erfgoed verkopen of omschakelen naar een kleinschalig, biologisch gemengd bedrijf met gesubsidieerd landschapsbeheer in samenwerking met Staatsbosbeheer. De opbrengst zou dan minder via corporaties en meer uit rechtstreekse verkoop komen.

Het succes hangt af van de waarde die kan worden toegevoegd.

De hannen út 'e mouwe stekke sa.

PRELUDEARJE

**JELTSKE IS ZES JAAR EN VERKOOPT MET RINTSKE IN DE ZOMER
FRAMBOZEN EN AARDBEIEN LANGS DE KANT VAN DE WEG.**

Rintskes boerderij ligt 500 meter verderop, vlakbij de verharde weg. Dêr geane praatjes oer.

Ze spelen in de bossen, springen over slootjes en snoepen van de vruchten – het zijn warme herinneringen, getooid met intense kleuren en vanzelfsprekendheid.

Her laten uitkopen van de boerderij zou zekerheid brengen. Opa en oma konden dan met pensioen gaan en vader en moeder zouden een huisje krijgen en worden geholpen met een nieuw bestaan. Er is drukte, de ruzies en driftbuien maken haar gespannen. Veel familieberaad en instanties over de vloer. Wat haar is bijgebleven, zijn de weinige en stugge woorden van opa. Ze staan in haar geheugen gebeiteld, gegraveerd in zijn boerse Stellingwarver dialect. Pake spreekt geen Nederlands, of hij het verstaat? – Hij doet er in elk geval geen moeite voor. Twee keer per week gaan ze samen naar de dorpsbibliotheek. Zij zoekt boekjes met leuke plaatjes uit en opa leest daaruit voor. Zelf leest hij streekbladen, Friese literatuur, eigenlijk alles wat Fries of Stellingwerfs is. ging ze op woensdag met Rintske vanuit school er naartoe. Jeltske is vaker bij oma en opa dan bij haar vader en moeder.

‘Us Jeltske, kom’, zei hij. ‘Ik moat nedich ris mei dy prate.’

Ze lopen naar de achterdeur, pake stapt in zijn klompen en zij in de hare. Hij zei altijd: ‘Kom mijn Jeltske’ en dan ging hij aan het werk op het land of in de stallen. Hij vertelde wat hij deed, gaf antwoord op haar vragen en liet haar klusjes doen.

Wat is heerlijker dan pakes stoere meid te zijn!

NU IS HET ANDERS. Ze lopen over het erf naar het pad tussen de bosrand en het veld. Hij pakt haar hand en zij voelt zijn ongemak. Hij laat haar hand los en legt zijn armen over haar schouders, ook dat deed hij anders nooit.

‘Jeltske, jij bent mijn allerliefste zo klein als je bent. Behalve ús beppe en Bente zijn ze hier niet goed bij hun hoofd. Ik heb met beppe en dominee gesproken, gebeden en nagedacht.’

Hij haalt zijn armen van haar schouders en recht zijn rug:

‘Het is lastig famke, maar het kan niet anders. De boerderij verkopen? Tijden veranderen en er is vaak gedoe met de melkcoöperatie en de bank. Verkopen is toegeven, maar aan wat, mijn famke? De grond onder onze klompen is toch van ons?’

Hij slaat zijn armen weer om haar heen, zij ruikt de vertrouwde lucht van zijn overall. De geur van de stallen.

‘Je bent een slimme meid Jeltske, wist je dat? Amke is net zijn vader. Als ik vertel wat ze moeten doen, dan doen ze dat. Als ik niks zeg, doen ze niets. Ja, ze maken drukte, jij beste famke bent anders, net als Bente. Ik wil rust, meiske. Je vader en moeder maken me gek. Hja wolle ús wâldspultsje ferkeapje. En dan? Wat moeten oma en ik dan doen? In een boargermanswent wachten tot er bezoek komt of de dood? Dy’t gjin wurk hat, jout de duvel wurk. Onze lieve Heer zoekt ons daar niet. We horen hier en jij toch ook?’

Ja, het boerderijtje in de Friese Wouden is haar thuis.

Ze lopen het rondje, langs de vruchtbomen en terug langs het korenveld. Het meisje plukt bloemen voor het keukentafelboek.

IT IS MY TSJUSTER WAT US PAKE BEDOELT

TERUG OP HET ERF HOUDT PAKE STIL, HIJ ZAKT DOOR ZIJN
KNIEËN EN KIJKT HAAR AAN:

‘Dat skipest wol, net, wâldfanke? Do bist gjin boargerfanke. It moat bûge of
barste, mar leaver brekke as bûge dus it wie bûge of barste.’

Jeltske snapt wel dat oma en opa niet in zo’n bejaardenflat met
een balkonnetje willen wonen. En als opa iets niet wil, dan ge-
beurt het niet.

Har pake lit Gods wyn oer Gods lân waeije en buigt voor niets en nie-
mand.

Elk voorjaar leest opa het verhaal van Esther voor. Pas , toen juf
Nynke het verhaal vertelde, begreep ze dat koningin Wasty een
dappere vrouw was, die haar lichaam niet aan dronken mannen
wou laten zien, dat het knappe weesmeisje Esther haar leven
op het spel zette, en haar pleegoom Mordechai ook alleen maar
voor de Eeuwige boog en zijn volk redde.

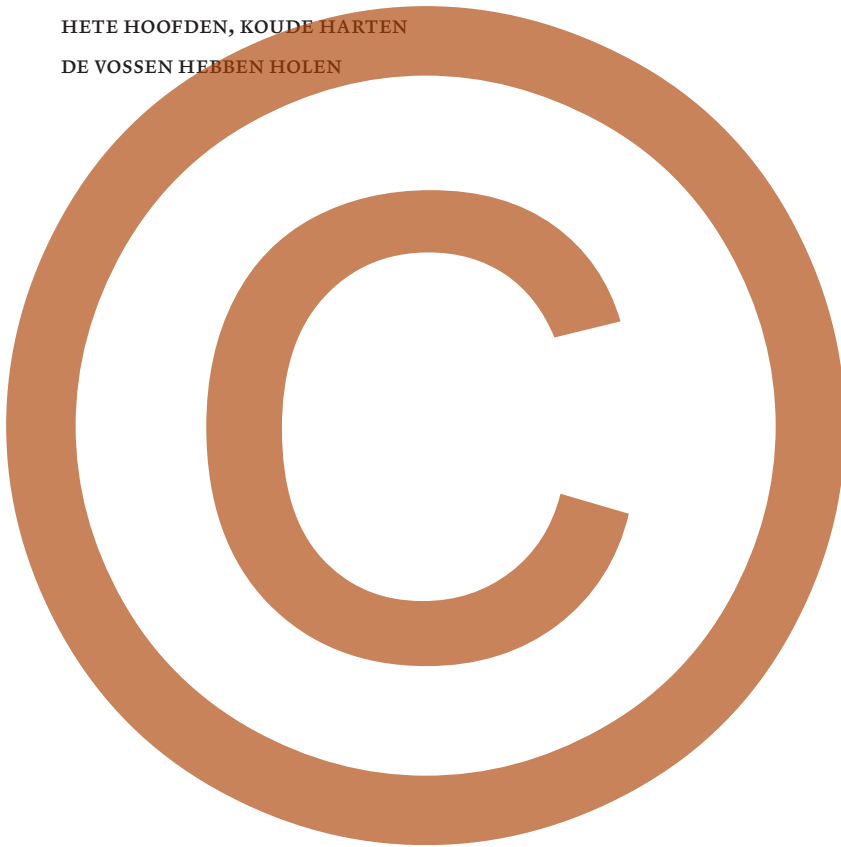
Jeltske kan het niet allemaal bevatten, ze kan het wel op haar
wâldklompkes aanvoelen.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

HEILIGE GROND

HETE HOOFDEN, KOUDE HARTEN

DE VOSSEN HEBBEN HOLEN

Dat striden is nearne goed foar as om de tahearders yn 't ferdjer te helpen.

Warskôging tsjin dwaal (2 Timóteüs 2)

HOOFDSTUK 1 VERANDERINGEN OP GODS AKKER

NEE, IK BEGREEP 'T NIET. Djurre is driftig, heit en Amke hebben boze ogen en pake is de baas.

De volgende ochtend hoorde ik pake tegen heit zeggen:

'By de tafel sitte'.

Zijn toon dulde geen tegenstand. Er ging iets gebeuren. Ik wist niet wat en hoopte dat pake zijn zin kreeg. Het maakte me onrustig en kon van de zenuwen geen hap meer door m'n keel krijgen. Ook ik wilde zonder geruzie met pake en beppe op de boerderij wonen, en met Rintske kunnen blijven spelen.

'It sit ny oan 'e kiel ta' zei beppe en sindsdien zorg ik voor de bloemen op de tafel, zij kon het niet meer opbrengen. Pake verbeet zich, zijn stem stokte bij het gezamenlijke bijbellezen.

Hoe dan ook, mem, heit, Amke, Bente en Djurre vertrokken uit de boerderij. Waarnaar toe? Ik wist het niet, het ging zoals het ging.

Ik was blij met de herstelde orde. Nou, ja... ondergedompeld en bedolven door golven van een zout verdriet, dat oud langs jonge wangen vliet. Blij was ik omdat de spanning wegebde. De emotionele uitbarstingen maakten me van streek. 'Do moatt dy net sa oanstelle', zei oma.

Pake gaat niet over één nacht ijs, hij heeft gebeden, met beppe en de dominee gesproken en besloten. Gelukkig woont Rintske vijfhonderd meter verderop.

hoorde ik van tante Aukje dat de rest van het gezin in de buurt van Skerpenseel was gaan wonen en heit en Amke de kost verdienen bij een loonbedrijf dat veel werk had in de Noordoostpolder. Van binnen wist ik heus wel dat ik geen afscheid ging nemen van beppe, pake en Rintske. Dat was een onleefbaar visioen en godsonmogelijk. – Dat kin net.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

De vertrekkende familie verdween uit beeld in een luidruchtige chaos zonder ceremonieel vertoon. Gesjouw met spullen, heen en weer gerij – ik stond erbij en ik keer ernaar en als ik mijn naam boven het geruzie uit hoorde gillen kromp ik ineen. De vooruitziende blik van pake was zijn sterkste wapen in het strijdgewoel. Met eeltige hand voerde hij strak en kortaf de regie over de operatie die meer dan een week duurde.

Ik was de kop van Jut, de zondebok die de klappen opving die voor anderen bedoeld waren: ‘Die bemoeials van Bosbeheer, die stronteigenwijze pake...’.

*‘Het geweten van de wereld gaat kapot
door anderen de schuld te geven.’*

‘Jim pake is wol in fûterkont mar gjin kweadogger’, zei oma. Ja, opa is een brombeer en is eerlijk en niet subtiel.

Rintske werd mijn kameraadje. Dat was ze al, maar nu voelde het ook zo. Zij was toen ruim drie jaar, ik was bijna vijf.

Ik kan het zelf niet bevatten, dat ik toen onbevangen en met het hart in de keel in m’n pyjamaatje en op mijn klompen in weer en wind door de achterdeur van haar boerderij naar binnensloop over de krakende trap naar boven om naast haar te gaan liggen. Vertrouwd en veilig. Weg van geruzie, rustend in iets begrijpelijks, bij iemand die gewoon doorslaapt als ik naast haar kruip.

Ook op haar boerderij was het niet altijd even gezellig.

Wy wiene elkoars kammeraatskes yn tiden fan ûnrêst en roerje.

NAAR SCHOOL

EEN BETERE TIJD BRAK AAN. Ik moest naar school, dat was eng en spannend. Het is de school waar Hiltsje, Amke en Bente op hadden gezeten. De eerste dag ging Rintske als vanzelf mee. 'Jij komt de volgende keer aan de beurt famke' zei de juf.

Ik hoor het Rintske nog zeggen: 'Jeltske en ik hearre byinoar'. Ik zie haar blik en het gezicht van de juf. Pake was ook meegegaan. Waren het zijn ogen die de doorslag gaven waardoor ik voortaan eerst naar Rintskes boerderij holde om samen met haar naar school te gaan? Rintske en pake zijn geen praters, is het daardoor dat als ze wat zeggen het als vanzelfsprekend wordt ervaren, of komt het door hoe ze het zeggen?

Wij waren de enigen die op klompen kwamen. Bij de voordeur deden we ze uit en liepen op onze sokjes met de klompen in de hand naar het lokaal waar we ze naast de deur zetten.

Het is pas dat we werden uitgelachen als de boerefamkes en ze met onze klompen gingen voetballen.

'Do bist seker in wâldpyk bliet? Dat jher ik wol oan dyn gezamel'.

Dat wie my pestlik yn 'e wei. Ja, het zat me hoog en nog steeds let ik erop dat mijn uitspraak zo zuiver mogelijk klinkt.

Rintske begon in groep 1 en ik in groep 2, na de Kerst werd ik in groep 3 geplaatst. Ik vond school geweldig. Tussen de middag bleven we over en aten roggebrood met kaas, bakbrogge of houtsnip noemden we dat, en een appel. Rintske regelde dat.

In de zomer is er rondom de boerderij veel te doen. In ons wâldgrûn groeit het, we spoelen de radijsjes en worteltjes af zodat ze mooi glimmen en verkopen ze aan plezierreizigers.

De opbrengst splitsen we in drieën: beppes jildkistke, Rintske en ik, ieder zijn deel. De foantsjes waren voor ons.

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

Van het geld uit ons groente- en fruitstalletje hebben Rintske en ik gym schoenen gekocht. Het eerste jaar gymden we op blote voeten, maar dat was niet de bedoeling. Pake had geen schoenen, hij bond zijn doorlopers om zijn sokken. Heit en mem en beppe hadden wel zondagse schoenen. Ja, pake was alvestêderider. Zijn twee krúskes liggen in een doosje op mijn kamer. Zou ik ooit De Tocht der Tochten uitrijden en mijn kruisje naast het zijne kunnen leggen?

Het klinkt als De Tsjen fan Martens Afke honderd jaar, minder arm maar in ús wâldspultsje is het ook geen vetpot. 't Is mijn lievelingsboek en pake las het in de bibliotheek voor. Dan zat ik met de Nederlandse vertaling op mijn schoot, bekeek de plaatjes en zag het armoedige, dappere en liefdevolle gezin helemaal voor me. Toen ik zelf boeken ging lenen zat Afke's tiental er meestal weer bij. Ik krijg er geen genoeg van en ken hele passages uit mijn hoofd. Pake las elke dag zes hoofdstukken voor uit de Fryske Bibel, bij elke maaltijd twee. Deze verhalen stonden aan de wieg van mijn taalbewustzijn.

Door de verhuizing was oma van streek en raakte steeds meer in de war. Pake kwam tot rust en zijn eenduidigheid was een rustpunt tussen de verwarrende berichtenstromen die mijn hoofd bestookten.

Net als heit had hij alleen lagere school. Pake heeft een eenvoudige slimheid. Hij is recht door zee en eerlijk, zijn sociale vaardigheden zijn minder. Hij is niet altijd aandachtig naar anderen toe en heeft het eerder door als een van zijn dieren gammel was dan als een naaste iets had. Niet klagen, maar dragen en bidden om kracht was zijn devies.

HILLIGE GRÛN

O PA WAS HARD TEGEN ZIJN ZOON maar het was geen hardvochtigheid.

‘Het is moeilijk meiske, begrijp dat toch, it kin net oars.’

Hij sprak tegen me als een volwassene en ik begin pake steeds beter te begrijpen. Hij laat zich niet wegtwijfelen. Hij vertrouwt op de ENIGE en doet wat hij doen moet. En dat is op âldfaars grûn: want de grond waarop je staat is heilig. Ja, waar pake heilig ontzag voor had werd niet verkwanseld. Pake deinsde er niet voor terug om zijn beoogde opvolger de boerderij uit te werken als een zwijn dat probeert de wijngaard des Heren te verwoesten. Heiligschennis werd in zijn boerderij niet getolereerd. Pake ontstak in woede en ik kroop angstig de trap op met mijn handen tegen mijn oren.

‘En myn beskermeling bliuwt hjirre!’ Toen wist ik nog niet hoe profetisch zijn woorden waren. Ik kan niet in pakes hoofd kijken, ik weet niet wat hij voorvoelde. Hoe het met mij zou zijn afgelopen als ik met de rest van het gezin vertrokken zou zijn? Wat ik wel weet, is dat ik veel aan mijn grootvader te danken heb.

Het volkslied was voor hem als een psalm:

Nooit werd die vaste taaie band verbroken die Friezen aan hun land verbond.

Throchloftich folk fan dizze âlde namme.

Roemrijk volk van deze oude naam.

Waes jimmer op dy âlders gear.

Wees altijd trots op die ouderdom.

*Bljou iwich fan dy grize heage stamme
ien grien en kreflich doerjend leat.*

Blijf eeuwig een groene en krachtig
bloeiende loot van die hoge stam.

Klink den, ind dawerje fier yn 't roun

Klink dan en daver ver in het rond

Dyn âlde eare, o Frysce groun. –

Nooit werd die vaste, taaie band

*Nea waard dy fêste, taaie bân ferbrutsen
dy't Friezen oan har lân ferbûn.*

verbroken die Friezen aan hun land
verbond.

HETE HOOFDEN, KOUDE HARTEN

ER IS WEINIG INLOOP OP DE BOERDERIJ, één keer per jaar komt de dominee langs. In de kerk luister ik graag naar zijn preken. Hij vertelt de bijbelverhalen uit zijn hoofd en na het gezang en 't kerkenzakje knoopt hij de bijbelse boodschap aan het alledaagse. Hij gaat er stevig in en is zuinig met richtlijnen en morele opvattingen want zijn kerkvolk is nieuwtestamenteel op oude wijze: het hoogste woord komt niet uit de mond van de dominee maar uit de Bijbel.

Van dit werk: ...We zijn allemaal in God's hand - en God is groot en goed... Hij is bevlogen, welbespraakt, belezen en zeker niet te kwader trouw. Als pastor respecteert hij dat opa zijn eigen boontjes dopt en opa accepteert hem als vertrouwenspersoon voor bijbelse kwesties.

Zijn huisbezoek begon met: 'Zijn er nog vragen, in welke sfeer dan ook?'

Het steevaste antwoord van pake luidde:

'Ik vertrouw op God, lees zijn woord in de Bijbel en als ik bid dan is hij er, onverzoenlijk en barmhartig. Hij zet mij aan het denken. Met Aukje bespreek ik de familie zaken.'

Deze keer voegde hij er aan toe: 'En mijn kleindochter is de uitverkorene want mijn zoon is niet de voornaamste en Amke en Djurre groeien op voor galg en rad. Ik wil niet weten waarover zij praten. Vervloekt zijn ze om hun woede en wrede razernij. Bente is een hinde in het vrije veld en ik had hem graag hier gehouden. Jeltske is een vruchtbare wijnstok, zij is trouw aan haar bron. Jeltske heeft mijn zegen want zij heeft ontzag voor het mysterieuze. Zij zal rusten bij mijn vaderen. Us wâldfamke is mijn swietert en heeft toekomst'.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Dominee was ook tekstvast: 'God jout elk kjeld nei't er klean hat en aan Gods zegen is't al gelegen, lit ús tankje'.

Hun gezichten verrieden niets, ze waren strikt in de leer maar hun ondergrond was niet kil.

Muoike Aukje kwam elk jaar op de trouwdag van oma en opa langs. Het was een plechtige en sobere feestdag met als enige frivoliteit de koekjes die oma 's ochtends bakte. Eén keer per jaar kwamen er lekkere geuren uit de keuken.

Van tante Aukje hoorde ik dat er in 1999 bij mijn ouders een jonkje was geboren en in 2002 een fanke. Ik had dus een kleiner broertje en zusje erbij: Eefke en Feike.

Op m'n veertiende heb ze voor het eerst gezien. Ze waren bang. Toen ik een keer mijn arm ophief doken ze weg. Het waren reflexen die ik kende en mij met machteloze woede vervulden. Ritske had mij tenminste nog. Waar konden Eefke en Feike heen met hun verdrietige eenzaamheid?

Feike was schuchter, ze gedroeg zich meer als een kleuter dan als een meid van acht en klampte zich vaak aan Eefke vast die haar met een geïrriteerd gebaar wegduwde.

'Begrijp je wat ik bedoel, waldfanke?' vroeg pake. Ja, wat ik toen aanvoelde begrijp ik nu steeds beter: 'Hete hoofden, koude harten'.

DE KOOPMAN EN DE DOMINEE

VIER KEER PER JAAR KOMT DE BEESTENKOOPMAN LANGS. Hij draagt een pet, loopt op klompen en spreekt Drents met de boeren in Drenthe en Gronings met boeren uit Groningen en kent ook de typisch Friese terminologie. Omgekeerd was niet de bedoeling: 'Een goj die Jiddisch schmust daar rust geen broche op.' Hij nam ruim de tijd voor zijn bezoek én, heel apart, pake luis-terde naar hem en antwoordde in het Fries dat de veehandelaar verstond. Het zakendoen gebeurde, al of niet, op het laatste moment. Hij was een man van de wereld, een boodschapper die wist welk vlees hij in de kuip had. Hij heette Ljochtwelle en was een rasverteller, vooral over vroeger. Pake heeft zijn vader nog gekend, vage herinnering dat deze langskwam met zijn half-blinde zoon.

De handelaar kwam nooit alleen, hij had een chauffeur. Niet omdat hij zich als een rijke koopman liet vervoeren, met die ogen zat er gewoon geen rijbewijs in. Hij had een bril met dikke glazen en daarachter kleine toegeknepen varkensoogjes. Hij liep tastend en meestal ging dat goed. Eén keer sneuvelde de ruit van de achterdeur toen hij binnenkwam. Hij was royaal in zijn spijtbetuigingen en heeft er voor gezorgd dat alles in orde werd gemaakt. Ik vond het tof als hij er was. Hij stopte me stiekem een snoepje of centje toe en drukte dan mijn vuistje dicht. Ik luister als hij vertelt over vroeger toen de veemarkten niet doorgingen als ze in de hoogtijdagen vielen. Ik heb hem gevraagd of ik een keertje met hem mee mocht.

Bij de boeren die hij bezocht introduceerde hij me met een verhaal dat niet echt klopte en waarmee hij verbaasde en amuseerde.

Zijn vertelkunst was maatwerk. Het onderhouden van langdurige relaties van vader op zoon was de basis van zijn handel. Hij was op de hoogte van de marktprijzen en kon de gezondheid en het gewicht van een koe of vaars inschatten. Hij was niet te beroerd om zijn mouwen op te stropen en zijn arm in het rectum van de koe te duwen om de zwangerschap te voelen.

De handelaar luisterde in de vroegte naar de radio, las de marktberichten in de krant met een leesloep.

Hij ging niet vaak naar de Ljouwerter veemarkt, één keer heeft hij me in het duister van de nacht opgehaald. Zijn vrouw reed en ik zat op de achterbank van zijn auto, ingeklemd tussen twee boeren die de vroege dag begonnen met erwtensoep en roggebrood en de ochtendmarkt afsloten met een beerenburg. Als handelaar had Ljochtwelle een pokerface, maar achter zijn brillenglazen scholen pretogen, en als hij zag dat ik hem aankleek dan wisselde hij haast onmerkbaar een blik van verstandhouding. Mijn handelsgeest is door hem gevormd:

‘Ja Jeltske, in de handel moet je eerlijk en goochem zijn’.

De lessen van deze broodetende profeet zijn me bijgebleven. De dominee was andere koek. Pake laat zich niet de les lezen maar deze mannen gedoogde hij. Ze gunnen pake het laatste woord.

Het zijn verstandige lieden. De dominee heeft mij ooit, een beetje besmuikt met de hand voor zijn mond, toevertrouwd:

‘Kerk en dominee zijn in zichzelf onheilig, vol met menselijke dwalingen, hartstochten en onderdrukte pronkzucht maar alle hemelse macht staat aan de kant van het recht’.

DE FOKSEN HAWWE HOALEN

TOEN RINTSKE EN IK samen op avontuur gingen in het wáld kwamen we daar de dominee tegen. Hij oefende zijn preken, sprak tot de Here, gebaarde en was diep in zichzelf verzonken. Rintske klampte zich aan mij vast, in het begin was het eng en spannend zoals alles in het bos. Geritsel in de struiken, de dierengeluiden en de vaak wonderlijke lichtval tussen de bomen en in de open plekken werden steeds vertrouwder en de dominee was er onderdeel van. Onopgemerkt volgden we hem. Soms wierp hij zich ter aarde en hoorden wij zijn klagen en dankgebeden. Het maakte diepe indruk net zoals zijn preken waar hij ruim de tijd voor nam. Er waren vaak pauzes en daarna, alsof hij zijn woorden uit een onpeilbare diepte omhoog viste, volgde een beklemmende verzuchting.

Het waren fluisterende donderpreken, langzaam en soms mompelend uitgesproken met een dreigend aanzwellende rollende R. Ik kon er ademloos naar luisteren. Rintske viel meestal na de eerste woorden al in slaap. Maakte haar rustig ademende lichaam, tegen me aan met m'n arm om haar heen, mij extra ontvankelijk voor zijn hypnotiserende woorden?

Hij verhief zijn stem als hij sprak over het 'kleine geloof', daarmee bedoelde hij de uiterlijkheden en de regels:

'Geloof is geen zaak van het verstand en als u dat denkt – ach ik bid u, houdt het er toch niet voor – dan moet ik u deze illusie benemen. Gij bedriegt uzelf.' Na een pauze herhaalde hij die laatste zin. Inwendige roeping, daar gaat het om en hij straalt dat uit op indrukwekkende wijze. Zijn worsteling is ongepolijst, schaamteloos eerlijk en authentiek. Zijn goegemeente bestaat uit bevindelijke boeren, stroeve tuinders, pake, Rintske en ik.

Na ongeveer een jaar hebben we ons kenbaar gemaakt door hem zogenaamd tegen het lijf te lopen. Het bespieden begon te knagen en ik vertelde hem dat we hem al eerder gezien en gehoord hadden. Hij keek er niet van op, trok er zich niet veel van aan en de aanspraak leek hem te amuseren. We wezen hem op dassenburchten en verscholen nesten, moeiteloos en terloops nam hij dat op in zijn doorlopende betoog:

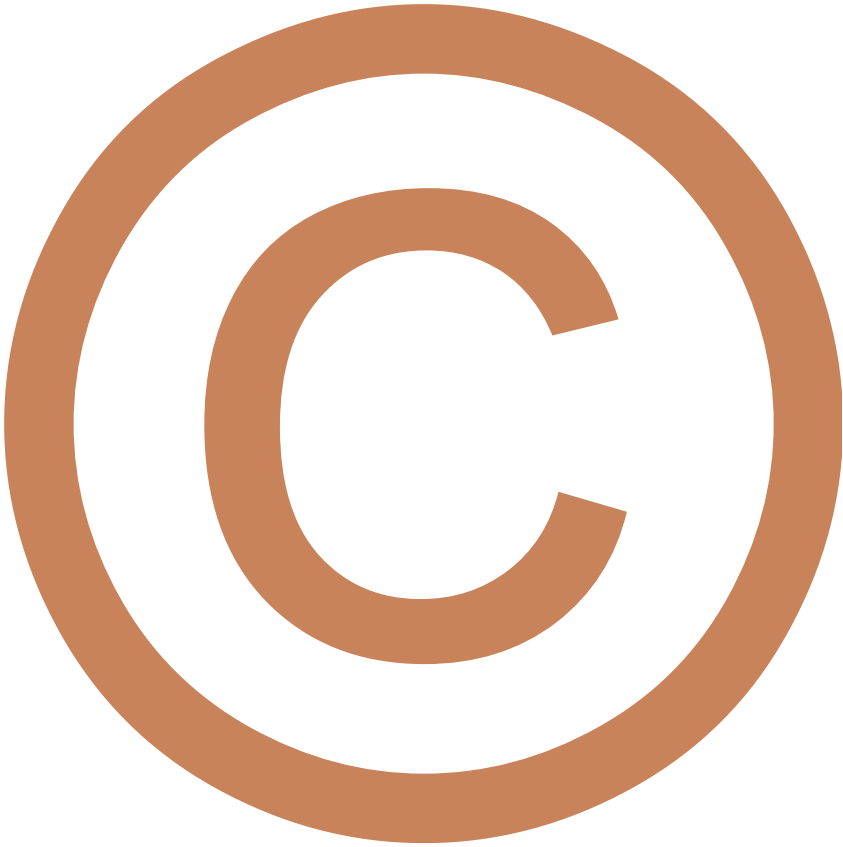
‘De vossen hebben hun hollen, en de vogels hun nesten, maar de mensenzaan heeft geen plaats om zijn hoofd neer te leggen en te rusten. Wil je mij volgen? Besef dan dat ik geen schuilplaats te bieden heb waarin je jezelf kunt verbergen, waarin je kunt vluchten voor jezelf, waarin je kunt ontsnappen aan je eigen verantwoordelijkheid, aan het gebod van de liefde in jezelf. Wij mensen dienen te beseffen dat we niet als de vossen en de vogels een schuilplaats moeten zoeken, maar juist de moed kunnen verzamelen om uit onze drassige hollen te kruipen in onze ware gedaante, met ons oorspronkelijk gelaat, in onze unieke eigenheid.

Hij wees niet met een priemende vinger naar de ander, noch ja, over de kleingelovigen ‘die zaken misten die voor ieder mens onmisbaar zijn’ was hij duidelijk. Met ‘zaken’ bedoelde hij het geloof dat in de Christus de Zalige is en buiten hem zwarte duisternis.

‘Wereldse mensen, gij zult het eenmaal verstaan dat er buiten hem geen leven is. Geloof is geen weten maar geloof en dáár is de Heiligmaker en daar zijn vele andere zegeningen en deze zegeningen zijn de vruchten van het geloof’.

Mijn godsdienstleraar zei: ‘Hij schuurt tegen de godsdienst-waanzin aan en het is huiveringwekkend oprecht’.

MYRICA

En boven dat alles het grote onverschillige zwijgen van het firmament.

Erik Menkveld † 2014

HOOFDSTUK 2 PAKE WORDT ZIEK

LEZEN, REKENEN EN SCHRIJVEN kon ik al voordat ik naar school ging. Ik wist nog niet dat Rintske en anderen moesten leren wat mij kwam aanwaaïen. Pake zei: 'Jij bent een slim en handig meiske dat zich niet snel van de wijs laat brengen'.

De boeken uit de schoolbibliotheek had ik snel uit. Woensdag en zaterdagmiddag ging ik met pake naar de dorpsbibliotheek. Ik las Nederlands en Fries, zocht dingen op en nam drie boeken mee naar huis.

Pake nam de draad weer op en begon opnieuw voor en na het eten uit de Bijbel te lezen. Ik zag dat zijn handen vaak trilden en af en toe klonk zijn stem onzeker. Dat was niets voor hem.

'Pake, wat is er?'

'Der is neat te rêden, ús famke'.

Er was wel wat aan de hand, het ging niet best met pake. Beppe was ook bezorgd en wou dat hij naar de dokter ging.

'Hy lit Gods wyn oer Gods lân waaie', zucht ze.

'Het is zoals het is, dêr moatte wy yn berêste'.

'Kom by de tafel sitten, ús famke', zei hij als er bezoek was.

Ik vertaalde eerst zo goed als mogelijk zijn woorden, hele zinnen. Na een tijdje, en als vanzelf, steeds minder naar zijn letters en meer naar zijn bedoeling waardoor de gesprekken soepeler verliepen. Stoeft pake had dat wel door.

Ik leerde het bezoek uit elkaar te houden, de meneer van de bank, de mensen van de gemeente en van Staatsbosbeheer.

Ik ging begrijpen waarom pake en heit ruzie hadden. Pake was eigenlijk een biologische boer avant la lettre die niets van melktanks en kunstmest moest hebben. De koeien werden vervangen door geiten. Dat was een idee van de boswachter die ver-

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

antwoordelijk was voor het gebied. De stallen werden anders ingericht en er kwamen vertegenwoordigers van melkrobots. Daar moest pake niets van hebben. Ik luisterde wel naar hun verkooppraat. Mijn stuurse Pake was Ingelsk dôf, wat hij niet wilde horen, hoorde hij niet. Het was hard werken en weinig verdienen.

We melkten de geiten. Beppe leerde geitenkaasjes maken. Ze kon al kaasmaken en luisterde beter dan pake. Er kwamen mensen langs van het Biologisch netwerk om uit te leggen wat er kwam kijken om een keurmerk te verkrijgen. Soms gingen Beppe en ik met de auto van zo'n adviseur een kijkje nemen bij andere boeren. Ik gaf mijn ogen goed de kost. Rintske ging vaak mee, haar oma is dood en ze werd meer en meer een zusje van me. 'Us Rintske is in leaflyts berntsje, Jeltske'. Ja, ook pake spreekt famili-aar over ús Rintske.

Het ging niet beter met pake. Hij deed alsof er niets aan de hand was. De groeven in zijn verweerde kop werden dieper en zijn ogen stonden soms dof. De bijbelverhalen rondom het eten werden korter en af en toe maakte ik het verhaal af.

Rintske zei op school dat ik op de boerderij moest werken. Juf Nynke is langsgesproken toen ik helemaal wegbleef. Ze maakte zich geen zorgen over school, ze had wat boekjes meegenomen. 'Geef ze samen met de taken maar aan Rintske mee als je klaar bent', zei ze. 'Ik zal Rintske ook andere boeken meegeven waarvan ik denk dat je ze interessant vindt.'

Juf maakte zich zorgen over mij. Ze vroeg hoe het ging.

'Het gaat niet goed met pake en beppe weet het ook niet meer'.

'Wat zegt de dokter ervan?'

‘Weennie.’

Ik durfde niet te zeggen dat pake niet in dokters geloof.

Er moest hulp komen, een allrounder die het werk van pake kon overnemen. Iedereen maakte zich zorgen. Moest heit terugkomen? Anderen vonden het een ernstige zaak. Pake sprak steeds zachter.

‘De boswachter en zijn vrouw zijn te vertrouwen, met hen valt te praten.’

Ik ben door het Woud naar het boswachtershuis gehold.

‘Jeltske, wat is er liefje, kom, huil maar uit, meis’.

De boswachtersvrouw sloeg haar armen om mij heen. Ze schonk thee in. ‘Boswachter komt zo, denkkelijk.’

Ik vertelde dat pake niet kon werken en dat ik niet meer naar school ging omdat ik moest voederen, melken en schoonmaken, dat de juf langs was geweest en dat iedereen zich zorgen maakt. En dat de juf een afspraak met de schoolarts ging maken. En dat heit misschien terug zou moeten komen.

‘Ik leg een briefje voor mijn man neer zodat hij weet dat ik over ’n uurtje weer thuis ben. Dan zal ik het met hem bespreken en nu ga ik je naar huis brengen en even met opa praten, als je het goed vindt’.

We liepen door het donker wordende bos naar huis. Op het erf gaf Reina me een knuffel. De boerderij was donker, beppe en pake waren naar al bed.

‘Boswachter komt morgen bij je langs, dit zijn geen problemen voor een famke, hâld dy mar goed!’

Pake had het goed ingeschat. De boswachter nam zijn verantwoordelijkheid.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ons land ligt in zijn domein en tijdens de eerdere keukentafelgesprekken waren er afspraken gemaakt over de bedrijfsvoering. Die afspraken zijn ook opgeschreven. Ik heb deze overeenkomst die in het Nederlands was opgesteld vertaald en voorgelezen aan pake. Het klonk alleszins redelijk. De laatste regels van het contract gingen over de procedures voor het geval er onenigheid zou ontstaan. Die heb ik niet voorgelezen, pake is allergisch voor dwingelandij. De hoge heren van Bosbeheer waren geen Friezen. De boswachter, die het beheer uitvoert, komt wel uit de buurt. Het vragen van een handtekening onder een overeenkomst wordt door Sudetefriezen als mijn opa beschouwd als een teken van wantrouwen. In man in man in wurd in wurd.

Ik leerde begrippen kennen als 'bestemmingsplan' en 'landschapsbeheer'. Uiteindelijk werd er niets getekend maar gehandeld naar het woord uit de Bergrede: 'Laat jullie ja ja zijn en jullie nee nee. Wat je verder zegt, komt van de duivel.'

Zonder de inzet van de boswachter en zijn vrouw zou alles anders zijn verlopen.

We zaten vaak gedrieën aan de keukentafel, pake, de boswachter en ik, Beppe schonk koffie in met bevende handen. Ik dronk chocolade- of anijsmelk, van mijn zelfverdiende geld.

De boswachter zou ervoor zorgen dat er een allround boerenknecht kwam die het werk van pake kon overnemen.

Zelf werd hij bewindvoerder. Zijn vrouw en hij werden mijn voogden. Er kwam een toezienend voogd, iemand van Jeugdzorg of de Kinderbescherming, die zo af en toe op de boerderij kwam maar verder alles met de boswachter besprak.

Ik kon op de boerderij bij pake en beppe blijven en hoefde tijdelijk niet naar school. Rintske bemiddelde tussen school en mij, de taken deed ik aan het begin en eind van de dag. Wel moest ik naar school komen voor een afspraak met de schoolarts en voor de Cito-toets.

Stellingwerf is een kleine gemeenschap en op een of andere manier zullen er afspraken gemaakt zijn met de leerplichtambtenaar; er was geen leerachterstand en er zal een constructie bedacht zijn met 'thuisonderwijs', of zo iets. De ambtenaar is een keer thuis geweest maar de contacten liepen via school en de boswachter. Het ging net als met Jeugdzorg, langs me heen. Het waren geen mensen met wie ik iets had. Hijsun vragen beantwoordde ik meestal met 'weennie'.

In 2007 werd ik elf. Ik zat in groep 8 en Rintske in 5. Het was mijn laatste jaar op de basisschool en pake had nog twee jaar te leven.

Volgens de schoolarts was ik nerveus, had ondergewicht en een traag verlopende lichamelijke ontwikkeling. De bemoeizucht, zo zeg ik het nu, kwam op gang en vond zijn voleinding bij een jeugdpsychiater en sociaal-psychiatrische zorg.

Eerst moest ik met de kinderpsycholoog praten en mijn antwoorden varieerden van 'weennie' tot wat ze 'sociaal vaardige antwoorden' noemden. 'Waar ben je trots op als je naar jezelf kijkt', dat soort vragen.

Er kwam er een officieel moment met de boswachtersvrouw. Waar ik bij was verweten ze haar dat haar man niet was meegekomen. Er was iets gediagnosticeerd en er moest beleid op worden gezet. *Soks set my op it sin.*

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

De moeilijke woorden zocht ik op. We namen het behandelplan mee en een week zaten we er weer, nu met de boswachter erbij.

Ik noemde de boswachtersvrouw tante Reina. Haar naam betekent koningin. Zij heeft iets majestueus en vertrouwenwekkends over zich. Een statige tred, rustig pratend, zorgvuldig haar woorden kiezend en voordat ze op een gestelde vraag antwoordde, dacht ze even na.

‘Als Jeltske gespannen is krijgt ze geen hap door haar keel, dat houden we in de gaten en ze heeft dan volgens u ondergewicht, maar ze is nooit ziek, heeft uithoudingsvermogen en ze sport graag en fietst veel. Ze is beweeglijk en verbruikt veel energie’.

‘Wat vind jij daarvan, Jeltske?’ vroegen ze mij. ‘Weennie, ik heb gehoord dat meisjes die dat hebben zich te dik vinden, ik vind mezelf niet te dik, dus heb ik het ook niet.’

Haastig voegde ik er aan toe: ‘Mevrouw Reina zorgt prima voor me, als ik niet gegeten heb, maakt ze roggebrood met kaas voor me en perst ze sinaasappels uit en af en toe maakt ze verse smoothy met banaan en frambozen’.

‘Ja’, zei Reina, ‘ze krijgt genoeg vitaminen, koolhydraten en eiwitten naar binnen’.

‘Als je geen vlees eet, word je nooit een vrouw’, zou heit zeggen. Bullshit, je krijgt niet eerder borstjes als je vlees eet en waar bemoeit hij zich mee?

SOARCHSUM

ER WAREN BEST WEL TOESTANDEN tussen mijn voogd, de bemoeizend voogd en Bureau Jeugdzorg. Reina en de boswachter hebben met hart en ziel mijn belangen behartigd. Ik zal er op terugkomen want zorgverleners zijn vasthoudend en mijn zg. zorgdossier kwam ook op mijn volgende school terecht. Ik noem het gesubsidieerde aandacht en daarmee doe ik geen recht aan hun oprechte bedoelingen. Ik ben er niet geschikt voor.

De boswachter, of zijn vrouw, kwam elke dag langs. De boerenrecht die pakte het werk uit handen nam, woonde eerst in bij de boswachter en kwam na een paar maanden bij ons inwonen. Hij sliep in de oude jongenskamer. Hij was in dienst van Staatsbosbeheer en een echte Fries van weinig woorden en de handen uit de mouwen steken. Mijn last werd minder en steeds vaker liep ik 's ochtends weer naar Rintskes boerderij om vandaar samen naar school te gaan. We hadden inmiddels ook fietsen. Onze periferie van ongeveer twintig kilometer rond onze landerijen werd uitgebreid en omvatte nu de hele gemeente Oost-Stellingwerf. We ontdekten 't Hearrenfean, Weststellingwerf, Smellingerlân en het stadje dat Koning Lodewijk, na de genietingen van royaal aangeboden wijn, aanzien gaf.

Juf Nynke besprak het schooladvies met de boswachter en mij. Ze maakte onderscheid tussen mijn capaciteiten en de mogelijkheden. 'Jij kunt gymnasium aan en dat kan in Smellingerlân, Hearresleat en de hoofdstad'.

Smellingerlân is wel op de fiets te doen en Hearresleat ook, maar het is twee uur fietsen en het is vwo met een gymnasiumafdeling.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

De hoofdstad heeft een gymnasium waar ook vakken gegeven worden zoals archeologie, astronomie, religie, filosofie en Italiaanse en Friese taal- en letterkunde. Het is ruim een uur met de bus; met twintig minuten fietsen en tien minuten lopen erbij komt de reistijd op anderhalf uur. In de kleine mediatheek van de basisschool oriënteerde ik me; ik ging naar websites van verschillende scholen en las wat al die verschillende vakken inhielden.

Het was een bewogen jaar waarin veel gebeurde. De landschapelijke omgeving werd voor Rintske en mij steeds ruimer en er kwamen nieuwe mogelijkheden op. De juf van de mediatheek legde me uit hoe ik onderscheid kon maken tussen de betrouwbare en onbetrouwbare informatie die werd aangeboden. Ik oriënteerde me op de vakken die ik misschien zou krijgen. Wat ik toen allemaal in me op heb genomen heeft mij een voorsprong gegeven die zich ging uitbetalen op het vwo. Ik heb er de tweede klas overgeslagen.

Overdag hield de boswachter een oogje in 't zeil, 's avonds ging ik vaak bij hem en zijn vrouw langs en spraken we over mijn schoolkeuze en de boerderij. De informatie die ik kreeg bestudeerde ik via internet op school of in de bieb. De bibliothecaris was vriendelijk en behulpzaam. Ik leerde wat er allemaal komt kijken om een boerderij zo te laten draaien dat je er een boterham mee kon verdienen en er een bijdrage werd geleverd aan duurzaam landschapsbeheer. Ik las *De kern van de economie* HAVO 1 en leerde de begrippenlijst uit m'n hoofd en snapte dat de schaalgrootte goed moest zijn. Ik leerde over verspilling en herinnerde me dat de school in de grote stad ook het vak 'duur-

zaamheid' kende. 'Vroegriep wiesneuze', noemde pake me. Ik vind economie leuk en professor Heertje kan goed uitleggen. Op internet staan colleges van hem en vraaggesprekken. Ik zoog ze op als een spons. De gedachte dat ik volgend jaar Rintske veel minder zou zien wende maar langzaam.

Ik kwam erachter dat pake weinig contanten had en de boerderij en de landerijen eigendom waren. Met een hypotheek kan de boel worden opgeknapt met de stallen erbij. Ik leerde dat geitjes een melkrobot prettig vinden en dat de eerste vraag niet 'wat kost het?' moet zijn maar 'wat levert het op?'

Pake's gezondheid hangt als het zwaard van Damocles boven de boerderij. Voor de zondagsdienst wordt pake opgehaald met de auto van een ouderling en als de weg te drassig is, wordt het stuk tot de verharde weg overbrugd met een tractor. Nee, pake slaat geen kerkgang over. Het grote zwijgen gaat over zijn aangekondigde dood en de familiale gevolgen voor de boerderij. Pake ziet eruit als de dood van Ieperen.

't Voelt huivering wekkend en heilig tegelijk.

De boswachter krijgt een naam: Ymke. Master Ymke noem ik hem. Pake wordt vertrouwelijk en zachter.

'Beppe is een beste vrouw, mijn liefste schat. Weet je, famke, as 't net kin sa 't it moat, dan moat it mar sa 't it kin.' 'Hoe moet het dan, pake?'

'Ymke is een goede man, famke. Jim beppe hat de kop yn de goeze.'

Ja, ik weet wel dat mijn oma het niet meer precies weet.

'Vertrouw op ús Jeltske heb ik haar gezegd. Zolang mijn Jeltske haar pake niet vergeet, ben ik er voor haar. Ik zal er altijd voor je zijn. En blijf ik bij je, niet in de tijd maar in de eeuwigheid.'

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Op de boerderij is geen televisie, radio en telefoon. Toen ze allemaal thuis woonden, was er een radio en pake ergerde zich daaraan. Ik hou ook niet van herrie.

We doen niet aan verjaardagen, Sinterklaas en Kerst want daar staat niks van in de Bijbel. – ‘Zijn jullie Jehova’s getuigen?’ ‘Wit ik it!’ Pake gaat dood en ik heb geen idee.

‘**M**IJN GELIEFDEN! De woorden voor vanavond vinden wij in het boek Job, hoofdstuk 5, vers 6 en 7:

*Tsjinslach komt net út it stof op en swierrichheid sprút net samar út 'e grûn.
De minske sels komt dêrfoar op 'e wrâld, krektlyk as fjoerpylken net oars
kinne as heech opspattel!*

De mens is in onmin geraakt met God en iedereen. Overmand door ongeluk en moeite gaat hij ten onder. Elifaz zegt dat wij het niet moeten zoeken op plaatsen waar het niet ligt:

Al die ellende heeft een oorzaak, die rampen gebeuren niet toevallig. De ellende komt uit de mens zelf. Het lijden hoort bij hen, zoals vlammen bij 't vuur.

De mens betekent: de mensen, huis voor huis. Iedereen is zoals hij is en wordt tot ongeluk geboren. Het lijkt tegenstrijdig maar ervaring leert dat het zo waar is. Daarom beleef ik geen vreugde aan mijn verjaardag. Wij wensen elkaar geluk en begrijpen niet dat wij elkaar dood en verderf toewensen. Want niemand van ons kan dat geluk dragen omdat iedereen voortleeft zonder God, zonder waarachtige bekering en zonder waar leven.

FATUM

De mens wordt – begrijp mij goed – geboren om de straf van de zonde te dragen. Niet omdat hij Gods scheepsel is, maar omdat hij als erfgenaam van Adam met zonde en straf geboren wordt en daarom heeft God de HEERE Adams zonde en schuld aan alle mensen toegerekend. Dus wordt iedereen geboren om te ervaren wat de zonde en ellende van Adam is en wat de consequenties zijn. Zo draagt de mens van wieg tot graf moeite en ongeluk met zich mee. Hij moet de oorzaak daarvan in zichzelf zoeken.’

‘Zo komen wij dan tot God met onze wanhoop en de plaag wordt ons zoet, de straf liefelijk, zodat wij daarin berusten en begrijpen: Hij is mijn Vader, anders zou ik zonder leiding zijn. Voorwaar, gelukkig is de mens die zich voor God verootmoedigt en zich door Hem laat vinden. Barmhartigheid, vrede en ziele-rust valt hem toe want God is met hem. De LEVENDE bestuurt alle verdrietelijkheden zo, dat de mens in alle zorgen de hemel op aarde zal verkrijgen. — Amen.’

Ik luisterde gefascineerd naar zijn woorden. Zijn ogen, gebaren en intonatie waren een vertrouwd schouwtoneel.

Toen dominee Koalvette op huisbezoek was, heb ik hem gevraagd of hij tegen het vieren van verjaardagen was:

‘Nee meiske, mij gaat het er vooral om dat er op zo’n dag zoveel loze wensen geuit worden. Er wordt in deze wensen vaak te weinig rekening gehouden met de diepte van ons fatum’.

Met de godgeleerde valt niet te spotten. Hij kent zijn klassieken, dreigt niet en is huiveringwekkend oprecht.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Van Ymke, die niet van God los is, heb ik een cadeau gekregen waar ik steeds blijer van werd. Ik luisterde er 's avonds naar, in m'n bed onder de dekens. Net als in de bibliotheek zoog ik alles op.

Ymke vroeg me waar ik al die wijsheden vandaan haalde.

'Stond op internet', of 'heb ik van de radio'.

Ik hoorde een gesprek op de radio met een juf die zei dat een op de vijf leerlingen gedrogeerd in de klas zit. Ze vertelde over het gedrag en de prestaties van twee meiden, de ene slikte en de ander niet.

Een meester zei: 'Excellente leerlingen redden zich zoals ze dat al eeuwen doen, zij leren vooral buiten school'.

Ik begreep het niet allemaal, onbekende termen zocht ik op. De kiem voor mijn belangstelling voor pedagogie en psychofarmaca is toen ontsproten.

Bij ziekte wordt beppe geraadpleegd. Zij maakt kruidenthee van gedroogde planten en zegt:

'Hier, drink maar op dan ben je snel beter'.

Zoals pake niet naar het weerbericht luistert en zijn neus in de wind steekt en aandacht schenkt aan het gedrag van dieren, zo stelt beppe haar kruidenmengsels samen.

Pakes voorspellingen zijn net zo betrouwbaar als beppes drankjes.

Ik heb boeken geleend over kruidengeneeskunde en beppes intuïtie kwam niet uit de lucht vallen. Dat zijn wonderbaarlijke ontdekkingen want zij heeft die boeken nooit bestudeerd.

Zelf zegt ze: 'Sa binne de dingen'. Van moeder op dochter. Ik kijk in verlorenheid naar haar.

MYRICA

BEPPE MOPPERDE dat de *Wilde Galjes* steeds moeilijker is te vinden. Van Ymke hoorde ik dat de *Noardlike Fryske Wâlden*, tussen Dockinga en Smelle, hun natuurlijke biotoop is. Beppe vindt het goedwillich van ons dat we ze voor haar plukken. Voor haar is het een wûndermiddel bij kiespijn en insecten-overlast. De geurige blaadjes bevatten etherische olie en zijn goed voor de huid en het roesje. Ze vertelde dat de gele bloemknoppen vroeger als verf werden gebruikt. Het is leuk om met Rintske en Feike op zoek te gaan en oma is er blij mee.

Toen ik aan mijn vervolgopleiding begon, ben ik vriendin geworden van Rebecca. Zij gebruikte psychofarmaca om zich te concentreren. We spraken erover en hebben er mee geëxperimenteerd. Als ze haar 'medicatie' niet innam was ze druk en chaotisch, sprong van de hak op de tak, raakte snel geïrriteerd en had geen geduld. Er was onrust in haar hoofd, ze verloor het overzicht, keek schichtig om zich heen en stuiterde heen en weer als een lammetje in paniek. Wel was ze spontaner, lichtvoetiger zou ik haast zeggen. Ze was minder strak en haar wild-uitbrekende energie stelde mijn uithoudingsvermogen op de proef. Ik kon me voorstellen dat eerder anderen afhaakten, haar temperament barst zo nu en dan uit zijn voegen. Zelf heb ik het ook uitgeprobeerd, ik kreeg er een energieboost van en voelde de lichamelijke bijwerkingen zoals die strakheid. Waar ik wel baat bij had, was de bètablokker en een opioïde. Wanneer ik zo'n pilletje innam als ik zenuwachtig was, werd ik rustiger. Mijn hart ging er langzamer van kloppen.

Is het voor Djurre een gemis is geweest dat hij geen les van Nynke heeft gehad? Had zij misschien gemerkt dat hij niet he-

lemaal spoorde? Rebecca heeft hem zo'n pilletje gegeven, dat had een rustgevend uitwerking op hem. Haar idee dat zij in die pillen kon voorzien, omdat ze zelf minder innam dan haar dosis, vond ik geen goed voorstel. Djurre is zelf naar de dokter gegaan toen hij zijn hulpvraag kon formuleren.

Wordt een aparte innerlijke gesteldheid te snel gemedicaliseerd om te verworden tot een eenzijdige medaille met de diagnose als glimmende voorkant?

Ik wil er nog op terugkomen, het is een complex met dilemma's zonder eenduidige antwoorden. Het boeit mij mateloos. De belofte van de wetenschap dat ze ooit een antwoord heeft op alle vragen lijkt nogal grutsk.

Zouden Rebecca's en Djurres schooltijd beter zijn verlopen als hun buitengewone wezeneseigenlijkheid eerder was opgemerkt? En wat als beiden in een omgeving waren opgegroeid die zich om hen had bekommerd...

Ingewikkeld, gevolgen hebben vele oorzaken. Het is gegaan zoals het is gegaan en de ONNOEMBARE geeft ieder mens kou naarmate hij kleren heeft. Moeten we meer accepteren en minder problematiseren?

'Adonai git di kelt nuch di kljder', zou Rebecca zeggen.

Maar soms in de nacht, wanneer de noordenwind giert!...

Nu moet ik gaan kiezen tussen verschillende scholen waar ik na de zomervakantie naartoe kan gaan.

Mijn nervositeit hiervoor demp ik vooralsnog met beppes vaak bittere kruidenmengsels.

MEGALOPOALIS

SAMEN MET RINTSKE ben ik op de fiets naar de open dag van de Scholen in de buurt gegaan. Met juf Nynke en Rintske ben ik op de school in Ljouwert gaan kijken. Het leek me doodeng, die school. Er werd alleen Nederlands gesproken maar je kon er wel Fries doen. Ik heb aan de docent gevraagd wat dat inhield want ik sprak en schreef al Fries. Hij liet mij een filmpje zien dat ik super vond. Het was Nynke Laverman die haar Friese versie van Hallelujah zong. Ik kende Rommy's Ave Maria, maar de stuwende kracht van het Fries ontdekte ik door Sielesált.

De meiden daar droegen allemaal stadse kleren en schoenen. Reina begreep waarom ik het eng vond:

‘Als je naar die school gaat, zorgen wij ervoor dat je niet uitgelachen wordt om je kleren.’

Ze vertelde dat de aanvullende bijstand deze dingen betaalt als het nodig is. Ik zou dan mooie kleren krijgen en Rintske niet. We kunnen niet elkaars kleren dragen want Rintske is kleiner en minder dun.

Tante Reina merkte dat dit een van mijn weerstanden was tegen de stad: ‘Daar verzinnen we wel wat op’. De sociale bijstand zou ook bijspringen voor buitenschoolse activiteiten en andere extra's. Ze oefende geen druk op me uit, dat werkt niet bij mij. Bij pake ook niet. Beppe zei: ‘Us pake is net een bok, als je hem vooruit wilt hebben, moet je hem aan zijn staart trekken’.

Na de vakantie naar het gymnasium. Wow!

Het was een warme lente en de zomer was nat. We verkochten geen frambozen meer langs de kant van de weg. We gingen nu zelf op pad, langs campings en naar boerenmarkten.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Mijn handigheid om goedkoop in te kopen en duur te verkopen, pak niet altijd goed uit. Dan zegt Rintske: 'Je moet de ander ook wat gunnen, Jeltske'. Dát had Heertje me niet geleerd. Als ik niet invoelend ben, kan ze onverwacht uit de hoek komen. Daarom irriteert het me als ik hoor dat het goed is dat ik Rintske help met de HAVO, alsof het cognitieve zaligmakend is. Samen leren we, met haar feedback op mijn empathisch vermogen kan ik aan de slag.

Ja, elk jaar word ik gewiekster en inventiever. Bio+ Biologische roodfruit sap of producten van Cranberryfarm De Hoeve worden met 'n afgemeten scheutje Framboise Liqueur van Zuidam Distillers herbotteld in een flesje met statiegeld en met een aantrekkelijk etiketje beplakt. Vervoerd in de koelbox presenteren we onze 'verboden vruchten'. We nemen glaasjes mee en laten ze proeven en het finale verkoopargument is dat de vakantiegasten het glaasje erbij 'cadeau' krijgen. De prijs van de flesjes is royaal gecalculeerd want meester Heertje zegt dat je eerder failliet gaat door te goedkoop te zijn dan doorda'je te duur bent.

Koel en met plezier bieden we onze nectar aan toeristen aan die zittend voor hun tentje of caravan van hun vakantie en de zomer genieten.

Toen ik zestien was gingen Rintske en ik op vakantie en ervoeren we zelf dit campinggevoel waarin je jezelf wat gunt.

Voor de vaste klanten zijn we inmiddels vertrouwde figuren en we spelen graag en steeds behendiger in op hun behoeften. Geld op zak geeft een onafhankelijk gevoel; goed zittende jeans en de kapper zijn niet goedkoop en sterken ons zelfvertrouwen.

OERTINKING

PAKE WAS EEN BESTE BOER zonder gevoel voor kommersje. Via beppe kochten we de alcoholica in. Na de alchemistische veredeling gingen onze mengsels de wereld in als Orizjinele Fryske Wâlder Goadinnedrank. De kunst der verleiding vraagt om overdrijving.

Op de markt staan ook Grinslanners: 'Hier staan en nijt verkopen, doar ken mien selöstijn nijt van roken'. Groningers zijn listig als de duivell. 'Jij bent gewiekst, famke', zei pake. 'By ús moat der gewoone brea op 'e planke komme, hee.'

Mijn praatjes zitten redelijk geordend in m'n hoofd. Als ik niet zenuwachtig ben dan rollen ze er in verhaalvorm uit in een dubbele focus. Inwaarts is er de databank van mijn geheugen met zijn boeken, gesprekken en ervaringen.

Buitenwaarts de aandacht en wisselwerking met anderen. En Rintske die bevestigend knikt en charmant onze producten laat proeven. De combi van een sterk verhaal, de proeverij en de toegevoegde waarde van onze spullen vullen oma's geldkistje en onze zakken.

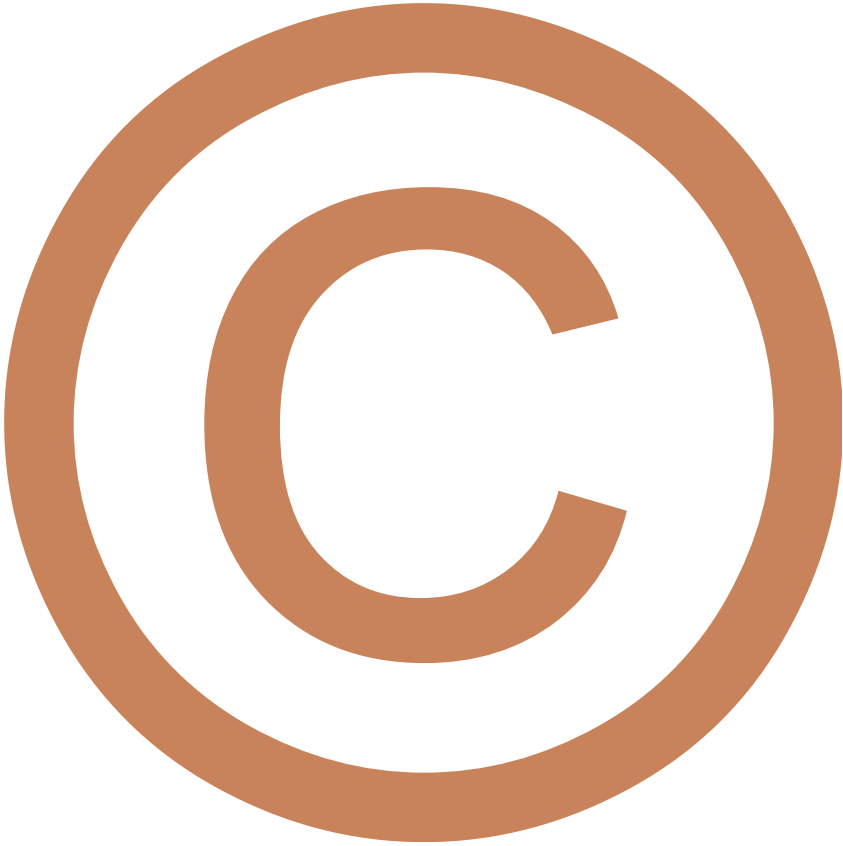
'Bitchy als je soms bent, op de markt laat jij je stoere, sociale en sexy kant zien die je geen windcieren legt', zou mijn vriend Lukas zeggen.

Hoe frustrerend, als je niet kunt laten zien wat je in huis hebt? Psycho-medicamenteuze oplossingen liggen binnen handbereik; er zijn gevoelens van machteloze woede en agressie. Een ontspannen sfeer doet wonderen en ongeduld zegeviert over aandacht; kostbare tijd verliest het tegen snelle oplossingen. Alsof het verstand exclusief zaligmakend is.

Oer it wetter wenje ek minsken, úteinlik.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

LITTENSERADIEL

HOOFDSTUK 3 NAAR DE GROTE STAD

IK KREEG EEN TRAJECTKAART VOOR DE BUS NAAR DE STÊD.

Rintske en ik hebben proefgereden. School is niet ver van het busstation. En we zijn gaan shoppen. Hadden we eerst op internet gekeken naar *mooie jeans*. Wow! Voor 200 euro kleren kopen! Echte *meiden werden wel Rintske was sprakeloos*: ‘Fan lytse wâldpikies nei sexy stedske chickies’, giehielden we.

De school *was* wennen, ik kende niemand, was *stillerjes*, luisterde en lette op. Bij vragen gaf ik korte antwoorden.

Op de basisschool *overheerste het Fries*. Sommigen spraken Stellingwarfs en Rins en ik werden gepest met ons Woudfries dialect. Mijn strijd *lust ontkiemde*, Rins werd *er stiller* van. In de bibliotheek waren boeken met lijstjes van dialecten in woordgebruik en uitspraak. In de stêd werd Nederlands gesproken. De import-Friezen spraken dat dialectloos maar bij de meesten klonk de Friese intonatie er in meer of mindere mate doorheen. Sommige leerlingen spraken onderling *Stedsk* dat hier *Stadsfrys* of *Lowwadders* heet.

De docenten waren academici en sommigen hadden een dissertasje geschreven. Ze konden, al of niet stante pede, elke vraag beantwoorden. Onze leraar Nederlands wist veel van de Friese taalcultuur; van hem leerde ik het filosofische begrip *mentalisme*: elke *grammatica*, elk dialect is verwant met een geestelijke realiteit. Het ging er bij mij *in als Gods woord*. Belangrijker was dat ik leerde dat leren *wederzijds is*. Hij had vanzelfsprekend meer kennis dan ik, was belezener en vroeg mij dingen over het Woud- en Kleifries en hoe ik dat zelf ervoer. De gesprekken zijn me bijgebleven.

Woorden zijn symbolen voor bedoelingen.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

De schoolcompetitie volleybal en tafeltennis was supergaaf. Volgens de gymleraar had ik gevoel voor positie kiezen. Door mijn lengte was de bovenhandse serve mogelijk. Focussen op het moment dat je de bal stilhoudt, een stap naar voren, de bal omhoog... Meespringen en dan met de onderkant van je hand de bal hard raken met gestrekte arm en na de slagactie het veld in. In bed maakte mijn geestelijke vermoeidheid plaats voor een niet onprettige spierpijn en lijfelijke moeheid.

Tafeltennis is lekker fel. Ik sloeg hard en steeds zuiverder en leerde dat je beter met risico kunt slaan, dan altijd binnen de lijnen te blijven. Ook hier waren mijn lengte en beweeglijkheid een voordeel. De fysieke inspanning, de wil om de ander tot gort te slaan was zaligmakend. Soms dacht ik aan de psycholoog die ooit iets had gezegd over motorische onhandigheden en dan meppe ik extra fel. Ik kon me uitleven, godsheerlijk was dat! De training met touwtjespringen en 't heen-en-weer duiken onder een laag opgehangen waslijn leerde me dansend tegen de boksak slaan.

Bij gymnastiek hoorde ook theorie. Niet alleen spelregels, maar ook over hoe het fysiek werkt, wat je lichaam verbruikt en hoe je energie kunt aanvullen. Ik heb oma gevraagd om geitenkwark te maken: de aminozuren helpen mijn spieren herstellen na een wedstrijd of pittige training.

De meeste leerlingen ploegden zich dapper door de theorie heen want de punten die je daarvoor kreeg telden dubbel.

Mijn klasgenoot Zinnia volleybalde ook en we pepperden veel samen. Dat is een warming-up en superleuk om te doen. 't Is een soort volleybalvariant van tafeltennis, lekker meppen dus.

SKOALREISKE & LEPELTJESHEIDE

NOG VOOR DE HERFSTVAKANTIE gingen alle eerste klassen op kamp. Vanuit school gingen we met de trein naar Harns en daarna met de boot naar Skylge. Het lijkt op Texel en met zo'n bootreis heb je het gevoel dat 't vasteland achterlaat, iets anders tegemoet. We bivakkeerden drie dagen in een jeugdherberg. Zinnia trok veel naar me toe, bij het eten zat ze bij me en op slaapzaal lagen we naast elkaar.

Meester Ynke had verteld over de rode bessenstruiken die daar in de duinvalleien van Staatsbosbeheer groeiden.

Het zijn heideachtige veerbessen, ook wel cranberry's genoemd, en wij verpachten de duinen aan een bedrijf in Formearum. Die zijn ooit net zo begonnen als jij en Rintske. Je moet er zeker gaan kijken Jeltske.

Het was een gouden advies. Rondom de Fryske Wâlden worden ook cranberry's verbouwd; het biologische sap is lekker, gezond en laat zich prima mengen met frambozenlikeur. Uiteraard drinken Rintske en ik geen alcohol. Dat er net zolang geproefd wordt tot de perfecte verhoudingen bereikt waren, was een half-illegale, smakelijke en onvermijdelijke bijwerking van onze alchemistieke handelwijze die beppe trouwens ook goed deed.

Ten tijde van de eerste Hollandse spoorlijn spoelden er vaten aan op Terschelling. Jutters dachten dat ze wijn hadden gevonden maar de inhoud bestond uit harde zoetzure rode bessen. De vaten werden in de duinvalleien leeggekieperd en daarna verkocht of opgestookt. Na een paar jaar waren veel duinvalleien bedekt met heideachtige struiken: *Vaccinium macrocarpon* die hun oorsprong hadden in de noordelijke staten van Amerika.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Indianen in die streken gebruiken het sap voor wondbehandeling, het verven van kleren en tegen blaasontsteking.¹

Samen met Zinnia heb ik Cranberry Cultuur Skylge B.V. bezocht. We zijn er vriendelijk ontvangen en kregen een rondleiding van een uur. Ik kende al de boerderijen in onze omgeving en in 2012 zou ik kennismaken met de Novalishoeve, een biologisch-dynamische zorgboerderij van de Raphaëlstichting in de buurt van De Hoarne. Het waren inspirerende ontmoetingen met bijzondere mensen en onderweg leerde ik Zinnia beter kennen. Zij woont in Littenseradiel, ten zuiden van Leeuwarden, dat is een half uur fietsen naar school. Van huis uit spreekt zij Kleifries. Als we met elkaar kletsen beginnen we in het Nederlands maar als het emotioneel of persoonlijk wordt schakelen we ongemerkt over op onze 'eigen taal', de sfeer wordt dan meteen vertrouwder en intiemer. Dat blijft ûnder ús.

Van school kreeg ik een laptop te leen voor thuis.

'En dan sluit je dit aan op..., hebben jullie wifi of kabel?'

'Geen van beide'

Nelis de systeembeheerder keek me wat onbeholpen aan. Hij had ook op onze school gezeten en als stazjêr meegeholpen om kabels en een draadloos netwerk aan te leggen. Dat beviel want nu is hij in dienst van school. Het is een vriendelijke rustige man die op een wat wonderlijke manier communiceert. Zijn 'variant' ligt vermoedelijk ergens binnen het autistisch spectrum. Een beetje besmuikt heeft hij me een wonderbaarlijk en obscuur boekje gegeven: *Anastasia van Vladimir Megre*. Het gaat

¹ TROUWENS: In 2011 bevestigden onderzoekers van het AMC deze werking van de *Skylger feanbei*.

KONTAKTEN MEI BÛTENÚT

over de zoemende ceders van Rusland en heeft een mysterieuze religiositeit.

‘Allinne tsjin immen dy’t te fertrouwen is, moatstû earlik wêze, famke’.

(Als pake geen fidúsie in iemand heeft, kent hij geen scrupules.)

Nelis heeft een betrouwbare oogopslag en denkt zichtbaar na voordat hij iets zegt.

De telefoonaansluiting was er nog. Van Nelis leerde ik de in en outs van telecomunicatie. Als tegenprestatie nam ik boter, kaas en eieren voor hem mee. Hij at gezond en hield van rauwe geitenmelk. En dy moat altyd molkefarsk wêze: Jeltske in botter & kezel.

Voor een betaalbaar maandbedrag werd de aansluiting gerealiseerd en ik kreeg van hem kabels en contactdoosjes die ik samen met Hylke – geen ‘boerenknecht’ meer, een prettige en rustige huisgenoot in dienst van Staatsbosbeheer – aanlegde. Opnieuw zoin wow-moment: verbonden met de buitenwereld! Opa vond het best dat de door hem opgezegde aansluiting nieuw leven werd ingeblazen.

Niet leuk was dat ik werd opgegeven voor het zorgteam van school die het overgedragen dossier hadden opgefleurd met eigen waarnemingen. Hoe kon ik hun vragen pareren in dit zenuwengedoe? Zorgverleners wakkeren mijn krijgslust aan.

Met tafeltennis probeer ik mijn tegenstander te verpletteren.

Bij dwingerige vragen, aangelend met een dosis begrip hou ik me van de domme. Vragen over mijn gevoelens beantwoordde ik in het Fries.

‘Je hoeft niet te antwoorden op rare vragen famke, zeg gewoon wat je wilt zeggen’.

‘Ja pake.’

DE GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ik kletste er lustig op los, wetende dat ze beperkte tijd voor je hebben.

‘Wil je wat je zegt, vertalen voor ons?’

‘Mijn gevoelens zijn Fries en een vertaling kan nooit tippen aan het origineel, heb ik op deze school geleerd. Ik ben hier om te leren, mijn cijfers zijn goed...’

‘Je zit hier niet omdat je cijfers niet in orde zijn, integendeel...’

‘Ik ben op school om te leren en als dat goed gaat, waarom zit ik hier dan? Ik heb een pake, ja die is ziek maar dat is niet mijn schuld en ik heb een beppe en die is beetje in de war, kan ik er wat aan doen? En Ymke en Reina, die zijn officieel voogd en zij zorgen voor mij en ik ben niet achterlijk.’

Ik dacht er vanaf te zijn maar ze kwamen terug. Met Jeugdzorg en een vage ‘toezien voogd’. Ze hadden besloten om door te pakken.

‘Ze kunnen me de bout hachelje’, dacht ik inbeskamsum.

‘Us jeltske, ik moet nedich ris mei dy prate’. Ik schrok, dit keer geen boerefrysk uit de mond van pake. Het was de stem van Zinnia. Wist zij veel, dat ze me triggerde met die woorden? Bij haar durf ik me inhânsom te voelen, ze rekent me niet af als ik wat stoms zeg. De daad werd ook niet onmiddellijk bij het woord gevoegd. Ze nodigde me uit om in de herfstvakantie bij haar te komen logeren. Toen ik het aan Rins vertelde heeft zij meteen mijn fiets nagelopen want het is een paar uur fietsen naar dat mooie dorpje met zijn schitterende kerk.

Bij Rintske slapen is geen logeren, dit voelde avontuurlijker aan.

LITTENSERADIEL

ZINNIA IS NET ZO OUD ALS IK en we hebben allebei nog geen echte vrouwelijke kenmerken. We delen ervaringen met elkaar, zowel meidendingen als andere persoonlijke zaken. Zij kan goed luisteren en komt uit een vrijzinnig dopersk gezin waar veel bespreekbaar is. De open sfeer in huis droeg bij aan mijn openhartigheid en voor het eerst sprak ik over mijn halfzus en haar doodgeboren tweelingbroertje. We vonden het prettig om tegen elkaar aan al kletsend in slaap te vallen. Er waren geen toestanden en toen ik op de derde dag in de namiddag terugfietste had ik een ontspannen en opgelucht gevoel. Bij mijn vertrek zei Zinnia: 'Ik voel me prettig bij jou, ik wil er graag voor je zijn, zowel op school als daarbuiten. Ik hoop dat je me een beetje aan kunt geven hóé'.

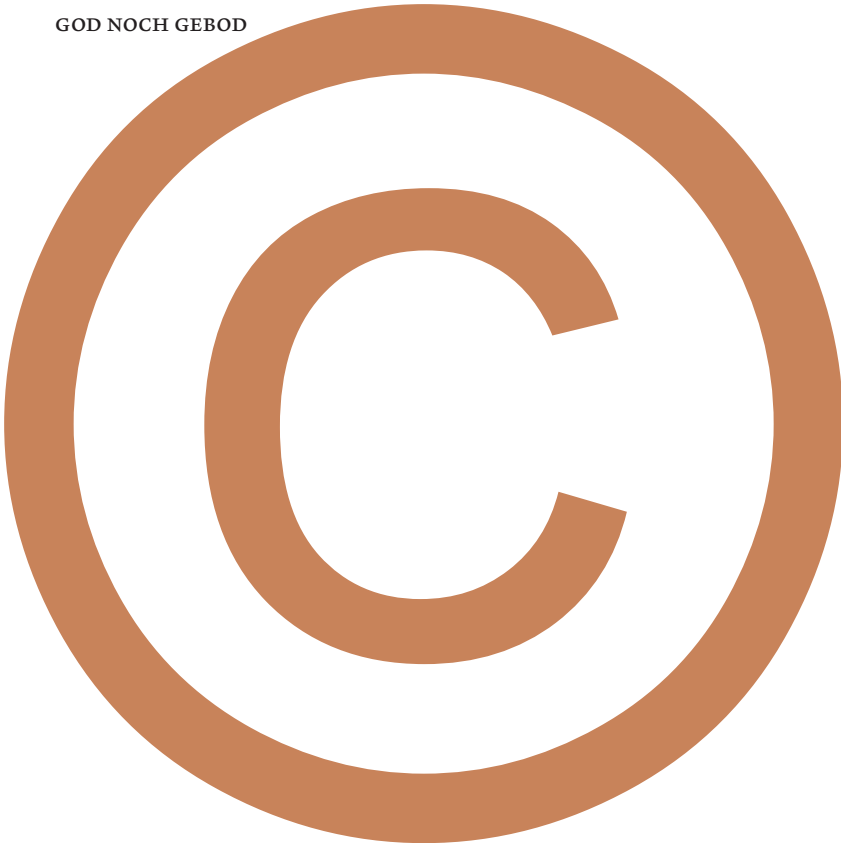
Op de boerderij gaat het z'n gangetje. Op de weg er naartoe kom ik langs de boerderij van Rintske die noordelijker ligt. Wij zijn de laatste van het rijtje en liggen tegen de bostrand aan. Meestal ga ik na school eerst naar Rintske toe. De huiswerkhulp is voor mij bijnaak, van dat 'wat goed van je dat je haar zo helpt' word ik niet goed. Rintske helpt mij ook, en hoel!

Taalregels leerde ik omdat er op getoetst werd. Van haar leerde ik hoe ze uit te leggen en toe te passen. Zij is handig in dingen waar ik minder goed in ben en onderhoudt onze fietsen tot het laatste rafelmeltje verdwenen is. Ze schenkt me zoveel meer dan de zo nodige actieradius.

Ik ben veel bij opa en dan lees ik hem voor - de laatste tijd vooral uit de boeken van Mozes. We beleven dat samen met een verdrietige gevoel in een berustende zekerheid. De toekomst is in neare ynkyk want ús pake is sa meager as de dea op 't guozzebrief.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

HET WAS ONHEILSPELEND STIL
GOD NOCH GEBOD

Een mens wordt pas aan zijn einde gekend.
(Jezus Sirach)

HOOFDSTUK 4 PAKE GAAT DOOD

OMDAT IK VOORUIT HAD GEWERKT EN MAKKELIJK KAN LEREN, KON IK DE TWEDE KLAS OVERSLAAN.

Het jaar daarna ging pake dood. Het was de eerste keer dat ik een dokter aan zijn bed zag. 'Pake is dood, dokter'.

'Ja famke, maar de wet zegt dat een arts dat eerst moet constateren'. Hij legde zijn hand op opa's borst en voorhoofd en voelde zijn pols. 'Tiid ta roubeklach' was de uitkomst.

Een levende pake zou zeggen: 'Slúchslimme wráld Jeltske, en met al zijn kgoud en somberheid is het nog steeds onze wereld.'

'Ja pake'. Maar pake was de wjirmen fuorje.

Heit en mem kwamen terug en ik zag Eefke en Feike voor het eerst. Hylke vertrok uit de boerderij en de jongens kregen hun oude kamer terug, nu met Eefke erbij. Voor Feike werd er een bed geplaatst in beppes kamer.

Zij begrepen weinig van de boerenstulp. Heit is geen wáldboer. Beppe was nu de baas en die was in de war. 'Doe wat ús Jeltske zegt, zo wil pake het', zegt ze. Ik overlegde alles met Ymke. Hij was geen officiële bewindvoerder meer. Wel was hij door beppe gemachtigd.

Ik was veertien en mijn positie binnen het gezin was ongezegd omstreden. Het werd een crisis die twee jaar zou duren.

Oma is ouderwets. Het woord feministysk kent zij niet, hja is yn betrousumens. Zij sprak niet veel en haar wil was wêt. Als ze zei da wol 'k net lije, dan gebeurde het niet. Punt uit.

'Jeltske heeft de zegen en dêrmei út! Klagen doe je bij Ymke, hier doe je je werk.'

Dat gold voor iedereen en werd geaccepteerd. Nee, oma werd niet tegengesproken. Heit had de strijd met pake verloren.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Niemand haalt het in z'n hoofd om de strijd met beppe aan te gaan. Sy stiet boppe elkenien. Zo liggen de verhoudingen. De vader had zijn zoon naar achteren, en zijn kleindochter naar voren verwezen. Het offeren van zijn laaidunkendheid ten faveure van het in ere houden van de familiegrond was een hard gelag.

Ik wieg mijn ziel in de schoot van Abraham,
Koester mij in zijn reddende genade.
Maar deze keer heb je me bij de kladden,
Zo wreed, want ik besef dat ik overleef.

Ik werd gedoozd. Voor het gezin was ik een vreemde eend in de bijt maar ik kende de boerderij. Fan hjouwer oant grôt. Het was frusterend dat ik mijn vaardigheden niet kon inzetten. In een gespannen sfeer lukt me niks. Er was weerstand. Weerstand tegen de voortzetting van opa's beleid, weerstand tegen de overeenkomst met Staatsbosbeheer. Alsof het een wurgcontract was zonder duurzame en stabiele toekomst.

Mijn kansen liggen niet eeuwig op de boerderij, zoals bij m'n twee oudste broers. Het beeld, een soort visioen, is van een boerderij die meedoet en zichzelf blijft. Het zijn de gedachten aan pake en een van binnen diep gevoelde zekerheid dat het allemaal goed zou komen die me op de been hielden. Mijn positie had iets onwezenlijks. Gelukkig was Ymke er. Zelf ervaar ik hem niet als autoritair, mijn vader en mijn broers deden wat hij zei.

Rintske krijgt vmbo/HAVO-advies. 'Als Jeltske je helpt, moet HAVO lukken. Je hebt de capaciteiten en met ondersteuning ga je het zeker redden', had juf Nynke beloofd.

IT WIE OM BANG FAN TE WURDEN, SA STIL

BIJ RINTSKE NEEM IK MET HAAR HET HUISWERK DOOR EN
MAKEN WE EEN PLANNING. Voor mij gesneden koek, voor
Rintske is het lastig om overzicht te houden. Ik ga lezen of
huiswerk maken en ondertussen hou ik Rintske bij de les en
leg uit wat ze niet snapt.

Van haar heb ik geleerd om duidelijk te zijn, zonder abstrac-
ties, ingewikkelde woorden en met voorbeelden. Ik las veel
voor. Wat sy by it iene sintúch mist, dat wint sy by it oare. Lezen kost
haar moeite. Ik leerde om begrijpelijk samen te vatten en dat is
me goed van pas gekomen.

Van de rector kreeg ik alle ondersteuning. Hij bemiddelde tus-
sen mij en het zorgteam en alleen voor toetsen en onmisbare
lessen ging ik naar school toe.

Op de boerderij verdeelde ik nu het werk, zoals pake vroeger
deed. Naast het coördinerende en administratieve werk onder-
hield ik de tuin. Waar nodig sprong ik bij. Heit was chagrijnig
en mem verviel in apathie. Slonzig en lusteloos deed zij haar
taken.

Mijn oudere broers deden hun werk en in het weekend was
het schuurfesten, zuipen, neuken/klaarkomen, omdraaien en
snurken. Rintske is ook een paar keer zo 'uitgegaan'. Huilend is
ze, met mijn armen om haar schokkende lichaam, uiteindelijk
snikkend in slaap gevallen.

Boereknilles.

Op zondag met z'n allen naar de kerk. Een knarsend bestaan dat
slijtsporen achterliet waarover mijn tandarts zei: 'Ja, je agressie
moet er op een of andere manier toch uit'.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Als ze nog een keer aan Rintske komen dan spies ik ze aan de hooivork. Ik prik ik ze tegen de staldeur als bloedende muggen. Ze pesten Rintske: 'Ga maar uithuilen bij je verkering zo plat als een jongen maar zonder pik om je te neuken'.

Het heeft weinig stichtelijks, deze plattelandsssoap. Zijn ze bang voor me? Proberen ze me te pakken via Rintske?

'We moeten fier zijn, zij doen de túnbouskoalle en jij gaat straks je HAVO-diploma halen. Juf Nynke zei dat je dat kan en ze heeft daar oog voor. Ik weet dat je slim bent maar moeite hebt met leren. Ik help je. Straks kun je HBO gaan doen, ook dan zal ik je helpen. Samen gaan we hier uit komen, lieve. Pake vond jou een stoere flinke meid en dat ben je ook. De wereld om ons heen kunnen we niet veranderen, onze kijk erop wel'.

Dat laatste zei ik meer tegen mezelf, Rintske is niet gevoelig voor dat soort filosofietjes.

De boeren in de Friese Wouden werken aan een beter beheer van hun omgeving. We werden lid van de Feriening Súdwestlike Fryske Wâlden en fûndaasje Beried giet foar de died, en werken steeds vaker samen met zorgboerderij Fliekrúdhôf. De combinatie van dagbesteding & agrarisch landschapsbeheer is een goed verbond.

De contouren van de richting die de boerderij uitgaat worden duidelijker. Met Eefke en Bente valt te praten, en Feike? Met haar moet ik voorzichtig zijn, zij is net als mijn oudste broer verstandelijk wat beperkt en het is al te makkelijk om haar knollen voor citroenen te verkopen. Zij is de goedheid zelve. Djurre, Bente en Eef staan om haar heen. Ik let op Amke.

FAN GOD NOCH GEBOD WITTE WOLLE

AMKE WEET ZIJN IMPULSEN NIET TE DOSEREN. Ook Djurre ontbeert een rechtvaardige, strenge vader en een liefdevolle moeder. Spanning smooit mijn woorden om gevoelens te uiten. Venijnige uithalen, ontweek ik. Bliksem werd afgeleid, de donder bleef en *the hardest part was knowing I'll survive*.

Ja, ik hoor het. Nee, ik kan het niet opbrengen om het in blinde woede eruit te gooien. Vervloekingen helpen mij niet vooruit en ik schrijf niet om ten onder te gaan. – Ben ik gedoemd te worden gebroken, belachelijk te worden gemaakt als een spelelbal tussen nerveuze trekken en leugenachtige tongen? Waarom niet doof voor spijtigende, harmonieverstorende dissonanten? Heeft heit het als een vernedering ervaren dat hij door zijn faar het huis uit gezet is? Wie vernederd is, minacht.

Hoe heeft het zover met Hiltse kunnen komen? Lag heit overhoop met zijn stiefdochter of haar biologische vader? Haar leven was geen rechte lijn. Ergens is zij – onopgemerkt – uit de bocht gevlogen.

Mem, hoe voelt het om je oudste dochter te begraven, je andere achter te laten en op late leeftijd je achtste kind te baren bij een binnenveter die zijn verantwoordelijkheid niet neemt?

Vae kin him oan in strie stjitte, dat it hiele hûs daveret.

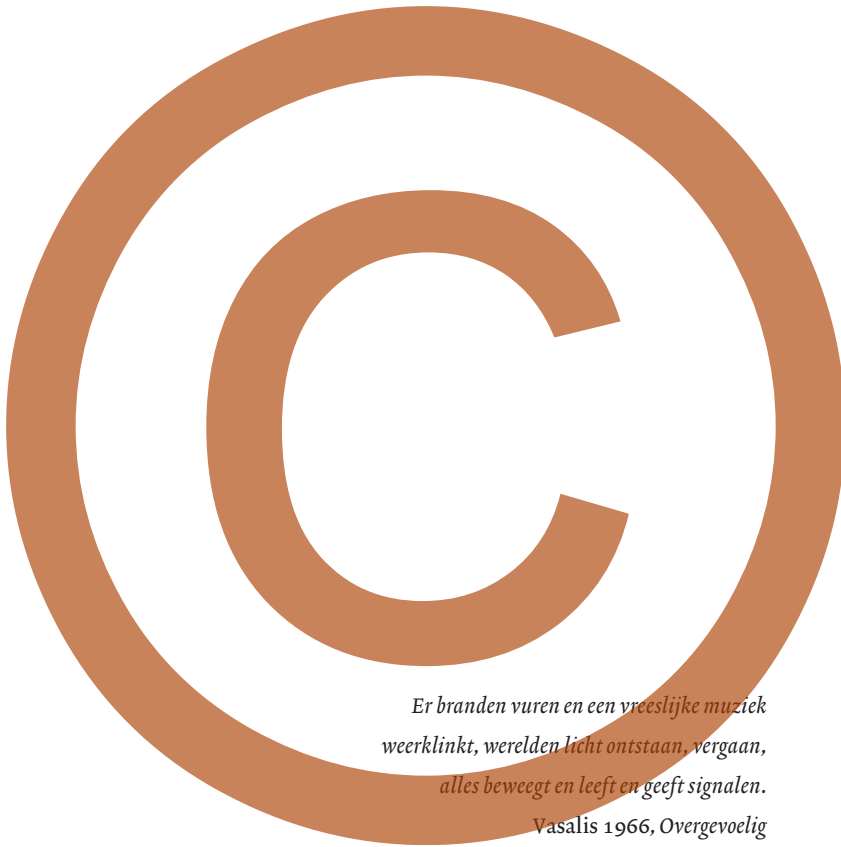
Tante Aukje had het in de smiezen, als zij er al iets over zal zeggen dan zal dat op haar sterfbed zijn. Is het alderwenst dat het hoge woord er op het allerlaatste moment uitkomt?

Mannichien moat dea wêze om libben foar ús te wurden. – Neam gjin minske gelokkich foar syn dea, oan syn bern sil men de man kenne.

Breuken helen, uitwassen begrijpen, jeukende littekens, kanssen in de gevarezone.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

REQUIEM

*Er branden vuren en een vreeslijke muziek
weerklinkt, werelden licht ontstaan, vergaan,
alles beweegt en leeft en geeft signalen.*

Vasalis 1966, Overgevoelig

Slapen gaan, het moede oog gesloten/En het lichaam pijnloos uitgestrekt.

J. van der Waals 1922

HOOFDSTUK 5 OVERGEVOELIG

HET IS BENTE DIE ALS EERSTE HET BELANG VAN EEN KEURMERK DOORZIET. Beetje bij beetje dringt ook bij de anderen de waarde van de omschakeling door en de stemming wordt er niet beter op. Met een keurmerk kun je een hogere prijs krijgen die de kleinere omzet compenseert. Verder valt er weinig leuks te melden dit jaar.

Mijn schoolresultaten blijven onverminderd goed. Ik zit in de vierde klas, de lessen vervelen en de docenten irriteren me. Het is eind januari en ijskoud. Ik heb een pesthekel aan school en een lange lijst met ongeoorloofde absenties en verwijderingen. Het is allemaal even verschrikkelijk en mijn enige lichtbakens zijn Rintske, Nynke en Reina. Verder is er overal gedoe, met het zorgteam op school in combinatie met toestanden rondom het voogdijschap en de schoolarts. Ik ben boos en verbaal agressief. Ik grijp alles aan om ruzie te maken met sommige docenten. Met een welhaast sardonische liefde haal ik het bloed onder hun nagels vandaan. Ik wie as troch de duvel riden.

Het schaamrood stijgt me naar de kaken als ik terugdenk aan mijn treiterige gedrag. Venijnig naar buiten toe en van binnen een onneembare vesting. Niets om trots op te wezen.

Nog steeds hol ik soms in het holst van de nacht met mijn winterjas over mijn pyjama bibberend naar Rintske toe, sluip de trap op en kruip naast haar in bed. Dan kreunt ze even, rilt als ze mijn koude lijf voelt en slaapt rustig door. Zo vanzelfsprekend en vertrouwd, welzalgig. – *Us hiemhûn blaft yn 'e fierte.*

Behalve van oma trek ik me verder van niemand iets aan. Het zijn Rintske en Bente die zich om Feike en Eefke bekommeren. Ik vind mijzelf niet leuk en het is stervenskoud.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Hondengeblaf kondigt dood en ongeluk aan. Op de boerderij heerst een broeierige sfeer. Heit is pake niet en mem ligt op bed met een warme theedoek om haar hoofd. Na school ga ik eerst langs Rintske om haar met haar huiswerk te helpen, en om te kletsen natuurlijk. – Wy hawwe gjin wurden mear fan ús mem hân; zij kan de last van het weerbarstige gezin niet dragen.

«In het herfstgetij krijgt ze longontsteking en bezwijkt in tien dagen tijds. De gevoelens van de verharde, ontgoochelde vrouw en van het jonge meisje lopen parallel. Famke wil zielsgraag de plaats van de stervende innemen, als naar een kerk ter bedegang gaat zij naar de stervende. De vermoeide adem blijft langer weg en versterft tot een zacht en geheimzinnig gereutel diep in de borst. Na een schok ontsnapt een dof gerochel haar lichaam; een ijzingwekkend, willoos en wegstervend geluid dat niet meer bij het leven hoort. Een huiveringwekkend gevoel van afgrijzen doortrekt sidderend het doodsdriftige famke. Dan wordt zij rustig, kijkt toe, probeert te begrijpen en bidt. De boeren komen met zware tred van alle kanten, met zwarte dracht en versgewitte klompen en zitten met plechtige gezichten koffie te drinken.»

Voor de tweede keer gaat de voordeur open om een doodkist naar het kerkhof te brengen. De eerste keer liepen beppe en ik gearmd achter de kist. Deze keer ben ik samen met Rintske de hekkensluis achter de familie. Toen begroeven wij haar in een kleine stoet op 't kale kerkhofje waar ook het lijk van pake lag en dat van Hiltsje.

‘De Dood, waarvoor elk mens met goede reden huivert,
is als een vlamvend vuur dat alle zielen zuivert,
dat snel verteert al wat verblinding is en waan,
en tast alleen het schone en werkelijke niet aan.’

OERGEFOELICH

Heit verviel in apathische toestand, bijt zich vast in lusteloze klusjes, laat zich amper zien en kijkt diep in het glaasje. In het rustige boswachtershuis ben ik op m'n gemak en Reina schenkt thee. Ik sport, fiets tientallen kilometers per dag, werk aan mijn zelfdiscipline en probeer geordend te leven.

Lichamelijk ben ik gezond maar twee dingen spelen mij parten, bij spanning verlies ik mijn eetlust en kan ik niet uit mijn woorden komen. Bij plotselinge vragen komt er een stotterend en verstikt geluid uit mijn keel.

Godzijdank, en dat meen ik uit de grond van mijn hart, heb ik het op school getroffen met mijn rector. Het moeten spreken in de klas was zo'n kwelling geworden dat ik liever de gevolgen van spijbelen op me nam dan steeds half stikkend en voor aanstelster uitgemaakt het lokaal te moeten verlaten.

In de rustieke en gelambriseerde rectorenkamer kwam ik tot rust en mijn rector heeft mij toen een geniaal voorstel gedaan: we hebben samen een complot gesmeed!

Zijn probleem was dat hij klachten over mij kreeg – wel praten als het ongewenst was, maar niets kunnen uitbrengen als me iets gevraagd werd.

'Jeltske, dit gaat het niet worden, we moeten een list verzinnen voordat alles mislukt. Je zwijgt niet en je spreekt niet en dat werkt niet. Ik ga je een voorstel doen, luister. Ik kan verdedigen dat je niet spreken kunt, maar niet dat je je mond niet kunt houden. Het is een van de twee. Van mij mag je zwijgen op school, dan word je beschouwd als iemand die niet kan praten. We maken er een behapbare handicap van en noemen dat selectief mutisme want het beestje moet een naam hebben.'

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Wat een rustgevend idee! Niet te hoeven spreken, geen angst-zweterige adrenaline meer als ik werd aangesproken. Vanaf dat moment heb ik veel opdrachten waarbij ik spreken moest in de rustige rectorenkamer gedaan. Soms met de rector erbij en de vakdocent.

Toen ik de rector na m'n examen sprak, vertelde hij dat hij het binnenboord houden van buitenbeentjes als genadig ervoer. 'Ik zeg dat al 'n paar jaar bij de diploma-uitreiking als ze leerling af zijn. Jij was er niet bij, vandaar'.

Drie jaar lang heb ik amper een woord uitgebracht. Alleen Zinnia en Lukas uit de parallelklas verdroeg ik. Ik voelde me veilig in het boswachtershuisje, bij Rintske en in de rectoriskamer. Het was een openbaring te merken dat hij om mij gaf, mij vertrouwde, niet wilde forceren en rekening hield met mijn weerbarstige humeur. Ik werd serieus genomen. M'n gevoel erbij herkende ik voor het eerst in de woorden:

Verlost van de daad, aan 't gewoel ontkomen,
In uw stilte heerlijk opgenomen,
Strekkend in uw rust de ontspannen leden...

'Jeltske?'

'Ja meneer?'

'Let op je doel én op de weg, anders komen er brokken van.'

'Ja meneer.'

REQUIEM VOOR EEN KINDERZIEL

HILTSJE, OVER HAAR HEB IK NOG NIETS GEZEGD. Zij was acht toen ik geboren werd en heeft me gekend. Ik herinner me niets en er werd niet over gesproken. De verwantschap met mijn halfzus liep via mem.

Thuis hoefde ik er niet over te beginnen; diskreesje is 'e wet. Als ik Nynke of Reina er naar vroeg, werden er ernstige gezichten getrokken: 'Ik weet er weinig van en het is allemaal erg verdrietig.' Je kon er niet zomaar over beginnen, het was geen toppik. Rintske en ik waren bij een boerin in de buurt die een dochter had van Hiltsjes leeftijd. We zaten met z'n vieren om de keukentafel. Rintske voelde het aan: 'Jeltske kan goed luisteren. U kunt alles tegen haar zeggen'.

Samengevat zocht en vond zij de koele meren des doods, waar verlossing is. Hiltsje was geen ziekelijk wezen van aard en aanleg. Zij was gevoelig en te beïnvloeden. Zij kon de overmachtige en overweldigende invloed van de boze buitenwereld niet aan. Ze is erin gevallen, heeft zich een aantal jaren wankelend staande gehouden en is er bi'j slot van zaake aan ten onder gegaan. Ze was een nachtvlinder, dievegge en aan de drugs.

'Je halfzus was zwak van geest en vlees. Ien fljoch-om-'t-hear die de verleiding niet weerstond, hja eat meie as slaad'.

Een tomeloze razernij kwam op en Rintske was me voor. Ze kneep in mijn bovenarm, stond op, en zei: 'We moeten nu echt gaan, we zijn al aan de late kant'.

Op de fiets barstte ik los.

'Het is toch verschrikkelijk dat zij alle schuld krijgt. It is ommers bûten har skuld, Hiltsje is skjin op 'e hûd!

HILTSJE & HIMKJE ZIJN HEILIG VOOR MIJ

ZIEDEND WAS IK, een lodske die de verleiding niet kon weerstaan? Zo mag ús Hiltsje niet voortleven in de herinnering! Dy't in oar syn lek en brek oplêze wol moat sels skjin op 'e hûd wêze. Wie is zo onschuldig dat hij een steen naar mijn zus mag gooien?

Nynke heeft me een schoolfoto laten zien. Ze is dan tien jaar en lijkt sprekend op Feike en op die leeftijd was ik net zo lang, smal en dun. – Ik wil meer woorden aan Hiltsje wijden om haar recht te doen. We hebben de neiging om heikele kwesties af te handelen met een al of niet passend gezegde. Achter de nuchterheid schuilt het drama.

Hiltsje was niet alleen in de baarmoeder, zij was samen met een broertje dat het levenslicht niet of nauwelijks gezien heeft.

Voor mem een verlies, was het voor Hiltsje een levenslang gemis? Hij heeft geen naam. Is hij in alle stilte ergens op ons land begraven of ligt hij anoniem op het kerkhof? Ik geef hem nu een naam: Himkje. Ik breng hem daarmee niet tot leven, ik haal de himeling uit de vergetelheid. Is hij begraven in een schoenendoos?

Beppe accepteerde de gezagsverhoudingen, mem ging er aan onderdoor en Hiltsje? Zij is haar eigen weg gegaan, haar noodlot tegemoet. Wat speelde er allemaal in haar hoofd? Zou het kunnen zijn dat Himkje over haar schouder meekiekte? Dat ze het nooit goed kon doen? Wat was Gods bedoeling?

Het gaat erom alles te leven. Als je de vragen leeft, leef je gaandeweg warem-pel op een onbekende dag het antwoord in zonder het te merken.

De dichter weet het mooi te zeggen, Hiltsje heeft eenentwintig levensjaren gekend en Himkje één sterfdag.

REQUIEM VOOR EEN KINDERZIEL

'Voor een doodgeboren broertje'

Welke ceremonie is goed genoeg
voor jou?

Als je vanuit een warme drukke kamer
hier naartoe was gekomen,
dan zouden we je kennen.

En je ons levendig voorstellen

en dan naar de overkant kijken,

je gemoed uit je getrokken, de adem ver-
slagen door de volmacht van de dood.

Maar we hebben je nooit zien rondstap-
pen in onze wereld.

Je kwam niet en toch ga je.

Nu is er niets om jouw afwijzing van
onze wereld te ontsien.

Onze herinneringen kunnen je geen
vorm geven of je karakter vertekenen.

Dan is onze enige troost dat droefheid
zo zuiver kan zijn als dit.

'Een rivier voor zichzelf'

Ik stak de rivier over

Er zal geen thuiskomst zijn

Ik kruiste alle bruggen

Ik zag ze allemaal branden

Nu ben ik een vreemdeling

Gedreven naar een vreemd land

Waar alles is vergeten

En niets is vergeven

En ik jankte een rivier

Een rivier voor haar

Die dieper is en breder

Dan ik ooit kan zwemmen

't Hart zal verharden

't Verdriet zal verflauwen

Nooit zal ze horen

Als de tranen vallen

Of de klank van mijn stem

En de naam die ik roep

Dreg naar de zonn

En de geliefde dochters

Naar het verstrijken van de tijd

En de scheiding der wateren

Voor iedereen die – lang voor mij

Langskwam op deze wereld

Naar de verre afgelegen kustlijn

Waar niemand op mij wacht

ALLE HILLIGEN MOATTE HAR WAAKS HAWWE

ZOCHT HILTSJE HAAR BROER IN DE ROES? Van welke muziek hield zij? Welke boeken vond zij mooi? Hoe kleeedde zij zich? Hoe kon het in hemelsnaam zó vroeg zo misgaan?

Hiltsje was een nachtvlinder, haar lichaam was het enige dat ze had en zij gooide het in de strijd. Zeg niet dat zij een tippelsjikke was of een heroïnehoertje, dan krijg je met mij te doen. Ja, haar lichaam was verslaafd. Wat was de pijn die jij niet kon verdragen? Hoe traumatisch was je geboorte? Was de tijd dat mem de dubbele vrucht droeg jouw enige gelukzalige periode?

Er zijn geen antwoorden en als ik me probeer in te leven breekt het klamme zweet me uit. Volgens Nynke was het een ijverig en gevoelig meisje en zeker niet zwakbegaafd. Klinkt zij door in It lytse famke mei de swevelstokjes? Voel ik soms haar hand op mijn schouder? Klinkt haar stem door in die van haar styfpake?

Ik zou een monument van woorden voor haar willen oprichten als ik er de bouwstenen voor had. Ik zou haar lied willen zingen als ik er de melodie voor had. Ik zou een altaar voor haar willen bouwen. Ik wil haar tengere gestalte zien met een uitdrukking op het gelaat die alle bekende concepten van schoonheid en verhevenheid overstijgt.

Ik beloof Hiltsje en Himkje om het mysterie van de menselijke heiligheid te bezingen, tegen de tijdgeest in die zich spottend en onverschillig afkeert van de heilige waarde van ons leven. Tegen een wereld waarin geweld wordt bejubeld en mededogen veracht en waarin het visioen van het heilige is verdwenen. Goed en kwaad, ooit helder als dag en nacht, zijn troebel en grijs geworden. Het geweten van de wereld is vernietigd door de Ander de schuld te geven. We wisselden heiligheid in voor

‘IK HUL HAAR IN WEEFSELS VAN WOORDEN...’

gemak, trouw voor succes, liefde voor macht, wijsheid voor informatie en traditie voor trends.

Wat in godsgroulik, godferlitten en godfergetten ûnvolkomje wrâld... Yn himelsnamme, myn God, myn God, wêrom ha jo har ferlitten?

‘Ik jou elk kjeld nei’t er klean hat.’

‘Ûnfersoenlik en barmhertich, ja pake ja.’

‘Niet klagen maar dragen.’

‘Ja heppe ja, mar it binne sterke follybalskonken dy’t de wielde drage kinne.’

Als ik er aan denk hoe het is om eenentwintig keer je verjaardag te vieren op de sterfdag van diegene met wie je negen maanden je ziel hebt gedeeld in de schoot van je moeder dan wordt het me zwaar te moede.

De zyn schijnt, ik lees

Wat? Boem, ze leeft,

boem, ze gaat dood.

~

Ik zoek de grootste klanken op,

roep steen, want steen blijft steeds zichzelf,

en bloem; een bloem laat zich kennen.

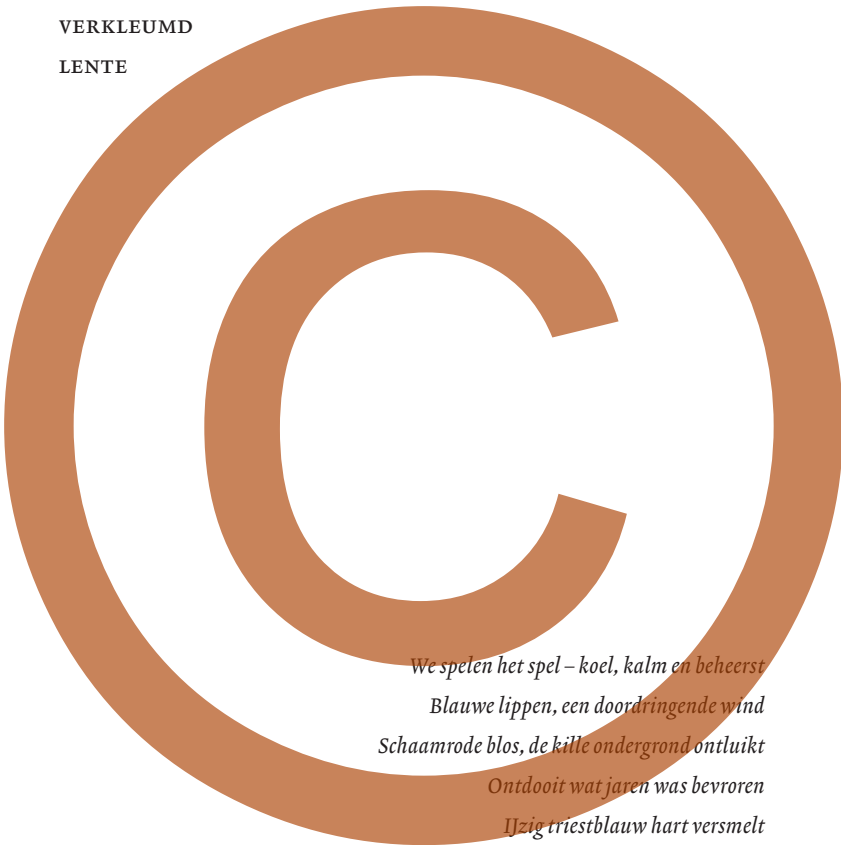

Requiem æternam dona eis, Domine.

ILLUSTRATIE: De *Pietà* van Michelangelo, *PIETÀ*: godsvrucht, kinderliefde.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

RELIGIEUS
VERKLEUMD
LENTE

*We spelen het spel – koel, kalm en beheerst
Blauwe lippen, een doordringende wind
Schaamrode blos, de kille ondergrond ontluikt
Ontdooit wat jaren was bevroren
Ijzig triestblauw hart versmelt
In een huilende rivier van tranen*

Neat mei neat, seit 'e Preker, neat mei neat, it is allegearre neat.

HOOFDSTUK 6 TROMGEROFFEL

IK ZIT NU IN DE VIJFDE EN BEN DE JONGSTE VAN DE KLAS.

Ik heb een pesthekel aan docenten die niet met de groep kunnen omgaan. Geeft een hoop drukte en mijn eigen hoofd is al vol genoeg. – Als ik er al was, dan zat ik die lessen meestal gelaten uit en een keer had ik tijdens zo'n oeverloze heen-en-weer-discussie recalcitrant mijn vinger opgestoken. De docent riep boven het gejoel uit: 'Wat wil je zeggen?' Ik blerde ik terug: 'Het heeft geen zin om boven al het geklets uit te schreeuwen!' Het werd stil in de klas en in verwachtingsvolle opgetogenheid keek de klas toe. Hoe minder je zegt des te beter wordt er geluisterd. Ik keek de leraar aan: 'Als u nu eens les gaat geven en u niet steeds laat afleiden dan kunnen we misschien wat leren, u geeft namelijk een examenvak.'

De stilte werd doorbroken door getrommel op de tafeltjes, het rumoer zwelde aan. Ik heb mijn tas ingepakt en ben de klas uitgegaan. In de mediatheek heb ik *De buitenvreemde* uitgelezen.

Mijn godsdienstdocent bracht me in contact met een kleine uitgeverij in de Randstad waarvoor hij weleens wat had gedaan. Ook dat was een echt wow!-moment. We zijn samen naar Amsterdam gereisd waar ik kennis met de uitgever heb gemaakt, een enthousiaste man die met passie en veel woorden over boeken en het boekenvak sprak. Ik ging teksten voor hem corrigeren. Het betaalt niet veel, het is wel leerzaam en leuk werk. En... ik kreeg van hem een Mac Pro. Geen nieuwe, maar wel een supercomputer. Er zaten stickers bij met het Apple-logo. Via schoollicenties kon ik software aanschaffen voor een fractie van de winkelprijs. Het voelde als een professionaliteit die me weerbaarder maakte. Mijn odium van 'woudkipje' brokkelde af.

REDACTIONELE KLUSJES

TEKSTEN WERDEN VIA DE MAIL EN DE POST UITGEWISSELD en zo nu en dan chatten we even om snel iets duidelijk te krijgen. Ik heb al een rijtje boeken waar ik aan heb bijgedragen.

Soms stuurde hij ook andere boeken op. Dat liep via Boekhannel de Brêge, waar ik het ophaalde. Pakjes voor hem kon ik daar afgeven. Ik had speciale olifantenzegels gekregen waarmee je pakjes tussen uitgevers en boekhandels kunt laten bezorgen.

Hij bevestigde wat ons ook op school wordt ingeprent, namelijk dat je door onzorgvuldige bronvermelding je reputatie op het spel zet. Hij hanteert een methode die iets afwijkt van de zg. APA-norm waardoor het lezersvriendelijker en typografisch mooier wordt. Op het HBO heb ik daar een stevige ruzie over gekregen.

‘Iedereen moet zich hier aan de regels houden anders krijg je puntaftrek. En deze methode is geautomatiseerd te verwerken.’ Alles nei de letter, de noarm is dúdlik wichtiger as de wearde. Want de skreaune wet makket dea, mar de Geast makket libben.

De waarschuwende woorden van meester Nijhûs over de voor- en nadelen en de aard van een HBO-studie zaten nog in mijn achterhoofd en heeft verdere escalatie voorkomen.

Nijhûs geeft les vanuit zijn roeping en kent mijn temperament vanaf het moment dat hij zei: ‘Jullie denken dat Christus de achternaam van Jezus is. De profeet Hosea zegt: Mijn volk gaat verloren omdat het geen kennis heeft, en het is mijn opdracht om jullie bij te brengen wie de Here God is en wie Jezus Christus’.

Ik zei toen dat ik heus wel wist dat de achternaam van Jezus ben-Jozef is of Van Nazareth en ‘dat het volk verloren ging omdat het geen vertrouwen had, en dat is iets anders dan ken-

nis'. En dat Hosea nog geen weet had van Jezus. Nou, toen waren de rapen gaar. Misschien kwam het door deze aanvaring waardoor we gelouterd met elkaar om konden gaan.

Hoe dan ook, ik was verlost van de steeds trager wordende laptop van school. Ik heb het logo op de klep afgeplakt met de sticker van Apple en hem aan Rintske uitgeleend die er blij mee was. Door de cosmetische ingreep kon ze er zelfs de sier mee maken!

Aan het einde van een kwartaal gebruik ik hem zelf voor de boekhouding van de boerderij. Met Texelse software van vertrouwd-gereformeerde huize importeer ik de dagafschriften van wat pake de Boeklienbank noemde. Ik begreep nooit waarom hij de Rabobank zo noemde. Het stond toch duidelijk op de gevel?

Ik boek inkoopfacturen in en hou, net te froed en net te tsjoed, de verkopen bij. Ik leerde dat je skinny jeans als werkkleding moet invoeren en dat er representatie- en vervoerskosten bestonden, dat boeken vakliteratuur zijn en plaksel een kantoorartikel is. Ik werd een verwoede bonnetjesverzamelaar!

Via de computer doe ik de BTW-aangifte en een keer per jaar stuur ik het bestand naar onze boekhouder die dan in overleg de jaarrekening opmaakt waar Bosbeheer en bank tevreden mee zijn. Pake sjouwde met dozen. Sinds de digitale uitwisseling is de rekening van de boekhouder lager en mijn vergoeding hoger: gewykste sakefrou fan goed-grifformearde komôf, sasein.

Mijn woede, die opborrelde bij het moeten aanhoren van: 'Do bist seker in wâldpyk ohnet?', werd minder.

INTERMEZZO

TOEN MIJN OPA NOG NIET HELEMAAL DOOD WAS, leefde hij in twee werelden: De eeuwigheid ligt in het dienen van het tijdelijke. Opgaan, blinken en verzinken. Ik vertoefde toen in mijn eerste levensfase, hij in z'n laatste. Zijn omgang met de natuur was geworteld in zijn levensvisie: het nuttigheidsbejag dient nooit de mens alleen. Ik ben religieus, geloof in een uiteindelijke rechtvaardigheid en voel me omringd door een wijd gebied van kansen en uitdagingen waarin ecologie, pedagogiek en religie bij elkaar komen. Werpt het licht op het verschil tussen Gods besluit om de een het eeuwige leven te schenken en de ander in verdoemenis te dompelen? Ik leerde dat India de kat- en aapschool kent. De moederkat pakt haar passieve jong in de nek als 'de exclusieve werking van Ishvara'. Het aapje klamt zich vast aan de moeder als 'een verbond tussen God en mens'. Is dit het verschil tussen aanvaarding en bewogenheid? De Bijbel spreekt over daden en doorgegeven consequenties met crisis als keerpunt om de keten van schijnvertoningen en gevoelsarmoede te doorbreken. *Spegeltsje, spgeltsje yn 'e hân, wa is de kreaste fan it lân?* Het was meester Nijhûs die mij op het spoor van de uitgever heeft gezet en op de richting van pedagogiek & religie wees. Naast het correctiewerk heeft die mij met een boekje over pedagogiek de kans gegeven om redactioneel aan de slag te gaan. Binnen het bestaande raamwerk zijn voorbeeldsituaties aangepast aan de Nederlandse mores. 't Was geen sinecure, ik verdiepte me in de bronnen en stootte op een verwarrend fenomeen: de literatuurlijst verwees naar Risikofaktor Mutterleib, een boek over traumatische ervaringen in de moederschoot door

een GZ-psycholoog die zich heeft moeten verantwoorden. Deze titel is vervangen door *Das Drama Im Mutterleib, Die Verlorene Zwilling*. De grote gemene deler in de voorgeboortelijke ervaringen is het gevoel van *eenzaamheid, onverklaarbare schuldgevoelens* en een *onvervulbaar verlangen naar eenheid*. Is een primaire emotie als angst te overwinnen?

Is het *verwerven* van vertrouwen een competentie?

Religiositeit is voor mij een innerlijke waarde van de hoogste orde. Van huis uit met God vertrouwd, de *LEVENDE* die met mysterieuze hand de orde bestuurt, de *AANWEZIGE* in mijn adem. Hy blywt myn boarne om't yn it oanbejyn de *LIEBENE* ek my skoep neffens syn byld. Neat únhúslík: fertroud as ús deistich brea.

Religieus gevoel maakt eerder huiverig dan superieur.

Geen deprecierende zelfverloochening, eerder geapprecieerde nederigheid en een ethisch neutraal gevoel dat verrijkt en ontsteld kan worden. (Echt bescheiden ben ik niet, wel 'n bretaaltsje.)

Angst & vertrouwen, in wiens naam kan dat samengaan?

Mijn opa's overgave aan u hellige was indrukwekkend: 'Want Hij die mij gezonden heeft zal mij leiden'. Geen millimeter week hij af.

Zijn standvastigheid is mijn voorbeeld.

In ons donkerste uur

In mijn diepste wanhoop

Geeft u nog steeds om mij?

Zult u er zijn?

In mijn beproevingen en ellende

Bij onze twijfels en frustraties

In mijn geweld en onrust

In mijn angst en mijn bekentenissen

In mijn lijden en mijn pijn

Door mijn vreugde en mijn verdriet

In de belofte van een nieuwe morgen

Zal ik u nooit laten gaan

Want u bent voor altijd in mijn hart

(M.J.)

PEDAGOGIEK IS VERTROUWEN GEVEN

BIJ YMKE EN REINA VOEL IK ME WELKOM. Zomers help ik mee met groepsexcursies door de bossen. In mijn vertrouwde biotoop kan ik een verhaal vertellen. Soms wordt Ymke wegge-roepen en doe ik de excursie alleen.

Samen met andere organisaties heeft Bosbeheer een poëzieroute uitgezet vanuit Wijnjeterper Schar. Er is een tweetalig boekje met de gedichten en een audiobestand beschikbaar. Het gedicht dat ik na de wandeling in het Nederlands met aangezette Friese intonatie voordraag komt mijn fooi ten goede. Het vertellen over het woud, uitleggen en dingen laten zien doet me goed en de wisselwerking wordt door de deelnemers gewaardeerd.

Rintske staat gemiddeld een zeven en kan door naar de HAVO. In de brugklas bleek dat ze zo dyslectisch was als een deur.

Met de rector was afgesproken dat ik als het even kon thuis mocht werken. Dan haalde ik Rintske op van school en fietsten we naar haar boerderij. Het was een koude winter en we sliepen veel bij elkaar. Af en toe ging ik langs mijn oude basisschool en stapte heel vertrouwd de klas in. Nu pas snap ik de volle omvang van juf Nynke's pedagogische kwaliteiten.

Ik was een keer in de klas, het zal het laatste uurtje geweest zijn, liep wat rond, praatte wat hier en daar en was hulpvaardig. Nynke ging voor de klas staan en klapte in haar handen en toen alle ogen op haar gericht waren zei ze: 'Jongens en meiden, ik ben even weg en juf Jeltske is nu even de baas, oké?' En weg was ze. Het was een superwow! Ze laat het me ervaren en schenkt me het vertrouwen dat ik geduldig en aandachtig om kan gaan met kinderen. En zo kon het gebeuren dat ik een uurtje in de

week, terwijl Nynke ergens in een hoekje achter haar laptop zat of even de klas uitging, het jongste juffie van Fryslân mocht spelen. Het was spannend, leerzaam en vooral erg gezellig tussen het enthousiaste gekwetter.

Ik ben bijna zestien en het lijkt een wonder dat er überhaupt nog een " zou bestaan.

Het is fijn bij Nynke, Reina en Rintske. De rest is voor het merendeel een zwart gat waar ik me zo goed en zo kwaad als het ging doorheen sla. Bijna met fatale afloop. Februari was koud en kil in vele opzichten. – De rayonhoofden werden door de koudegolf uit hun winterslaap gewekt en bespraken de kans voor een elfstedentocht. Ik ga proberen om de flarden uit mijn geheugen tot een chronologisch geheel aaneen te rijgen.

Aan het begin van de middag ben ik naar school gegaan want het 9^e uur hadden we een proefwerk. Om halfvier leverde ik de toets als eerste in en liep zacht de klas uit. De bibliotheek was nog een kwartiertje open en ik verwisselde mijn boeken en een DVD.

Ik liep richting station, er stond een ijzige wind. Mensen liepen ineen gedoken dicht langs de huizen en versnelden hun pas wanneer de huizenrij werd onderbroken en de wind vrij spel kreeg. Treostelozer en onaangener kunnen busstations niet zijn in deze winterige en kille schemering. Ik cheekte in.

De bus reed langzaam, juf Nynke kwam op, het was mijn laatste kerstviering op de basisschool. Ademloos luisterde ik naar het verhaal. De beelden die ik toen voor me zag, staan helder in mijn geest. Ik hoor haar vertrouwde stem ontspannen vertellend in contact met de klas die met ingehouden adem luistert.

IT LYTSE FAMKE MEI DE SWEVELSTOKJES

HET WAS IJZINGWEKKEND KOUD, HET SNEEUWDE EN HET BEGON DONKER TE WORDEN. HET WAS DE LAATSTE AVOND VAN HET JAAR, OUDEJAARSVOND.

In die kou en donkerte liep er op straat een arm, klein meisje, zonder muts en op blote voeten. Ze had wel pantoffels aangehad toen ze van huis ging, maar dat hielp niet veel. Ze waren veels te groot, haar moeder had ze het laatst gedragen en het meisje had ze bij het oversteken verloren toen er twee rijtuigen vreselijk hard voorbijvlogen en ze hard moest weghollen. Het ene sloffe was niet meer te vinden en een jongen ging er met de andere vandoor. Hij zei dat hij hem als wieg kon gebruiken als hij kinderen kreeg.

Daar liep het meisje nu op haar blote voetjes die rood en blauw zagen van de kou. In een oud schort droeg ze zwavelstokjes en één bosje hield ze in haar hand. Niemand had iets van haar gekocht. Niemand had haar ook maar een stuivertje gegeven. Hongerig en verkleumd was ze. En ze zag er zo bedrukt uit, de stakker! De sneeuwvlokken vielen in haar lange blonde haar dat zo mooi in haar hals krulde. Uit alle ramen scheen licht naar buiten en het rook overal zo lekker naar warm eten. Want het was oudejaarsavond, ze kon aan niets anders denken.

In een hoekje tussen twee huizen, waarvan het ene wat vooruitstak, ging ze in elkaar gedoken zitten. Haar voetjes had ze onder zich getrokken, en ze kreeg het steeds kouder maar durfde niet naar huis. – Ze had geen zwavelstokjes verkocht, geen enkel stuivertje gekregen.

Haar vader zou haar slaan omdat ze niets verdiend had. En thuis was het ook koud. De wind gierde door het dak en het tochtte overal, al waren de ergste kieren met stro en oude lappen dichtgestopt.

Ze had bijna geen gevoel meer in haar handjes van de kou.

O, wat zou een zwavelstokje nu lekker warm zijn! Zou ze er eentje uit

O, IK BEN ZO MOE... GA DICHT, MIJN OGEN...

het bosje durven te trekken en het tegen de muur afstrijken om haar handen te warmen? Ze trok er een uit. Ritsss... Wat vlamde dat, wat brandde dat! Het gaf een warme heldere gloed, net een kaarsje, toen ze haar handen eromheen hield – zo gek! Een wonderlijk licht gaf het. Ze zou haast denken dat ze voor een grote, ijzeren kachel zat met een glimmende koperen deksel. Het vuur brandde heerlijk, het was zo lekker warm. Het kleine meisje strekte haar voetjes al uit om die ook te verwarmen... Maar het vlammetje ging uit. De kachel verdween. Zij zat met het stompje van het afgebrande zwavelstokje in haar hand. Ze stak er nog een aan. Het brandde, het gaf licht en waar het schijnsel op de muur viel, werd die doorzichtig als glas. Ze keek zo de kamer in waar de tafel gedekt was met een stralend wit tafelkleed en prachtig servies. Het warme lekkere eten stond heerlijk te dampen. En wat nog mooier was, als in een droom kwamen de geuren op het meisje af. Toen ging het zwavelstokje uit en was alleen de dikke, koude muur er nog. Opnieuw stak ze een stokje aan. Meteen zat ze onder een prachtige kerstboom, groter en nog rijker versierd dan de boom die ze door de glazen deur bij de rijke koopman had gezien, vorig jaar met Kerstmis. Er brandden wel duizend kaarsjes aan de groene takken, en gekleurde prentjes, zoals je die in etalages ziet, keken op haar neer. Het meisje strekte beide handjes uit... Toen doofde ook dat zwavelstokje. De vele kerstkaarsjes stegen op. Ze zag nu dat het heldere sterren waren. Een van die sterren viel en liet aan de hemel een lange vuurstroep achter. 'Nu sterft er iemand'. Dat had ze van haar opa geleerd. 'Als een ster naar beneden valt, stijgt er een zieltje omhoog.' Ze streek opnieuw een zwavelstokje af tegen de muur, het gaf licht en in het schijnsel stond grovaeder, zo helder, stralend, zo zacht en lief. 'Grovaeder!' riep het meisje. 'O, neem me mee! Ik weet dat je weg

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

bent, als het zwavelstokje is opgebrand, net als de warme kachel, het geurende eten en de grote kerstboom!’ Haastig streek ze de hele bundel zwavelstokjes af. De zwavelstokjes gaven zoveel licht, zo’n glans dat het helderder werd dan op klaarlichte dag. Grovaeder was nog nooit zo stoer geweest, zo groot. Hij tilde het kleine meisje op haar arm en ze vloog met hem weg, hoger en hoger... Er was geen kou, geen honger, geen angst meer – ze waren bij de Eeuwige.

In het hoekje bij het huis zat in de koude wintermorgen het kleine meisje. Ze had rood-bleke wangen en een mysterieuze glimlach om haar mond – dood, doodgevroren op de laatste avond van het oude jaar.

Nieuwjaarsochtend brak aan over het versteende lijfje. Ze hield de opgebrande zwavelstokjes in haar bevroren handjes.

‘Achl’, zeiden de mensen, ‘ze heeft zich nog willen warmen.’

Maar niemand wist wat voor moois ze had gezien; hoe stralend ze met haar opa was binnengetreden in de vreugde van het nieuwe jaar.¹

Toen het verhaal uit was, bleef het stil in de klas. Juf sloot af:

‘En onze gedachten gaan uit naar hen – kinderen soms nog – voor wie het licht vroegtijdig doofde in wanhoop en eenzaamheid.’

De vertrouwde klas, de zekerheid dat juf Nynke aandacht had, ik droomde weg. – De vaste chauffeurs kennen mij. Als ik in gedachten verzonken of in slaap gevallen was, hadden ze er plezier in om door de microfoon te loeien: ‘Wyfke Jeltske, wordt het geen tijd om uit te stappen?’

‘Tige tank’.

‘Neat te tankjen’.

¹ Vrij naar: *Het kleine meisje met de zwavelstokjes* in ‘Sprookjes van Andersen’, Houten 2000.

KÂLD EN KLOMSK

IK ONTWAAKTE UIT MIJN ROES toen we langs de Feart reden. Ik drukte op het knopje en liep naar voren. De chauffeur zette de bus voorzichtig stil: 'Sorry Jeltske, ik had al mijn aandacht nodig, het zicht is slecht en er zijn gladde stukken. Het is de laatste rit, de bussen moeten naar de garage, de strooiwagens rijden uit.'

Ik stamelde wat: 'Ik loop wel terug, 't is half uurtje of zo'.

'Hâld dy mar goed, famke Jeltske!'

Bevroren sneeuw striemt als miljoenen schichten in felle vlaggen tegen mijn gezicht. De gelukzalige uitdrukking op het gelaat van het tengerere versteende meisje verflauwde. Nynke's stem sterft langzaam weg en maakt door het geluid van de ijdele koude wind heen plaats voor grovaeders vertrouwde trage stem:

'Bar't de silveren koarde trochsnien
wordt, de gouden lampe stikken rekket,
de krûk by de welle oan diggels brekt,
de wine tomôge yn 'e saed falt.

Dan as it stof weromkeart ta ierde,
lyk as it west hat, en de geast werom-
giet nei de Iwige, dy't him jown hat.
Lucht en leegte, famke, alles is leegte.
Alles gaat voorbij, er is niets dat blijft.

Straks wordt je leven afgebroken.
Zoals een zilveren ketting breekt, of een
gouden lamp. Zoals een waterkruik
in stukken valt, of het touw breekt
waaraan een emmer hangt.

Je lichaam vergaat tot stof, keert terug
in de aarde, waaruit het kwam. Dan
gaat je levensadem terug naar de Eeu-
wige die je het leven gegeven heeft.

Beelden trekken voorbij. Ik zie mezelf lopen op die warme zomerdag, toen alles plotseling goed was en ik met wat geld voor een krentenbol naar het dorp liep – ik had me nog nooit zo tevreden en geborgen gevoeld als toen.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ik hoorde de geluiden van de dieren en het geritsel in de bloeiende bermen. De warme zomergeuren waren intens, de kleuren van de bloemen in de berm dieper en krachtiger dan ooit. Ik herhaalde steeds achter elkaar: 'No, no, no...', bij elke stap, bij elke keer als ik nú zei, liep ik door het voortvliedende moment, door de verstilde tijd en voelde me met resonerende opgetogenheid opgenomen in de warmte van het bestaan.

Ik ben een oceaán van wachten, waterdun omhuld door 't ogenblik. Het heeft zich traag ontplooid tot een levensbepalend moment. Onrust verminderde, vertrouwen groeide en angst verbleekte in het licht van vertrouwen. Had ik door het visioen van mijn origine gelopen? Mocht ik er nu zijn?

De tijd begon te bevroren, mijn stappen werden kleiner.

'Wanneer heb je voor het laatst gegeten, Jeltske?'

Beschuldigende stemmen snijden mijn adem af. Mijn benen voelden zwaar en futloos, ik werd duizelig. Verachting, spot en hagel doorboren mij. Ik ben gedoemd te worden gebroken.

'Zorg er voor dat je altijd een rolletje Dextro bij je hebt.'

'Flean yn 'e loft!, rot op allemaal, laat me alleen.'

Door de kakofonie van stemmen heen hoorde ik pake:

'Je bent geen boze engel mijn liefste mensenkind en je hebt een taak. Vertrouw op Rintske, laat mij los en denk aan haar, jouw beschermengel vertrouwt ook op jou, Jeltske'.

Je hoeft geen beproeving te doorstaan die niet te dragen is. Ik laat je niet in de steek. Je Naam zal ervoor zorgen dat je het kunt volhouden, en dat je geen verkeerde keuzes maakt.

Mijn benen wankelen, ik geef me over.

BLIERREN YN IT IIS

Alles gaat voorbij. Er is niets dat blijft. Het is allemaal zinloos.

Getild uit de benauwing van de tijd, In de eeuwigheid...

Van onze verenkeling te genezen O zekerheid van geluk, haast te groot...

GEEN KOU, GEEN HONGER, GEEN ANGST. Het werd lichter, geen glans helderder dan op klaarlichte dag. Op weg naar het licht kwam ik uit bij ijskoud vuur. In de verte hoor ik Rintske's slokreep. Het licht werd grijzer, donkerder, zwart.

Ik kwam bij zinnen: bibberend, trillend en klappertandend. Ijskoude handen en voeten. Ik lig onder de dekens in Rintske's bed. Ze verwarmt me met haar lijf. Warme zoete thee in een thermoskan. Ze tilt mijn hoofd op en brengt het glas lauwe thee naar mijn lippen. Ik neem een slokje, nog een slokje. Warme gloed glijdt naar mijn buik. Vaag zie ik Rintske, haar gezicht bezorgd, zo ernstig als een foto van 30 jaar, onuitwisbaar geëtst in mijn geheugen.

'Je kwam maar niet, Jeltske – ik ging bidden, ik hoorde de stem van jinn pake: Dyn kammeraatske sjocht út as de dea fan Ypern, ús Rintske, as de dea op it goezebrief. Ik kan haar niet helpen, Jeltske vertrouwt op haar Rintske, al laat ze dat niet merken.

Het was te glad om te fietsen, hoe was het godsmengelik dat ik je op die godferlitten hoeke ooit heb kunnen vinden?'

'Maar jij gelooft niet wat ik zeg? Dan zul je niet meer kunnen praten tot de dag dat het gaat gebeuren!' Hoor ik pake?

'Vertrouw op de Enige, lees zijn woord en als je bidt dan is hij er, onverzoenlijk en barmhartig'. Hallusinearje – it is gjin teomany, net únwêzentlik. Laat ik me gekmaken? De holle is it roer fan it skip.

Noch gjin fammegenede.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Als pake me geholpen had, was ik meegezogen in het witte licht, dan was het zilveren koord verbroken en had Rintske mijn ontzielde lichaam gevonden op een plaats waar nog geen huis heeft gestaan, waar de vogel gevlogen is... In kâld stee.

Waarom greit ghy, op mijn lijck?	Dertel van veel overvloets.
Engeltje van 't hemelrijck:	Leer dan reizen met gepeizen
En ick blinck' er, en ick drincker	Naar pallaizen, uit het slick
't Geen de schincker alles goets	Dezer werrelt, die zoo dwerrelt.
Schenckt de zielen, die daar krielen,	Eeuwigh gaat voor oogenblick.

De alvestêdegoarre zakte, het bleef koud tot na mijn verjaardag.
De zachte winter met het koude venijn in de staart was voorbij.
Ik schrijf om de bevroren zee in mijn ziel te breken.
Die verschrikkelijke furie van pake tegenover heit. Niets ergers dan een vader die zijn zoon vervloekt, om spoeksbenaud van te worden. Geen angst gaat verloren, red mij van de loerende slang. Het wordt mij bang om 't hart.

Pake ontzield, zo onbegrijpelijk in de tijd, de eerste dode bij leven gekend. Ik bleef achter met een tranen blokkerend gevoel van een niet kloppende responsabiliteit. De wereld was in andere handen gevallen en de leegte ontnam mij elke eetlust. Verdriet en eenzaamheid waren mijn brood en zout en ik presenteerde mezelf in vermommingen zodat de hatelijkheden van heit, Amke en Djurre mij niet konden bereiken. Als ik mijn kwetsbaarheid zou tonen, zouden zij zegevieren. Het was oorlog en het werd van week tot week erger.
Vogels zingen schel met snerpende versplinterende dissonanten.

DAN BEGINT IT LEAVE LIJEN

ONTREDDERD, AFGESNEDEN. Triomfalisme pijnigde mijn oren, gesloten voor deze glorie. Aantijgingen, leech-by-de-grúnsk, dreigend, spottend, meelijwekend en bekrompen en bedoeld om mij mores te leren. – Het is waar, net als de eerste mens ben ik pas ontstaan door de verdrijving uit het paradijs.

Ik maak nie geen illasies en loop op kousenvoeten. De Levende geeft kracht naar kruis, de duivelse heupbewegingen en schunnige blikken verlagen passie tot geilheid, pomp je overtollige zaad in de sloot en vervuil me niet!

Rintske heeft het zwaarder en dat is geen troostrijke gedachte. Ik kwam niet meer opdagen bij de gezamenlijke maaltijden en op zondag ging ik alleen met Rintske naar de kerk. Te droevig om aan te zien hoe Bente, Eefke en Feike zich op eigen wijze staande probeerden te houden in deze capricieus ellende.

Ik hield stand en na een jaar werd het gebeuk minder. Bente, Eefke en Feike konden nu met mij spreken zonder als verraders te worden weggezet. Via Eef en Bente kon ik zo nu en dan indirect met de anderen communiceren. Ik leerde de les van nederigheid, elke triomf van mijn kant zou het proces verstoren. Lange dagen met harde lessen van het incasseren. Ik leerde om geen krimp te geven. Achteraf voelde ik aan de scherpe kof in de binnenkant van mijn onderlip dat ik me verbeterd had.

Het standhouden lukte door de afleiding en structuur van school en sport; toetsen moeten worden gemaakt en wedstrijden gespeeld. Ik verslonsde niet, hoe kan ik verbitterd raken als Rintske mijn tranen droogt en ik de deerniswekkende hulpeloosheid in de ogen van mijn familie zie? Woede tegenover een onmachtig vader die zijn oudste zoons niet kan corrigeren.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

HET STERVENDE KIND

Naar H.C. Andersen

Moeder, ik ben moe, nu wil ik slapen,
laat me bij je komen, heel, heel dicht.
En jezelf niet meer aan 't huilen maken,
want die traan is heet op mijn gezicht.
Hier is 't koud, en storm is aan de ramen,
maar in dromen, daar is alles fijn.
'k Zie de lieve engeltjes daar samen.
als mijn ogen maar gesloten zijn.

Moeder, zie je de engel bij me zitten?
Mooi is de muziek ook, hoor je dat?
Kijk, hij heeft twee vleugels, mooie witte,
heeft hij zeker van de Heer gehad.
Groen, rood, geel zie 'k voor mijn ogen zweven:
bloemen. Heeft de engel dat gedaan?
Krijg ik ook al vleugels in mijn leven,
moeder, of moet ik zijn doodgegaan?

Waarom druk je nu zo op mijn handen?
Waarom ligt je wang op die van mij?
Hij is nat, en toch voel ik hem branden.
Moeder, wij zijn samen, ik en jij.
Maar dan moet jij wel je tranen drogen,
als jij huilt, dan huil ik ook gelijk.
O, ik ben zo moe... ga dicht, mijn ogen...
Moeder, de engel gaat me kussen! Kijk!

Willem Wilmink: Visite uit de hemel 1975

HET STERVENDE KIND

DET DØENDE BARN

Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove,
Lad mig ved dit Hjerte slumre ind;
Grød dog ei det maa Du først mig love,
Thi Din Taare brænder paa min Kind.
Her er holdt og ude Stormen truer,
Men i Drømme, der er Alt sa smukt,
Og de søde Englebørn jeg skuer
Naar jeg har det trættes Øie lukk.

Moder, seer Du Englen ved min Side?
Hører Du den deilige Musik?
See, han har to Vinger smukke hvide,
Dem han sikkert af vor Herre fik;
Grønt og Guult og Rødt for Øiet svæver
Det er Blomster Engelen udstrøer!
Faaer jeg ogsaa Vinger mens jeg lever,
Eller, Moder, faaer jeg naar jeg døer?

Hvorfor trykker sa Du mine Hænder?
Hvorfor legger Du din Kind til min?
Den er vaad, og dog som Ild den brænder,
Moder, jeg vil altid være din!
Men sa maa Du ikke længer sukke,
Græder Du, sa græder jeg med Dig,
O, jeg er sa træt! – maa Øiet lukke –
– Moder – see! nu kysser Englen mig!

Kjøbenhavnsposten 1827

STJERRE EN WÊZE

OP 21 MAART WERD HET LENTE, behaaglijker. Iets was uitgewoed. *Stjerre en wêze, calcinatio?*

De geiten lammeren voorspoedig. De fruitbomen en struiken staan er goed bij. De *forsythia* bloeit aan haar bladerloze takken en in de *bloemenbordessen aan de voor- en zijkant* van de boerderij worden de sneeuwkllokjes afgelost door de krokusjes. We *kochten*, voegden waarden toe en verkochten. *Eerst* spullen van het land, ook andere zaken. En we hebben twee *Gazelle's* opgeknapt. Nou ja, *Rintske* vooral. Zij maakte haar handen vuil.

In de zomer zijn *Rintske* en ik voor het *eerst* in ons leven op vakantie gegaan. Samen op de fiets. We mochten niet naar het buitenland en na vier dagen konden we niet verder. Vanuit Zuid-Limburg zijn we wel in even België en Duitsland geweest. *Rintske* en ik *vullen* elkaar aan. Als ik grip heb, druk ik mezelf goed uit, kan *me* inleven in de ander en dingen voor elkaar krijgen.

Rintske, dat heeft ze op mijn allereerste schooldag bewezen ('*Jeltske* en ik *hóren* bij elkaar'), kan charmant kijken en op het goede moment het juiste zeggen. Een jaar eerder naar school was ook voor haarzelf een belangrijke stap. *Rintske's tempo* ligt niet hoog. Voor haar talenten geldt: Een *traag groeiende boom* kan zich uiteindelijk tot de *hoogste boom* ontwikkelen. Kinderen zijn geen plofkippers.

We gingen met goede fietsen op weg. De mijne had acht versnellingen en die van *Rintske* een derailleur. We hadden een piepklein tentje en wat kampeerspulletjes bij elkaar gescharreld.

EUPHORIA

De eerste nacht die we in ons tentje doorbrachten was op de Veluwe. Geen gedoe, geen gezeur – voor het eerst konden we helemaal onze eigen gang gaan. Euphoria.

Limburg is net buitenland. Toen ik voor het eerst Limburgs hoorde, begreep ik er niets van. Er vielen me wel overeenkomsten op tussen Frysk en Limburchsk. Rintske ging 's avonds naar de disco in de kantine waar je kon dansen. Ik hou niet van drukte en bleef bij de tent met een fles Riesling van 8,5% dat ik in het glas aanlengde met onze eigen frambozenlikeur. Ik las en voelde langzaam de duisternis opkomen. Zo af en toe mijn lome benen strekkend over de vriendelijke camping. Ik ervoer het relaxte gevoel dat de gasten, aan wie wij onze plaatselijke specialiteiten sleten, ook hadden. Toen Rintske terugkwam had zij wat biertjes op en liet boertjes.

Het was onwijs gaaf. Heerlijk om tegen elkaar aan in slaap vallen. Op de grond te slapen is wat anders dan in onze zolderkamermetjes op de boerderij. Zo lekker aards!

Net als Rintske. De tweede nacht kroop ze dichtertegen me aan en ik voelde haar strelende handen. – De ochtend na de derde nacht zaten we giechelend in de wasserette want wat er ook gebeurt, we blijven propere meisjes, kreas en kwier.

Op die bar en boze februari-avond in de winter heeft Rintske mijn onderkoelde lijf ontdooid, in de zwoele Limburgse zomernachten brak ze mijn terughoudendheid.

Gelukzalige rillinkjes, zinderend gevoel en overdag vrolijk en gierend. Deze nieuwe sfeer in een volstrekt andere landschap overvleugelde alle beslommeringen en toestanden.

Stille vreugde lacht mij aan.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

We zijn voor het eerst naar een katholieke dienst geweest. Hoe verhoudt deze bedwelmende pracht zich tegenover het Koninkrijk dat niet van deze wereld is? Met volle teugen genoten we van onze vrijheid.

In de laatste etappe van de terugweg fietsten we steeds langzamer, alsof er geen seconde verloren mocht gaan. Opnieuw ervoer ik dat moment van het nu. De tastbaarheid van het vervliedende moment, in het dagelijkse rumoer ongrijpbaar tussen verleden en heden, het willen vastgrijpen en behouden en het daardoor verliezend...

*‘Een transparant verleden
laat het heden helder en
de toekomst ongedeed’.*

De werkelijkheid tegemoet fietsend, of was dit samenzijn met Rintske de werkelijkheid? Bestaan er twee werkelijkheden? Hoe kon ik het anders een seconde uithouden als er door de chaos niets mystieks doorschemert dat mij roerloos vervult met een epifanisch moment, een grondeloos gevoel waarin alles aanwezig is? *Presente, presente...*

We zijn drie weken weggeweest. Nu moeten we weer aan de slag. Mijn stappen zijn lichtvoetiger. Grauwsluiers lichten op. Hoop, vertrouwen en liefde braken door.

Met mijn zomerse belevenissen beaam ik: van die drie, de laatste het meest... Door mijn lichamelijke ervaringen, zeker, en vooral door aandacht, in de diepste betekenis van het woord. Niets dat zegt: ‘Ik moet aandacht schenken’. Geen gecentreerde energie: een samenvloeiend aanwezig gevoel.

’n Ierdsch godsgesink, himelsk...

ER IS IETS GROEIENDE

HET VERKOPEN OP CAMPINGS, BOERENMARKTEN EN BIJ VAKANTIEWONINGEN GAAT STEEDS BETER. We mengen Crème de Framboise van Alain Verdet met Riesling tot Muscadetische godenbalsem en voor de kinderen hebben we frambozenijs. Feike bakt lekkere koekjes en verdient ook een zakcentje. Met Rintske maakt ze ook het boshuisje dat Bosbeheer verhuurt schoon. We hebben er wel geslapen als er geen gasten waren. Er is een ligbad en een houtkachel.

Op initiatief van onze boekhouder zijn Rintske en ik in de herfstvakantie naar Texel gefietst. Zelf reed hij met de auto in één dag op en neer. Wij streken een paar dagen neer op Loosdrecht. In een verbouwde boerderij bij Skil houdt de maker van onze software een seminar. Rintske valt erbij in slaap en na afloop fietsen we over De Hoore naar het strand waar we een scharretje met patat en sla eten. Limburch is útlán, Teksel is oersichtlik en bewenne, ik foel me hillegaar 't montje. Sindsdien verkopen we ook zadeldekjes van schapenvacht. Ja, ons assortiment groeit en onze bezoeken aan bedrijven en andere boerderijen zijn leerzaam, inspirerend en lucratief.

Er is iets groeiende. Bekijk het hoe je wilt

Hoe lang je oekt kijkt...

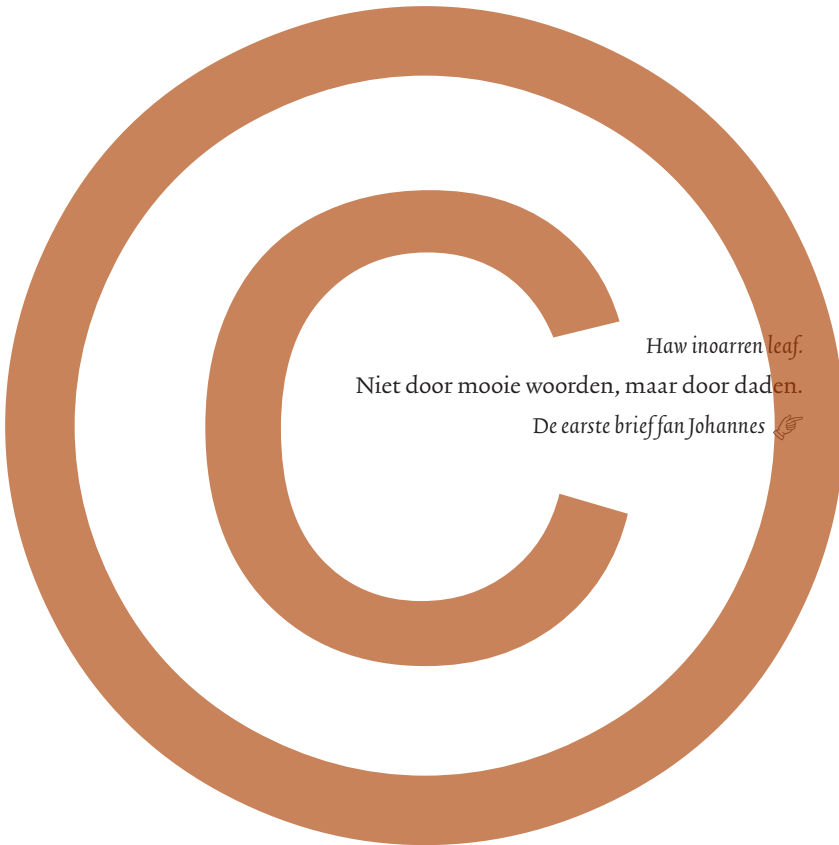
Nooit kun je het moment benoemen

Waarin de bloemkroon zich vrij ontpleoit.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

GOOCHELTAAL

GEVOELEN KRIJGEN WOORDEN

Mar nei it fjoer kaam it lûd fan in lichte koelte. *(It earste boek fan 'e Keningen 19:12)*

Dit lân sil Ik dyn neiteam jaan. *(It earste boek fan Mozes neamd Genesis 12:7)*

HOOFDSTUK 7 TERUGGEKEERD VISIOEN

IN HET VOORJAAR VAN 2012, NADAT IK 16 WAS GEWORDEN, WERD MIJ *HÂNLICHTING* VERLEEND, een verklaring die de puberale onverantwoordelijkheid opheft. Ik neem steeds meer coördinerende taken van Ymke over.

Ik zit nu in de zesde en ben als vanouds jongste van de klas.

Tijdens de bustochten van en naar school praat ik vaak met opa. Dan ben ik bij hem en hoor zijn stem in het vertrouwde Woudfriese dialect waarin de Y vaak wordt uitgesproken als I en 'jij' wordt uitgesproken als di i.p.v. do.

'Wat is de waarde van geloof, pake?'

'Het geeft houvast in tijden van verwarring, meisje. Als bij een storm het huis van je dak waait, dan is dat te repareren. Als het fundament bezwijkt, dan helpt er geen moedertjelief meer aan. Ja, horen en doen. Lit ús net leafhawwe mei de mûle, mar echt, mei de die. Mijn levensomstandigheden begonnen te stabiliseren. De heftige gebeurtenissen rond mijn onderkoeling en handelingsbekwaamheid verbleekten.

'Het meisje is teruggekomen in je ogen, Jeltske.'

Klasgenoten krijgen op hun zestiende verjaardag een scooter, smartphone of iPad. Ik kreeg juridische meerderjarigheid en een levensbepalende gebeurtenis.

'Je bent weer teruggekomen in jezelf' zei Rintske.

Iets zwaars was van me afgevallen, ik voelde me lichter.

Geboortedagen werden thuis niet gevierd maar van Rintske kreeg ik op mijn verjaardag een Boeddha-beeldje.

'Hoe voelt de Boeddha zich?'

'Hij is tevreden Rintske, dank je wel lieverd'.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Hij staat op mijn kamer tussen twee waxinelichtjes naast het houdertje met wierook, haar cadeau gaf richting aan mijn leven. Van Ypke had ik geld gekregen. In een winkel in Ljouwert heb ik een mooi klinkend Fairtrade klankschaaltje gekocht op een kussentje en met een klepeltje.

De tevredenheid van de Boeddha, de vlammetjes, de geuren en de langzaam wegebbende heldere klank van de schaal die steeds ijler vervloeit om uiteindelijk te resoneren met de trillingen der eeuwigheid en mij helpen om bij mezelf te blijven. Het brengt 't gevoel terug van die zomerdag dat plotseling was teruggekomen in de hallucinogene fase van mijn onderkoeling. Ik las een beschrijving zonder weerga van mijn ervaring, mijn ingeboren *sensus numinis*:

Het gevoel van dit mysterie vervult met milde stroom het innerlijk in een verheven stille stemming van verzonken aandacht van de ziel die lang aanhoudt tot zij uiteindelijk wegsterft en je weer in het alledaagse achterlaat. Het kan ook plotseling uit de ziel naar voren breken. Het ontwikkelt zich tot een teer, gelouwend en opgetogen gevoel. Het kan worden tot het stille en deemoedige huiveren en verstommen van het schepsel voor het – ja waarvoor? Voor wat in onuitsprekelijke geheimenis boven alle schepselen is.

Zo zeggen wij het, om toch iets te zeggen. Het is duidelijk dat wij daarmee eigenlijk niets zeggen. Mysterium is de naam voor het verborgene, het onbekende, niet begrepene en verstande, onalledaagse, niet vertrouwde, zonder dat dit nader kan worden bepaald. Toch is er iets mee bedoeld dat positief is. Dit positieve wordt louter in gevoelens beleefd.

Het zijn allemaal maar woorden, om een onbegrijpelijk proces ongeveer weer te geven.

TERUGGEKEERD VISIOEN

Het zijn ervaringen die raken aan die van Elia en het zijn de dichters die het benaderen.

'De moerbeitoppen ruisten;'	Hij liet zijn vrede dalen
God ging voorbij;	Op ziel en zin;
Neen, niet voorbij, hij toefde;	'k Voelde in zijn vaderarmen
Hij wist wat ik behoefde,	Mij koestren en beschermen,
En sprak tot mij;	En sluimerde in.
Sprak tot mij in de stille,	De morgen die mij wekte
De stille nacht;	Begroette ik blij.
Gedachten die mij kwelden,	Ik had zo zacht geslapen,
Verolgden en ontstelden,	En Gij, mijn Schild en Wapen,
Verdreef hij zacht.	Waart nog nabij.

De oeverloze zee van domineespoëzie kent zijn pareltjes. In het gedegen christelijk onderwijs worden ze opgepoetst en getoond, zo krijg je een andere kijk op it sūzelen fan in sēfte koelte.

Juf Nynke vertelde het zo:

Als het avond geworden is en de mensen en dieren in het tentenkamp slapen, staat Abram voor zijn tent. Hij luistert naar het zachte suizen van de wind door de bladeren van de grote boom. Dan hoort hij weer, net als toen in het land van Babylon, de stem die zegt: 'Ik zal die land aan jouw nakomelingen geven.'

Nynke heeft een vruchtbare bodem gelegd voor mijn narrativisme.

BOERELATYN

‘SJECHINA’, soe ús Riwke efterôfsizze.

‘Godlik bywêzen, it nûmenon.’

‘Dat laatste begriip ik niet, Sjikse.’

‘Sa helder as koffjetsjok, Riwke.’

‘Zoals Sjechina dus.’

‘Gelokkich hawwe wy de himeljefte muzyk, tsjustere poëzy & dûns.’

‘Hebben we ook elkaar, Sjikse?’

‘Godtank wol leave, it is goed te fielen dochs?’

‘Een nes mien hasjomajim & niegoenem.’

‘Wêr yt men dat mei, mei leppels of mei foarken?’

‘Das is e gojsche chein, ús Sjikse.’

‘In sittend gat kin in bulte betinke, leave.’

*Dû bist tsjep, myn freondinne, lyk as Tírza, leaflik as Jeruzalem,
ferskriklik as in wâld fan flagen.’*

‘Maan mallech Friese geigeltje hot mir angestoussen.’

‘Tenei mear myn Roas fan Jericho, sikersonk!’

‘Schlepp misch nit, Jélkefke, isch gei gern.’

‘Myn snipper fanke.’

‘Om gek van te worden, die goocheltaal!’

‘Ik moet ik de juiste toon nog vinden.’

‘Lou pôge welou nôge, Sjikse.’

‘Spitigernôch, Riwke.’

Dat mijn brabbeltaal ooit giechelend, gierend en stoeiend zou
worden beantwoord kon ik niet bevroeden.

Yn ’e fierste fierte net.

GEVOELENS KRIJGEN WOORDEN

Een manier van kijken

Verbinding is toch wat we zoeken?

We gaan bij onszelf te rade om het denkbeeld te vinden
waarin deze herinnering zich weerspiegelt,
de eerbetuiging valt de terugblik ten deel, niet de herinnering.
Alsof boom en waterval ontstaan in ons brein.

Dan wordt er gegoocheld op het toneel:

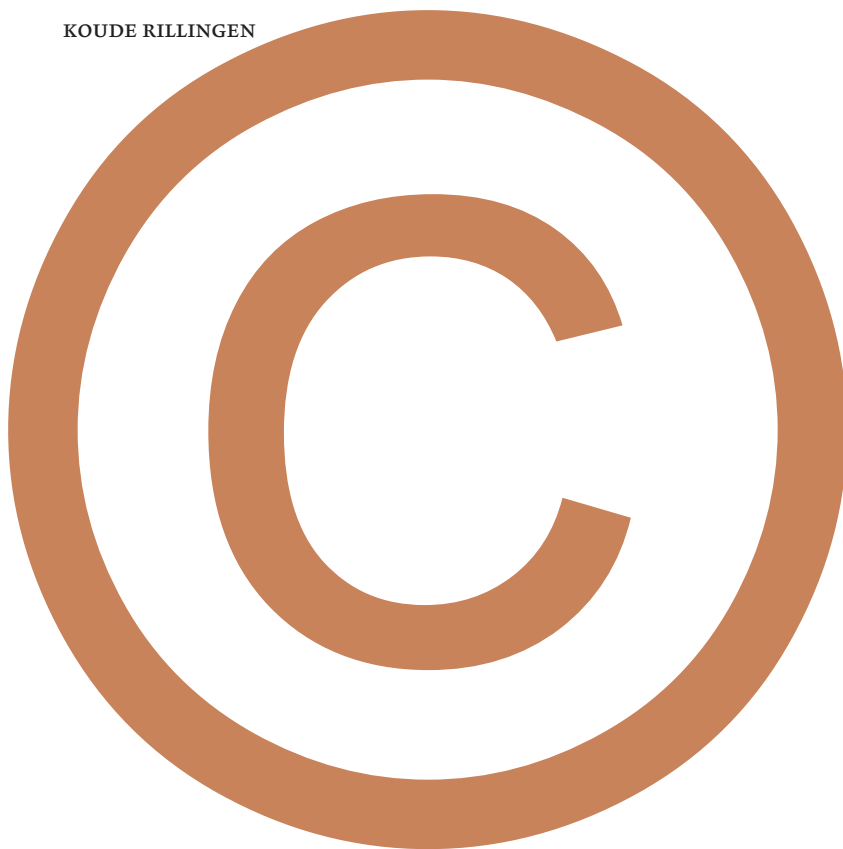
Een ander soort licht, een uitheemse klank
stroomt omlaag op het toegeëigende beeld.
Geen denkpatroon is passend. Dit is nieuw.
Gedachte en bespiegeling moeten opnieuw beginnen
om het beeld passend en waar te maken.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

HORROR VACUI

MET DE DOOD IN HET HART

KOUDE RILLINGEN

HOOFDSTUK 8 LUKAS – DYSPHORIA

NA HET LAATSTE LESUUR LOOP IK TUSSEN MIJN KWETTERENDE KLASGENOTEN DE HARDSTENEN TRAP AF

naar de kluisjes om mijn jas te pakken. Ik voel een verwachtingsvolle spanning. Een gevoel dat het midden houdt tussen de spanning van een lastig proefwerk en verliefdheid. Onbestemd, niet onprettig en wat eng. Ik rilde even, ademde een paar keer diep in en voel bij het uitademen de spanning wat wegtrekken.

‘Wat ga jij vanmiddag doen, Jeltske?’

Lukas is een wat timide jongen uit de parallelklas waarmee ik goed kan opschieten. Hij gedraagt zich normaal en zijn onhandigheden zijn beter te verdragen dan die van de andere jongens met hun opmerkingen. Lukas klepte ook niet alles door. Ik heb niet het gevoel dat hij iemand anders is of dat hij zich aanstelt. ‘Ik heb een belangrijke afspraak, vanmiddag’.

‘Oké,’ antwoordt hij en vraagt niet verder terwijl we samen verder lopen. Lukas is ongeveer even groot als ik. Een gemiddelde lengte voor een jongen. Met 1.82 ben ik het langste meisje van de klas. – Tot mijn vijftiende was ik een spriet maar ik ben ietsjes breder geworden en voel me beter in proportie. Ik begin aan mijn lichaam te wennen. In de derde klas van de middelbare school was ik zo plat als een scholletje, het maakte mij onzeker tijdens gym en collectief zwemmen deed ik al helemaal niet meer. Bij wedstrijden had ik er geen last van, dan gaat het om het winnen.

In de zomervakantie, voordat ik naar de vijfde klas ging, voelde ik een harde en pijnlijke plek onder mijn borstkas en toen ik naar school ging had mijn lichaam wat vorm gekregen.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Lukas' kluisje is vlak bij het mijne, hij pakt zijn jas en kijkt in z'n agenda om te zien welke boeken hij mee naar huis moet nemen. We hebben elkaar leren kennen tijdens de module astronomie. Zijn profiel is *exacter dan de mijne*. Ik stelde voor om samen het *afsluitende werkstuk te maken*. Daarna maakten we meer dan eens samen huiswerk, voor veel vakken hebben we dezelfde docenten want het programma was verder identiek.

Ik trek m'n jas aan en stop mijn tas in mijn kluisje.

'Geen huiswerk voor morgen?' vraagt Lukas.

'Heb alles al gemaakt, geleerd en mezelf uitgeroosterd'.

'Lekker, belangrijke plannen voor vanmiddag, dus'.

'Nou, geen plannen hoor, ik weet wat ik ga doen'.

Ik voelde ik de spanning opnieuw opkomen.

'Ja?' vroeg Lukas

'Ja!'

'Tets belangrijks?'

'Wie weet,' antwoordde ik, 'wie weet'.

'Jij weet' zei Lukas.

'Nee, ik weet niet'

'Wat weet je niet, het is toch belangrijk?'

'Misschien wel, ja – misschien is het inderdaad belangrijk, we gaan het meemaken. Dy't net weaget, dy't net wint'.

'Je doet geheimzinnig'.

'Sorry, het was niet mijn bedoeling om je nieuwsgierig te maken.'

Lukas en ik zijn openhartig tegen elkaar. Ik ken zijn lastige thuissituatie en hij en Zinnia weten meer van mij dan wie dan ook van de andere leerlingen. We begrijpen elkaar, we steunen

WIE NIET WAAGT, WIE NIET WINT

elkaar en weten allebei dat we elkaar niet echt kunnen helpen, dat het een kwestie is van doorzetten en geduldig wachten tot we de vrijheid krijgen om ons los te kunnen maken van omstandigheden waarvoor wij niet hadden gekozen. Zoals al onze klasgenoten eigenlijk; wij zijn ons er misschien wat beter van bewust en dat schept een band.

Lukas zit op zijn hurken en stopt zijn spullen in zijn tas terwijl ik mijn kluisje op slot draai. Ik laat me zakken en voel hoe mijn broek om mijn onderlijf knelt.

‘Het voordeel van zo’n skinny jeans is dat je straks vanzelf omhoog veert’, grapt Lukas in zijn oversized spijkerbroek.

‘Ja, als ik er ten minste niet uitscheur en als een pudding op de grond plof’, zeg ik.

‘Nou, jij een pudding, echt niet hoor’ zei Lukas terwijl hij zijn tas dichtmaakt.

‘Weet je,’ vroeg ik, ‘weet je dat ik je vertelde over die vrouw die in het verleden en in de toekomst kon kijken?’

‘Ja, dat weet ik nog’, antwoordt Lukas, ‘ik vond het nogal een bizar verhaal’.

‘Ja. Ik kijk hem aan: ‘Jij vond het een bizar verhaal’.

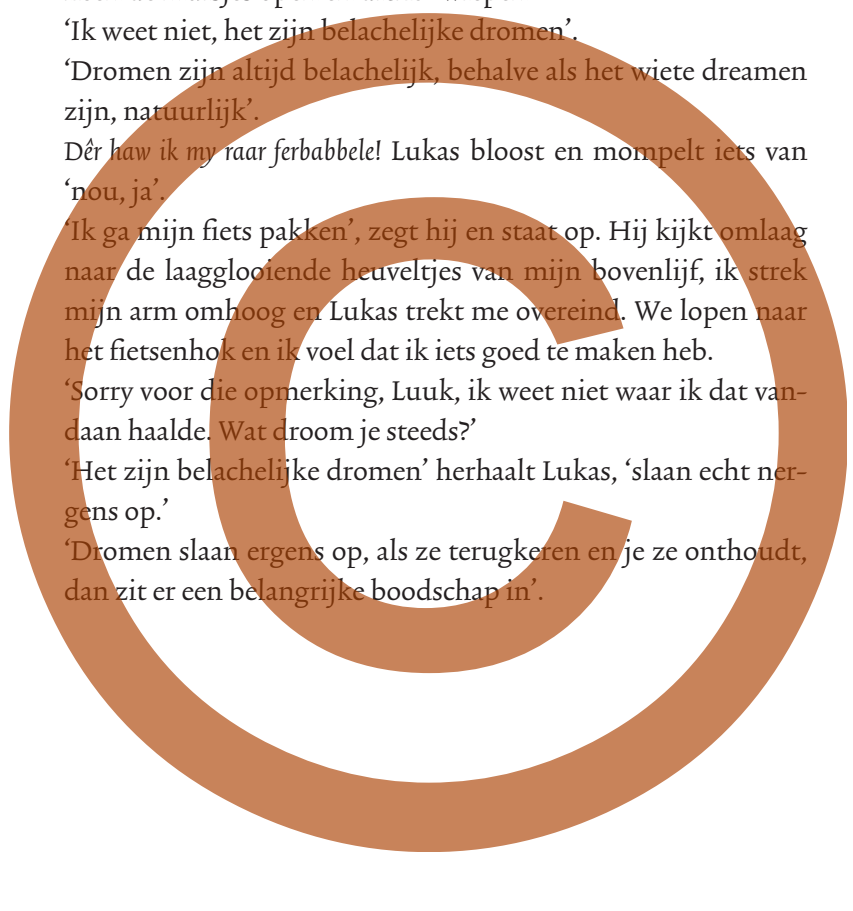
‘Zou ze nog verder groeien?’, voelde ik Lukas denken.

Hij huiverde even. Zag ik heus wel. Klein stemmetje fluistert: er úntkomt mi’j net folle, mar... de bedoeling úntgiet mi? Mis ik iets? Bananenschillen, verlies ik contact? ‘Jins omtrinken derby hawwe.’ ‘Pake, bin ik ek Ingelsk dôf?’

‘Weet je, Jeltske’, vervolgde Lukas, ‘ik heb de laatste tijd steeds opnieuw dezelfde rare droom’.

‘Ja? Is dat zo?’

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Ja, dat is zo’; hij friemelt nerveus aan zijn tas.
‘En je wilt het me vertellen?’, vraag ik terwijl boven en om ons heen de kluisjes open en dicht zwiepen.
‘Ik weet niet, het zijn belachelijke dromen’.
‘Dromen zijn altijd belachelijk, behalve als het wiete dromen zijn, natuurlijk’.
Dêr haw ik my raar ferbabbele! Lukas bloost en mompelt iets van ‘nou, ja’.
‘Ik ga mijn fiets pakken’, zegt hij en staat op. Hij kijkt omlaag naar de laaggluoiende heuveltjes van mijn bovenlijf, ik strek mijn arm omhoog en Lukas trekt me overeind. We lopen naar het fietsenhok en ik voel dat ik iets goed te maken heb.
‘Sorry voor die opmerking, Luuk, ik weet niet waar ik dat vandaan haalde. Wat droom je steeds?’
‘Het zijn belachelijke dromen’ herhaalt Lukas, ‘slaan echt nergens op.’
‘Dromen slaan ergens op, als ze terugkeren en je ze onthoudt, dan zit er een belangrijke boodschap in’.

DREAM TSJUTTE

IK HAD HEM VERTELD OVER EEN TERUGKERENDE DROOM waar-
in ik in een klein bootje zat dat bedreigd werd door de grote
vorsteeven van een enorm schip. Lukas heeft toen uitgevonden
dat ik me bedreigd voelde door iets overweldigends.

‘Dat had ik zelf wel kunnen verzinnen’, zei ik toen.

‘Ik droom steeds dat ik met een grote vrouw vrij die me tussen
haar grote borsten dooddrukt, en dan stik ik, maar net voordat
ik helemaal gestikt ben, word ik wakker met mijn hart bon-
kend in mijn keel.’

Ik schrik me wezenloos, mijn tegenwoordigheid van geest redt
me: ‘Een vrouw met grote tieten, nou dat zal ik dan wel niet
geweest zijn, gelukkig!’, antwoord ik weglachend.

Op het schoolplein slaat Lukas rechtsaf en ik linksaf.

‘Tot morgen dan maar’ zeg ik.

‘Ja tot morgen en succes met je afspraak’, antwoordt Lukas.

Toen hij wegfietste huiverde ik en voelde mijn hart tekeergaan.

Het is een confrontatie met een droom die elke werkelijkheid
tarte en waarvan de beelden in mijn ziel zijn gekrast:

*Lucide dromen zijn dromen waarvan je weet dat je droomt. Je hebt controle over
je droom die net zover reikt als je bewustzijn en verbeeldingsvermogen toela-
ten. Met lucide dromen kun je jezelf oefenen om meer grip op je leven te krijgen.
Lucide betekent licht! Hoeveel licht weef je in je leven toe te laten?’*

Het is me gelukt om de botendroom tot het einde uit te dro-
men, ik werd niet verpletterd en de droom kwam niet terug.

De werkelijkheid is weerbarstiger en ik voel de tandafdruk op
de binnenkant van mijn onderlip.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

't Was een gitzwarte droom. Het was een verschrikking, een tremendum. Voor Nederlands had ik Siegfried, gelezen:

...het is het *Niets*, een godsgruwelijk negatiebeginsel, een niet meer te duiden *horrendum*, een 'zwart gat' dat alleen benaderd kan worden als een *grondeloos, irrationeel en schrikwekkend mysterie*.¹

Ja, ik verschuil me achter citaten. De nachtmerrie is opgeschreven als een verdunde déjà vu. De spookgestalten, naar de achtergrond verdrongen, kwamen tot leven door de opmerking van Lukas. Na het volgende citaat zet ik mezelf ertoe om het te openbaren. In donkere krochten heeft licht een verwoestende werking. Tussen beker en lippen is nog plaats voor een ongeluk, lit dizze lijfsbeker rêstich oan jo foarbygean, sa't jo wolle.² Na drie bladzijden pak ik de draad weer op.

Ligt de bron van dit schrikbeeld in onze bezoeken aan de campings in de buurt, aan de blikken die we bij tijd en wijle toegeworpen krijgen?

ONTWAKEN IN TRANEN

*Dit is nog nooit eerder gebeurd –
Snikkend en huilend wakker worden
Toch de nachtmerrie niet herinnerend.
Toen het vorige week gebeurde,
Rende ik door de gang
Op zoek naar iemand,
Om te vragen aan de Nacht Zuster
Om te komen en te troosten.
Ze kwam en mijn tranen ebten weg.*

*'Waar ging je droom over?' vroeg ze.
'Ik herinner me niets', antwoordde ik.
Soms wanneer je alleen bent
(Als de laatste papieren sterren vervagen)
Is de droom de enige werkelijkheid
Maar ze nam het weg.
O, we zijn allemaal kinderen nagenoeg ziek.
Soms vraag ik me af hoe we het allemaal
kunnen dragen.
Werkelijkheid en verbeelding kwellen ons
Ik weet niet welke erger is.*

1 Uilke de Vries in *De Groene Amsterdammer* van 17-2-2001.

2 U kunt na pagina 103 doorspoelen tot 107.

MYN GRIME BARST LOS

Het heilige ontëren

ER ZIJN VELE MANIEREN OM KINDEREN TE ONTEREN,
Vlees hoeft helemaal geen rol te spelen.

Plotselinge woede en wrede woorden

Brengen rumoer in hun wereld, doorbreken het schild

Van onschuld waarin het hart gelukkig is en speelt.

Zonder kennis van misgedrag.

Ik heb gezien hoe leiders de ziel verscheurden,

En de puberteit moest nog beginnen.

Het dunne zelfbewustzijn en behoefte aan liefde

Dat geruststelt en ontspant, zegent en gratie brengt,

O ja, ik heb gezien hoe vreselijke bezoeken alle hoop ontnemt.

Want deze 'verlasser' kent de plaats van dit horrendum,

Het tremendum van de doornenkrans,

Knaakt de kleine witte lelie van de kinderen.

'Ik ben doodnervus, wat moet ik aan trekken?'

Zo begint het relaas dat ik eruit heb gewrongen om andere passages helder te krijgen. Maar zo bloot kan ik het niet prijsgeven. Woorden zijn verbasterd. Het was niet genoeg, het bleef te aanwezig. Ik wil geen respectloze lusten opwekken en na dit relaas zal ik mijn laatste woorden eraan vuilmaken.

Ten einde raad heb ik voor een ambivalenten oplossing gekozen.

DE KÂLDE GRILLEN GEANE MY OER'E LEA

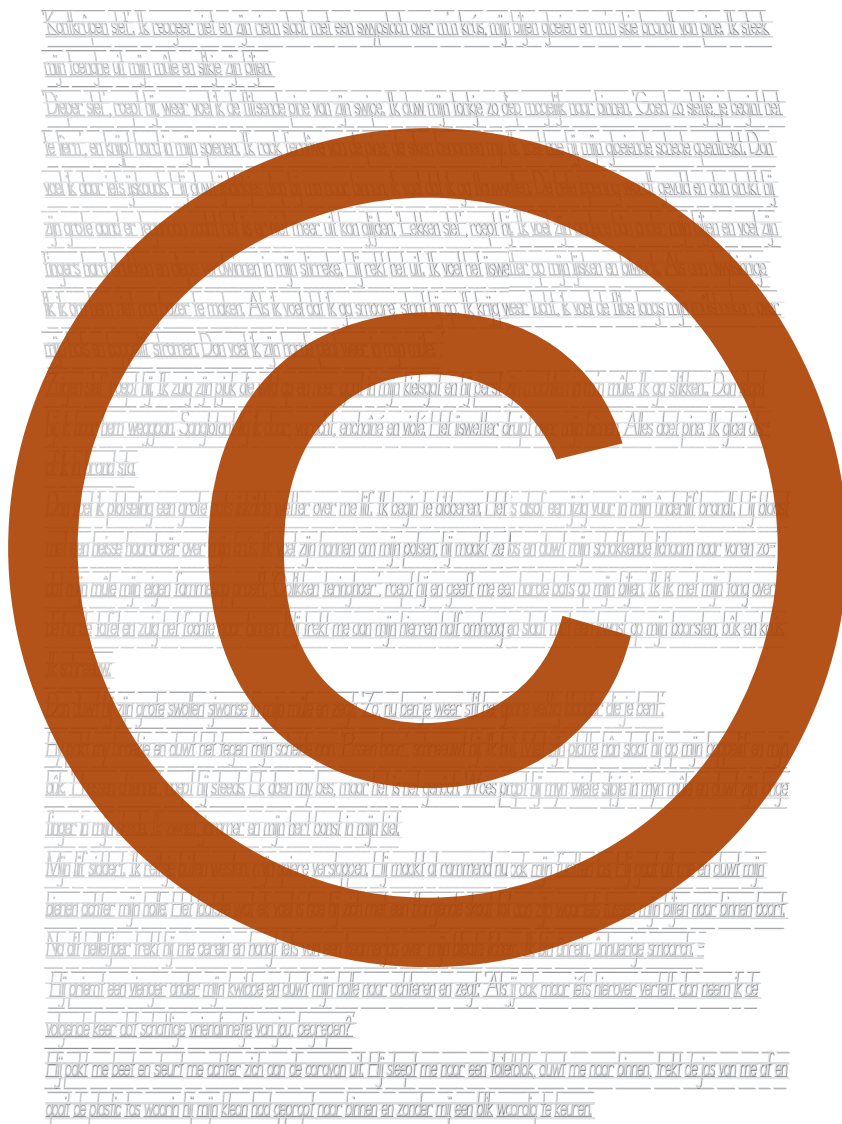
HORROR VACUI, DIE ALLE WERKELIJKHEID TART.

De lju dy't jimme oerstjoer meitsje, moasten harsels mar lobje litte. GALATIËRS 5:12

A pain in the ass foar Gods oantlit.

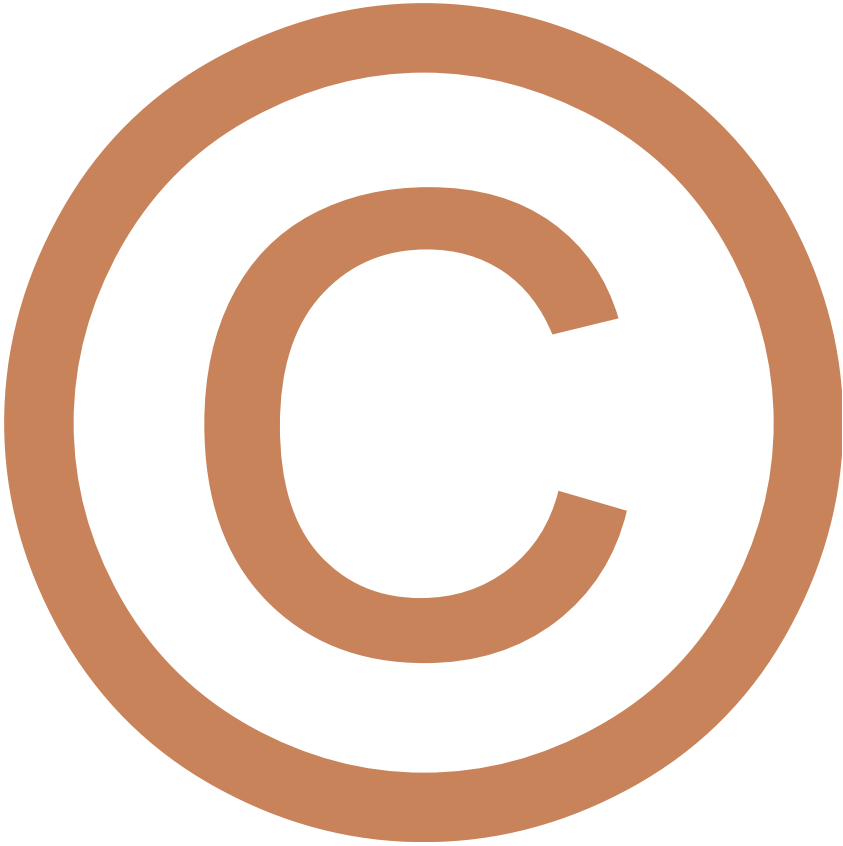
[illegible]

DE EANGST SLOECH MY OAN

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

*Zonder een woord te zeggen loopt hij naar buiten en
smakt de deur achter zich dicht.*

*De frucht fan 'e Geast en de wurken fan 'e ferkearde minske.
(Potpoerry yn Apegryksk oan de Galatiërs 5:12, 20)*

HORRIPILAASJE

TRILLEND, ZWETEND EN VERWARD word ik wakker, de schrik zit erin. Het duurt voordat ik bij zinnen kom en besef dat het een droom was. – Hoewel levensecht, ik heb niet gekrijst en gesparteld. Mijn bed ligt niet overhoop, niemand heeft iets gehoord van mijn confrontatie met de afwezigheid van alle waarden, het spookbeeld van willekeur, redeloosheid en verachting. Grenzen vervagen in de duisternis, anderen wil ik er niet mee opzadelen.

Ik heb het opgeschreven en doorgekrast. Ik gun de smeerpapen mijn elegy niet. Het is eruit, ik heb de fysieke waarschuwingen merkend door de opmerking van Lukas; een gewaarschuwd mens dartelt niet al te lichtvoetig. Meiden kunnen rustig tegen elkaar zeggen 'Hé sletje', of 'sexy kontje!' als een vriendin een nieuwe spijkerbroek heeft gekocht. Het zijn onderlinge koosnamen, niet voor algemeen gebruik. Ik voel me sexy in mijn skinny jeans:

'Dan moet je ook niet raar staan te kijken als je er opmerkingen over krijgt.' – Ik haderskyt aan!

De enige met wie ik er ooit over heb gesproken is Rebecca, een medestudent van mijn vervolgopleiding:

'Een droom kun je ook opschrijven, Jeltske. We gaan opruimen, hoofdstukken afsluiten, op naar het volgende. Wat niet uit onze eigen pen kan komen, schrijven we met die van elkaar. Tranen worden inkt op de huid van papier. Een hartverscheurend verhaal is niets om je voor te schamen.'

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Mem zegt da'k een jongeskontsje heb, Amke vindt mij sa plat
as in dûbeltsje. Duizendmaal schijt! Mei ús Heare dy hoedzje.
Feike is simpel, zuiver en zonder fratsen: 'Stoere seksy en spor-
tive faam'. Us koarnblom, ús blaublomkeguod.
Rintske en ik hebben elkaars ontwikkeling meegemaakt.
Ja, er was onzekerheid en verwachting maar geen gezeik.

Zij moesten zich maar castreren, die opruiers! Zelfzucht: ontucht, zedeloos-
heid en losbandigheid, afgoderij en magie, haatgevoelens, ruzie, afgunst,
driftbuien, egoïsme, meningsverschillen, partijdigheid, jaloezie, drinkgela-
gen, zwelgpartijen... Wa't sokke dingen dogge sille Gods ryk net krije.

EVEN te lang hield ik mijn hand
over de rand van mijn bestaan,
in 't snelle donkre water van de tijd.
Toen ik hem terugtrok over de
dunne, trillende boorden
was het alsof hij niet meer bij mij
hoorde:
hij greep niet meer, hij lag koud op
mijn schoot,
hij was zijn lichaam kwijt.
Erger dan dood.

*Myn dreamen binne dea
no't ik se tsjitten ha
en de rigen fan myn waansin
lizze kâld en bleat
yn 'e dize fan myn ûnsin.
Smleas is myn sliepen en ûneindich fest
en yn folsleine rêst
dream ik de dream
dat ik noch dreamen ha.
Myn dea
hy wol it sa.*

Vasalis 1966

Daniël Daen 2012

HEMELVREES

Neem me mee, leaffamke, neem me mee. Ik ken de zonden en leugens die je worden
Heimelijke koningin, stuur me bloemen. toegedicht, ik heb het gebroken vertrou-
Dode bloemen in mijn woede, wen en het betraande zout geproefd.
dode bloemen in mijn vreugde. Myn heldinne, mijn heroïentje, laten we
En nooit zal ik vergeten om leven in de eeuwigheid, daar gaan we
op een droge dag de rozen op je graf heen, samen, als op wilde witte paarden,
te begeesteren met mijn tranen. want gjin hierhynder hellel de top, hea.

Woorden sissend uit het overdrukventiel, poëzie als kánwizer
voor de levenden. In tijden van rampspoed en euforie kruipt de
psalmist uit zijn zompig hol en klinkt de EEUWIGE vanuit zijn
diepste gedachten.

Mijn borsten sidde en als bange dieren. In mijn naakte lijf vallen plotseling gaten
Van achter mij glijden groene papieren Als in kleren bespat met zwavelzuur.
Over het haardvuur en brandend naar Ik wil roepen, gillen, maar kan enkel
buiten. zingen
Gordijnen ontvlammen. Langs alle Een spreuk die ik aldoor opnieuw moet
ruiten beginnen.¹
Huiveren krinkelende vliezen van vuur.

¹ Pythia, *Horror caeli* 1946

Lukt het me dit hoofdstuk af te sluiten?

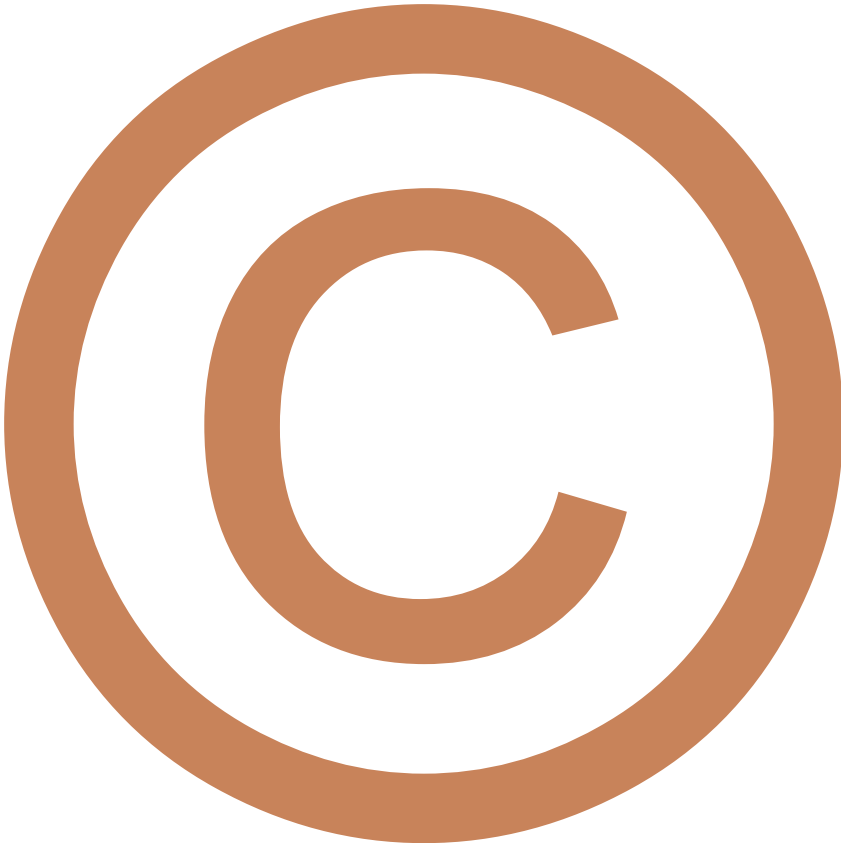
‘Ik hoopje it mei dy, famke. De goddeleazen bloeie de blomkes op ‘e skuon,
it skreaut ta it ivich Wêzen.’

‘Ik wit it, ús pake, ik wit it. Tige tank, Us Heit, tige tank.’

*O mijn ziel, streef niet naar onsterfelijkheid
Put het veld der mogelijkheden uit.*

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

WELZIJN & GELUK

Zeker, Hij is mijn rots en mijn behoud,
mijn veilige vesting; ik zal niet al te zeer wankelen.

(It twadde boek Psalm 62:3)

HOOFDSTUK 9 OP WEG

IK PROBEER HET GEVOEL VAN AFSCHUW VAN ME AF TE DUWEN. 't Is drie uur, het zal een halfuurtje lopen zijn dus heb ik 'n half uur om naar het centrum te gaan.

Sinds we onze producten met 'toegevoegde waarde' verkopen hoeven Rintske en ik niet meer elk dubbeltje om te draaien want mei Moazes en de profeten is men oeral klaar. Het voelt als een welverdiende luxe om zelf onze kleren uit te zoeken en niet alleen boeken te lenen. Vroeger ging ik elke vrije middag naar de bibliotheek. It is net maar as in plichte, tijden veranderen en het is fijn om sommige boeken zelf te bezitten.

In de boekwinkel speelt de onrust weer op, voel me opgejaagd, loop naar buiten en maak een rondje langs andere winkels. De herinnering aan de droom ebt weg. Ik merk dat ik honger heb en geen trek. Het is geen onwennig gevoel.

Een paar weken geleden, het was even rustig, ben ik bij een vriendelijk ogende man gaan zitten die op een krukje op de Berhoper Jaarmarkt zat met een bordje: Handlezen € 5,00. Hij pakte mijn hand en raadde me aan om een turkooissteentje bij me te dragen. 'Dat vermindert het risico van slechte ontmoetingen.' Dezelfde dag heb ik er eentje gekocht en draag het steeds bij me in mijn broekzak. Het voelde prettig om er met mijn vingers langs te glijden. Onprettige ontmoetingen heb ik sindsdien niet meer gehad...

We raakten aan de praat. Hij was eigenlijk geen handlezer: 'Ik kan wat verder en dieper kijken dan anderen en handlezen is een makkelijke term.' Ik gaf hem een vijfje.

'Dank je, nu is de materiële kwestie ook afgehandeld'.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Handleeskunde is een van de oudste vormen van ‘waarzeggerij’. Het werkstuk over astronomie dat ik met Lukas had gemaakt ging over de geschiedenis ervan. Mijn bijdrage liet de overeenkomsten met handlijnkunde zien. De conclusie was dat, hoe je er zelf ook instaat, er zoveel materiaal is dat beschouwd kan worden als schitterende staaltjes van karakterkunde in samenhang met astronomische constellaties, en net als religie zo’n langdurige invloed heeft gehad op het gemoed van de mens, dat je de vraag: *Hoe stiesto dêr ûnder?*, althans in mijn optiek, niet met rationele gemakzucht kunt afdoen.

De man vertelde wat over mezelf. Geen nieuwe dingen, eerder wat ik al een tijdje voel aankomen en over de vraag over hoe het nu verder moet. Doemt er een dagend inzicht op anders dan een toekomst in een mistige grijsheid waarin ik niets herken? ‘En dat voor vijf euro!, het dagelijkse snoeprantsoen van sommige klasgenoten’. Ik werd er vrolijk van. Naast dat steentje attendeerde hij me op wat huismiddeltjes die me zouden ondersteunen. Ook noemde hij een schrijver en een titel.

Bij de drogist heb ik toen een paar flesjes en een doosje met de geruststellende mededeling *Réconforte et rassure* gekocht.

Door de verontrustende herinnering aan het *horrendum* bedenk ik dat het doosje in de tas zit die ik in mijn kluisje heb achtergelaten. Voel ik even de ijsskoude rilling van de doodsangst die in Hiltsje’s ogen zichtbaar moet zijn geweest?

Bij de eerste de beste drogist koop ik een doosje plus een flesje *Rescue Remedy*®. Ik pulk het plastic eromheen weg en klik het doosje open. Ik neem een royale dosis en loop naar buiten. Het plastic gooi ik in een afvalbak. Ik ben geen sloddervos.

ONTSPANT EN STELT GERUST

Rommel maakt me onzeker. Ik mis het gemak waarmee klasgenoten hun afval laten rondslingeren.

In de brugklas had ik bedongen niet te hoeven corveeën. Ik kwam nooit in de kantine, werd al misselijk van de lucht. Van de conciërge kreeg ik als alternatief corvee het beheer over de vitrine met gevonden voorwerpen. Ik ruimde die op en stalde de spullen duidelijk zichtbaar uit. Zo kon ik toch een bijdrage leveren aan school. De opmerkingen dat ik me onttrok aan vervelende klusjes lieten me koud. Lukas was het ook opgevallen dat ik me minder druk maakte. Ik ging ogenschijnlijk rustig mijn gang en zonder te mopperen deed ik wat er van mij verwacht werd, het raakte me niet.

‘We krijgen geen grip op je.’

Het was geen verontrustende mededeling. *Us famke makket aanspraak op har soevereiniteitsrechten, hen!* Pake staat achter me:

‘Laat je niet wegtwijfelen, wees geen open boek tegenover mensen die je niet vertrouwt’.

Ook pake was allergisch voor mensen met ‘goede bedoelingen’. Op een bankje open ik het doosje met het flesje en ontzegel het dopje. Het is dezelfde essentie als in de pastilles maar dan op brandewijn. Er zit een glazen pipetje onder de dop en erboven zit een knijptuitje waarmee je een paar druppels kunt opzuigen om het te doseren. Ik zet het flesje aan mijn mond en neem een slokje. Ik adem de damp diep in, wacht zo lang mogelijk en na het uitademen slik ik het door. Rechtstreeks in mijn bloed spuiten zou een nog sterkere flash geven.

Zuigend op de ontspannende & geruststellende pastilles loop ik naar mijn belangrijke afspraak toe.

DE MARKT VAN WELZIJN & GELUK

DE ROUTE HAD IK VAN TEVOREN BESTUDEERD EN NU LOOP IK IN OOSTWAARTSE RICHTING. De man uit Aldeberkeap heeft me op dit spoor gezet in een weliswaar vaag maar toch verhelderend gesprek over mijn positie. Over aanpassen zonder jezelf te verloochenen. Hoe houd ik mijn belangen in de gaten zonder egoïsme? De man had gezegd dat ik situaties over mezelf heen kon tillen maar dat ik mezelf niet over het hoofd moest zien.

‘Ja’, had ik lachend geantwoord, ‘als je wat langer bent dan normaal is dat zomaar gebeurd’.

Hij kon er ook om lachen maar zei dat het een valkuil kon zijn. Bij het weggaan vertelde hij dat er binnenkort in de buurt een beurs was met allerlei mensen zoals hij.

‘Misschien vind je het leuk om daar rond te neuzen. Zelf sta ik er niet, een kraam huren is duur’.

De zondag daarop ben ik er, in m’n eentje na de kerkdienst, naar toegegaan waardoor de tweede dienst er bij inschoot.

Er waren allerlei wonderlijke figuren, van opdringerig tot rustig en prettig. Een markt van welzijn en geluk had de man in Berkoop gezegd. Hij gaf me een raad mee: ‘Anderen kunnen je helpen maar je zult het zelf moeten doen want er is maar één soort magie, en dat is doen. Dat heb ik uit dit boek’. Hij haalde een stukgelezen boek uit de tas die naast zijn krukje stond. Hij bladerde naar het slot en wees me op het laatste hoofdstuk dat De materiële kwestie heette.

‘Ik vond het vermakelijk om te lezen hoe je materiële moeilijkheden bij het verwezenlijken van je idealen tegemoet kunt treden. Ik heb ervan geleerd dat je lef moet hebben!’

Ik noteerde de gegevens en vond het spannend om op zoek te gaan naar dit uitverkochte boek.

Op de Markt van welzijn & geluk leerde ik Tialda kennen. Ze was dik maar torste haar lichaam niet. Haar ogen, haar mond, ja alles paste bij haar. Ze was vertrouwenwekkend tussen al die anderen. Ze vibreerde prettig om 't sa mar te sizzen.

De eerste keer dat ik langs haar kraampje liep had ik een folderje meegenomen. In een hoekje van de markt heb ik het gelezen.

Nadat ik de door de marktinan aangeraden spulletjes gekocht had, ben ik op de eerste vrije middag naar de b.b. gegaan om erover te lezen. Voor welke kwalen waren ze bedoeld? Lichamelijk heb ik geen klachten en ik haatte de zin 'dat een meid in de groei stevig moest eten'. Alsof mijn borsten daarvan gingen groeien. Los van mijn maandelijks ongemaak, darmkrampen en gebrek aan eetlust bij spanningen heb ik nooit wat. Mijn lijf functioneert naar wens, ik loop rechtop, mijn haar is glanzend en mijn ogen staan helder. Als het moet overleef ik op rauwe geitenmelk en worteltjes.

Berino Blijker, die ook religie & filosofie deed, had een handgeschreven briefje in mijn tas gedaan:

'Ik vind je intens, doelgericht, mysterieus en afstandelijk en verdrink in de suggestieve diepte van je ogen en ben bang niet meer boven te komen.'

Ik voelde me vereerd en bewonderde zijn lef maar ging niet op zijn avânse in. Het briefje heb ik wel bewaard en sindsdien zeg ik dat ik diepzeblauwe ogen heb. 'Je moet lief, lef en lijf hebben om creatief te zijn.' Soms begrijp ik mijn gedachten niet.

‘Wie je ook bent en wat je ook doet:

een consult bij Tialda Keapman is altijd goed.

We gaan direct naar de kern van de problemen. In begrijpelijke taal leg ik uit wat er speelt, in jezelf, of in relatie met je omgeving.

Ik leg daarbij de processen uit waarmee je te maken hebt. Inzicht hierin maken de psychologische achtergronden in samenhang met je omgeving transparant.

Ik geef praktische aanwijzingen om je situatie te verbeteren’ —

las ik in haar gekopieerde kleurenfoldertje.

Ik ben teruggelopen en bij haar gaan zitten. Ik vroeg hoe dat kon, ‘direct naar de problemen gaan’. Ze reageerde vriendelijk, met een geruststellende blik en een stem die zowel vast als zoekend klonk:

‘Het komt hier op neer, ik zie de woorden voor mijn geest en die lees ik op, als het ware. Ik kan niet in je ziel kijken, ik heb een soort gids die mij voorzegt.’

Ze had een zachte, articulerende stem en sprak met haar hele gezicht. Een scheef beeld vertrouw ik niet.

‘Als ziel en persoonlijkheid gescheiden zijn, dan geeft dat een vertekend beeld’.

Achter begrippen als ziel en persoonlijkheid ligt iets verborgen dat echt is.

‘Woorden zijn symbolen van symbolen.’

‘En daarom dubbel van de werkelijkheid verwijderd’, repliceerde goocheme Jeltske snjiddich.

‘Je hebt soms het gevoel niet echt aanwezig te zijn,’ zei Tialda.

‘Hoe kan ik er zijn, als ik niet weet wie ik ben?’

‘Je bent een dromer, Jeltske, en niet gelukkig in je huidige situatie. Je wilt weg uit het hier en nu, als het ware. Het hoort bij de levensfase, aan de andere kant is het bij jou erg heftig aanwezig, dat afwezig zijn’.

Tialda moest zelf lachen om de tegenstelling:

‘Ja, zo staat het er’.

Het leek of het wat zoekende spreken van Tialda te maken had met een vertaalslag die ze moest maken.

‘Het is een mooie oxymoron, in welke taal zie jij die woorden verschijnen?’

‘Ja, ik vertaal het uit het Engels, dat maakt het vermoeiend, ik moet af en toe naar de juiste woorden zoeken. Als dat niet lukt dan herhaalt de gids de boodschap in andere woorden. Maar ik kom er altijd wel uit’, lachte ze vriendelijk.

‘Je verleden zit dicht, wil je verder komen dan moet je dat openbreken. Aanvaard wat er is gebeurd, niet in een gesloten kast bewaren maar in een glazen vitrine waarvan jij de sleutel hebt. Nu gaat het nog goed want je werkt als het ware op je automatische piloot. Je doet wat je moet doen, pakt kansen die op je weg komen en maakt geen keuzes. Dat zal je opbreken, you’ll regret that staat er, in je volgende fase.’

Mijn gedachten dwaalden af naar de vitrine die ik op orde hield.

‘Je associeert snel en makkelijk,’ zei Tialda, ‘het is een kracht die voor je gaat werken als je aanwezig durft te zijn.’

Ik dacht aan de beschrijvingen die ik in het bibliotheekboek had gevonden toen ik op zoek was naar het middeltje van de marktman. Het was *Lonicera caprifolium*. Ik heb het met de diagnose in een document geplaatst dat ik kamperfoelie heb genoemd.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Ja’, zei Tialda, ‘niet in staat om het verleden onder ogen te zien, je groei ontvluchten. Datgene wat geen werkelijkheid is geworden of verloren is gegaan, remt je om goed in het hier en nu zijn en geeft je het gevoel dat geluk niet voor jou bestemd is’.

Na een korte pauze zei Tialda: ‘Je gaat je gedachten en gevoelens uiten, niet iedereen kan gedachtelezen. Daardoor zijn er over en weer misverstanden geweest’.

‘Volwassenen weten niet wat ze aan je hebben, dat maakt ze onzeker en daarom willen ze er graag een etiket opplakken. Dan is dat ook weer afgevinkt’.

We schaterden het uit. Er was energieke verbondenheid, heb ik een oriëntatiepunt gevonden, een houvast? Zal mijn vage onbestemde gevoel oplichten? In de verte zie ik ús wáld met de open plekken waar de wonderlijke lichtval, gebroken door de boomtoppen, vrij spel heeft.

‘Ik vond het een mooi gesprek Jeltske, hier is mijn kaartje.’

Op het kaartje stond een adres in Leeuwarden. Da’s zo’n drie uur fietsen. Toen we een periode de eerste twee uur gym hadden, gebruikte ik die tijd om naar school te fietsen: da’s wienen sis mar twa miggen yn ien flap. Oldeberkoop is uurtje heen, uurtje terug.

Op de fiets orden ik mijn gedachten: Lukas, die te dichtbij kwam met zijn triggerende thoracale syndroom. De oplichten-de sluier tussen het tremendum en mijn comfortzone dat frustraties en schuldbesef blootlegde in een verrassingaanval die mijn veiligheidsschild verpulverde, zonder dat ik naar buiten toe een krimp gaf. Kan ik me bij Lukas laten gaan? Ben ik laf?

‘Stop het verzet, voor een strijd zijn er twee mensen nodig, hé!’

FYTSEN OP OERGRÛN & ÛNDER HILLIGE GRÛN KOMME

Had ik niet tegen Rintske ik gezegd: ‘Als jij je niet láát pesten, dan is de lol er snel af?’ – Nou dan!

Bij sport zijn agressie en defensie in evenwicht. Volleybal en tafeltennis kennen geen gelijkspel. Ook bij verbale aanvallen versterken verdediging en tegenaanval elkaar. Een smash met het serviesgoed levert alleen schade, schaamte en schande op en onbestemde haat bij het puinruimen.

Maakt de mix van onschuld en biodrang kinderen wreed? Van wie hebben ze het afgekeken? De lenidste mei it witte.

Ik moet niet alleen bij sporten met lef en precisie mijn positie kiezen. Een stoere gedachte. Stoere seksy en sportive faam had Feke toch gezegd? Het had me ontroerd want het woord sexy heeft voor haar geen hormonale betekenis.

Mijn fiets trapt licht en geruisloos. Fietsen gaat hier vaak net zo snel als de bus, geen last van vertrektijden en ander oponthoud want Rintske verwisselt elk jaar een van de banden van onze fietsen. Ik heb nooit een leuke band gehad.

Stoer is een lekker woord en op mijn fiets met verende voorvork en zadelpen voelt het contact met de grond van mijn voorouders niet bonkig aan, het voelt als de oergrond: opa's heilige grond die gehoorzaamheid en verantwoording eist, overgave vergt en richting geeft. Het voelt als een onzichtbare kwalificatie om deel te mogen nemen aan het geheel.

Het is de grond waarmee opa met zijn eeltige handen in ons levensonderhoud voorzag en in alle stilte ús Himkje zijn laatste eer heeft bewezen.

HOOFDSTUK 10 INTERLUDIUM

SAMEN MET LUKAS HEB IK ME INGELEZEN OVER IDENTITEITSVORMING. Boeken, waarin hij en ik sasein zelf figureerden, zoals ook het geval was met 't pedagogisch boekje waarover de uitgever zei: 'Ik ben benieuwd naar je commentaar als subject en object'. Het nadenken over onszelf en onze positie kwam op gang.

Wat zijn de gevolgen van onvolkomen identiteitsvorming als impulsen en remmingen niet worden getemperd? Welke risico's loop je zonder vaste grond onder je voeten in verwarrende tijden waarin je vertrouwen, liefde en aandacht zoekt?

Drugs, ongewilde seks, criminaliteit, liggen op de loer om terloops toe te slaan in bange tijden van eenzaamheid en verwildering. Luuk en ik hadden vaak een gevoel van leegte, van niets-zijn en er niet willen zijn; wij deden wat we moesten doen, plichtsgetrouw en zonder na te denken, zo ging het. Tonische immobiliteit, een geveinsde dood.

'Jeltske toch, je volgde je intuïtie en drukte je stempel. Breng het onder woorden, we willen weten waar we aan toe zijn en het niet achteraf pas merken.'

'Hoe verhoud ik mij tot een listige wereld en tot die onverzoenlijke en barmhartige God van opa?' Help my fan myn ângeloof ôf.

Ik voel me een sibille, geneigd tot pronkzucht en woordenpraal, een gymnasiumsletje – ja, maar zeg het mij niet na.

'De guds by it helter krije, is wat, mar oanhâlde is it wurk.'

'Ja, pake, doorploegen tot het klaar is. U heeft gevochten voor het ware geloof en uw opdracht uitgevoerd.'

Jo hat it leauwen behâlden.

Hij had een profetisch vertrouwen in het bestaan, de werkelijkheid, de waarde en de kracht. Ik moet noch soad leare...

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

De bazin schenkt de klare wijn. Het is nog niet helemaal donker, de zon alleen verduisterd, de hemel gedooft als een hoop as, opgloeiend in de stralende pupillen van alle cafégasten, en de glinsteringen zitten gevangen in de fles die met het hoofd naar beneden de buit teruggeeft, vol schuimend en ijszig licht.

Is mijn behoefte om te ordenen een reactie op mijn chaotische omgeving? Een gecometiseerd en voorspelbaar universum tegenover een woedende wereld?

Een tuin in de wildernis, nooit gelezen maar de titel schiet me soms te binnen als ik met oma of Feike in de bloemen- en kruidentuin bezig ben. Hun eenvoudige focus is overzichtelijk, rustgevend en geruststellend.

Wel had ik de film gezien en het boek gelezen dat opende met de overdonderende en stilmakende zin:

De geschiedenis van een vrouw. Hoe zij zocht de koele meren des doods, waar verlossing is, en hoe zij die vond...

Wanneer begon het proces van verwildering?

Vier jaar geleden is opa overleden. De orde werd verstoord. Oma vertelde over de familie, mezelf kan ik er niet in plaatsen. Ik las opa voor uit de Kroniek van de familie Wiarda. Soms knikte hij instemmend, soms fronste hij zijn wenkbrauwen.

It wienen swiere tiden tusken ploegje en tserkgong, yn wêzen feroaret der neat: It iene geslacht giet en it oare komt en styfmoer ierde bliuwt altyd mar stean.

In de grond verandert er niets.

Families komen en gaan maar stiefmoeder aarde blijft altijd bestaan.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘De zon komt op en de zon gaat weer onder’, verzucht ‘e Preker.
‘Je vader is slaphartig en heeft het geloof afgezworen. Bij tegen-
slag vervalt hij tot zelfbeklag. Alles wat hem overkwam, hij kon
er nooit wat aan doen.’

Mijn broers en zussen ontbeerden een vertrouwenwekkende
vader die problemen overwint en zich niet terneer laat slaan.

Us pake liet zich niet kisten, we begroeven hem in een afbreek-
bare rieten mand.

Het is hoogzomer, ús beppe en ik zitten aan de keukentafel en
onze handen raken elkaar. Oma knijpt in mijn hand als een be-
vestiging van haar woorden. Wat ze zei, zeg ik na in mijn eigen
woorden, bij haar gaat het er minder om wat ze precies zegt.
Het gaat erom wat zij bedoelt.

Oma gaat over frambozenlikeur. De afgepulde flessen staan op
haar kamer. Beppe giet mei de hinnen op ‘e stók. Dat deed pake ook.
In de winter gaat oma om acht uur naar bed en staat ze om acht
uur op. Pake zette onze oude Friese staartklok niet op zomer-
tijd: ‘Dan reitsje de hinnen fan ‘e lêch.’

Na de oorlog zijn veel families de armoede van de Wouden ont-
vlucht onder het motto van better grutte feint dan lytse baas; ze werk-
ten bij betrouwbare bedrijven als de PTT. ‘Fêst lean, fêste earmoed’
heette dat. De heitelânsleafde werd wat valer van tint.

In de Friese Wouden waren het de evangelisten en dominees
die zich om de heidebewoners bekommerden. Volgens opa is
een echte Wâldpyk vrijgevochten, eigenwijs en leaver dea as slaef.

Ik voel zijn geest in mijn botten. Aan de klok wordt niet getornd
en kippen hebben geen klok nodig om te weten hoe laat het is.

MYN WINSK EN MYN WÂLD

NIET ALLEEN DE KIPPEN RAKEN ER VAN DE LEG. Je ziet het in de vroege lesuren van de bovenbouw. Vanaf het moment dat de melatonine-aanmaak met een sprong vooruit gaat, ligt slaapgebrek op de loer. Kunnen ze het lesprogramma niet een uur opschuiven? Overdag hard werken, op tijd naar bed, een boerenrecept om de melancholica geen kans te geven.

Oma is lief, zij is een dappere en wijze vrouw, mijn voorbeeld, steun en toeverlaat.

‘Jim beppe hat de kop yn de goeze.’

Ja, mijn oma weet het niet meer zo precies. Dat is toch geen reden om haar niet serieus te nemen?

‘Ik heb jim beppe gezegd, vertrouw op ús Jeltske. Ik zal er altijd voor jou zijn, Jeltske. Zolang jij mij niet vergeet, ben ik er voor je, ik blijf bij je, niet in de tijd, maar in de eeuwigheid.’

Oma zucht, het is laat voor haar doen. Als het warm is kan ze niet goed slapen. ‘Ik ga een sliepmûtske voor je maken’, en haalt een flesje likeur. Achter beppe’s rug doet ik een paar druppels ontspot & stelt gerust in twee glaasjes, vloeibare bloesembladjes op alcohol getrokken, giet de likeur erbij en zet de glazen op tafel. ‘It is goed beteard’, zegt oma en knijpt even in mijn handen. Ik leg mijn andere hand over de hare.

In ’t Fryske lân en libben is een eeuwigheid geluk te ervaren in de opvlucht van het ogenblik. Zou het niet mooier kunnen zeggen. Verheffende gedachten als je klompen zich in de zanderige klei vastzuigen.

Ja, eeuwich gaat voor oogenblick.

Oma en ik wonen hier. We stean op âldfaars erf, ús wâldgrûn.

Da’s gjin himelske modder.

PAKE IS NA EEN WEERBARSTIG LEVEN VREDIG GESTORVEN met zijn vrouw en kleindochter aan zijn zijde. Elkaar omarmend liepen wij achter de grafmand van gesnoeide wilgentenen met het stoffelijk overschot op een bed van hooi, ús pake meedragend in ons hart. De mand heb ik uitgezocht, beppe vond het allemaal best en vertelde dat ze erbij was toen ik mijn eerste levensadem kreeg ingeblazen:

‘Het was een kille dag, je pake was op het land toen ik hem vertelde dat hij een kleindochter had gekregen. Hij stak zijn spade in de grond en pakte mijn hand, dat deed hij anders nooit. Samen liepen we terug.

Hij vond je sa meager as bránhout, ja je was iel en lang en dy wie mei in hellem berne wêze. It begjin fan in merakelommen ferstân, zei je pake. Hij waakte over je als een godsgeskink.’

Zijn gemopper en dwarsheid zijn met zijn zielloze lichaam begraven. Hij liet mij niet bevriezen. Voor beppe en mij is opa meer dan een troostrijke gedachte. Zoals wij nu elkaars hand vasthouden, zo hielden wij opa’s handen vast in zijn stervensuur. Met zijn laatste kracht bracht hij onze handen naar zijn voorhoofd:

‘Eat nei únderen ta’, waren zijn laatste woorden. Onze handen gleden lager, zijn oogleden zakten mee, zijn mond ontspande en met een tere glimlach om zijn lippen blies hij zijn laatste ademtocht uit. Zijn ogen hoefden niet meer gesloten te worden. Het werd stil.

WA HAT YN 'E HÛS TE KEDIIZJEN?

WIE HEEFT HET OP DE BOERDERIJ VOOR HET ZEGGEN?

De oudste, en dat is oma. Us beppe zegt niet veel. Haar weinige woorden zijn veelzeggend:

'Us Jeltske, manlju liede de grutte klok en froulju kediizje en de Wâlden is fan hâlden. Do fiere wâldzje yn Us Heits bewâld, ús Jeltske.'

Dat is zoïets als: 'Luister, mannen hebben de praatjes en wij draaien er voor op, je opa is verstandiger dan zij die het beter hebben. Jij bent de rentmeester onder Gods hoede, Jeltske'.

Dat stiet der ta. Hij liet óns achter als zijn erflatersters. Pakes geest staat ons bij. Ja, hij is onze oriëntatie, mijn zekerheid in tijden van verwarring en onrust.

Wier, hy is myn rots en rêder, myn fêsting; ik sil net mear wifkje.

'Je leeft niet, je overleeft', zeiden de zorgverleners.

Ik antwoordde met: 'Weennie', en dacht: 'Sodemieter toch op, ik lig niet op sterven of zo'. Het is zoals het is.

'En dêrmei út!', zou oma zeggen.

Ze hadden wel gelijk. Toen het erop aankwam, waren het mijn opa – moge zijn ziel in vrede rusten – en mijn Rintske die mij op de been hielden.

Ik ben er voor mijn oma, ik neem haar honneurs waar, zoals ik dat ook voor mijn opa deed. Ik stond er niet bij stil dan mijn opa háár man was.

En waarom moesten de zorgverleners mij hebben? Heb ik ooit kwaad gedaan? Heb ik ooit wat gepikt in winkels? Heb ik ooit anderen iets aangedaan?

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Waarom die aandacht voor mij, terwijl mijn oudste broers de beest uithingen? Omdat hun lichaamsgewicht overeenstemde met uw lijstje? U bent de boodschapper van een voor mij onbekende en daarom bedreigende orde.

Ik ben bekwaam en bevoegd om namens de boerderij te handelen, te beslissen en mijn handtekening te zetten. Ymke en Reina hebben het *foechhawwend gesach* over mij. Zij begeleiden me en hun woorden neem ik serieus. Reina vraagt nooit of ik honger heb of op de weegschaal wil gaan staan. Ze zet gewoon een bord voor me neer, roggebrood met daartussen boter en kaas. Een houtsnip zoals Rintske die maakte voor in de pauze op de basisschool. In ontspannen sfeer lukt alles. Niks geen gezeik over meiden in de groei, of: 'eet nu maar, het is goed voor je'. Van dwang word ik apathisch en recalcitrant, net als pake. Het voelt niet veilig, het is dan alsof ik niet besta. Ik glij dan weg. Een geveinsde dood.

Us beppe, Rintske, juf Nynke en tante Reina voelen vertrouwd. Bij zakelijke dingen haak ik af als ze me *ús* Jeltske noemen, alsof ze mijn gevoel willen masseren. Bij persoonlijke dingen haak ik af als het *vertrouwde ús* wegblijft.

Us beppe is de *mem fan ús* heit. In het Fries spreek je mensen niet zo snel aan met hun voornaam. We spreken van *ús* Heit (yn 'e himel), *ús* mem, *ús* omke, *ús* famke; *ús* is zowel enkel- als meervoud. Ik heb nooit gehoord dat pake haar *ús* Aachje noemde. Tegen mij noemde hij haar *ús* beppe.

Pake sprak over *ús* Rintske, over zijn zoon sprak hij afstandelijker.

YNTERLUDIUM

Van een gastdocent bleef me bij:

De Nederlandse volksaard is beïnvloed door de oorspronkelijke bewoners: de Friezen, Franken en Saksen.

Wij Friezen hebben onze eigen taal en onze vrijheidszin is groot. We durven alleen te staan. Friezen hebben zelfbesef, zijn stoer, progressief en koppig.

De volksaard kenmerkt zich door nuchterheid, mystiek en gevoel in een wonderlijke mix van verstand en emotie. De Fries wil weten, wat is de waarheid?

Prediking moet inhoud hebben. Het dogmatische en het appel dat de snaren van het hart doet trillen, mogen niet ontbreken.

Het hart moet geraakt worden: het gaat om het levende brood.

Het is een sfeer die ik ook op Skiermûntseach, Amelân, Skylge en Tessel ervaar. Daar hoef ik niet op mijn hoede te zijn zoals bij Grunningers en Limboargers, hoewel de gemoedelijkheid onder de rivieren een weldadigheid heeft die verwarmend aanvoelde. In Limburg hebben Rintske en ik de vakantie van ons leven doorgebracht. De vrijheid, de euforie, het samenzijn, twee stoere meiden domweg gelukkig in een dapper tentje. Yn ien wurd: sillich!

Ik ben geen Bourgondiër, zonder wohltemperierte Stimmung krijgt genot een stuitende wellustigheid.

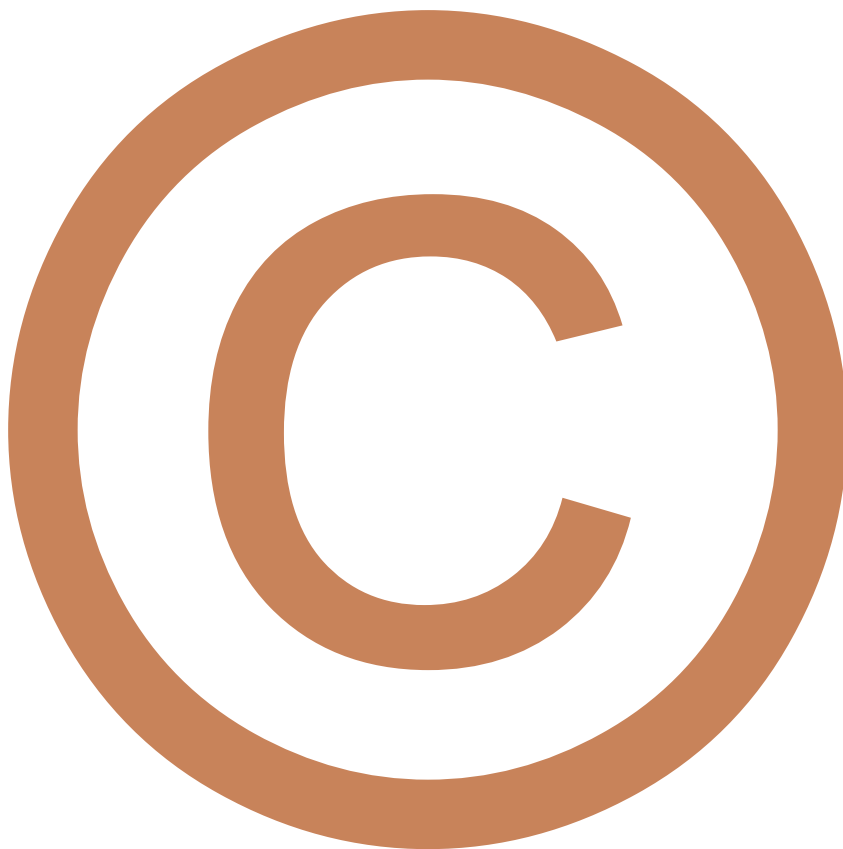
Brek my de bek net te iepen, as jehleaft...

Tot zover dit intermezzo.

Ik vervolg mijn weg richting gewichtige afspraak.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

SPOOKBEELDEN

HOOFDSTUK 11 DROMEN & DEMONEN

VANUIT HET CENTRUM loop ik door de middagdrukke richting oost en ben op tijd bij het pleintje waaraan ze woont. Ik rek me even uit en maak mijn schouders los.

‘Welkom, Jeltske, fijn dat je gekomen bent, ik zal je voorgaan.’

We lopen door een smal gangetje naar een kleine witte kamer die grenst aan een stadstuintje. Er klinkt een zacht kabbelend muziekje.

‘Ga zitten, zal ik thee voor je inschenken?’

‘Ja, lekker’. Ik kijk rond in de sober ingerichte kamer en ga tegenover haar zitten.

‘Weet je,’ zei Tialda, ‘ik vertelde je dat ik woorden zie die ik doorvertel, als het ware’.

‘Ja?’

‘Toen je op de beurs tegenover me zat, zag ik ook beelden. Dat gebeurt wel vaker maar nooit zo helder en duidelijk. Zullen we meteen afrekenen, dan is dat maar gebeurd’.

‘Is goed’, ik haal het briefje van twintig uit mijn portemonnee.

‘Dan is de materiële kwestie ook maar meteen afgehandeld’.

‘Ja’, antwoordt Tialda lachend terwijl ze het briefje in een houten doosje naast haar stopt. Ja, de materiële kwestie... Ze had de markman het cryptisch genoemd.

De betekenis werd onthuld toen ik de titel bij boekhandel Durgā zag liggen.

Het is ’t ingelaste laatste hoofdstuk dat deze titel draagt en is

‘Toegevoegd om licht te werpen op de vraag hoe hij aan het geld kwam dat nodig was om zijn werk te realiseren’.

‘Op school zei een docent opeens: «paard» en daarna vroeg hij wie het woord paard en wie een beeld ervan zag.’

‘Wat zag jij?’

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Eerst het woord en daarna het beeld en er kwam ook een wei waarin het paard rondliep. Daarna vertelde docent over hoe onze hersenen met beelden en woorden omgaan’.

‘Lijken me leuke lessen,’ zei Tialda.

‘Je leert hoe je in elkaar steekt en hoe je grip kunt krijgen op je leven’

‘Ja?’

‘Ja, de docent vroeg een keer aan de klas of er iemand is die wel eens een reactie terugkrijgt van een ander op een manier dat je denkt ‘dat heb ik nou weer’, dat je de reactie van de ander niet begrijpt. Iedereen stak zijn vinger op, ook de docent!’

‘Hoe komt dat dan?’

‘Als ik niet voel wat ik uitstraal, hoe ik overkom en op welke toon ik iets zeg, dan begrijp ik de terugkerende reactie ook niet. Als ik me bewust ben van mijn uitstraling dan kan ik de reactie van anderen begrijpen.

Maar wat hadden die beelden te vertellen? Alles ging altijd zoals het ging, maar nu heb ik een onbestemd stuurloos gevoel.’

‘Ja,’ zei Tialda ‘je gaat jezelf uitvinden, ontdekken wie je bent en wat je kunt, en er zijn obstakels. Er is oud zeer dat verhindert om je verder te kunnen ontwikkelen.’

Op gespiritualiseer zit ik niet te wachten. Bij de psycholoog moest ik mijn ogen dichtdoen en op zijn stem terugglijden in de tijd; toen de spanning te erg werd, opende ik mijn ogen, ondanks zijn geruststellend bedoelde woordenstroom.

‘Drink je thee maar op. Jij kunt die regrediënties beter aan zonder therapeutische begeleiding.’

ZANDSTRALEN

Ik dronk de lauwarme zoete kruidenthee, voelde even het warme kopje dat Rintske tegen mijn klappertandende mond had gezet, en omknelde de glazen theekop met beide handen. Wat voorover ineengedoken zat ik op de stoel tegenover Tialda. 'Demonen uit het verleden zul je moeten overwinnen, tot ze tot wasdom komen. Je gaat je jeugd afsluiten, je gaat jezelf worden en demonen willen dat verhinderen. Je kunt er je hele leven mee blijven strijden. Zo kan dat gaan. Als jij je adolescentie uitkomt zonder demonen ligt de wereld aan je voeten. Met demonen aan het roer zal de wereld over je heen woeden en gebouwd worden door een sandblast, je zult er verweerd uitkomen.' Waar hééft ze het over?

'Dit gaat over je terugkerende droom'.

Alleen Lukas wist van de botendroom met de vervaarlijke voorstevens.

'Die droom waarin iets vreselijks gebeurt en niemand je hoort of helpt. Waarin je wordt gebruikt als een voetveeg'.

It beset my suver. Ik wil nimmens stokdweil wêze. Ik kan me niet overgeven, ik wil niet verpletterd worden. Deze droom, deze nachtmerrie, deze horror – aan niemand ooit verteld. Zijn mijn gedachten nergens veilig?

Het geruststellende stemgeluid en de verontrustende boodschap verwarren me.

'Je bent veilig, de demonen zijn net zo sterk als ze hulpeloos zijn. Het zijn spookbeelden, ze kunnen je de stuipen op het lijf jagen maar fysiek kunnen ze je niets maken'.

Zoals het gummetje, waarmee je stukjes beeld uitvlakt. Het wordt onthouden, alles is terug te halen. Niets wordt vergeten.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Demonen kun je niet wegpoetsen, wel onschadelijk maken en ze hun kracht ontnemen door ze onder ogen te zien en ze naar het rijk der fabelen te verwijzen waar ze thuishoren. Ze kunnen het daglicht niet verdragen, haal ze uit je hoofd en laat ze in hun eigen spookkasteel gaan wonen.’

‘Hiltsje is geen demon’, ik draai me om en kijk paniekerig naar de deur.

‘Oh leave nee, zij is geen demon. Ze heeft een kort en zwaar leven volbracht. Zij en haar zielsgenootje zijn in behouden haven, safe haven staat er. Jij hebt haar gekend, zij heeft jou opgezocht in haar doodsnoed en je hebt haar roep gehoord zoals Rinske...’ Zichtbaar switcht Tialda vanuit haar geestelijke modus naar mij toe en zegt: ‘Spreek ik haar naam goed uit?’ en keert zich weer inwaarts: ‘... zoals Rintske jouw opa’s roep hoorde in je ijzingwekkende nacht.’

Haar gezicht ontspant en beetje lachend zegt ze: ‘Ja, zoals jij zo nu en dan een beetje vrijmoedig voor je opa naar het Fries vertaalde, zo heeft hij jouw roep vrijmoedig naar Rintske vertaald. Hij heeft het je als het ware betaald gezet, en daar wordt iets positiefs mee bedoeld’.

Ik voel ik een doorzichtigheid waarin sluiers oplichten. Worden gevoelens van vreugde en verdriet, van bozigheid en angst als één?

‘Hou dit vast Jeltske, hier gaat het om, hecht er geen waarde aan, aanschouw het zoals het is.’

Gevoel is gevoel, welke betekenis je er ook inlegt met woorden die an sich niets betekenen.

‘Je botendroom heb je overwonnen door je niet meer wakker te denken en hem tot het eind door te beleven. Toen was het klaar. Laat de confrontaties maar komen, ook jij bent in een *safe haven*. Jij begrijpt wat er gebeurt als je emotioneel verwaarloosd wordt. Je voelt het onbehagen en als je de oorzaak daarvan begrijpt ben je op de goede weg. En, het klinkt misschien raar, je wordt in de gaten gehouden. Ik zie je pake voor me, een tweelinggeest en ook de ontmoeting met die marktman waarover je vertelde is een goed voorbeeld. Jij voelt wat je op een bepaald moment nodig hebt. Het moet lukken om alles op een rijtje te krijgen. Dan kun je voluit verdergaan zonder beperkingen, frustraties en al die dingen die je weerhouden om jezelf te worden in volle omvang en dan bedoel ik niet je lijf.’

Weer lachen we allebei.

‘Zolang je maar gezond eet’, zei Tialda, ‘vers fruit, eiwitten niet vergeten, dan kan er weinig misgaan. Je ziet er prima uit. Jij bent smal en lang, ik ben klein en breed. Vallen we daardoor meer op? We onderhouden onze lichamen naar eigen goeddunken, zolang we ernaar luisteren is er niets aan de hand.’

Tialda is oké. Ze geeft me lucht. Ik denk niet: ‘Witsto, je moete kippe gaan houwe, keffe deer achteran te jage’, en zeg ook niet stoer: ‘Ik ben wie ik ben en als je dat niet bevalt, dan is dat vette pech’.

‘Niet je emoties laten overheersen, maar je intuïtie. Daar ligt jouw sleutel tot geluk en succes. Je hebt een sterk gevoel, erken je verantwoordelijkheid en neem de regie.’

‘Zo is het’, dacht ik. ‘Ik ben helemaal niet verkeerd bezig.’

‘We gaan het gesprek afsluiten,’ zei Tialda. ‘We zijn al ruim een uur bezig en dat is best lang en vermoeiend voor me’.

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

‘Voor mij is het uur voorbij gevlogen, dank je wel.’

‘De middeljes die jouw Berkoper man je had aangeraden zijn goed voor je. Honeysuckle en clematis helpen je om uit die wereld die nooit bestaan heeft te komen en die maakt dat je denkt dat geluk niet voor jou is weggelegd. Als je met beide benen op de grond staat en zegt ‘hier ben ik en zo is het goed’, niet wegvlucht in allerlei gedachten maar open en levendig van het moment geniet, dan zal je de rijkdom van het moment ervaren en voorspel ik je dat je alles en iedereen aankunt. Bovenal heb je een gevoel waarop je kunt koersen. En als de emoties je daarvan weghouden, of als je bang bent, dan neem je een pastille uit het doosje waar naturel stress relief op staat.’

Tialda staat op, ze ziet er ouder uit dan aan het begin van de sessie. Het kost haar veel energie zie ik, en dat is niet ‘als het ware’. ‘Ik ga eten maken’ zegt ze. Je hebt mijn kaartje en je kunt me mailen, dan schrijf ik binnen een paar dagen terug en als je wilt, maken we een afspraak’.

Ze reikt mijn jas aan en loopt voor me uit naar de voordeur.

Het is frisser geworden, ik trek de rits van mijn jas omhoog en mijn t-shirt omlaag over m’n jeans. Ik kijk rond over het pleintje. Ik kan naar huis gaan en de trap op naar m’n kamertje, of naar Rintske. Ze vindt het niet erg als ik kom terwijl ze al in bed ligt. We zijn met elkaar vertrouwd als zusjes; ik voel vertedering en strek mijn lijf zoals voor de wedstrijd. Schouders losmaken, mijn hals en nek voelen kraken, rondjes met me heupen.

‘Do bist my stoere seksy en sportive fanke.’

‘Tankje wol ús Feike’.

Ik pak m'n mobiel en bel Lukas, ik hoor de harde achtergrondgeluiden. Lukas is ook vertrouwd voor me, toetsvoorbereiding doen we vaak samen en het is toetsweek.

'Ik kom even bij je langs, oke?'

'Is goed, tot zo.'

Lukas en ik passen wel bij elkaar op een of andere manier.

Als ik loop kan ik goed nadenken.

Fantasiewereld... Wat niet werkelijk is, was nooit en zal nooit zijn. Wat werkelijk is, was altijd en kan niet bedreigd worden, had ik gelezen.

'Wat was, is niet ja, tankje de koekoek.' Wat echt is, kan niet bedreigd worden en wat onecht is, bestaat niet. Bizarre science-fictionboekjes brachten me in een zonderlinge fantasiewereld waar ik snel genoeg van kreeg.

'Er is verschil tussen fantasie en bedenksels, Jeltske.'

De werkelijkheid laat niet met zich sollen. Hij kan uitvergroten of verkleind worden, er kan worden weggelaten en toegevoegd, de basis kan nooit onecht zijn. Het is een transgrediënte werkelijkheid met toegevoegde waarde. Zoals onze producten die we waarde geven, niet alleen door een exotische naam. Veredeling is beter aan de man te brengen door een sterk verhaal dan als een transfiguratieve transmissie. Iets wat uit bedenksels bestaat is ongegrond, des duivels.

'Vernieuwing komt voort uit traditie, je hoeft niet opeens iets volstrekt anders gaan doen', schrijft Einstein. Als ik zijn biografie uit heb, geef ik hem door aan Lukas.

De muziekdocent noemde traditie 'herhaalde verandering', niet dat alles bij het oude blijft: 'Traditie moet zich telkens vernieuwen om levend te blijven'.

Het roer hoeft toch niet helemaal om? Wat is er mis met gestage innovatie en aanpassing?

Wat een gedachtenchaos. Ik moet focussen en ordenen.

Systematisch en doordacht.

- *Focussen: Relax, repetities doornemen, bijkomen in de bus, fietsen, Rintske. Haar naam echoot na; overleven.*
- *Hulpverlening: 'Ondoorgrondelijkheid maakt onzeker'.*
- *Miscommunicatie: Beter om me gedeisd te houden.*
- *Losse flodders: Demonopathie? – Ik ben de baas van 't spul.*
- *Identiteitsvorming: 'Onvolkomen'. – Benoemd en afgevinkt: maturitas praecox. – Rijp en groen tegelijk, wat wringt er?*
- *Waarom belde ik Lucas? Repetities doornemen?*
- *Stemmen of gedachten?: 'Het schuurt tegen de godsdienst-waanzin aan en is huiveringwekkend oprecht.'*
'Dat ging niet over mij.'

'Laat je niet gek maken, Jeltske, er wordt op je vertrouwd, beschaam je eigen vertrouwen niet. Wát ben jij? Ook onverzoenlijk en barmhartig? En wie je bent, daar kom je achter als je...'

'Als ik niet horende doof en ziende blind ben, ik sil dy wat roaze.'

'Dy't seit wat er wyt en spuit wat er yt, hál dt neat yn it liif.'

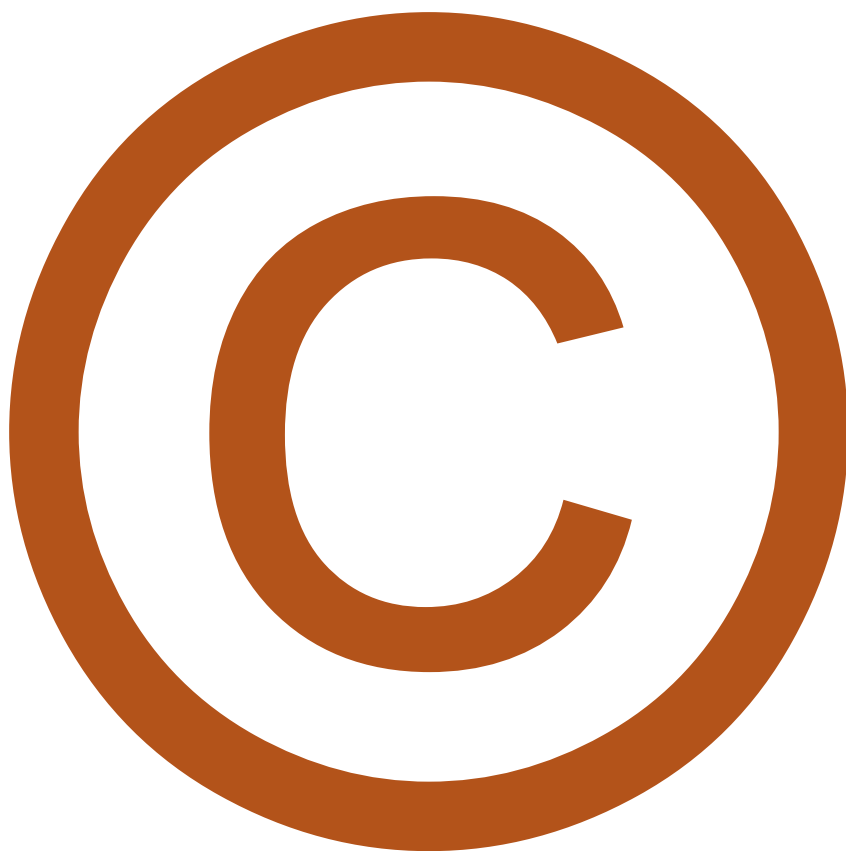
'Nu ken ik u weer.'

'Ik zal er altijd voor je zijn, hoe't jo it ek besjogge.'

'Dat is hast waansin gelyk.'

'Maak jezelf nou niet gek, Jeltske.'

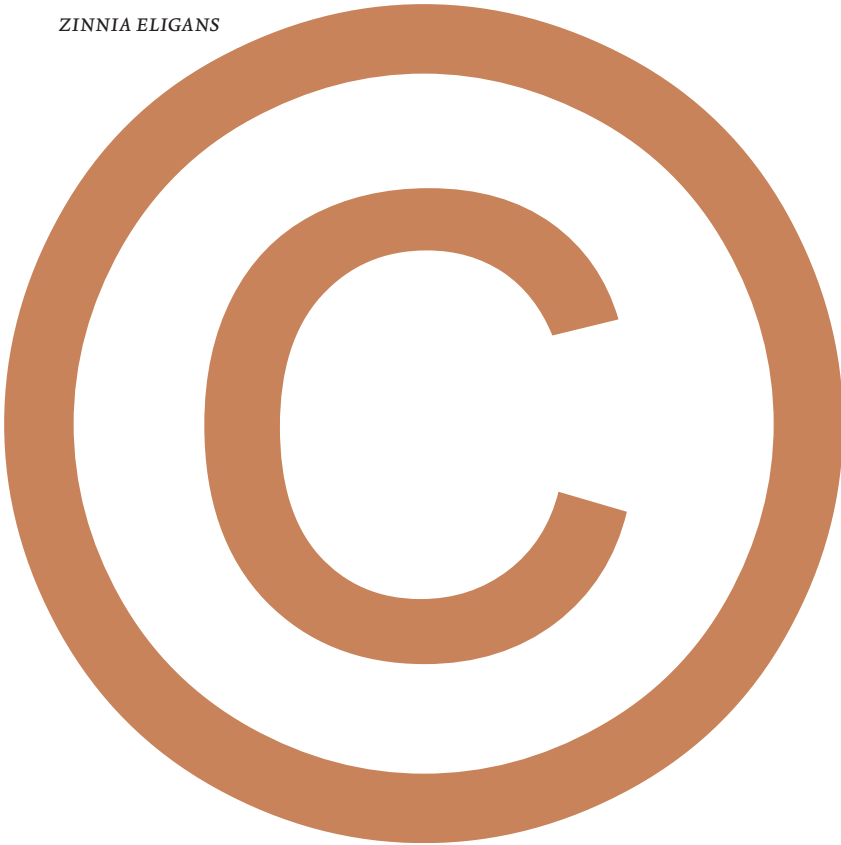
Voordat ik er erg in heb, ben ik in Lukas' buurt beland.

DE VAL

NA DE VAL

ZINNIA ELIGANS

Haw gjin noed, want Ik bin by dy. (*Jesaja 43:5*)

Er is schaamte die tot zonde leidt, en er is schaamte die een prachtig sieraad is.

(*De wysheid fan Jezus Sirach 4:21*)

HOOFDSTUK 12 DWARRELWIND

LUKASVRAAGT NIET MEER OF IK AL GEGETEN HEB. Ik ben daar duidelijk over geweest:

‘Ik ga over mijn eigen eten en dêrmei út!’ Godsamme.

Ik neem twee pastilles uit het blikje. Het is stiller op straat dan op de heenweg. Iedereen achter de aardappelen.

De moeder van Lukas kan lekkere gebakken aardappeltjes maken. Ik heb gevraagd hoe ze dat deed en het recept doorgegeven aan mem. – Veel teveel werk, eerst koken, dan dun snijden en dan afbakken, ‘t is hier geen restaurant’, kreeg ik te horen.

Dêr is honger bakker en toarst brouwer. Ja, thuis is schraalhans keukenmeester. Zoete koekjes worden alleen gebakken als oma jarig is en tante Aukje op visite komt.

‘Als ik groot ben eet ik alleen in restaurants waar ikzelf kan bepalen wat en hoeveel ik krijg.’

Ik loop Lukas straat in en bel aan bij het huis. Hij doet zelf open en zonder poespas lopen we door de in huis hangende etenslucht naar zijn kamer. Ik plof neer op zijn bed en Lukas gaat achter zijn bureau zitten.

‘Je ziet er moe uit, Jentske, hoe was je afspraak? Het heeft minder lang geduurd, in elk geval.’

‘It leit my swier op ‘e lea, zullen we de repetities doornemen? Ik moet me focussen.’

‘Je wilt er niets over zeggen?’

‘Jawel... maar het moet bezinken’.

‘Internaliseren heet dat toch?’

‘Goed zo Lukas! Je eigen maken heet dat in mensentaal.’

‘Er is maar één soort magie, en dat is doen, zei je laatst’.

‘Aan de slag dus maar, hea!’

‘In de boeken die ik gelezen heb over spirituele ontwikkeling zit veel joadekoek’, mompel ik wat voor me uit.

‘Dat laatste woord is niks voor jou, Jelts.’

‘Tsja, ik ken der oek niks *an* doen; soa hiette die dingen nou eenmaal.’

Us pake noemde het *halfwiezpraot* en in het Fries is het appels-mots. Het is *brütus*.’

‘Stompzinnige flauwekul?’

‘Klopt.’

‘Vier woorden bijgeleerd en niks wijzer geworden!’

‘Ik had je er eerder over verteld, jij noemde het bizar en dat is het ook, maar niet in de betekenis van grotesk of appelmoes met jodenkoek.

Op de markt van welzijn en geluk zit kaf tussen het koren en sommige kooplieden zijn grotesk. Mijn ontmoeting was wonderlijk, zonderling en curieus, maar het is geen apekoal. Zullen we de repetities gaan doornemen?’

Lukas pakte zijn tas en terwijl hij zich bukte raakte zijn arm mijn bovenlijf.

‘Au’.

‘Sorry hoor.’

‘Is goed, *thumos*.’

Zou het daar altijd gevoelig blijven? Die gevoeligheid hoorde toch bij de ontwikkeling van de borstklieren?

Bij Lukas thuis is het vaak herrie en op de gang gaat het er rumoerig aan toe. We focussen ons ruim een uur op het huiswerk.

‘Ik ga er maar eens vandoor, m’n bus vertrekt over een kwartiertje en ik *wêze bekôf*.’

DWARRELVIND

‘Heb je al gegeten?’

‘Ik haw hjoed net folle sin oan iten.’

‘Sorry hoor, mag ik me geen zorgen over je maken?’

‘Minder sorry zeggen, he, en beter opletten in het vervolg, als-jeblijft, ik heb niet altijd eetlust. Dat wistste wonder skoon’.

‘Ja, daarom juist, oké, nou doe! – nee wacht even, ik breng je over vijf minuten wel even op de fiets’.

‘Liever even lopen, zo ver is het niet’.

We verlaten het kamertje, lopen snel de trap af en zonder verder iemand anders van het gezin te hebben gezien trekt Lukas de voordeur achter me dicht en lopen we door de verlichte stad naar de bus.

‘Ik vind je lief Jeltske’.

We lopen zwijgend naar het busstation.

‘Jûn jimme’, zegt de chauffeur. Lukas blijft op de onderste trede staan en ik check in.

‘Sorry jongen’, zegt de chauffeur, ‘ik neem het famke even van u over’.

‘Dag Jeltske, let op jezelf, hè’. Hij stapt naar achteren en de deur klapt dicht. Best wel fidele jint, Lukas, kan veel van hem hebben. Ik ben bekaf, de bus gaat van kedengkedeng, mijn hoofd begint te malen. Even goed ademhalen nu, probeer te focussen. Wat was het belangrijkste in het gesprek met Tialda? Ik laat de sessie de revue passeren. Er was één zinnetje waar ik, als het ware, overheen las. Ik wilde er niet naar terug, was toch bedoeld als een soort terzijde?

‘Niet weglopen, Jels, je voelt je veiliger in de geesteswereld dan in het weerbarstige ondermaanse.’

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ik laat het even toe: 'Zolang je maar gezond eet, vers fruit, ei-witten en koolhydraten, dan kan er weinig misgaan.'

En de vetten dan? Ik duw het van me af.

'Jeltske?'

'Ja?'

'Heb ik jou het woord 'mager' ooit horen uitspreken?'

'Shut up!'

'Tialda krijgt het woord 'vet' niet over haar lippen.'

'Ik ook niet.'

'Je pake was Oost-Indisch doof.'

'Ik heb hier geen zin in.'

'Dat praat slút, overzie je de gevolgen? Jij mist je opa, wil jij ook gemist worden, wat denk je wel?'

'Sorry hoor, mag ik me geen zorgen over je maken?'

Kedengkedeng.

Anderhalf uur later fiets ik door het doorgangetje langs Rintske's boerderij, open het tuinhek dat niet piept omdat ze niet alleen mijn fiets af en toe van een druppel olie voorziet, en zet de fiets in het schuurtje. Ik loop naar de achterdeur die al dicht is. Ik pak mijn sleutelbos en open de deur. Ik sluip de trap op naar haar kamertje. Rintske draait de deur achter me op slot. Ik laat me op haar bed vallen en smoor mijn gierende snikken in haar kussen.

'Huil maar uit, Jeltske, laat het maar lopen'.

Het is een zin die ik makkelijker zelf uitspreek dan aanhoor.

Rintske spoelt haar washandje uit onder de kraan en veegt mijn gezicht ermee af.

DWARRELWIND

Ze vult de waterkoker en pakt twee van de drie glazen theekoppen uit het kastje onder haar wasbak, doet er met een plastic eierlepelkje drie schepjes Rooibos oplosthee in en wacht tot het water kookt. Ze schenkt het hete water in de kopjes en roert even. Dan schept ze wat thee op het lepelkje, blaast even, drinkt de paar druppels thee en likt het lepelkje af. Ze spoelt en droogt het lepelkje af en zet het in een van de overgebleven kopjes.

‘Vanmiddag schoot even door m’n hoofd hoe je mij verwarmde met lauwe thee toen ik verkleumd was.’

Ik kijk rond in het kamertje en zie dat alles op z’n vertrouwde plek staat. – Ik neem een slok thee en denk aan het gesprek met Tialda. Ik moet het uitschrijven, het op een rijtje te krijgen en een plan bedenken en dat gaan uitvoeren.

‘Ik moet me niet laten meeslepen door mijn emoties, niet door de groep en ook niet door de meiden van volleybal, Rins.

Ik moet doen wat goed voelt en erop vertrouwen dat mijn intuïtie klopt. En ik moet me gaan verdiepen in jongerentoestanden.’

Ik klap haar laptop open en typ de woorden ‘pedagogiek opvoeding identiteit’ in. Ik bekijk de lijst. Na wat heen en weer geklik kom ik uit bij een boek van meneer Diekstra over de vraag wat de samenleving voor zoveel mogelijk mensen waardevol maakt en wat de bijdrage van opvoeding en onderwijs daaraan kan zijn. Ik klikte door naar de internetboekwinkel en zag dat het uitverkocht was maar dat er een tweedehands exemplaar te koop was voor 7,50.

Ik ben moe: ‘Ik ga, Rintske’.

‘Je kunt ook hier slapen, Jeltske.’

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Ik ga naar mijn eigen bed en weet je armen om me heen Rins’.

‘Slaap zacht, ús Jeltske, knuffel.’ Triuwke.

Ik fiets de laatste 500 meter naar huis, de verende voorvork gaat op en neer over de onverharde weg. Mijn Gazelle was door Rintske helemaal in orde gemaakt. Acht versnellingen, naaf-dynamo en een koplamp die mega meer licht geeft dan die van mijn vorige fiets, het gedoe van de slippende dynamo bij sneeuw en regen was voorbij, thnx.

Ik zet de fiets in de schuur en loop even de stal in. De geluiden van de dommelende geiten en de geur van de stal doen weldadig aan.

Ik loop naar boven en bestel het boek dat ik bij Rintske had gevonden en zet de computer in slaapstand. Ik trek een schoon broekje aan, inlegkruisje erin, tandenpoetsen, was mijn gezicht met koud water, stap in mijn bed en klik het bureaulampje uit.

Ik ben doodop en kan niet slapen.

Kedengkedeng.

Ik knip het bedlampje aan en ga lezen.

Midden in de nacht word ik wakker omdat mijn hoofd op het boek ligt. Ik leg het op de grond, knip de lamp uit en val weer in slaap.

Kedengkedeng.

*Soms dringt de drang de droom tot een gestalte
en wordt het lichaam een droom.*

CALEIDOSCOPISCH KRIOELEND BEELDEN BUITELN OVER ELKAAR HEEN. Aan de hand van pake loop ik door het bos, eerst herkenbaar dan weer surrealistisch. Aan de rand van het bos staat een klein kruisje. Pake loopt gebogen met een doosje dat hij voorzichtig als iets breekbaars met twee handen tegen zijn buik drukt. Met een kinderschepje graaft hij een kuil en wikkel een warme doek om het doosje en plaatst het diep in het kuiltje. Met zijn handen schuift hij traag de opgeschepte aarde terug. Strelend egaliseert hij de grond. Hymke gaat naar huis in harmonie met het eeuwige, klonk het.

Hiltsje, is het Feikes gezichtje, ben ik het in de versmeltende en verkleurende beelden? Ze danst, ze krepeert, ze lacht en sterft op haar buik, stikkend en kokhalzend in vervloeiende dia's. Het hulpeloos schokkende en uitgemergelde lichaam wordt witter en sereen en lost op. – Beelden vervagen en komen op. Ik ben in een stad, indrukken wisselen zich af. Een leeg pakhuis, ritselende geluiden, gekoer van duiven in het halfduister. Ik zoek iets. Grote zalen, in slagorde opgestelde gietijzeren kolommen rijzen op, houten vloeren, dikke balken en aan het einde van de zaal een smal trappenhuis. Op de tweede verdieping dezelfde kolommen maar slanker. Ik loop naar de andere kant, weer een trappenhuis. Op de volgende verdieping zijn de pilaren nog dunner, ik doorkruis de vloer zo groot als een voetbalveld en ga een verdieping hoger. Hoor ik tussen de andere geluiden gekerm? Het verzwakt als ik de zaal oversteek. Bij het andere trappenhuis zwelt het weer aan, ik kom op de bovenste verdieping. Hier zijn geen pilaren, een boogconstructie ondersteunt het dak. Is het een kathedraal? Deuren rammelen zacht,

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

de wind suist door de kieren. Ik baan me een weg tussen vage donkere balen en schuifel richting het kermende geluid. Een open plek, omringd door de balen, een bewegend kreunend heuveltje. Ik loop er naartoe. Het is een vaal dun dekentje, er ligt rommel omheen. Ik kniel naast de deken en hoor een hui-veringwekkend zielig geluid. Ik deins naar achteren.

‘Kan ik je helpen?’, vraag ik zacht. Het is nu stil onder deken.

Ik hoor een verstikte meisjesstem: ‘Wat wil je?’

‘Ik hoorde geluid en ging er op af. Zal ik dichterbij komen?’

‘Ik ben ziek.’

‘Ik kom naar je toe.’ Ik zit op mijn knieën naast de stinkende deken

‘Dit is geen goede plek.’

Voorzichtig til ik het dekentje op. Ineengedoken, de armen om haar hoofd, ligt een klappertandend schokkend meisjeslijf. Ze draagt alleen een broekje en een hemdje. Ik kijk om me heen en zie verder geen kleren liggen.

‘Waar is zijn je kleren?’

‘Weennie, ik ben ziek.’

‘Kom mee naar beneden, zijn er hier nog spullen van jou?’

Ze staat op, een bibberend dun lijf net zo groot als ik en loopt achter me aan. Ze gaat liggen en trekt de deken over zich heen.

‘Zal ik je ondersteunen als we naar beneden gaan?’

Ik heb mijn arm onder haar oksel, ze is zweterig, licht als een veertje, bevend als een rietje. Beneden is een grote hal. ‘Blijf hier maar liggen, is er iemand die ik kan bellen?’

Ze heeft een Duits accent en ik versta haar niet goed. Ik draai

112.

ALS IN EEN DROOM

Ik loop naar de deur, auto's rijden voorbij, ik ga weer naar haar toe. Twee agenten komen binnen, ik breng ze naar het meisje. Ze stellen op vriendelijke toon vragen: 'Gebruik je methadon, wat is je naam?' Een van de agenten loopt naar de auto, als hij terugkomt zegt hij: 'Je gaat met ons mee, er komt een dokter naar het bureau en die heeft methadon bij zich'.

De agenten bedanken me en noteren mijn telefoonnummer. Ze hebben zich professioneel en empathisch van hun taak gekweten. Gehuld in het dekenje loopt ze, als een willoos rillend hoopje ellende tussen de agenten in, mee naar de auto.

Vigilant ut quiescant, figilant et tsjinstber.

'Hiltsje, het is volbracht'. Ik hoor pakes trillende stem, zijn magere handen omklemmen de opengeslagen Bijbel.

Wees niet bang, ik zal je bevrijden. Ik heb je het leven en jou je naam gegeven, jij bent van mij! Als je door water waadt, zal ik bij je zijn. Als je rivieren oversteeft, zul je niet verdrinken. Als je door vuur loopt, zul je niet verbranden. De vlammen zullen je geen pijn doen. Want ik ben jouw heilige God. Jij bent zo belangrijk voor mij, je bent zoveel waard. Ik houd zo veel van je!

Pake dooft de kerkkaars. De droom verdwijnt in de donkerre. De greep van de duisternis verslapt en maakt plaats voor de ijle ochtendschemering, het merelgezag verbreekt de stilte. Onbekommerd fluiten de vogels de vroege morgen aan. Kijk eens naar de vogels in de lucht. Ze werken niet op het land en bewaren geen graan in een schuur.

Ijlhoofdig word ik wakker met de godsspraak:

Maak je geen zorgen over morgen. Bewaar die zorgen maar voor morgen.

Je hebt het vandaag al lastig genoeg met het gedoe onder de zon.

OCHTEND

IK STA VROEG OP. Ik heb een godsgruwelijke hekel aan rumoer en wil iedereen voor zijn.

Veel klasgenoten hangen het eerste lesuur lusteloos in hun stoel. Ik ben meestal wel fit als ik wakker word en opsta.

In de winter, als ik me niet kan oriënteren op het eerste merelgezing en andere prille geluiden op en rondom ons erf en het duister de tijd niet blootgeeft, zet ik de wekker.

Ik voel me brak. Hoe vrediger de slaap, des te minder je nodig hebt? De echo van mijn droom versterft en ik stap uit bed en in mijn sloffen, leg het boek terug op mijn bureau en zet de computer aan. Ik hoor de diepe boink; sinds ik luidsprekers heb met een halve bol die dreunende bassen produceert klinkt het geluid niet meer blikkerig. Ik trek mijn kamerjas aan over mijn pyjama en klik op de snelkoppeling van het dagrooster. Er is een uur uitgevallen. In de onderbouw wordt de klas dan opgevangen. Godzijdank is dat nu voorbij. Als de klas werd opgevangen door een docent die me kende, mocht ik naar de mediatheek. Het is daar rustig en er hangt een werkzame sfeer. Ik heb geprobeerd om het taakje van de vitrinekast om te ruilen voor een taak in de mediatheek maar dat kon niet.

‘Ik ga niet over de mediatheek’, zei de conciërge.

Ik draai het slot van mijn kamerdeur open, pak een broekje en hemdje uit de la, hang m’n jeans over mijn arm, pak het plastic doosje met toiletpullen en loop door het halletje naar de badkamer. Ik zet de douche aan, trek mijn hemd over mijn hoofd uit, stap uit m’n slip en ga douchen.

Om de dag zeep ik mezelf in. Op donderdag en zondag was ik mijn haar. Volgens mijn biologieleraar is al te hygiënisch niet

goed voor je weerstand. Ik haal de douche uit de greep en spoel me af. Ik draai de kranen dicht, pak mijn handdoek die aan het rekje aan de muur hangt en droog me af. Ik smeer me in met crème, kleed me aan en loop naar beneden. Het turkooizen steentje in mijn broekzak drukt vertrouwd tegen de bovenkant van mijn dij.

Toen pake nog leefde ontbeten we gedrieën, gevierden eigenlijk want de Bijbel was een vaste tafelmanoot. De maaltijden hadden iets plechtstatigs. Die wat mysterieuze sfeer laat zich niet zien als de mannen erbij zijn, daarom ben ik gehecht aan het eerste uurtje van de dag, wederom met z'n vieren. Pakes stoel is een half jaar leeg gebleven, nu zit ik er en Feike zit op mijn oude stoel. Als ik uit de Bijbel lees, luistert ze ademloos. Wanneer ik uit mijn hoofd een verhaal vertel dan reageert ze actief. Beppe vindt het allemaal goed. Als er iets in de bloementuin moet gebeuren dan neem ik dat met Feike door. Voor Amke, Bente en heit maak ik een lijstje met to-do's. Het is een rustig begin van de dag en zodra ik gestommel hoor ben ik weg.

Als ik beneden kom heeft Feike thee gezet en is de tafel gedekt. Ik pak mijn trommeltje met muesli en vul een kommetje voor ongeveer een derde en schenk er een afgemeten portie geitenmelk over uit. Het is een hele strijd geweest om deze ontbijtspullen exclusief voor mij gereserveerd te krijgen.

'Dat binne babbelegûchjes, draaiskûteke, waarom moet het voor jou anders gaan?' Omdat ik een rothumeur krijg als er een kink in de kabel van mijn ochtendritueel komt, het suddert de hele dag door. Ik raak geïrriteerd als de muesli op is, of de opening woest is opengescheurd en de granenmix er ongecontroleerd

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

uitstroomt. Het was een hele scène en heb ik mijn zin doorgedreven. Ik koop mijn eigen eten en als ik merk dat er is aangezeten, dan is het huis te klein.

Ik mag toch ook wel mijn eigen fratsen hebben?

Het ontbijt met beppe en Feike is een gezamenlijk moment om de dag mee te beginnen. Het verloopt langs vaste patronen en dat geeft rust. Een chaotisch begin van de dag maakt de rest van mijn dag ook rommelig.

Feike is simpel en goedgehartig, bij haar denk ik soms aan de schoolfoto met Hiltje die juf Nynke me heeft laten zien. Feike is kinderlijk naïef. Wie aan Feike komt, komt aan mij en dat zijn geen loze woorden: ze heeft recht op een onbezocht bestaan. Pake tolereerde geen heiligschennis en ik ook niet. Hiltje is aan haar lot overgelaten, met Feike zal dat niet gebeuren al moet ik daarbij het leven laten. Haar waarde moet beschermd en desnoods met alle macht verdedigd worden. Ik sterf liever dan dat ik een zinloos leven leid gevuld met schaamte, schuldgevoel en gemiste kansen.

Zoals ik pakes siden festje was, is Feike nu mijn gunsteling, een tere korenbloem waar paardenhoeven geen acht op slaan.

Der is in skamte dy't jin op 't ferkearde paad bringt, mar der is ek in skamte dy't eare en genede betsjut.

PANACEE

IN FEIKE SCHIEP DE LEVENDE DE TEDERE ONSCHULD WAARVAN
ZIJ ZICHZELF NIET BEWUST IS. *Us tearhertich minnistefamke.*

Bij het eerste gestommel op de trap zet ik het kommetje in de gootsteen, schenk een laatste kop thee in en ga naar boven. Ik ben opgelucht als onze ochtendrituelen niet zijn verstoord en snap dat het een overgevoeligheid is dat ik soms onverdraagzaam ben. Kan ik mezelf veranderen?

Achter mijn tafel overdenk ik het gesprek met Tialda.

‘Wat wil ik, hoe pak ik het aan. Voordat ik het huis uit kan moet ik geld verdienen of studeren’. Wil ik de grond van onze voorouders verlaten?

Het examen komt dichterbij. Wat zal ik gaan studeren, psychologie en pedagogiek? Geneeskunde en farmacie zijn lucratief. Sinds de medic de handen ineen heeft geslagen, is het leven een wedstrijd in onderworpen worden en is het goed toeven in een witte jas. Dan sta je tegenover dokter Nijeholt zoals je ooit sidderend van ontzag voor God stond. Ja, de mens en zijn droefheid is business. Ik treed in de voetsporen van dr. Mises met een *Algemene Bibliotheek der Materia medica en Therapie* die twee formules bevat: Elk middel geneest alle ziekten en elke ziekte wordt door alle middeltjes genezen. Panacee, ik sis it sûnder ien spier te ferlûke.

Misschien kan ik met bestelde boek aan de slag met het herstel van mijn kwetsuren. Mezelf doorgronden, kan dat? Zonder ballast en energiek de grotmensenwereld binnenstappen. Het boek ademde een sfeer van gevoel voor humaniteit, dus wie weet.

‘Koel hoofd, warm hart.’

‘Ja pake.’

MIZERICH

Opruimen, ballast overboord en toekomstplannen maken.

Er is maar één soort magie, en dat is doen. Ik zie hoe volwassenen in cirkels ronddraaien.

Pake voegde zich in de kringloop van zijn boerenbestaan en dat is anders dan het blijven hangen in oude patronen. Zijn onwrikbaarheid was van een andere orde en voor zover hij al begeertes had, wist hij ze te beteugelen. Hij stierf in mijn armen. Zullen de vaders van Rintske en Jeltske sterven als een hond?

Pakes handen, rustend op de zijkanten van onze huisbijbel, zijn handen om het dierbare kistje, zijn handen in de aarde en zijn stem: 'It plak dêrstû lûchst, is hillige groun'.

Hij overziet de machten van de hoge hemel, maar alle mensen zijn stof en as. Ik open pakes kleine houten doosje. De twee kruisjes liggen vredig naast elkaar.

Pake is het zout van mijn tranen waard.

De geluiden in huis, het licht dat door het raam valt, vertellen het uur van de dag en dat het tijd wordt om naar school te gaan. Ik doe mijn schoenen aan, loop naar beneden, trek mijn jas aan en loop naar achterdeur. Ik pak mijn fiets en ga op weg naar de bus. Het miezert.

De wenk van het noodlot heb ik gemist; niet alleen pake was Oost-Indisch doof. Als je aan het ene denkt, gebeurt het andere. Lytse lôge, grutte fjurren, ja onbedachtzaamheid is het noodlot tarten.

Us Jeltske sjocht wêr't de fûgels fleane...

DE VAL

IK PROBEER MIJN GEDACHTEN TE ORDENEN. Hiltsje, it is folbrocht. Ze zijn vermengd met flarden van zinnen die Tialda had uitgesproken. 'Ontspan & wees gerust' denk ik en mijn hand glijdt in m'n jaszak naar het doosje toe. 'Keuzes maken, doelen stellen en peace of mind', daarmee zal ik het moeten doen'.

Ik stuur wat naar links om een blikje te ontwijken.

'Kijk uit, geile tyfushoer!' hoor ik schreeuwen.

Ik bots tegen een passerende fietser aan die omvalt. Ik houd mijn evenwicht en fiets door.

Dat had ik niet moeten doen. Het slachtoffer, een dikke grote man van rond de dertig, was weer op zijn crossfiets gesprongen, komt naast me rijden en duwt me met een brul tegen de grond. 'Jij stomme kuthoer wou er vandoor hé,' schreeuwt hij, 'schadevergoeding ga je betalen'.

Ik krabbel trillend overeind. Er verzamelen zich wat omstanders.

'Geef me je legitimatie,' schreeuwt de man. Zijn halsaderen zijn vervaarlijk op gezvallen.

'Mijn jas, mijn broek, mijn fiets, alles kapot, betalen zul je,' herhaalt hij hijgend.

Hij pakt me bij mijn schouders en schudt me door elkaar.

'Loslaten nu,' hoorde ik een van de omstanders zeggen, de man was buiten zinnen en hoorde niets. Hij bleef schelden en schudden en ik voelde de walging van zijn spuugspetters tegen mijn lippen.

Het is bedreigend, anders, onvoorspelbaarder dan de drift en onmacht van heit. De man blijft zijn verwensingen en eis tot betaling spuwen. Ik word heen en weer geschud en het is aan

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

de omstanders te danken dat mijn angst niet omslaat in doodsangst. Het leek een eeuwigheid te duren.

Twee agenten komen van achter mijn de rug vandaan en pakken de man elk bij een schouder. Hij laat niet los en ik word een meter vooruit getrokken.

‘Loslaten nu,’ schreeuwt een van de agenten in het oor van de tierende man.

‘Ik eis schadevergoeding’, blijft de man schreeuwen, de knijpende grote handen om mijn schouders laten los. Ik wankel maar blijf op de been.

De agenten weten de man enigszins tot bedaren te brengen. Ik krijg een reprimande omdat ik doorgefietst was na een ongeval en moet mijn telefoonnummer opgeven voor de afwikkeling van de schade.

Ik vervolg beduusd mijn weg. Onder het trappen voel ik een drukkende pijn in mijn rechter bovenbeen. Ik stap af, haal het blauwe steentje uit mijn rechter broekzak en stop het in mijn linker. Ik sta te trillen op mijn benen en pak het blikken doosje uit mijn jaszak en prop vier pastilles in mijn mond.

Ik voel me rot en vies en ‘t gûlen stiet my neier as it laitsjen. Ik keer om en fiets terug naar huis. Het voelt leeg, de anderen zijn naar school of aan het werk op het land.

Ik kleed me uit, stop al mijn kleren in de wasmand en ga douchen. Ik heb pijn aan mijn heup en op mijn rechter bovenbeen zit een blauw-paarse plek. Ik douch lang, spoel mijn mond en voel me niet schoner worden. Na een half uur draai ik de kraan dicht en droog me af. Met een handdoek om mijn middel loop ik door de lege gang naar mijn kamer en trek schone kleren aan.

Ik borstel mijn haar en poets langer dan normaal mijn tanden. Wat te doen? Ik pak mijn mobieltje, bel naar school en vraag naar de pedagogisch conciërge. Ik hoor de vriendelijke en kortdate stem. Ze ziet eruit als in alld heks en tegen de wand van haar lokaaltje had ze een heksebiezen gezet.¹ Haar credo luidt: 'Ik wil je overal mee helpen, maar je zult het zelf moeten doen.' 'Met Jeltske uit 6A,' zeg ik.

Ik weet dat ze nu meteen mijn dagrooster inkijkt.

'Dag Jeltske, wat is er aan de hand?'

'Ik kom zo naar school toe, kan ik de gemiste toets nog maken?'

'Waarom zo laat pas, wat is er gebeurd?'

Ik voel de tranen opwellen.

'Dat weet ik niet,' piep ik met verstikte stem.

'Kom vandaag bij me langs, dan bespreken we de absentie'.

'Is goed, dank u wel.'

Haar gebruiksaanwijzing is simpel: je komt bij haar alleen in de problemen als je je niet aan de afspraken houdt.

ben ik nog gebeld door een dame van de w.a.-verzekering. De conclusie was dat we met een onaangenaam serpent te doen hadden die er zoveel mogelijk uit wou slepen en dat ik aansprakelijk was.

Zij heeft de kwestie verder rechtstreeks met de kwelgeest afgehandeld.

¹ Ze is ooit door een leerling voor 'heks' uitgemaakt. Ze heeft die betiteling toen maar als geuzennaam ingezet. Humor is ook een pedagogische competentie!

NA DE VAL

IK LOOP NAAR DE BADKAMER EN PAK DE CALENDULAZALF UIT HET KASTJE. Ik stroop mijn jeans naar beneden en smeer voorzichtig de blauwe plek in. De pijnlijke streek op mijn heup behandel ik met *arnica*. Ik hijs mijn broek op en maak de riem dicht. Ik kijk in de spiegel.

‘Een jurkje zou prettiger zitten’, ik twijfelde. ‘Jurkje, panty, behaasje...’ Nee, de spijkerbroek voelt vertrouwd en het kloppende gevoel wordt al minder. Ik smeer mijn oogleden en de onderkant van mijn ogen in met *crème* en breng wat mascara aan. Ik hoef me niet te haasten. Ongetwijfeld heeft de conciërge al geregeld dat ik bij haar de repetitie kan inhalen.

Ik ga op de rand van het bed zitten en overdenk het gesprek met Tialda en de aanrijding in de ochtend.

Ik kan het niet uitstaan dat door onnadenkendheid, onoplettendheid of door teveel dingen tegelijk te doen, er een situatie is ontstaan die ik niet in de hand heb.

Ik moet me focussen en de grens tussen m’n emoties en denkgest better afbakenen. School afmaken is een kwestie van de tijd uitzingen en daarna... Ik schrik op van de stem die vanuit de achterdeur door het lege huis galmt en loop de trap af.

‘Postpakket foar Jeltske Nijeholt’.

Ik neem het pakje mee naar boven, maak het open, haal het bestelde boek eruit, bekijk de inhoud en raak zo verdiept in het boek dat ik de tijd vergeet.

‘Shit, nu rustig blijven en geen brokken maken.’

Ongeluk komt nooit alleen en een gewaarschuwd mens telt voor twee.

Dy’t him ienkear brând hat, dy mijt it fjoer.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ik pak mijn jas, klop hem uit en trek 'm aan. Ik haal het doosje uit m'n jaszak en neem twee pastilles en voor de tweede keer stap ik op de fiets op weg naar school.

De werkwijze van de conciërge lijkt op die van de sociaal-psychiatrisch verpleegkundige. Praktisch van aard, als er wat emotioneels uit moet horen ze dat aan en zeggen:

‘Hoe pakken we het nu aan zodat je verder komt?’

Ze zijn niet bot en ze zijn niet badinerend. Veel mensen denken dat ik mezelf wel red maar ook ik heb behoefte aan feedback op de juiste toon. Op mededelingen dat ‘ik zo slim ben en dat ik daar trots op mag zijn’ zit ik niet te wachten. Kan ik er verdomme wat aan doen? Ja, als ik het goed aanpak dan kan ik een goede boterham verdienen. Het is ook een lot, is er een rangorde in lotsbestemmingen? Er zijn verschillen, er is ongelijkheid maar er is toch ook een uiteindelijke rechtvaardigheid?

Wat de conciërge en de verpleger zeggen is simpel en gestoeld op hun weerbarstige praktijk. Ik accepteer hun sturing. Ik heb geen behoefte aan fraaie theorieën, die kan ik zelf wel bedenken. Als ik in een volgend gesprek samenvat wat ik had opgestoken wuift de conciërge dat weg met toegeknepen ogen en de verpleger moest er vaak om lachen: ‘Mooie samenvatting, Jeltske, hoe gaan we dat nu internaliseren?’

Pake zou zeggen: ‘It is mei sizzen net te dwaan’.

Termen als conceptuele heroriëntatie waren aan hem niet besteed. Zo ook niet aan de conciërge en de verpleger. Hun ongecompliceerde betrokkenheid ervaar ik als een rustgevend oase.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Spinnen en ander gedierte maken me niet bang. De lineaire gedachtegruwel, dat het leven uit een nietszeggende hemel valt en als een tussendoortje in de ‘werkelijkheid’ ploft, dringt me op een spin een eng monster te vinden en geen snel, nuttig en fascinerend beestje. Teisterende gedachten om me te weerhouden het stuitende en walgelijke onder ogen te zien en om te ervaren dat er iets ergs gebeurt? Skyt!

In de stille gangen tussen de lesuren in doe ik mijn jas in m’n kluisje en loop naar de conciërge en vat het gebeurde samen. We maken de afspraak dat ik met de docent ga praten en om te vragen voor welke datum hij het proefwerk gemaakt wou zien. Daarna maakt zij een foutje dat ik haar niet wil verwijten: ‘Ga nu maar snel naar de les, want die is al begonnen’. Het was al te klakkeloos van mij dat ik haar advies opvolgde. ‘Je bent een half uur te laat in mijn les, Jeltske’, zei de docent toen ik de klas in kwam. ‘Dat is mij niet ontgaan, meneer Segryn’, de klas lacht. ‘Hoe komt dat?’ ‘Zijn uw zaken niet, meldt u mij te laat en ga door met uw les’. Ik ga op een lege plaats zitten, pak m’n agenda, pen, het lesboek en mijn schrift. Het wordt stil in de klas. De docent drijft de situatie op de spits: ‘Deze toon bevalt mij helemaal niet’. ‘Daar was ik al bang voor moaie menear Poathâlder, het is mijn toon en als het u niet bevalt, ik ben al weg hoor, joo’. Ik doe mijn spullen terug in m’n tas en loop naar de deur. ‘Waar ga je naar toe?’ ‘Dêr giet jy neat fan oan, achte menear Aakliksma.’

ZINNIA

Ik doe de deur open, onderdruk de drang om hem hard dicht te keilen, en verdwijn de gang op. Een woedende machteloosheid overvalt me, ik barst in snikken uit en loop naar de wc's, open een deur, doe hem op slot en ga op de bril zitten met mijn handen onder m'n kin. Tranen druppelen op de betegelde vloer. Zonder de onderkant van het toiletpapier aan te raken scheur ik het onderste gedeelte af en gooi het achter mijn jeans de wc-pot in. Ik scheur een vers, niet door anderen aangetast stukje af en bet mijn ogen. Onstuimige associaties vliegen door mijn overvolle hoofd, de droom, walging van het spugende manbeest, ik kokhals en op mijn knieën kots ik mijn maag leeg in de wc-pot. Ik hoor de stem van Zinnia: 'Jeltske, ben je hier?' De vriendelijke stem van mijn lieve klasgenootje verwacht me nog meer. Ik draai me om, druk op de spoelknop en ontgrendel de deur. 'Och leave...'. Zinnia hurkt voor me neer en slaat haar armen om me heen. Mijn schouders schokken, tranen lopen over mijn wangen en m'n hand knijpt het drijfnatte stukje papier uit. Ik laat het vallen en trek haar tegen me aan. Hangend aan Zinnia sleep ik me naar de spiegel en spoel mijn mond. Ze geeft me een kauwgumpje en brengt wat orde in de chaos aan. Mijn gezicht wordt weer beetje toonbaar. De deur van het wc-blok gaat open en Zinnia geeft er een trap tegen, een knal. 'Ooh, sorry hoor', klinkt het beduusd. Het puntje van mijn tong voelt de verbeterde afdruk van mijn tanden aan de binnenkant van mijn onderlip. 'Dank je, lieve Zinnia', fluister ik zacht. 'Je zei ooit dat je hoopte dat ik aan kon geven hoe jij er voor mij kon zijn. Je bent er nu voor me en ik wil niet naar huis. Mag ik vanavond bij je slapen?' Het kwam er als vanzelf uit.

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

‘Ik zou dat fijn vinden want ik wil er dolgraag voor je zijn, ik ben er je zelfs dankbaar voor. Ik ga mijn spullen halen, ga maar even naar de wc, deur op slot, ik roep je wel, ben zo terug.’ Daarna lopen we naar de heks en hoeven eigenlijk niets te zeggen: ‘Fijn dat je Jeltske nu even wilt begeleiden’.

We halen onze jassen op en Zinnia loopt met haar fiets in haar ene hand en haar andere om mijn middel naar het station om een ov-fiets te huren. Haar arm om me heen is de enige aanwezigheid die ik voel. Zonder haar zou ik nu nergens zijn.

In de fietsenstalling zegt ze: ‘Ik huur een Gazelle voor je, je moet er uiteindelijk 60 kilometer mee fietsen.’

We stellen hem af op mijn lengte en fietsen de stad uit. De Gazelle fietst prettig. We fietsen door de weilanden:

‘Toen ik in de eerste klas aan Rintske vertelde dat ik bij jou ging logeren heeft ze mijn fiets helemaal nagekeken, haar handen zouden gaan jeuken als ze de geluidjes van deze fiets hoort, deze fiets is prima, als zij er een half uurtje mee stoeit is hij perfect, momentje. Ik laat de fiets uitrijden en stop.

‘Ik moet Rins even sms’en.’ Ik voelde wat meer aanwezigheid.

Onder het fietsen vertelde ik wat me vandaag was overkomen.

‘Heftig verhaal, Jels’.

‘Er is meer, Zin. Mijn vraag of ik bij je kon slapen was een impuls, een soort stemmetje buiten mezelf om, maar eerst even pepperen nu!’ Ik schakel terug, kijk Zinnia even aan, roep: ‘Go!’, en zet de sprint in. Eenmaal op tempo schakel ik door. Mijn eigen fiets heeft acht versnellingen, deze, net als die van Zinnia, vier. Omdat ik het startsein had gegeven, begin ik met een voorsprong, maar Zinnia laat zich niet kennen. Ik hou een

wiel voorsprong die ik zou kunnen vergroten maar ben aan het einde van mijn Latijn. Als echte wielrenners halen we onze handen van het stuur en laten de fietsen uitrijden. Mijn aanwezigheid groeit en ik realiseer me dat ik helemaal geen verschooning, tandenborstel en zo bij me had.

‘Je zult me wel wat slipjes en een hemdje moeten lenen, Zin’.

‘Je mag straks doen alsof je thuis bent hoor, da’s toch allemaal geen probleem.’

‘Omdat ik grote afstanden afleg, heb ik altijd wel reservespullen bij me, ook in m’n schoeltas, maar die heb ik in me kluisje laten staan.’

‘Je zei dat er meer was Jels, wat bedoelde je daarmee?’

‘Ik hoopte dat jij me daaraan zou herinneren, het komt er niet vanzelf uit. Misschien is het dáárom dat ik die impuls kreeg om bij je te willen slapen, maar ik zag er tegenop om naar huis te gaan. Nu even lekker fietsen, ik hou van fietsen en ik hou van dit Friese land. Ik fiets er graag doorheen. Jouw omgeving is anders dan in onze wouden, toch ademt het vertrouwd. De sfeer in jullie huis is anders dan zoals ik die ken. Het voelt weldadig en ik ben blij dat... nou ja, ik bedoel...’ Zinnia remt af. Om ons heen is een overdonderende weidsheid. We stappen af, ik sta te trillen op mijn benen. Ik voel me slap en beschaamd omdat ik mijn kots voor de schoonmakers heb laten liggen.

‘Dat sprintje was misschien niet zo’n best idee, he?’

Ik voel dat Zinnia een druivensuikertje tussen me lippen duwt. Ik wankel, mijn aanwezigheid verdwijnt, vage beangstigende beelden doemen op. In de verte hoor ik Zinnia’s stem, ze praat tegen me en belt. Autogeluid. Ik probeer te zeggen: ‘Geen zie-

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

kenhuis'. Sprakeloos overgeleverd, ik voel me wegglijden, ik verdwijn. Pake dood, Hiltsje dood, Jeltske dood, Paradijs dood. Alles weg. Geen leegte meer.

Zacht-fluisterende bezorgde stemmen. Ik hoor mijn naam. Ik lig op bed. Geluid van auto's, portieren. Eerste hulp, godtank? Zinnia houdt mijn hand vast, beppes trillende hand, ik probeer er zacht in te knijpen.

'Ondervoed en uitgeput.'

Zei ik toch: 'Oan 'e ein fan myn Latyn, pake is fan gychem dokter, de siken binne derút, tiid ta roubeklach'.

'Ik moat nedich ris mei dy prate'.

Wy hawwe gjin wurden mear fan ús mem hân. Mannichien moat dea wêze om libben foar ús te wurden. Neam gjin minske gelokkich foar syn dea, oan syn bern sil men de man kenne.

Prikje in mijn bovenarm.

'Jeltske?'

'Ja meneer?'

'Let op je doel én op je weg, anders komen er brokken van.'

'Ja meneer.'

Beelden en stemmen vervagen, wegglijden. Snieflokjes.

'Zinnia?'

'Ja, Jeltske'

'Bel Rintske, zeg dat alles goedkomt en dat Reina zich niet ongerust hoeft te maken.'

Ik kom langzaam bij zinnen en voel me slap, krachteloos. Zinnia vertelt wat er gebeurd is.

'Je bent hier nu voor de derde dag, Jeltske'.

Ik lig op de logeerkamer aan een infuus.

SINIA, DE GEAST FAN WIRDUM

Sinia, myn bewende kammeraatske yn dízze tiid fan ûnrêst en roerje.

‘Wat zit er in?’

‘Het is een mix om op krachten te komen en je rust te geven, straks komt de dokter, hij kan je meer vertellen.’

‘De dokter kinst my noch mear fertelle, ik haw der hiel wat úts-mite Zin, moat mei dy prate. Daarom wou ik met je mee, ik wilde je geen overlast bezorgen’.

‘Je bent geen last, ja het ging goed mis, je laatste kracht in een sprintje geven. Ik moet er niet aan denken wat er gebeurd zou kunnen zijn als jij me niet had gevraagd of je met me mee kon, leave.’

‘Misschien was ik dan wel in een ziekenhuis beland, ik moet er niet aan denken.’

‘Hier kun je tot rust komen en tegen mij kun je alles eruit gooien, ik wil er zo graag voor je zijn.’

‘Is moeilijk leave, ik kan beter omgaan met vastkoppelen dan jou in vertrouwen nemen, maar ik wil het. Het gaat over Hiltsje’

‘Is goed.’

‘Ik ga in slaap vallen leave maar ik wil je het allemaal vertellen.’

Ik werd wakker, voor het eerst in mijn leven met een dokter naast mijn bed en voelde zijn hand om mijn pols en op mijn voorhoofd.

‘Ik wil van dat infuus af, dokter.’

‘Dat kan, ik zal de moeder van Zinnia vertellen wat je nodig hebt aan eten en drinken om op krachten te komen.’

‘Je kunt niet bij brood alleen leven, Jeltske, ook niet alleen van de geest, waarom heb je die getart? Dat komt dy te spiten.’

You’ll regret that.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘De oorzaken onder ogen zien’, zei Tialda.

‘Het zijn de gevolgen waarmee je moet leren te leven’, had de sociaal-psychiatrische verpleegkundige gezegd.

‘Weet je, toen ik de eerste bij je logeerde heb ik je over Hiltsje verteld. Dat lichte op. Niet zolang geleden heb ik met een, laat ik het zo noemen, spirituele therapeut gesproken. Er is veel overhoop gehaald en die avond heb ik bij Rintske uitgehuild. Die nacht heb ik over Hiltsje gedroomd, het was geen nachtmerrie. De volgende dag moest ik er steeds aan denken. Daardoor botste ik tegen die vreselijke kerel aan en daarom reageerde ik mij af op die docent die zich daar goed voor leende met z’n stomme vragen. Daardoor ben ik de klas uitgegaan en daardoor heb jij me als een zielig snikkend hoopje niks op de wc aangetroffen. Ik schrok en raakte nog meer van streek toen ik je stem hoorde. Ik dank God op m’n blote knietjes dat je achter me aan bent gekomen.’

‘Ik kon het niet áánzien, Jeltske, daarom ben ik naar je toegekomen.’

‘Ik trok het niet meer, voor het eerst in mijn leven trok ik het niet en dat bijna fatale sprintje was blijkbaar nodig om dat te voelen.’

Zinnia’s moeder komt binnen:

‘Ik heb het bad vol laten lopen, Jeltske. Zinnia gaat wel even mee, ondertussen kan ik het bed verschonen.’

Ik laat me uit bed zakken in een vreemde pyjama. Met Zinnia naast me probeer ik of ik op mijn eigen benen kan staan. We lopen naar de badkamer, ik kleed me uit en stap voorzichtig in het warme bad. Daarna droog ik me samen met Zinnia af,

kleed me aan met een mix van van eigen kleren en die van Zinnia, poets ik mijn tanden met een nieuwe tandenborstel en ga naar beneden. Ik drink bouillon en sop volkorenbeschuit in mijn thee. Ik voel me slap, maar de vernederende krachteloosheid lijkt verdwenen. We gaan even de tuin in en ik snuif de herfstlucht op. Ik kom weer wat tot leven.

Toen het donker werd bracht Zinnia me naar boven. Er ligt een schone pyjama klaar. Zinnia sluit de gordijnen en voordat ze het licht uitdoet zeg ik: 'Ik zou het fijn vinden als je vanavond hier naast mij komt slapen'.

Ze komt naar me toe en gaat op de rand van het bed zitten:

'Zo ken ik je Jels, je vraagt niet maar geeft een heldere boodschap af. Je komt weer op je krachten'. Ze geeft me een zoen op mijn voorhoofd.

'Welterusten leave, tot straks. Ik kom zo.'

Het licht floept uit, de donkerte voelt weldadig en de lakers ruiken fris.

Ik lig op mijn rug en focus op de stilte en de duisternis:

'Het is goed, het komt goed. Ik ben alleen en tezamen'.

In een dommelande halfslaap hoor ik Zinnia stommelen. Ze kruipt naast me in het tweepersoonsbed, ik draai me op mijn zij en sla mijn armen om haar heen. Ik voel haar lijf.

'Nu voel ik een beetje wat Rintske voelt als zij haar armen om mij heen slaat, een dun lijf'

Zinnia draait zich op aan andere zij en ik ruik de mintig-frisse geur van haar tandpasta.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Het was geen doodsangst die ik voelde toen die verschrikkelijke man zo tekeer ging. Ik voelde Hiltsjes angst, ik voelde háár vernederingen. Ik voelde háár machteloze hulpeloosheid en ellende tegenover die walgelijke wereld zonder compassie. Ik wíst het allemaal wel, nu heb ik het gevóéld, in een homeopathische verdunning, het moet zó onverdraaglijk zijn geweest... Ik lig hier godsillich, ik ruik je en ik voel je. Wat voor godsjammerlike stank heeft zij geroken en wat voor godsgroulike pijn heeft zij geleden?’

Ik voel Zinnia’s strelingen, ik druk me tegen haar aan. Ik snik, ik schok, jammer en gier de shit eruit. Zinnia huilt mee. In een soort stigmatisaasje die een eeuwigheid lijkt de duren trekken de beelden voorbij van criminele horreurs, de nachtmerrie met spookbeelden van willekeur, redeloosheid en verachting. De pakhuisdroom, pakes trillende handen, het kistje, het kinderschepje, de aarde liefdevol teruggeveegd. Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren.

Mijn ongecontroleerde schokken, gedempt door Zinnia’s armen, nemen af. Het duister wordt zoeter. Pakes vrouwenwekkende gezicht, moer wardt ús mem, gelouterd met een glimlach die ik eerder nooit heb gezien, een wezen van een lief-talligheid en schoonheid, onaards en onbeschrijflijk. Langzaam kom ik tot rust. Zinnia koelt mijn behuilde gezicht met een waslap. Ik ben uitgeput, leeggestort.

‘Ik heb ús Hiltsje gezien’, mijn stem stokt.

‘Ze heeft sproetjes op haar prachtige gezichtje, een tengere gestalte die elke schoonheid en verhevenheid ontstijgt, haar ogen..., een bron van tranen.’

Ik word wakker met de geur van verse thee. De ochtend is al halverwege. Ik ga naar de wc, verschoon m'n ondergoed en was mijn gezicht, hals en armen.

We drinken zwijgend onze thee, ik sop er beschuitjes in en voel de warmte in mijn buik. Daarna ga ik douchen.

'Volgens mij ben je niet naar school geweest, Zin'.

'Volgens de jaarleider zijn er soms urgentere zaken.'

'Over een halfjaar zijn de examens.'

'Maak je daar nou maar geen zorgen over leave. Mijn cijferlijst zal diplomawaardig zijn. Mijn ouders helpen en ondersteunen me als het nodig is.'

'Fijn om te horen, Zinnia, fijn dat ik nu even bij jullie mag zijn.'

'Ik ben dankbaar dat ik iets voor je kan betekenen, Jeltske, volgens mij zijn er maar weinigen die zo'n kans krijgen.'

'Het is een ongemakkelijke dankbaarheid, er is schroom en schaamte. Door mijn opschepperige sprintje kon je mijn armzalige toestand zien, bij jou durfde ik dat kennelijk. En, bedenk ik me nu... ach, laat maar. Nee, laat ik het dan zo zeggen, misschien had ik een betere vriendin moeten zijn, we hebben bij sporten, schoolreisjes, excursies gestreden en plezier gemaakt.

Ik bedoel, jij hebt mij meer zien staan dan ik jou. Ik heb geen zonden begaan, ik had het alleen maar wat beter willen doen.'

'Dat geldt ook voor mij, jij kunt overal woorden voor vinden.'

'Dank je, ik heb er gewoon een hekel aan om dingen ongemerkt te laten passeren.'

'Zo ken ik je graag, je kunt hier blijven zolang als je wilt.'

'Ik zal naar mijn lichaam luisteren en voel da'k nog een paar dagen nodig heb om bij te komen, ik ga Rins en Reina even bellen.'

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ik leerde Zinnia beter kennen. Zij was in de eerste klas blijven zitten omdat ze geteisterd werd door een langdurige en drenzende ziekte. In de betere periodes heeft ze met hulp van haar ouders wel kunnen leren maar de uitkomst van de rekensommen die de docenten loslaten op de eindrapporten stonden haar overgang in de weg. Samen met haar ouders heeft ze wel geprobeerd om, desnoods voorwaardelijk, toch naar de tweede klas te mogen.

‘In het begin was ik kwaad want ik wist gewoon dat ik de schade wel zou kunnen inhalen in de tweede klas. De docenten vonden dat ik door mijn achterstand geen aansluiting had met de lesstof in de tweede. Ik heb mijn boosheid toen omgezet in ambitie want ik kan goed leren. Mijn ouders steunden me, betaalden bijlessen en hielden contact met de teamleider onderbouw. Het was afzien, en weet je?’

‘Nou?’

‘Toen ik jou in de derde klas opnieuw tegenkwam, viel ik supersteil achterover! Ik wou de docenten een poepie laten ruiken, maar dat jij mijn klasgenoot bleef voelde als de echte beloning want het was best eng om zo’n sprong te maken naar een nieuwe klas en door jou voelde het meteen vertrouwd, echt super was dat.’ Ik geef Zinnia een knuffel.

We wandelden in de buurt en toen ik weer op kracht kwam zijn we naar Earnewâld gefietst en, zoals ik met Rintske ons Wâld heb ontdekt, liet Zinnia mij haar wâld ontdekken.

Myn revalidaasje, sasein, waard in draachlik ûntspanne paambiits.

DE GEAST FAN EARNEWÂLD

ZINNIA is enigst kind hoewel dat niet de bedoeling was. Ze hadden het goed, 's zomers zeilen, in de winter skiën en soms naar de zon of een stedentrip. Ze vond mijn aanwezigheid fijn. Het is een vrolijke meid die makkelijk over van alles praat. Haar ouders zijn betrokken, ook bij mij. Het voelt ongedwongen om in zo'n liefdevolle ongecompliceerde omgeving te vertoeven zonder op mijn hoede te zijn. Voor het eerst vertelde ik over het horror vacui. Het horen van mijn eigen woorden maakte verbanden zichtbaar. De boereknilles, mijn oudste broers, Ritske, de schuurfeesten en Hiltsje. We spraken over onze eigen gevoelens, verwachtingen en verlangens. Ik ervaaarde het verschil tussen wat als bemoeizucht voelde en warme interesse. Zinnia problematiseerde niet, reikte geen oplossingen aan en maakte geen verwijten. 'Toeval is dat wat we niet begrijpen' volgens onze natuurkundeleraar. 'Wij zoeken naar wetmatigheden, logischerwijs zou er één basisprincipe moeten zijn'.

We pepperden, bal opvangen of scoren net als bij tafeltennis wat we ook deden. Door dat sporten kon ik mijn herstel voelen. 'Je krachten zijn nog niet honderd procent, maar ik voel je agressieve slagpower wel terugkomen.'

'Het is een heftige tijd geweest, de spirituele sessie, de valpartij, de dromen en het is allemaal voorspeld, maar dat het zo snel zou gaan... Wie ben ik? De obstakels, de smeulende pijn, mijn ontwikkeling... En het klinkt gek, het voelt alsof het ook mem, Hiltsje en Himkje verder helpt.'

'En ik ben blij dat ik je kon opvangen na die enerverende gebeurtenissen.'

'Het enige wat ons hart verlangt, is een kans, lieve Zinnia.'

HERSTEL & WEDEROPBOUW

‘JA...’, ZEI RINTSKE, ‘toen met die val hielp je toermalijntje je niet, hé. het bezorgde je zelfs een blauwe plek.

Jimme sille noch fan heechmoed fergean, sei de dominy, doe’t Tryn Plof mei in pear nije klompen yn ‘e tsjerke kaam!’

Hoogmoed komt voor de val, is pakes wijsheid in haar gevaren?

In de laatste periode van de 5e klas herstabiliseerde mijn leven zich voor de zoveelste keer. Ik ging naar school als het nodig was, de contacten liepen via de mail en de ELO.

Op de boerderij is een status quo bereikt waarmee te leven valt. Met een vertegenwoordiger van melkrobots ben ik op een boerderij wezen kijken waar er een staat. De geiten vinden het prettig, ze lopen zelf naar de stal om zich te laten melken. De financiering is rond te krijgen en we besluiten tot aanschaf. De koop en de financiering worden bekrachtigd met mijn handtekening die door de hânlichting rechtmatig is.

Nadat pake ‘onbekwaam’ was geworden, was het Ymke die namens de familie tekenbevoegdheid had. Dat had pake zelf geregeld. Na mijn zestiende verjaardag prijkte mijn naam naast die van beppe op het uittreksel van het Handelsregister.

Zo’n door de geitjes zelf te bedienen melkautomaat wordt niet de volgende dag bezorgd. Er is een levertijd en wij moeten de nodige voorzieningen treffen, en mijn broers krijgen trainingen voor het gebruik en onderhoud. In hun ogen werd de boerderij er minder achterlijk door en daar hebben ze gelijk in.

De houdbaarheidsdatum van pakes bedrijfsvoering was eigenlijk al vóór zijn dood verlopen.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Voor het uitonderhandelen van de prijs van de investering had ik tips gekregen van de veehandelaar:

- Het zijn zaken en elke cent telt, verdedig je belang en teken het contract niet dezelfde dag. Het is een behendigheids-spel, maak voorbehoud financiering. Vraag advies.
- Beding korting, accessoires en reserve-onderdelen.
- Toon belangstelling voor hun andere spullen die voor jul- lie interessant zijn en waar geen geld voor is.

Mijn lief had resultaat, een scherpe deal met als bonus een bor- stelmachine voor onze geiten. Ik had gezien hoe wulps ze geno- ten van dat schurken. Net zoals als ik beweeg onder de douche om overal warmte te voelen. Elke huid zijn eigen plezier!

Voor Eefke en Feike ben ik de grote stoere zus. Eefke zit in de- zelfde HAVO-klas als Rintske en ze helpen elkaar met huiswerk. Eefke is vriendelijk en behulpzaam. Feike is niet goed in leren en gaat volgend jaar naar het VMBO-groen. Ze wil wat om handen hebben, ik maak lijstjes met klussen en een schema. Ze onder- houdt het kippenhok, raapt eieren en is lief voor grootmoeder. Eefke begeleidt Feike op de boerderij. Amke, Bente en Djuun- te doen het zwaardere werk en heit... we laten hem z'n gangetje gaan.

Ik bestudeer oude examenopgaven, op school doe ik mee met een proefexamen en ik werk samen met Lukas. Hij praat me bij over lessen die ik gemist heb. Door met elkaar te discussieren doorgronden we de leerstof.

De valkuil om alleen op je geheugen te koersen werd omzeild.

Rintske had het over klasgenootjes die een lastige thuissituatie hadden waardoor ze ook problemen op school kregen. Lukas en ik snappen dat dit ook voor ons een risico is. Onze problemen zijn verschillend, de uitkomsten komen overeen en daarin kunnen we elkaar vinden en steunen. *Wy binne learders.*

Lukas' interesse ligt vooral bij de exacte vakken, ik ben eerder een alfasletje. We vullen elkaar aan en daardoor halen we hoge cijfers voor vakken waarvoor we anders lager zouden scoren. Lukas wakkerde mijn belangstelling voor natuur- en scheikunde aan. Ik help hem met godsdienst, klassieke talen en filosofie. Bij De Slegte heb ik voor hem een vuistdikke biografie van Albert Einstein gekocht die ik eerst zelf las. Zijn nadruk op ons vermogen tot verwonderen, zijn eerbied voor de verbijsterende doorzichtigheid van het universum was de grondslag van zijn realisme én het kenmerk van zijn religieuze overtuiging. Einstein beklemtoonde dat het zoeken naar waarheid en begrip zijn bron heeft op het terrein van de religie. En hij vroeg aandacht voor die bescheiden houding tegenover de grandeur van de in het bestaan geïncarneerde rede die gaat functioneren nadat de mens zich geëmancipeerd heeft uit de kluisters van persoonlijke verwachtingen en verlangens. Einstein beschouwde deze geëmancipeerde houding dan ook als religieus in de diepste zin van het woord: geen emancipatie uit de religie, maar binnen de religie.

'Weet je, Luuk, zijn theorie snap ik bij een goede uitleg als een sneldovende vonk, van de gevolgen word ik duizelig. De gedachte van vernieuwing vanuit de traditie sterkt me bij de shift die de boerderij moet maken, en zijn geloof in een onderliggende wer-

kelijkheid sterkt mijn gevoel dat toeval niet bestaat, de wereld is onbegrijpelijk en een wonderlijk mysterie zonder begin en einde.’ – ‘Ja, Jels, het zou logisch zijn om een chaotische wereld te verwachten die, hoe je het ook wendt of keert, buitenredelijk zou zijn maar het zijn allemaal herleidbare processen.’

‘De gevolgen zijn zichtbaar, Luuk, de oorzaak is een licht dat niet door de duisternis wordt ontvangen, laat staan begrepen; een vermoeden van een lichtbron die de duisternis doorlicht.’

‘Tij transformeert de natuurkunde tot metafysica en scheikunde tot alchemie, als ziende het Onzienbare noemde je dat.’

‘Ik ben een heks die een boerderij omtovert en wat is leauwen? De lêste grûn fan wat men hopet, it bewiis fan ‘e dingen dy’t men net sjen kin. Om dat leauwen binne de minsken út âlde tiden troch God mei eare neamd, stiet yn De brief oan de Hebreeërs’.

Lukas en ik citeren met speels gemak, daarin zijn we bevoorrecht. Met het buitensporige hebben we meer moeite.

Bij Rintske ligt dat anders. Die moet er voor ploeteren. Ze is een doorzetter en het HAVO-diploma, dat gaat ze halen!

Haar opmerking over mijn hoogmoed bracht me van streek. Ik weet dat ze strak uit de hoek kan komen maar schrok toen ze dit zo staf-en-af zei. Het maakte me onzeker, mijn reactie op kritiek is vaak parearje, maar Rintske valt mij niet aan en ik moet er aan wennen dat zij zich uitspreekt. Haar ontwikkeling gaat geleidelijk en onopvallend; ik schrik als ik het opeens zie.

‘Rintske is een lieve kleine meid’, zei pake zeven jaar geleden.

Har ferstân hat goed op ‘e hotte west, voeg ik er aan toe. Sûnder myn Rintske? By gjin mooglikheid, ûnbefetlik!

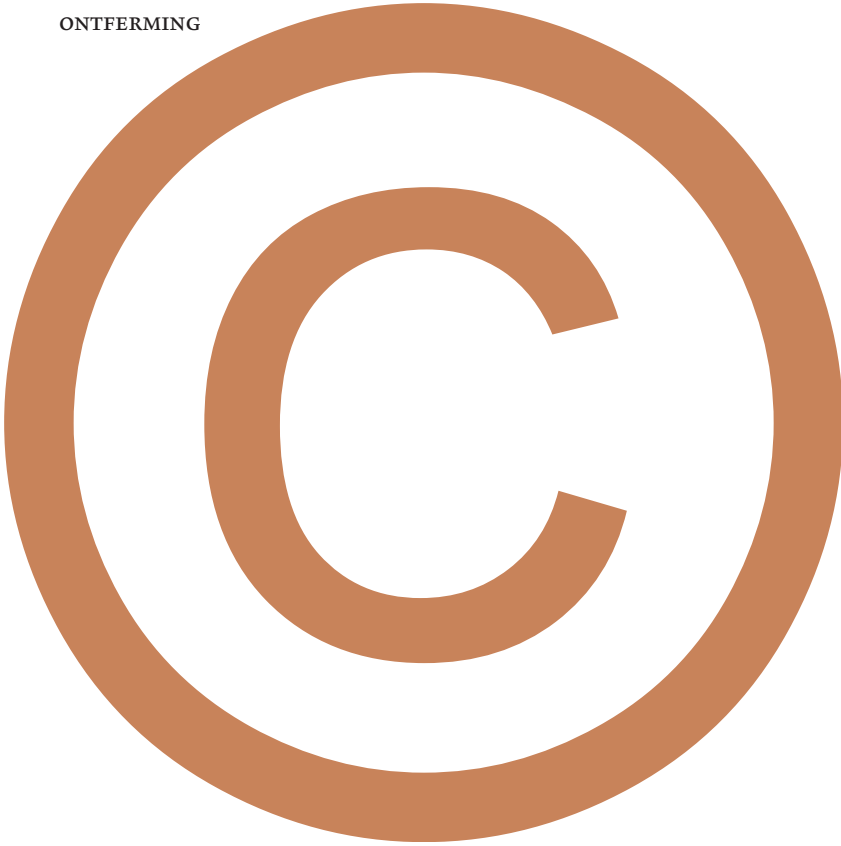
We horen bij elkaar, wat er ook gebeurt.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

ALLES BEGINT BIJ DE DINGEN

WONDER TE LIDLUM

ONTFERMING

'De smearlap. De grootste van al die smeerlappen die mijn leven bepalen.'

HOOFDSTUK 13 BIJZONDERE MENSEN

Voor de FRIESE BOEKBESPREKING heb ik Anne Wadmans
De smearlappen gelezen met de openingszin:

«Us heit hat sein dat ik de smoadste net bin. In poarsje dingen dy't om sa
te sizzen foar 't gripen lizze en dy't oare lju samar oanwaaije, haw ik noait
begripe kinnen. Ik wie gewoan en by defynysje de domste fan 'e klasse.»

Aan het woord is hoofdpersoon Eelkje Lyklama.

Pake had niet veel boeken: 'De Bibelboeken stiane yn de buorkerij en
de oare stean yn de biebeltheek'. Maar dit boekje, dat ooit veel stof
deed opwaaien, had hij wel. Wat besmaakt verstoppt want de yllu-
straasjes wiene pikant. Eelkje wil zich bevrijden uit het benauwend
milieu waar zij zich ook sterk mee verbonden voelt.

Voor Frans las ik Céline en Sartre: De hel, dat zijn de anderen. Eelkje
zegt over haar vader:

'De smearlap. De grutste fan al dy smearlappen dy't myn libben útmeitsje'.

Voor Duits las ik Dörmann, een jeugdgeschiedenis:

'De vogel worstelt zich uit het ei. Het ei is de wereld.

Hij die geboren wil worden, moet eerst een wereld vernietigen.'

Voor Nederlands koos ik Nooit meer slapen. Hermans beschrijft en
rationaliseert het lastige van tweetaligheid, ik parafraseer:

Anderszijn is vooral een kwestie van moedertaal. Daardoor denken zij
niet als wij. Een Fries is wellicht bang dat hij een namaak-Hollander
wordt en zich van zijn familie vervreemdt. Waarom? Fries-zijn is niet
iets om je voor te schamen. – Het is wel weinig comfortabel. – Velen
baseren hun zelfrespect op een of ander gebrek aan comfort.'

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Ook las ik *Knielen op een bed* van Maarten 't Hart en Franca Treur.

Mijn levensgevoel is verbonden met de Friese taal, de Friese Wouden en *Sielesâlt*. De gespierde kracht breekt vooral uit in gezangen en gedichten. Ik heb er een essay over geschreven waarover Sally zei: 'Eclecticisme is spannend en verwarrend, hou de rode draad in de gaten, anders haken lezers af', en voegde er lachend aan toe: 'Hier spreekt een man met ervaring!' Dit is gjin preal, it is 'e oatmoedige tankbetsjûging oan it ûnderwiis.

De docent van de skriftekennisse die mij de richting aanwees vanwaar de inspiratie waait, sprak niet over competenties.

Ik voel mij opgenomen in de traditie. Losse vernieuwing mist de oergrond waarin wortels standhouden when the winds of changes shift. Dizze odelette tierelieret net allinne oer kristlik bysûnder ûnderwiis. Ik steek de loftrompet over bijzondere mensen.

Over Frau Roazebeam, een felle, sarcastische welhaast agressieve docent Duits die het verband tussen Goethe, filosofie en natuurkunde aanwees. Haar manier van orde houden was onsympathiek en effectief. *Ordnung muß sein, ja mar wol ferstannich graach!*

Over de gemoedelijke docent Nederlands, een klein gedrongen mannetje die tussen de lesuren door de gangen scharrelde, goedmoedig en onverstaanbaar mompelend over de opstopingen. Zijn lessen waren een ramp. Om het rumoer in de klas te bezweren had hij één nerveus uitgesproken formule: 'Jonges, jonges!' Kwaad heb ik hem nooit gezien maar ik zie het nog voor me, hoe hij soms machteloos voor de klas staat met zijn gebalde vuist tegen zijn tanden gedrukt om briesend zijn woede te uiten.

Onverschrokken blijmoedig zette hij zich in als regisseur van toneelstukjes, 's avonds bijgestaan door zijn vrouw Johanna op de piano. Tussen een groep gemotiveerde leerlingen en in persoonlijke gesprekken kwam hij tot zijn recht. Hij was meer filosoof en mysticus dan onderwijzer en pedagoog.

Op zijn aanraden heb ik een toneelstukje geschreven. Een klucht waarin ik docentenopmerkingen aan elkaar heb geregen behalve die van de leraar Frans. Dat was een griezel met een sinistere en verstarde glimlach. Hij keek nooit iemand aan, wat hij zei leek voor niemand bedoeld en alsof ze door een ander werden uitgesproken. Geen leerling durfde hem na te doen, diegenen die luisterden waren verzekerd van een goed examenresultaat, dat weer wel.

Dialogen schrijven dwingt me om er niet omheen te draaien. Lichaamstaal & woordenpraal vertolken samen gevoel, bespiegelingen en de behoefte anderen deelgenoot te maken.

De toets van een klucht is de contrastharmonie tussen lachen en aandacht en meester Sybe, zijn vrouw noemde hem Sally, heeft me geholpen om:

'De ironie mild te kruiden met hier en daar een pepertje om de aandacht vast te houden en plotselinge wendingen die niet uit de lucht komen vallen'.

Hij bewonderde Van Eeden en wees op Het lied van schijn en wezen in samenhang met Fechners Tagesansicht. Hij zette me aan het denken over apartelingen zoals mijn opa, de veehandelaar, onze dominee en de wiersizzer en wiersister.

Lusterje, flusterje.

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

Moderne schrijvers waren niet aan hem besteed. Wel Bou-
tens, Herman Gorter, Bloem, Vestdijk en Theun de Vries. Hij
citeerde Henriëtte Roland Holst en sprak net zo makkelijk over
Plato, Nietzsche en Goethe als over Caspar David Friedrich.»

De Friese dichters legden het af tegen de glans van de Neder-
landse literatuur en we werden geattendeerd op de Verzamelde
verzen van Leopold die in stapels in de ramsj lag.

Het Fries en alles wat erbij hoort kregen steeds meer een fol-
kloristische kleur. Het oorspronkelijke schouwtoneel transfor-
meerde langzaam tot een decor.

Bijzondere mensen, vaak buitenbeentjes. Tegen Sally heb ik
een keer gezegd:

‘Wanneer u aan ’t begin van een opstootje onze namen noemt,
dan voelen we ons meer aangesproken dan uw ins Blaue hinein
reden met uw jonges, jonges’.

Doel hawwe oer pedagogysk wie gjin kompetinsje om him.

Docenten horen voorspelbaar te zijn en ongedwongen in het
handhaven van de orde. Ik heb van hen geleerd en ben ze schat-
plichtig.

Vindingrijke geest? Beteugelde driften? Rechtvaardigheid en
verdraagzaamheid? Nadruk op kracht, mild over zwakheden?
Een streven naar volmaaktheid wetend dat we falen door ge-
brek aan wijsheid? Neem ik mijn misstappen & stommititeiten
en mijn verantwoordelijkheden serieus? Naar wie wijs ik? Kan
ik erkennen dat ikzelf het centrum van mijn eigen creatuur
ben? Streven naar het goede, erkenning van eigen falen zonder
minachting.

Rintske doet het gewoon.

Stof en as zonder gevoel van ontmoedigend falen en depreciatie. Volmaaktheid als streven. Mijn schaduw, mijn angsten en vooroordelen. Mijn confrontatie met m'n weerstanden tegenover de Ander, zoals het hindoeïstisch gedachtegoed vertelt:

Bij hoogmoed en ijdelheid ben je niet wakker. Nederigheid is liefde; nederigheid is wat het hart weet. Vreugde is deemoedig omdat die zuiver is en gegeven. Een deemoedig mens erkent zijn fouten.

Bijzondere mensen, die docenten. Onvolmaakt en goed genoeg voor mij. De verhalen van juf Nynke en Maartsje, die ik nog steeds in beelden en woorden voor me kan halen, hebben mij gevormd. Hun enthousiasme, hun liefde voor het vak en voor ons, ze sleepten me mee.

Als de geschiedenisjuf een vraag niet kon beantwoorden kon je er gif op innemen dat ze 's avonds een mail stuurde met het antwoord. De natuurkundeleraar die bij een lastige vraag zijn ogen toekneep en met zijn hoofd wat schuin omhoog nadacht en dan een antwoord gaf dat in elk geval integer was.

De docent die na een irritante opmerking van mij begon met: 'Eloquente reactie Jeltske, chapeau!', en de angel verwijderde voordat hij het echte antwoord gaf en ik kon toegeven: 'U heeft gelijk, ik snap wat u bedoelt'.

Ja, het is een verdienste om anderen in hun waarde te laten en een sneer achterwege te laten.

Onze conrector is duidelijk: 'Wij zijn professionals met één doel, jullie zo snel en prettig mogelijk te begeleiden naar een diploma dat recht doet aan jullie capaciteiten, ook wanneer jullie het ons lastig maken'.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Het waren geen loze woorden. Bezwaren tegen docenten werden serieus genomen en eindigden in een driegesprek waarbij de conrector probeerde de feiten op een rij te krijgen:

‘Als je over de feiten gaat ruziën, blijf je steken in welles-nietes en dat schiet niet op’.

Hij dirigeerde het gesprek zo dat de lucht weer klaarde. Zonder irritatie en ongeduld. Het was met zichtbaar plezier dat hij zijn rol als verzoener speelde. Hij was kritisch op gedrag, liet iedereen in zijn waarde en maakte het makkelijker om een stapje terug te doen.

Het is een houding zonder vooroordelen die mensen in hun eigenwaarde tot hun recht wil laten komen. Het is een zuivere benadering, van mens tot mens, van geest tot geest.

Medio mei zijn de examens.

Mijn diploma is geen bewijs van hard studeren en goed gedrag. Ik draag het op aan hen die het mogelijk maakten mij van een diploma te voorzien dat recht doet aan mijn capaciteiten omdat zij zagen wat ikzelf niet zag, met op de eerste plaats mijn opa:

‘Háld dy mar goed!’

Over mijn examenresultaten zou hij niet ontevreden zijn. In zijn hart zou hij voelen wat Bourgondiërs luidruchtig verkondigen, zo denk ik maar.

Hij is nu vier jaar dood, oneindig ver weg, soms zo dichtbij dat ik de geur van zijn kleren ruik tijdens de was.

Met het eclectische essay over Theun de Vries en de Friese taal sluit ik dit hoofdstuk af. Ik heb er wel wat aan versleuteld.

ALLES BEGINT BY DE DINGEN

ALS IK MET MEZELF SPREEK, dan voltrekt dit onhoorbare zelf-
gesprek zich in de staccatorische weldaad van het Fries met
de resonans van woorden en klanken uit het Wâldfrysk.

Tijdens de Poëzieroute *Wijnjeterperschar van Bosbeheer*, word je be-
geleid door geluiden van dieren en wind en gedichten in het
Nederlands, Fries of Stellingwarfs.

Is het niet wonderbaarlijk dat de ouders van de uitgever in de
oorlog ondergedoken zaten in het huis van Theun de Vries, ge-
boren in Feanwâlden en de schrijver van *Het meisje met het rode*
haar en de trilogie *Het geslacht Wiarda*?

Over zijn verhouding tot de Friese taal schrijft hij:

In mijn Friese gedichten spreek ik van vervloeiende innerlijke
zones, van grensgebied en overgangssituaties.

De twee gebieden staan in vriendschappelijke verhouding tot
elkaar. Beide elementen verdringen elkaar niet, ze wisselen
elkaar in volkomen natuurlijkheid, als dubbele aanleg, af.

Die aanleg ervaar ik als een gunst die het leven mij heeft toebedeeld.

In 1975 verloor ik mijn jeugdliefde Aafje. Ik legde haar dood
en nagedachtenis vast in Friese gedichten. Zelfanalyse, gewild
en ongewild, maakte mij duidelijk dat deze Friese poëzie een
nieuw psychisch domein betekende: mijn gevoelsleven zocht
uitdrukking in de taal van mijn vroege jeugd.

Aan het slot van zijn leven schrijft hij:

‘Het ontwaken van de volwassen vitale mens is een van de
troostrijke en unieke momenten van het leven. De puberteit is
overwonnen en daarmee de onrijpe, tegenstrijdige gedachten-

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

en gevoelswereld van de tiener die om zich heen grijpt in het leven zonder te weten waar zijn geluk, om maar te zwijgen waar zijn roeping, ligt. Een scholier beleeft het voorspel van dit menselijk ontwaken.'

Omdat de kleine Theun zulke mooie opstellen schreef, werd zijn vader aangespoord om hem Friese les te laten nemen: 'Zo'n talent mag voor de Friese taal toch niet verloren gaan?'

Talent laat zich niet dwingen, de literaire wereld waarvan hij droomde was niet die van Gysbert Japicx en de bruorren Halbertsma, maar van Boutens en Slauerhoff... Sielesált.

De Vries debuteerde in 1925 met Friesche sagen en sloot zijn swide oeuvre in 2004 af met de bundel Alles begjint by de dingen.

Hie ik in beam west
Dan hie ik stean wollen
Oan ien fan dy lytse tsjerkhôven
Omheind efter mânske liguster.
Dêr komme hja dan sneintemiddeis
Om nei de sarken te sjen,
Wat wylde gerzen wei te roppen
Of moas fan in namme te skrabjen.
Ik woe harren wat tanúnderje
Sûnder dat se it fernamen,
En ien dy't it langst bleau
Ienlik, ûnferweechlik op har bank,
Dimmen beskaadzje.

Was ik een boom geweest
Dan had ik willen staan
Aan een van die kleine kerkhoven
Omzoomd door zware liguster.
Daar komen ze dan 's zondagsmiddags
Om naar de zerken te kijken,
Wat wilde halmen weg te rukken
Of mos van een naam te schrapen.
Ik wou ze wat toeneuriën
Zonder dat ze het merkten,
En een die het langst bleef
Eenzaam, roerloos op haar bank,
Omhullen met schuchtere schaduw.

DE VRIJE FRIES

THEUN DE VRIES WAS VERZOT OP SAGEN EN LEGENDEN.

De motieven uit de Friese sagenwereld waren hem lief: ‘Derhalve’, sprak de jonge literaire ondernemer, ‘schrijf ik Friesche Sagen!’ Hij putte uit almanakken, jaarboekjes en Uit Friesland’s volksleven. Tussen de Ilias en Schiller, Ovidius en de Tachtigers schreef hij een sagenboekje en een brief aan Scheltens & Giltay die het manuscript wikte en woog. De prijs voor de overmoed van de vierdeklasser was de diskwalificatie voor de vijfde klas. Hij verliet het gymnasium waardoor hij zijn victorie niet kon kraaien in de vorm van een heus uitgegeven boekje. En hoe wonderlijk, dat de rechten van zijn sagenboekje in handen kwamen van de N.v. Noord-Nederlandse Boekhandel v/h Fa. Meijer & Schaafsma aan de Voorstreek in de stad van zijn adolescentie? Hoe het ook zij, ik maakte kennis met Eelco Liauckama, geboren in de stins Liauckama State ten tijde van de Friese Vrijheid. De sêge schrijft deze vrijheid toe aan de dank van Karel de Grote voor de Friese vaandeldrager Magnus onder wiens aanvoering de Friezen de heilige stad veroverden. De tijd van de Friese vrijheid is een opvallende periode uit de Friese geschiedenis. Vele jaren prezen Goethe en Heine nog altijd de vrijheidszin van de Friezen. Aan de Friese kant werd het vrijheidsideaal tot uitdrukking gebracht in de leus Fries en vrij.

Mordechai gong net op 'e knibbels en Friezen knibbelfe allinne foar God.

Juf Nynke heeft het stevig in mijn hoofd geprent en ook de dominee bevestigde het: ‘Elke keer als Haman voorbijkwam, knielde iedereen. Mordechai knielde niet’.

Eelco Liauckama liet zich verleiden en overleefde niet.

WÛNDER TE LIDLUM

RIDDER LIAUCKAMA VOEGDE DE DAAD BIJ HET WOORD EN LIET EEN WONDER IN ZIJN HART AFDALEN. Deze godsvlam maakte hem stil en willig. Hij schonk zijn bezit aan de Kerk en leefde overdag als godvrezende Abt in kwellingen waarvan de schijnsels als honende branden door zijn kloosterkamertje flakkerden.

Maar de nachten brachten rust, vol zacht licht over vergeeld perkament vol wonderen van overpeinsde wijsheid. Een doodshoofd staaarde hem aan, de holle ogen vertelden over de tijdelijkheid van het leven en het eeuwigdurende Koninkrijk van Vrede. Zijn bestaan werd een stille verinnerlijking van zijn levensdoel. De monniken verstonden niets meer van het wonder dat dagelijks onder de bezielende handen van de abt opbloeide als een *Selaginella lepidophylla* die het water gulzig opzooog. Hun lofliederen klonken schrill uit hun met wijn gesmeerde kelen en hun gang was waggelend. Als de eerste drie sterren oplichtten aan het firmament kwam er geen inwaarts verlangen op maar een uitbundige liederlijke lust, gefinancierd door de blijmoedig gegeven gulle gaven van de vromen.

En stilletjes brandde de zilveren nachtlamp naast de himeling en het schijnsel liet de schaduwen zien van zijn handen die beweeglijk vluchtten over het Getijdenboek. De abt boog het hoofd over de perkamenten, zich machteloos weglezend in de oude bladen...

‘Toe, heer Abt, is de eenzaamheid u liever dan een bokaal te ledigen op het welzijn van ons klooster?’

Weigering zou een twist ontketenen en als één beker wijn het misnoegen kon wegnemen...

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘U weet dat boeken mij liever zijn dan een feestmaal. Laat mij naar mijn perkamenten teruggaan als ik u toegedronken heb.’

Een vreemde roes overkwam hem die de geurende en zwaargekruide wijn ontwend was, en hij wist dat hij na deze verderfelijke dronk geen tweede mocht nemen als hij de schande van de dronkenschap wilde ontlopen. De monniken waren vasthoudend. Radeloos nam hij de tweede beker aan en heimelijk – de gedachte kwam als een godsgeschenk uit de hemel vallen – verdween het druivenvocht in de wijde mouwen van zijn tabberd. Onderwijl bad hij tevergeefs en tevergeefs dankte hij de Heiligen opdat het niet zou worden opgemerkt. Welbereide pasteitjes, wildgebraad en wijnkroezen verdwenen in zijn mouwen die opzwellen als de buiken van de vraatzuchtende monniken. Gods wegen zijn ondoorgrondelijk en de monniken beschouwden de abt als een zwijn die hun wijngaard vertrapte en het kwade gerucht van Liauckama's tafelmanieren zwelde aan: het noodlot kondigde zich aan met het gejuich van de brallende monnikenschaar. Hun vlamrode gezichten stonden honend en onheilspellend. De orgè theû, de driftig ijverende God overviel hem met de onverdraaglijke gedachte:

Daarom heeft God hen overgegeven aan hun lage driften. Huiseringwekkend is het te vallen in de handen van DE LEVENDE!

De abt sidderde en versaagde tot in het diepste van zijn ziel. Zou één dwaze daad de winst van jaren verpulveren? Het canaille wees naar zijn wijde verhullende mouwen en eisten dat hij liet zien wat daarin verborgen lag. Verschrikt kruiste hij zijn armen over zijn borst en beriep zich op het gezag van zijn ambt. De hysterische door drank verdoofde broeders roken bloed.

ÛNTFERMING

Liauckama was een gehate spelbreker, een ridder die zich aan regels hield, zonder harnas en overgeleverd aan een tot leven gekomen spookbeeld van willekeur, redeloosheid en verachting.

Een zware zilvershotel met afgekloven resten van het zwijnengebraad werd opgeheven. Liauckama keek de dood in de ogen en zijn zweet droop als grote druppels bloed op de grond. Was het gewone doodsangst? Nee, hier is meer dan dat. Hier is de huivering van een schepsel voor het raadsel dat vol benauwenis is. De oude sagen van de EEUWIGE schieten hem door het hoofd. Mozes die hij bij nacht overvalt, Jacob die worstelt tot aan de moartiid. God woont in een ontoegankelijk licht en Eelco Liauckama zeeg verdoofd in zijn ambtszetel neer die de monniken hadden meegezeuld. De oude opgekropte wrok ontladde zich, zijn gekruiste armen werden uit elkaar gerukt en schudden de mouwen van zijn gewaad uit...

En toen, toen ontfermde de EEUWIGE zich over Eelco. De laaghartigen keken sardonisch toe. Verbijsterd en terugdeinzend zagen zij de doodstrijd, zijn schokkende lichaam, het doodsbleke gelaat. De pulserende stromen bloed uit zijn wonden werden steeds minder. – ‘Vader, vergeef de mensen die mij doden, want ze weten niet wat ze doen’ begeleidde zijn laatste ademtocht.

Het waren louter grote, witte volbladige rozen die uit de mouwen van de pij neerruisten, ze daalden over de schoot en voeten van de dode en doordesemden de ruimte met amber en honing. Dit Wûnder te Lidlum geschiedde in 1332. Eelco was toen 62 jaar.

‘Ik woe mar sizze...’

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Iedereen heeft zijn achtergrond, zeg maar even niks nu, Sjikse. Wonderlijk dat de naam van mijn opa God heeft geholpen betekent.’

‘Ik geloof in jou, Riwke.’

‘Every picture tells a story. Ik wil dat je Etty Hillesum leest. Opa begrijpt mijn fascinatie niet voor ‘t verstoorde leven, dat in duizend zoete armen een pleister op vele wonden wil zijn.’

Hja hâte net mar die de hannen gear: Zij haatte niet, ze vouwde haar handen.

‘Ferjou soldaten God, ferjou har kwaad’. ‘Vergeef soldaten God, vergeef hun kwaad’.

En lit de heide leafde bloeie Heer, Laar de heide lieflijk bloeien Heer,

de haters priuwe fan dat himels brea. en de haters proeven van dat hemels brood.

‘Waren er maar regels, hoe verschrikkelijk dan ook, dan wisten we tenminste waar we aan toe waren. Niets maakt angstiger dan willekeur, zei mijn opa over de oorlog’.

‘Hoe wonderlijk, Rebecca, dat jouw pleegopa Eliëzer heet...’

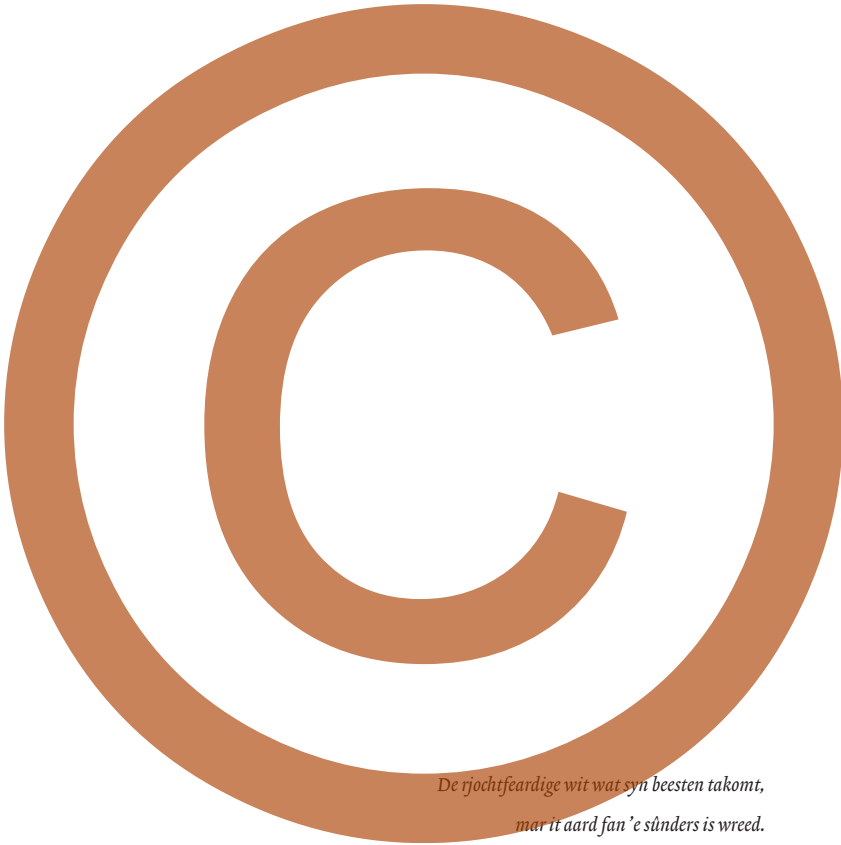
Mijn ferbûnen met Theun de Vries begon toen ik mijn opa uit de Friese sagen voorlas en werd bevestigd door zijn magnum opus ‘Veertien eeuwen ketterij, volksofweging en kettergericht dat veramsjt werd bij De Slegte. De bonte stoet vol kleurrijke types voedde mijn fascinatie voor eigenzinnigheid en waarheidszoekende gedrevenheid. Als eerbetoon aan de doperse afkomst van getuigers en vervolgden droeg De Vries het boek op ter nagedachtenis van zijn voorouders.

De doperse achtergrond van Zimma’s familie kwam op mij hartverwarmend en vertrouwenwekkend over en was mutatis mutandis ook levensbepalend.

Zo kan het dus ook.

VERDRIET DELEN

SOORT ZOEKT SOORT

*De rjochtfeardige wit wat syn beesten takomt,
mar it aard fan 'e sûnders is wreed.*

*Dy't syn bou bewurket, hat mear as syn brea;
mar dy't syn tiid ferdocht, hat gjin ferstân.*

(Spreuken 12:10-11)

HOOFDSTUK 14 JUDICIUM

«Ik was zo'n jaar of vijftien toen ik me realiseerde dat alles wat je op school leert pas het eerste hoofdstuk is van een dik boek dat je kunt omslaan. Er zit een verborgen wereld achter. En het mooiste waren toch wel de docenten die dat decor weg lieten vallen en ineens zeiden: wacht even, ik kan je alvast een vergezicht laten zien. Dat waren voor mij misschien wel de belangrijkste leermomenten, dat ik opeens dat uitzicht zag.»

Robbert Dijkgraaf

MIJN DIPLOMA HEEFT HET PREDIKAAT CUM LAUDE. Kunstgeschiedenis, godsdienst en filosofie staan als extra vakken op mijn cijferlijst. Ik bracht het niet op om bij de feestelijke diploma-uitreiking te zijn. Rintske en ik zijn er wel naartoe gegaan en toen ik de bus uitstapte zonk het lood me in de schoenen, dy ferdide tsjinsin. Rintske bood aan om voor mij in de plaats te gaan. Ik walg van mezelf. Hutten dut, net rjocht tidich? We zijn de stad ingegaan en rond vijven weer op de bus gestapt. It hat kik noch roai, it is om fan te koarjen. Met de rector heb ik een keer geluncht in Hearresleat en met Lukas is het erg goedgekomen, maar het sloeg nergens op om zo afscheid te nemen. Sa lefas in jonge hûn. 'Ôfskie nimme is ek in kompetinsje, Jeltske...' De meeste klasgenoten gaan in Groningen studeren. Zinnia neemt een tussenjaar en ik ga verkorte HBO-opleidingen doen in Emne en blijf op de boerderij wonen. Iets om met Ymke te bespreken? Al is hij geen huis- maar houtvester, hij gaat wel over het domein. Een studentenflatje of op kamers... Dat kin net. Lou loene, om de dooie dood niet.

IERFERSTOARN

IN DE ZOMER WORD IK, EN NIET ALLEEN IK, OPGESCHRIKT DOOR HET OVERLIJDEN VAN EEN MEDE-SCHOLIER. Na de vakantie heb ik op school het condoléanceregister getekend en een waxinelichtje bij zijn foto aangestoken. Moge zijn ziel in vrede rusten. Het leven is kwetsbaar; *de Ivige hat jûn, de Ivige hat nommen.*

Een jaar besteedde Omrop Fryslân nogmaals aandacht aan deze droeve gebeurtenis. Klasgenoten hadden een filmisch profielwerkstuk gemaakt dat liet zien welke impact het drama op hun klas, de school en de familie heeft gehad. Ook de landelijke media hebben aandacht geschonken aan deze documentaire.

Ja, de Eeuwige geeft en de Eeuwige neemt en de film maakte mij duidelijk dat het daarmee niet was gedaan. Het vertrouwen in een uiteindelijke rechtvaardiging schenkt mij een zeker berustend gevoel, het maakt het verdriet en gevoel van gemis niet minder. De dominee kan het mooi vanaf de kansel zeggen: 'Wij zijn hier niet bijeen in vreugde of verdriet, maar in berusting'. Het zijn zalvende en geruststellende woorden.

De film heeft mij getriggerd. Het laten zien van verdriet, met elkaar erover spreken, het delen van gevoelens, nee, ik ben daar niet goed in. Boeken en films die de emotionele hysterie lieten zien rondom een sterfgeval irriteerden mij.

Stjergefal klinkt als iets dat buiten mezelf staat.

Na het overlijden van pake en mem was er tot de begrafenis een rouwperiode. Op de boerderij ging het werk gewoon door. De film leerde mij dat je verdriet kunt delen. Ik ga naar het graf, verzorg het graf en voel een ver en afgeleid verdriet dat ik de doden niet wil opdringen opdat hun zielen in vrede mogen rusten. 'Jeltske, hoe zit het met je eigen zielenrust?'

FERTRIET DIELEN

Dat was de vraag waarmee de makers van het profielwerkstuk mij confronteerden. Zij hebben met hun film een gezamenlijk monument opgericht voor hun overleden klasgenoot.

Ik had me voorgenomen om een 'monument' op te richten voor Hiltsje. Ik realiseer me dat ik dat niet alleen kan doen.

Zou het kunnen zijn dat gedeelde vreugde warmere vreugde is en gedeeld verdriet de droefenis niet halveert maar helpt om het uit zijn erkers, waar het knaagt, te bevrijden? Zal er ooit iemand in mijn leven komen waarmee ik samen naar de graven durf te gaan en die mij zo vertrouwd is, en na aan het hart staat, dat mijn gesmoorde verdriet zich kan ontladen? En dat ik dan word vastgehouden, niet alleen door de ALTIJDZIJNDE maar ook door iemand die mij liefkoost? Het zijn gedachten van de winter die nog komen moet.

Nu is het zomer, en komt er een busje met simpelen van geest die als dagbesteding in de tuin helpen. Ze wonen op zorgboerderijen in de buurt en Eefke en Feike kunnen er goed mee omgaan. Zij hebben het geduld dat ik mis om steeds opnieuw uit te leggen wat ze moeten doen en hoe dat aan te pakken. In de middag fiets ik naar supermarkten en koop biologische bananen en ander exotisch fruit. Beppe en Feike maken er dan samen met ons eigen gekneusde fruit verse smoothies van. Het basisrecept kwam van Reina en het eindproduct vindt dankzij de toegevoegde frambozenlikeur gretig afrek.¹

¹ Van huis uit mengde oma 1 liter aardappelbrandewijn met 1 liter frambozensap, schillen van zure appels en een pond suiker. Na een roerige week goot zij het af. De distilleerdampen van de brandewijn rook ik in de herfst. Bij gelegenheid schonk ze het uit: 'Dat is oan 'e rjochte besteld', zei ze dan.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

's Ochtends en aan het begin van de avond gaan Rintske en ik langs de campings om onze spullen te verkopen. Als vertrouwde verschijningen hebben we een goede band met de vaste gasten opgebouwd. We verkopen van alles, van frambozenijs tot Texelse zadeldekjes en noteren bestellingen voor de volgende ronde.

Jehanne in boter en kaas.

'Maar dat hebben we toch helemaal niet!', zei Rintske toen ik zonder blikken of blozen iets opschreef wat we niet hadden.

'Het is bovensortimenteel, maar we gaan ons best voor u doen.'

'Apegyrsk', vond Rintske. Koeterwaals is een prachtige taal en als ik m'n gezicht in de plooi weet te houden kom ik er wel mee weg. Poche en blaze, had de rector mijn 'behepbare handicap' soms geen mutisme genoemd? Hier staan en rijt verkopen, daar ken mien schöstijn rijt van roken, had ik toch niet voor niets van de Grinzerlanner geleerd?

We schuiven aan op boerenmarkten en vlak voor de duisternis invalt gaan Rintske en ik vaak even zwemmen. Met een boer in de buurt was afgesproken dat we ons na afloop in zijn schuur konden afspoelen. Toen die boerderij werd verkocht hebben de nieuwe bewoners ons, zoals zij dat noemden, als aanwaaiende roerende goedertjes overgenomen.

Af en toe geef ik rondleidingen tijdens georganiseerde boswandelingen. De kunst heb ik van de boswachter afgekeken en aangevuld met streekverhalen. Het werken met groepen vind ik steeds leuker worden, vooral het heen en weer communiceren. Als ik er zin in heb en de sfeer zich ervoor leent, citeer ik gedichten.

HOLLANDSCHE SCHOUWBURG

OP DE BOERDERIJ ZIJN DE ROLLEN VERDEELD. Heit, Amke, en Djurre aan de ene kant en beppe, Feike en ik aan de andere kant met Eefke als pendelend diplomaat, een postillon d'amour. Bente houdt zich afzijdig en is kort van stof.

De melkrobot is geïnstalleerd en werkt tot ieders tevredenheid, niet in de laatste plaats van de geitjes zelf. De jongens hebben nu vaker tijd voor het onderhoud van de boerderij en de opstallen en waarderen de innovaties. – Er wordt vernieuwd vanuit de traditie, met respect voor het erfgoed. Westfries groen voor deuren en ramen en Zaanse crème voor de kozijnen. Rotten plekken in het hout worden uitgehakt en opgevuld. Schuren & pluimuren, en hoe mooier het wordt hoe meer plezier de jongens erin krijgen om het strak op te leveren.

Met Feike verzorg ik het bloemenbordes rondom de boerderij en de kruidentuin. Feike doet het liefdevol en met groene vingers.

De bokjes mogen een zomer in de wei dartelen. Zodra het in de herfst te koud voor ze wordt en ze gaan mekkeren, komt de veewagen. We leggen hooi in de laadbak en begeleiden de bokjes naar binnen. Het geeft een dubbel gevoel en ik moet denken aan de geschiedenisles van een gastdocent, een oude Amsterdammer die vertelde hoe hij met zijn vader en moeder zijn grootouders op de tram zette naar de Hollandsche Schouwburg. Het was mooi weer en de stemming was alsof ze op vakantie gingen. Hij wist hij dat hij zijn opa, oma en wat ziekelijke tante nooit meer terug zou zien. Er is bij hem thuis nooit een woord over gesproken.

GEITENKROKETJES

Ik vergelijk dit transport niet met nazi-wreedheden; het zet me aan het denken. Pake slachtte geiten en kippen:

‘Dieren dood je niet voor je plezier, famke. Tijdens hun leven geven ze alles en als ze dood zijn eten we ze op. Behandel dieren goed, famke. Slachten is mannenwerk, je moet het in één keer goed doen en daar is kracht voor nodig.’

Ik zet mijn fiets in de vrachtauto, maak ’m vast en zeg: ‘Oant strak’. De laadklep klap dicht en ik ga op de bijrijdersstoel zitten. De auto draait het erf af en koerst in de richting van hun laatste rustplaats: een biologische slagerij annex slachterij bij ’t Hearrenfean. Ze komen daar op stal te staan en als de slager zo beslist dan worden ze deskundig en aandachtig geslacht. De summiere opbrengst van bokjes neemt nog sterker af als ze geslachtsrijp zijn; hun economische waarde botst met het credo eerbied voor het leven en hun moeders worden na zo’n twaalf jaar getransformeerd tot biologische kroketjes.

We laden de geiten uit en brengen ze mekkerend naar hun nieuwe stal. Ik krab ze even over hun kop en laat ze achter. Ik pak mijn fiets en heb zo’n dertig kilometer voor de boeg.

Het is niet dat ik medelijden heb of het zielig vind als dieren kundig worden geslacht. Dat kan ik aanzien, wat ik niet kan aanzien is dat bokken en hanen na de geboorte worden vernietigd. Deze anonieme *Endlösung* staat haaks op al mijn opvattingen over duurzaamheid en compassie. Het is een godsgruwelijk schandaal, God vergemi’j.

WAT KWEADER SKALK, WAT BETTER LOK

Goede mensen zorgen goed voor hun vee en slechte mensen behandelen hun dieren slecht. Als je hard werkt op je akker, heb je genoeg te eten. Als je zinloze dingen doet, ben je dom.

Uit welk levensgevoel vloeit het vernietigen van 'economisch oninteressant leven' voort? Is 'synhumaan en barbaars' doch?

Jonge geitjes zijn kwetsbaar. Het zijn gevoelige beestjes die niet tegen tocht kunnen. Bij grote bedrijven is de uitval, zoals dat wordt genoemd, wel 20%. Dat er weleens een geitje doodgaat is niet te voorkomen. Wij, als geitenhoeders, zijn aan onszelf verplicht om voor optimale omstandigheden te zorgen. De geiten geven ons zoveel, dan is het toch niet teveel gevraagd om ervoor te zorgen dat ze een goed leven kunnen leiden en dat de plek waar ze baren tochtvrij is? Dat hoort toch bij het werk?

De gemoedstoestand van onze gedomesticeerde dieren is af te lezen aan hun gedrag. Ik heb geen idee wat dieren voelen als ik zie dat ze tevreden zijn. Opa praatte tegen zijn dieren, Feike en ik doen dat ook.

Geiten hebben snel groeiende hoeven, dat is handig in de bergen waar ze snel slijten. Omdat ze bij ons op zachte grond lopen moeten hun hoefjes worden bijgewerkt. Pake pakte ze gedeeddeerd bij hun poten, duwde ze op hun zij en ging er bovenop zitten. Ik trek ze op m'n schoot en Feike verwijdert dan pijnloos en al kletsend de slechte hoorn met een haringkaakmesje. Het is de bedoeling dat er een loopbruggetje van de stal naar de wei komt en ook een rotspartij waar ze al klauterend hun eigen hoeven kunnen slijpen zodat pedicurebehandeling minder vaak nodig is.

Zoveel mogelijk zelfredzaamheid dus.

IT IENE BIST KEN IT OARE

MIJN GODSDIENSTDOCENT had me al eerder aan een baantje geholpen, eerst als correctrice en inmiddels als junior-redacteur bij een uitgeverij. Godzijdank, ik zeg dat wederom uit de grond van mijn hart, heeft hij mij aanbevolen als kandidaat om een tijdelijke vacature wegens zwangerschapsverlof op te vullen op... ja, het klinkt ongeloofwaardig, de CSG waar Rintske en Fefke op zitten.

‘Je wilt eerst HBO doen, dat lijkt me een prima plan’ zei hij.

‘Maar pas op, zo’n opleiding is eigenlijk HAVO-6. Haal je studiepunten en erger je niet, anders verzand je in geruzie. Op de hogeschool in Emne kun je verkorte opleidingen doen zonder collegeverplichting. Ik raad je aan om de docentenopleiding Religie te gaan doen en Milieueducatie. Dat past bij wat je al doet. Het zijn geen academische opleidingen maar op de universiteit kun je vrijstellingen krijgen door reeds verworven competenties.’

Ja, kompetinsjes daar draait het allemaal om. – Op zijn begrafenis, dat heb ik me voorgenomen, zal ik zeggen dat us *Leave Heare in goedenien hat nommen*. Dat is mijn schatplichtigheid, ere wie ere toekomt. En dat geldt zeker voor deze gedreven en betrokken docent, theoloog en pastor.

Op de kennismakingsdagen voor en na de zomervakantie in Emne liep ik er verloren bij. Ik kende niemand. Er hing een vrijblijvende sfeer en de structuur was vaag. Ik voel me er niet thuis, ben een buitenbeentje en soart siket soart. Ik was goddank niet het enige *wûnderfamke*, een oudere meid die in Koevern woont stond er ook wat verloren bij. Zij gaat de PABO doen via het zogenaamde verkorte afstandsleren.

JUDUCIUM

Dat ons lot bezegeld was vanaf het moment dat we elkaar voor het eerst zagen klinkt te dramatisch en ik lit my net sunichjes ynpalmje. We zouden elkaar opnieuw tegenkomen tijdens gezamenlijke pedagogieklessen. Ze heeft de oudtestamentische naam van het meisje dat ook oog had voor de dorst van de dieren na een lange tocht door de woestijn. In mijn gedachten noem ik haar Roos van Jericho. – Ik heb zo'n roos en als ik me niet lekker voel dan geef ik haar water. Dan ontluikt ze, ontvouwt zij zich en komt tot leven.

Als de nacht te eenzaam is en de weg veel te lang,
Dat liefde alleen voor de gelukkigen en de sterken is,
Weet dan dat in de winter, diep onder de finnlige snie,
Het zaad ligt dat met zonnige liefde, in de lente wordt tot roos.

Ik ben niet van steen, zij maakt iets anders los. Het is verwartend, nieuw en overschuimend. Houdt het een belofte in, is het een fata morgana? Het raakt me diep in onontgonnen gronden. Hoe voelt een vogeltje zich als het voor het eerst zijn onhandige vleugeltjes uitslaat?

Zei Sebastiaan eigenzinnig:	Sebastiaan, dit wordt je dood...
Nee, de Driang is mij te groot.	O, o, o, Sebastiaan!
Zeiden alle and'eren innig:	Het is niet goed met hem gegaan. –

Ik ga het meemaken.

Vaarwel, o prille jeugd.	De tijd voor boert en vreugd!
Nu volgen studiejaren.	De tijd om poëzie te baren.

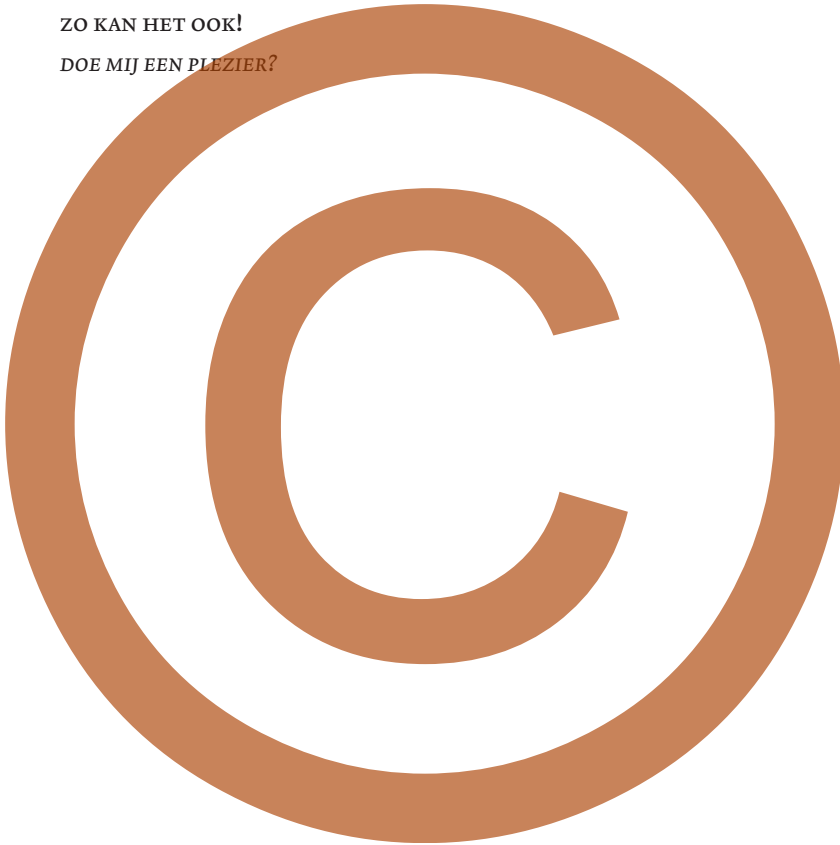

GEEST VAN DE FRIESE WOUDEN

BEHOUDEN THUISKOMST

ZO KAN HET OOK!

DOE MIJ EEN **PLEZIER?**

*‘Ze stond er op een manier zoals ik nooit iemand had zien staan,
met een soevereine nonchalance: uitdagend, triest en onverschillig.’*

HOOFDSTUK 15 HBO

IK DOE DRIE STUDIES. Bij Pedagogiek focus ik me op de studiepunten. Milieu-educatie is minder slaapverwekkend en vertrouwenwekkend tegenover Bosbeheer want onder hun hoede begeleid ik de boswandelingen. Religie bestaat uit geschiedenis, politiek, macht en instituties en daarboven zweeft de beleving. Zonder bevindelijkheid is er toch geen sprake van religie?

*In de furie van het moment zie ik de Meesters hand
In elk blad dat huilt en in elke korrel zand*

In het begin heb ik de eerste colleges van sommige vakken wel gevolgd. Ik studeer thuis, word geïnformeerd via de ELO en communiceer via de mail. Ik maak de fietstocht als er tentamens afgenomen worden en als er van mij verwacht wordt iets te presenteren waarvoor je punten krijgt.

Ikoordeel niet als ik zie hoe er vóór de tentamens bètablokkers van eigenaar verwisselen. Het zet me aan het denken en het wakker mijn belangstelling voor dilemma's van de psychodramatiek aan. Zelfhoud ik het bij valeriaan en Rescue van dr. Bach. Ik voel me een buitenstaander en het meest leerzame is het observeren van de verschillende interacties, en het enige aardige van Emne is dat Daniël Lohues er is geboren en nog steeds in de buurt woont.

De woestijnroos kreeg een naam, en wat voor een: Rebecca. We chatten regelmatig met elkaar hoewel ik helemaal geen chat-chickie ben. Wat fascineert me? Voel ik het licht en de hitte van de woestijn in onze noordelijke contreien? Diepe gloedvolle ogen, een donker-glanzende huid en krullend haar wiegt over haar schouders. Vlinders dwarrelen en draaien... Twirrelje!

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Ik zal naar mijn lichaam luisteren’, had ik tegen Zinnia gezegd. ‘Is mijn lichaam mij nu iets aan het vertellen?’ Een rilling trekt door mijn lijf. Het is spannend en griezelig tegelijk. Breekt de vrouwelijkheid in mij door? Wordt it no mienen?

Op de boerderij is mijn positie nu onomstreden. Samen met Ymke heb ik een beleidsplan geschreven. Daardoor kan ik laten zien wat de bedoeling is en welke richting we uitgaan. Pake deelde als vanzelfsprekend de lakens uit. Ik moet helder communiceren, perspectief bieden en duidelijk maken wat mijn onzichtbare werk zoals boekhouden en overleg met Staatsbosbeheer inhoudt. De juiste toon op het goede moment en transparant zijn, zoals dat heet.

Heit drinkt veel Bearenboarch en is onuitstaanbaar. Amke probeert hem in toom te houden. Sinds hij een serieuze vriendin heeft is hij zich volwassener gaan gedragen. Het werd ook wel tijd, hij is net zo oud als mijn studiegenoot en chatvriendin en ik moet oppassen dat ik niet in het oude beeld van Amke blijf hangen.

Bente voelt zich verantwoordelijk voor oma en als ik zie hoe hij met haar omgaat bekruipt me de gedachte dat hij misschien de boerderij vaarwel gaat zeggen om werk te vinden in de zorg. Voorlopig is zijn inzet hard nodig.

Met Bente valt goed te praten.

Djurre, die een jaar ouder is dan ik, is een ongeleid projectiel die zich niet makkelijk de richting laat wijzen. Zijn route is van vallen en opstaan en hij zit altijd onder de blauwe plekken.

Omdat ik nu thuis studeer komt Rintske elke dag met haar huiswerk bij ons. Ze kan goed met Feike en Eefke opschieten. Feike zorgt voor thee. Dan hebben we een kwartiertje pauze en is het een gezellig huiskamertje. Rintske en Eefke kletsen honderd uit, ze maken elkaar blijkbaar los! En Feike, de doener, ruimt mijn kamer op.

Met de zwangere godsdienstjuf achterin de klas heb ik een proefles gegeven. Ik had het keurig voorbereid: praatje, plaatje, puzzeltje en een verhaal vertellen. Het ging goed hoewel de juf wat 'aandachtspuntjes' had. De week daarna heb ik weer zo'n les gegeven, nu met de teamleider achterin de klas.

Hoewel godsdienst & levensbeschouwelijke vorming door haar grondwettelijke verankering niet gehouden is aan de bevoegdheidseisen die voor andere vakken golden, hechtte de school wel aan de zeven competenties die je moet beheersen voor je lesbevoegdheid. De teamleider had die lijst voor zich en na de les hebben we die samen met zijn commentaar doorgenomen. Dat ik de docentenopleiding volgde was een absoluut pluspunt.

Ja, die oude Nijhûs van het gymnasium wist hoe de hazen liepen!

Ik heb een hoop aan hem te danken.

Master en dominy binne broek en wammes.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

IK KRIJG EEN TIJDELIJKE AANSTELLING VOOR EEN DAG IN DE WEEK tot het einde van het jaar. Hoe bizar om op woensdag de skoaljuffer van Rintske en Eefke te zijn!

Ik leef naar de woensdag toe. Het zijn 9 lessen van 50 minuten. Eén les in de gecombineerde HAVO/vwo-brugklas en vier lessen in de HAVO en het atheneum/gymnasium.

Op de heenweg neem ik een bus eerder dan Rintske en Eefke.

Op de terugweg ben ik bekaf en val in de bus in slaap. Het is geen fysieke vermoeidheid, doceren is een geestelijke uitputtingsslag. Bij de les blijven, alert zijn en de constante aandacht die gevraagd wordt, het vergt nogal wat! Ik zou dit nooit vijf dagen in de week kunnen doen, hoe leuk en spannend ik het werk ook vind.

Op de terugreis, overmand door mijn vermoeidheid, komen de woorden van Tialda terug:

‘Dit is de eerste dag van je nieuwe, eigen leven’

‘Je hebt een sterk gevoel en een goed stel hersens. Daarmee kun je het helemaal maken. Echt waar.’

En in mijn achterhoofd resoneerde haar stopwoordje: ‘Als het ware’. En it Wurd is minske wurden. – Tialda’s woorden waren tot leven gekomen zoals Johannes dat beschreven heeft. Sasein.

Ik nam me voor om iets te bedenken wat het bruuske afscheid van mijn eigen middelbare school goed kon maken. De rafelrandjes wegwerken met een biaisbandje, zoiets...

Fatsoenlijk afscheidnemen is ook een competentie!

BEHÂLDEN THÚSKOMME

Ik zakte dieper weg. Mijn vlinderende gedachten aan Rebecca hebben iets verwachtingsvols, iets hoopvols; haar gorgonische verhaal ontrolt zich langzaam voor mijn ogen. Uit de Bijbel ken ik de huiveringwekkende familievertellingen, vol wonderbaarlijke wendingen, verstotingen en terugkomsten; het verhaal van Rebecca was een waarlijk tremendum. Mijn oogleden werden zwaarder. Vanuit het duister rees een gestalte op.

‘Der kaem in minske, fan Godswegen útstjûrd. Us Jeltske is gâns oanhelle’.

‘Dat is de weg naar alles wat je verlangt hebt. Niet het dwaallicht dat jij doofde maar je compassie zal je begeleiden. Kijk nu, je weet het.’

Ik schrik wakker. Was het pake die onderbroken werd door de vrolijk brullende stem: ‘Smidselaene mefrou?’

‘Dank voor de veilige overtocht chauffeur, prettige dienst verder en voor straks wel thuis!’

‘Dagelyks famke, behâlden thúskomme’. – Ja, goede vaart en behouden thuiskomst. Op hoop van zegen en dicht bij huis Ora et Labora. Te lân op see & yn ‘e loft; toen dr. Ockels de kwetsbaarheid van ons bestaan aanschouwde, werd hij een bezielde pleitbezorger van duurzaamheid en compassie voor al wat leeft en beeft.

*‘De koude rilling siert de ware mens
al stempelt de wereld hem tot onmondige,
hij voelt heilig ontzag voor het afgrondige.’*

ZO KAN HET DUS OOK!

NA DE KERSTVAKANTIE, op de eerste schooldag in het nieuwe kalenderjaar, is er na de laatste les een nieuwjaarsbijeenkomst met glühwein. De docenten zijn geen meester of juf meer, het zijn collega's. Weer zo'n wowl-moment. De godsdienstdocent is er met haar baby en wordt opnieuw welkom geheten. Ik krijg een afscheid met waarderende woorden, een royale boekenbon van de schoolleiding en cadeautjes van collega's. Zelf zeg ik: 'Ik heb me hier thuisgevoeld in het besef dat leren een bezigheid is om de geest te vormen naar het beeld van het woord van God'. Alsof ik Durk Nijhûs hoorde praten!

Het is een afscheid en het voelt als een welkom in de wereld.

De begeleiding die ik op school kreeg, de tips van Nynke en Nijhûs hielpen me om er het beste van te maken.

In de klas moest ik het waarmaken en daaromheen was alles er op gericht om het zo prettig mogelijk te laten verlopen. De warme steun en de waardering die ik ondervond hebben mij het gevoel gegeven dat ik welkom was. Het was een gespreid bed, het lesprogramma was gemaakt en de toetsmomenten vastgelegd zodat ik mij kon concentreren op de lesvoorbereiding en het lesgeven zelf en van dat laatste leerde ik het meest. Op de boexcursies had ik al gemerkt hoe leuk zo'n wisselwerking met een groep is. In een klas bouw je ook een band op met leerlingen die soms ouder waren dan ikzelf maar door mijn lengte viel dat niet op.

Ik hield er rekening mee met wat ik aantrok.

ZINNIGE GRENZEN STELLEN EN JE GOEDE HUMEUR BEWAREN

TEN VAN DE LEUKSTE DINGEN IS HET KLASSENGESPREEK. Als je van te voren afspraken maakt, dan accepteren ze het als ik ze daaraan houd. Het ins blaue hinein roepen: 'Geen onderlinge discussies, we houden het centraal', maakt weinig indruk. Kinderen hebben het hart op de tong en hun uitingsdrang in goede banen leiden is meer dirigeren dan regulariseren. Het nut van grenzen legde ik uit door op het bord een tuin te schetsen waarin een jongetje lekker zijn gang kon gaan. Na een tijdje had hij die tuin wel gezien en keek hij door een gaatje in de schutting. De moeder had dat niet opgemerkt en toen ze even naar binnen was gegaan greep het jochie zijn kans. Ze hield het huis uit en sleurde het jongetje hysterisch naar binnen. Dat ze zo geschrokken was, kwam ook omdat het huis aan een drukke weg lag.

'Wat gebeurde hier nou?'

Zo kwam het gesprek op gang dat ik afsloot met:

'Het is jullie taak om je grenzen te verkennen met het risico dat je eroverheen dondert, en het is onze plicht om jullie veiligheid te waarborgen. Dat is het spel en de moeder had niet door dat haar zoonnetje aan een nieuwe uitdaging toe was'.

Met herkenbare voorbeelden hebben de kinderen het gevoel dat het over hén gaat, zonder dat boeit het niet.

In die paar maanden dat ik les gaf heb ik zoveel geleerd, zoveel plezier gehad, ja het was een warm welkom. Zo kan het ook!

Na de zomervakantie ga ik er stage lopen. Top-down carrière. Sasein!

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Door het verkorte studietraject heb ik deo volente aan het eind van het studiejaar mijn tweedegraads lesbevoegdheid in de vakken religie & levensbeschouwelijke vorming en milieu & ruimtelijke ordening en mag ik mezelf Bachelor of Social Work noemen en Rintske heeft dan haar HAVO-diploma op zak.

Dy wâldfamkes wêze op 'e rjochte wei.

Met Amke gaat het de goede kant op. Zijn vriendin kan goed met beppe en Feike opschieten en laat niet met zich sollen. Met Amke valt geen subtiel gesprek te voeren dus dat komt goed uit. Hij heeft een vrouw nodig die hem bijstuurt, dat begreep hij wel:

‘Als heit zo’n vrouw had gehad als jouw Fenna was alles anders gelopen. Mannen zoals jij en heit hebben gewoon een sterke vrouw nodig, grijp je kans zou ik zeggen’.

Jeltske als pûdsjeplakker, ‘sjadchen!’ zou Rebecca gierend van de lach uitroepen.

Samen met Reina heb ik met Fenna gesproken. Reina opende diplomatiek met: ‘Ik hoorde dat het tussen jou en Amke goed gaat en dat is mooi om te zien.’

Ik moest wat lachen om ‘wat ik hoor is mooi om te zien’.

Fenna komt wel uit een boerentraditie maar haar vader doet iets met boten. Kort en goed, we hebben haar twee dingen duidelijk gemaakt: Amke is een goede partij, en de boerderij is aan het omschakelen om in te passen in het bestemmingsplan dat voorziet in landschapsbeheer en omgevingsgerichte productie vanuit de duurzaamheidsgedachte. Mijn enthousiaste verhaal over alle mogelijkheden doofde niet in onvruchtbare grond. Kordaat als ze is zei ze: ‘Dat ûnthjit ik’.

DE OOGST LOONT HET WERK

Amke is niet verloren, met Fenna aan zijn zijde gaat hij niet zijn vader achterna. Ik kan niet vergeten wat er voorgevallen is maar Amke is geen intrinsieke slechterik en ook Reina had het gevoel dat Fenna hem wel aankon.

Diene dingen nimme gjin kear, gebeurde is gebeurd en het is slikken. De boerderij moet bestuurd worden en het liefst wil ik van mijn verantwoordelijkheid af, maar snel gedaan is het allemaal niet. De betrokkenheid, de opdracht om pakes werk voort te zetten in zijn geest en met de kennis van vandaag, was mijn bestaan.

Reina geeft me lucht: 'Ik zal nooit vergeten hoe je op je klompjes naar ons toeholde, en ik zal nooit vergeten hoe jij je er doorheen sloeg. Ik weet het zeker, ús leave Heare heeft goede bedoelingen met jou en ik hoop dat jouw last lichter wordt en Jeltske, je bent een bijzondere meid niet alleen omdat je slim bent en altijd weggetjes vindt om je doel te bereiken'.

Reina begreep wat mij dreef, mijn diepste verlangen om het goed te doen als contribuabele plicht aan mijn âldfaars, om mijn thuisgrond niet te verliezen. Het goud ligt waar ik geboren ben en dat wil ik aan Rebecca laten zien. En daarna? God met it witte. De zomer is in aankomst, het hoogseizoen waar ik altijd naar uitkijk zingt me toe als 't Hooglied.

Zijn onverduisterde herinneringen aan het oorspronkelijke visioen de grond van een zoete toekomst? De bloemen komen op in het veld, de zangtijd breekt aan. De grond geeft zich bloot en laat zien wat hij in zich draagt.

'De risping leannet it wurk'.

'Ja pake, in jouw geest, schoon schip maken.'

Oerlis is it heale wurk, skjin skip meitsje.

LUKAS, WIL JE MIJ EEN PLEZIER DOEN?

‘LUKAS, IK GA JE WAT VRAGEN, WIL JE MIJ EEN PLEZIER DOEN?’
‘Toe maar Jeltske’.

‘Zou jij willen opschrijven hoe je mij de afgelopen jaren hebt ervaren? Ik bedoel, wat je opgemerkt, geobserveerd en gevoeld hebt. Het hoeft niet superlang te zijn, twee A-viertjes of zoiets, moet lukken, toch?’

‘Dat denk ik wel, maar veel weet ik niet over jou, jij kunt je goed van de domme houden’.

Lachend vertel ik Lukas over mijn lunch met de rector om mijn omissie van de diploma-uitreiking een beetje glad te strijken:

‘Wij hebben samen nog een opdracht van hem gemaakt’

‘Ja, hij vertelde ruim een half uur over de antieke cultuur, strooide met citaten die we moesten opschrijven, vertalen en in de context van zijn betoog moesten plaatsen. Ik vond het lastig maar voor jou was het smullen geblazen, toch?’

‘Voor mij een ontdekkingsstocht door het geestige gedachtegoed van de oudheid. Jij hebt, op jouw beurt, mij de verborgen charmes van natuur- en scheikunde bijgebracht.

Maar goed, Cato de Oude, wie dat ook geweest moge zijn, was favoriet: *Insipiens esto, cum tempus postulat aut res; Stultitiam simulare loco prudentia summa est*. Hij heeft me een boekje cadeau gedaan, de *Disticha Catonis*. Volgens de rector was het je van de domme houden een handige competentie bij vervelende gesprekken, zolang je gezicht maar in de plooi bleef. *Súnder ien spier te ferlúke*, zeggen wij. De moeizame communicatie tussen mij en de jeugdhulp was volgens hem van mentalistische aard. – Ja, yn de súdlike Wâlden sjogge wy net allinne de kat út de beam, mar wachtsje ek noch oant hy jongen hat.

In zijn *Lof der zotheid* schrijft Erasmus: Bij gebrek aan feiten kun je maar het beste doen alsof. Daarna citeert hij Cato: Het is de hoogste wijsheid soms een dwaas te spelen.

Om een lang verhaal kort te maken, het gaat er niet zozeer om wat je van me weet, eerder hoe je mij ervaren hebt. De reden dat ik je vraag om het op te schrijven is dat je dan wat meer tijd ervoor hebt, in een gesprek schiet je niet alles zomaar te binnen, vandaar. Het lijkt me trouwens een ongemakkelijke situatie als je het face to face zou vertellen.'

'Ik zal het met plezier voor je doen, waarvoor is het eigenlijk?'

'Het is voor een project.'

'Dat klinkt nogal vaag.'

'Afen toe kun je niet vaag genoeg zijn, Luuk.'

We moeten er allebei om lachen.

'Ik zal het je wel vertellen, maar ik zou het voor nu fijn vinden als je het zo onbelast mogelijk doet. Gewoon uit jezelf zonder doet voor ogen dat zou kunnen afleiden, snappie?'

'Is goed, ik zal het je mailen als ik ermee klaar ben, oké?'

'Tof, eeuwige roem zal je dank zijn. Maar serieus, ik ben blij dat je het wilt doen.'

'Tuurlijk, ik vind het een leuk idee en ik kan dan misschien ook opschrijven wat ik toen niet tegen je heb gezegd'.

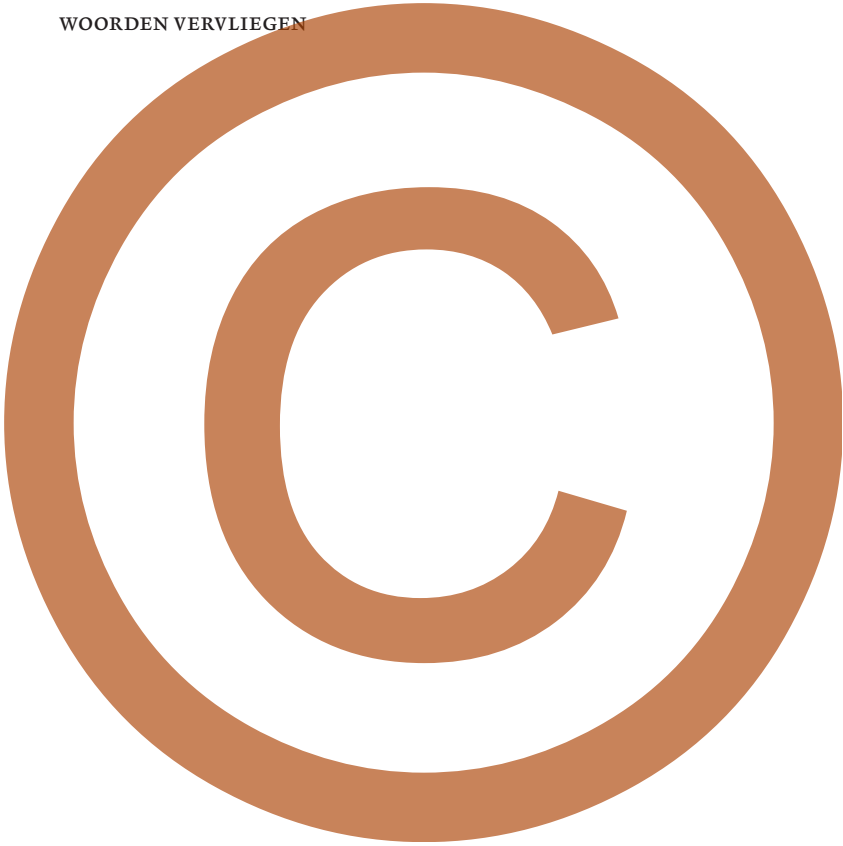
'Ja, hou je alsjeblieft niet van de domme, Lukas. Weliswaar is vleierij de stroop en de kruidenrij van elk menselijk verkeer, maar voor mijn project is een niets ontziende eerlijkheid een betere heelmeeester.'

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

DAT FANKE DÊR SIT IN JONGESAERD YN

RĒCTŪRA SEXUALITAS

WOORDEN VERVLIEGEN

HOOFDSTUK 16 IT EVANGELJE SA'T LUKAS DAT BESKREAUN HAT

JELTSKE ZAT IN DE PARALLELKLAS. Je was twee jaar jonger dan ik, zowel op de basisschool als op het gym had je een klas overgeslagen. Je was 16 toen je bijna *summa cum laude* je diploma haalde, en schitterde door afwezigheid bij de uitreiking ervan.

Wij hadden allebei dezelfde keuzevakken. Had je door, dat mijn keuzes vooral door jou ingegeven waren? Ik denk haast van wel.

We zijn allebei auditief en hebben goede geheugens. We merkten elkaar op omdat de meesten zaten te schrijven en wij luisterden. Af en toe een steekwoord opschrijvend en observerend. Vandaar dat onze blikken elkaar wel eens kruisten. In mijn beleving wisselde je zo af en toe een blik van verstandhouding met mij. Was dat wensdenken?

Zijn het Jeltskes smalle, beetje jongensachtige bouw en watervlugge bewegingen die mij aantrekken? Altijd om zich heen kijkend, wat schichtig zo nu en dan, expressief. Je spreekt meer met je gezicht en met gebaren dan met je tong. Je wekt nieuwsgierigheid op, je fascineert me door je wisselvallige gedrag. Soms was je close op het intieme af en op een ander moment was je onbenaderbaar. Ik moet je niet plotseling aanraken, dan schrik je. Je bent apart, onvoorspelbaar en eigenaardig op een acceptabele manier. Ik heb respect voor jouw doen en laten; hoe eigenaardig, ze hebben iets vanzelfsprekends. Je wekt de indruk niet te weten welke richting je uit wil maar algemene religie, ethiek, filosofie, je zuigt het op, duikt erin en leest als enige alle aanbevolen boeken. Je studeert in bibliotheken en andere plekken waar jij je thuisvoelt want je bent sfeergevoelig en absoluut eigengereid. Wanneer we door de stad lopen sla je af en toe je arm om mijn middel. Ik voel je hoofd op mijn schouder. Plotseling laat je me los en verdwijnt in een boekwinkel, antiquariaat of ander winkeltje.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

We moeten alletwee omgaan met ingewikkelde thuissituaties en ik heb een enorme bewondering voor de manier waarop jij met de verantwoordelijkheden waarmee je bent opgescheept omgaat. In grote lijnen vertelde je er wel over en als ik doorvroeg zei je: ‘De stuitende details zal ik je besparen’.

Boosheid hoor ik tussen de regels door, vooral als je het over instanties hebt die zich met je welbevinden bemoeien. Van sommige dingen die je vertelde ben ik wel geschrokken. Toen ik dat liet merken kreeg ik te horen dat ik het niet zo serieus moest nemen, dat je graag overdreef. Ik herken dat, zelf heb ik ook niet de neiging om anderen lastig te vallen met mijn problemen. Zijn we allebei eizelgangers? ‘Anderen confronteren met je probleem is een confrontatie met jezelf’, heb je een keer gezegd. Als ik dan in je eigen trant doorredeneer, zou het dan niet zo kunnen zijn dat jouw afzwakkende neigingen een dekmantel zijn waarmee je de confrontatie met je eigen werkelijkheid uit de weg gaat? In de pauze of tijdens tussenuren zat je niet in de kantine; ik heb je nooit zien eten. Bij lekker weer ging je naar buiten en anders naar de media-theek. Hoewel je de reputatie had ‘onbenaderbaar, ontoerekeningsvatbaar en onberekenbaar’ te zijn – je kunt inderdaad iets ijszigs uitstralen – viel dat in de praktijk wel mee. Ik zocht toenadering en eerst was je terughoudend en ironisch maar ook wel blij met mijn aandacht.

We gingen samen huiswerk maken en langzamerhand kwamen er persoonlijker dingen aan de orde. – Met jou kon ik mijn thuissituatie bespreken. Je luisterde en zo af en toe vroeg je dan: ‘Begrijp ik het nu goed?’ Daarna volgt er een messcherpe samenvatting. Ja, je begrijpt het erg goed zelfs. Er zijn momenten dat ik zeker weet dat jij mij beter kent dan ik mezelf. Dat schept een band. Geen stevige band, soms geef je me het idee dat je dichtbij me staat om daarna weer afstand te nemen.

DE BOODSCHAP VAN LUKAS

Op een keer, ogenschijnlijk zonder aanleiding, schetste je een beeld van een lijn en zei: ‘Dit is de *rēctūra sexualitas*, aan de uiteinden bevin- den zich de *supermacho’s* en *femina’s* en in het midden de androgynus. Wat is jouw plaats op deze lijn, Lukas?’

‘Dat is een goede vraag mevrouw Zielzucht’, antwoordde ik.

‘Het is een makkelijke vraag, dokter Heitinga’, maar niet een twee drie te beantwoorden, toch?’

‘Heb jij je plaats al bepaald’, vroeg ik.

‘Ik ben niet zo van codificeren en classificeren Lukas, weet je toch?’

‘De juiste positie kiezen en dan koershouden is toch een credo van jou?’

‘Je hebt bijna een punt Lukas, maar dat geldt voor rationele zaken, dit ligt gevoeliger.’

Het hield je bezig en je raakte ook bij mij een gevoelige snaar. Drijfve- ren, het verhaal achter het verhaal, doorgronden – het lijkt alsof je erin zwelgt terwijl je het liefst zelf ondoorgrondelijk blijft:

‘Zie mij, maar kijk niet.’

Je bent een meester in vaag en toch precies taalgebruik. Jouw uitspra- ken zijn vaak cryptisch en een samenballing van een complex van over- wegingen. Je gebruikt of weinig woorden of verpakt een lang verhaal in wolfige omschrijvingen en kan het niet uitstaan als je niet snel begre- pen wordt. Je vindt het prettig, weldadig haast, om terug te komen op wat gezegd is. Je wilt gezien worden, maar niet dóórzien.

She puts the dots on the i's. Ik citeer in het Engels omdat ik moet denken aan de anekdote die je me vertelde toen jouw docent Engels je tuk had.

De lerares had gezegd: ‘Jij zet de puntjes graag op de i, hè?’

En bijdehand als je bent, antwoordde je:

‘Eentje lijkt me genoeg, juf.’ – Gierend van de lach en in aangezet Cam- bridge Engels imiteerde je de lerares:

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

‘Nice try, but I won’t pass on this, my dear. Jesus remembered to dot all of his i’s and cross all of his t’s’.

Nee, daar had zelfs Jeltske niet van terug. Als iemand jou te slim af was leek je opgelucht en ik begrijp dat wel. Je troeft mij alleen af wanneer ik er helemaal naast zit. Je geeft sturing, oriëntatie en daarmee een gevoel van geborgenheid.

‘Weet je wat de overeenkomst is tussen Jan Siebelink en William James? Nee? Hun vader. Beide vaders hadden een levensveranderende ervaring meegemaakt en beide zonen wilden dat doorgronden. Geldt trouwens ook voor Per Olav Enquist, met zijn *Reis van de voorganger*’. Dat ben je ten voeten uit. Op zoek naar drijfveren, naar het verhaal achter het verhaal. Over Einstein zei je: ‘Misschien had zijn hardvochtigheid in de relationele sfeer te maken met de ongelofelijke mate waarmee hij zich kon concentreren’.

‘Pake begreep ik en aan heit valt niets te begrijpen’, zei je eens. Je las razendsnel, soms een boek per dag. Een bladzijde van Dick Francis, je houdt van Engelse crime, scande je in vier seconden.

‘Wat vindt je er zo goed aan, Jeltske?’

‘Francis is een eilandbewoner, hij spreekt in *statements*’.

‘Hoe bedoel je?’

‘Hij begint een boek met: *Delirium dient de stervenden tot troost* en eindigt met: *Delirium is de troost aan het einde*.’

‘Wat wil je daarmee zeggen, Jeltske?’

‘Zijn boek *Second Wind* is vertaald met *Het oog van de orkaan*.’

‘Ja, en...?’

‘Duidelijk toch? Het centrum is rustig, als je daarbuiten treedt, word je meegezogen’.

Je bijt van je af, staat altijd op scherp, maar daarna is het ook klaar.

Als ik door zou vragen zou je zeggen: *‘En dermei út!’* Je bewaakt je grenzen en bij doorzeuren worden je woorden kil. ‘Laat de wonden bedekt blijven tot ze geheeld zijn’, was ook zo’n zin als een slagboom net als: *‘God is de rijdende rechter niet’.*

Jouw ongetwijfeld diep gevoelde religiositeit was zonder enig vertoon of aarzeling en er viel niet mee te spotten. *Animus exercere*, je scherpt je geest aan het hoogste. Langzaam werd ik van de gedachte doordrongen dat er twee Jeltskes waren. In welke modus zij zich bevond had te maken met de omstandigheden. Je had dat zelf ook wel door: *‘Ik moet leren mezelf te zijn, ook in situaties die ik niet helemaal in de hand heb’.* In situaties waar jij grip op hebt, valt er iets van je af, dan ben je ontspannen, geestigen je gedachten en associaties borrelen op natuurlijke wijze op. Dan doe je je sluiers af en komt er een vrolijk-sprankelende en sexy meid tevoorschijn: *‘In mijn eigen biotoop kan ik tot leven komen, in alle andere situaties kan ik alleen overleven.’*

Je kwam tot leven op boerenmarkten, het zijn mijn leukste herinneringen aan jou. Door je overvolle inzet en overtuiging had je het altijd druk. Je vertelde verhalen over *ús Orizjinele Fryske Wâlder Goadinnedrank*, hoe heerlijk het was om aardbeien er even in te laten weken en dat daarna zowel de godinnendrank als de aardbeien nóg verhevener smaakten. Ritske bood de bezoekers kleine glaasjes aan om te proeven. Jullie verkochten per glas en per fles en ondertussen deden jullie de afwas. Het zichtbare plezier straalde er vanaf en deed de schoorsteen roken, en gierend van de lach: *‘Der moet gewoan brea op ‘e planke komme, heel!’*

Maar er was meer dan dat, je genoot aanstekelijk zichtbaar vanachter je kraam: *‘Ik leef niet alleen van brood maar ook van woorden’.*

Ik kreeg zakgeld, jij verdiende je brood en maakte er een feest van met het gevoel en pragma van een hagenprediker in de buitenlucht.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Vat het niet verkeerd op Jeltske, bitchy als je soms bent, op de markt laat je een stoere, sociale en sexy kant zien die je geen windeieren legt. Of je seksuele ervaringen hebt gehad en hoe jij op dat gebied in elkaar zit, ik weet het niet. Je kon er verstandig over praten op een manier alsof het jezelf niet aanging. Je laat je niet makkelijk kennen en als ik je wat vroeg over de perioden dat je niet op school was, of niet in de klas, mompelde je iets vaags over thuisonderwijs en dat je liever in de media-theek werkte dan in een drukke klas. Soms, op een onbewaakt ogenblik zo leek het, sprak je gezicht boekdelen en weerspiegelden je vochtige ogen de paniek, verdriet en radeloosheid. Je vertelde op indirecte wijze over je gevoelens of rationaliseerde die. Je wees op citaten, liedjes of op een filmpje: 'Het zijn mijn vervangende emoties'. Langzaam drong tot me door wat jij naast school te volbrengen had.

Je had er zichtbaar moeite mee om het middelpunt te zijn van alle aandacht zoals bij spreekbeurten en presentaties. Soms deed je dapper je best maar meestal liet je het afweten.

'Weet je Lukas, ik schrijf alles op. Dat helpt me om dingen op een rijtje te krijgen. Schrijven is sublimeren, er zitten tenslotte geen tranen in mijn pen.'

Ze pauzeerde even: 'Begrijp je wat ik bedoel?'

'Er zit inkt in je pen en om je tranen te verwoorden creëer je afstand, dat bedoel je toch?'

'Ja, ik probeer mijn tranen in woorden te vangen, *as in protsje papieren ellinde*'. Een vraag als 'wat voor tranen?' kon je maar beter niet stellen. Spontaan zei je er weleens wat over maar aan doorvragen had je godsgruwelijke hekel, en een zielig hoopje ellende ben je zeker niet.

Was ik verliefd op je? Ja en nee. Kwam dat door mijn onbestemde gevoelens en jouw jongensachtigheid?

In de vierde klas werd je lijf vrouwelijker. Doordat je twee klassen hebt overgeslagen leek het op een late fysieke ontwikkeling tussen de meiden van zestien. Iedereen schatte jouw leeftijd ouder in.

Ja, ik was verliefd op je, verliefd op hoe je was en verliefd op je lijf. Je kleine borsten triggerden mijn zware-boezem-complex niet. Nee, er was geen echte seksuele aandrang, als die er wel geweest was hadden we geen band kunnen opbouwen. De jongens die het wel probeerden liepen zonder uitzondering een blauwtje.

Je bent lang en kan goed volleyballen en tafeltennissen. Je hebt een zilveren slag en hebt keihard getraind om de sprongserve onder de knie te krijgen. Supergaat om jou dat als enige van het gemengde team te zien doen. ‘Heerlijke powerplay’ noemde je dat. Mijn eigen opslag stak er nogal lullig bij af. Sporten is leuk maar ik miste de drive die jij wel had. Je was een goede spelverdeler en loerde op kansen. Als libero was je een furie die tot het uiterste ging om de bal van de grond te houden en je smashes waren meestal doeltreffend. Terecht was je trots op je spronghoogte van zo’n kleine 3 meter.

In de eerste klas was je een stil teruggetrokken meisje, in de derde klas werd dat volstrekt anders. Over dat soort zaken sprak je wat uit de hoogte: ‘Eerst goed kijken naar de gebruiksaanwijzing en als ik dat doorheb, steek ik ze in m’n zak.’ Sommige docenten konden niet met je omgaan. Bij die lessen was je dan ook zelden aanwezig. Je kon je wat permitteren want je cijfers waren goed en je was slim genoeg om geen ruzie te maken met de schoolleiding. Met de docenten die een goed verhaal hadden en de orde ontspannen handhaafden kon je eten en drinken. Je lokte docenten graag uit hun tent, zo van ‘laat maar zien wat u waard bent’.

De klas veerde op bij dat soort momenten.

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Het was smullen:

- ‘Sorry hoor, maar dit klinkt niet erg professioneel.’
- ‘Uw verhaal klopt alleen als je niet doorredeneert.’
- ‘Uw antwoord op deze vraag maakt het nog verwarrender.’

De docent filosofie ging daar relaxed mee om: ‘Wil jij mijn les overnemen? Ga je gang, Jeltske’, en wees haar zijn plek aan.

‘Dank u wel voor deze kans’, daarna hield je een goed verhaal met bijbelverwijzingen die je stevast besloot met: ‘Maar dit terzijde’. Een zekere pompeusheid was je niet vreemd.

‘Kwestie van goed afkijken en imiteren’, noemde je dat.

‘Wat is je eigen idee, jouw filosofisch uitgangspunt?’

‘De korte versie is simpel: verbeter de wereld en begin bij jezelf. Elk mens is uniek, vrij en respectabel. Wanneer de individuele creativiteit niet aanvaard wordt, krijg je op alle niveaus een geschiedenis van oorlog en onderdrukking. *Elk hat genôch oan simpelwei yn Gods bewâld syn eigen tûn te wjudzjen.*’

Je hebt je buien en je kunt kattig zijn, en als je kwaad wordt... dan heb je de poppen aan het dansen. Je gaat staan, recht je rug en kijkt iedereen aan. Ik vind het een indrukwekkend schouwspel, je gooit je hele hebben en houen in de strijd alsof je aan het tafeltennissen bent. Zie ik het goed dat je ervan geniet om tot het uiterste gaan?

‘Als je besluit om te gaan vechten, moet je besluiten om te winnen, *alles op haren en snaren sette*’, heb je gezegd.

‘Ja, dat heb ik afgekeken van Frederik de Wijze.’

In je spaarzame vlagen van woede spreek je onverstaanbaar Stellingwerfs doorspekt met woorden en gezegden uit andere talen waaronder koeterwaals en potjeslatijn. Het is een verwarrende mix van emotie,

DE BOODSCHAP VAN LUKAS

bittere en zoete humor en eloquentie waar je stil van wordt. Je pompt je op, loopt sissend leeg, scheert langs de grenzen van je zelfbeheersing in een kwetsbare powerplay waaraan niet te ontkomen valt omdat je schaamteloos eerlijk en *oprecht bent en altijd goed ingedekt*. Weet je nog wat je citeerde toen we het daarover hadden?

'We doen net alsof we weten waar we het over hebben, en we vergeten geen moment dat we maar doen alsof.'

'Je kwetsbaarheden kun je maar beter onverstaanbaar uiten als het er dan toch uitmoet', zei je daarover en: 'Emoties in verstaanbare woorden uitgedrukt zijn lachwekkend, gevoel is drama en elk genre heeft zijn eigen expressie *et quot linguas quis, tot homines valet*'.

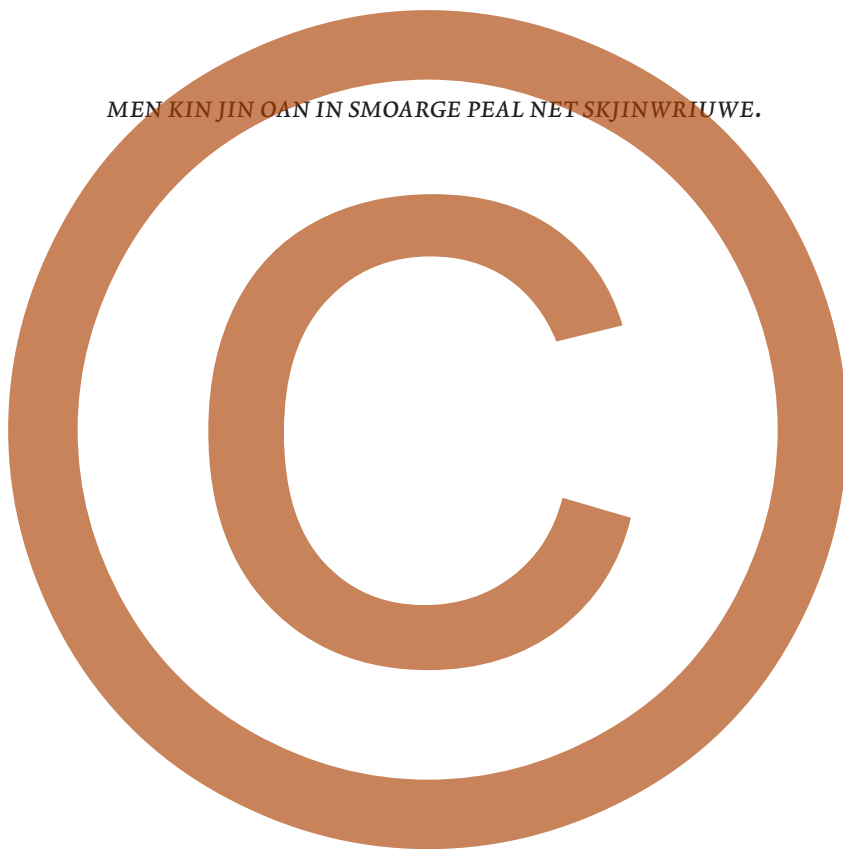
'Van wie heb je dat afgekeken?'

Gierend van de lach: 'Van de man die door Erasmus was opgevoed, door de keurvorst werd afgetroefd en de talen van zijn rijk waar de zon nooit onderging niet machtig was. *Zoveel talen iemand kent, zoveel malen is hij mens*'.

Lieve, lieve Jeltske zeg ik tot slot, ik vind je een kanjer. Je maakt het jezelf en anderen niet makkelijk maar je *bént* er, je was er voor mij ook al was het soms als *wijsprater*.

Ik heb geprobeerd me voor te stellen hoe het zou zijn als jij in mijn armen zou liggen maar ik kreeg geen beeld. Het was makkelijker om voor mijn geest te halen dat ik in jouw armen lag. We hebben elkaar veel te bieden maar niet alles. Uit de grond van mijn hart wens ik je toe dat je iemand vindt die jou aankan en waarmee je gelukkig bent. Hoe graag zou ik dan degene die jou dat geven kan willen ontmoeten. Laten we elkaar niet uit het oog en het hart verliezen en elkaar blijven mailen. Woorden verdampen, het geschrevene blijft en om in stijl af te sluiten: *Verba volant, scripta manent*.

MEN KIN JIN OAN IN SMOARGE PEAL NET SKJINWRIUWE.

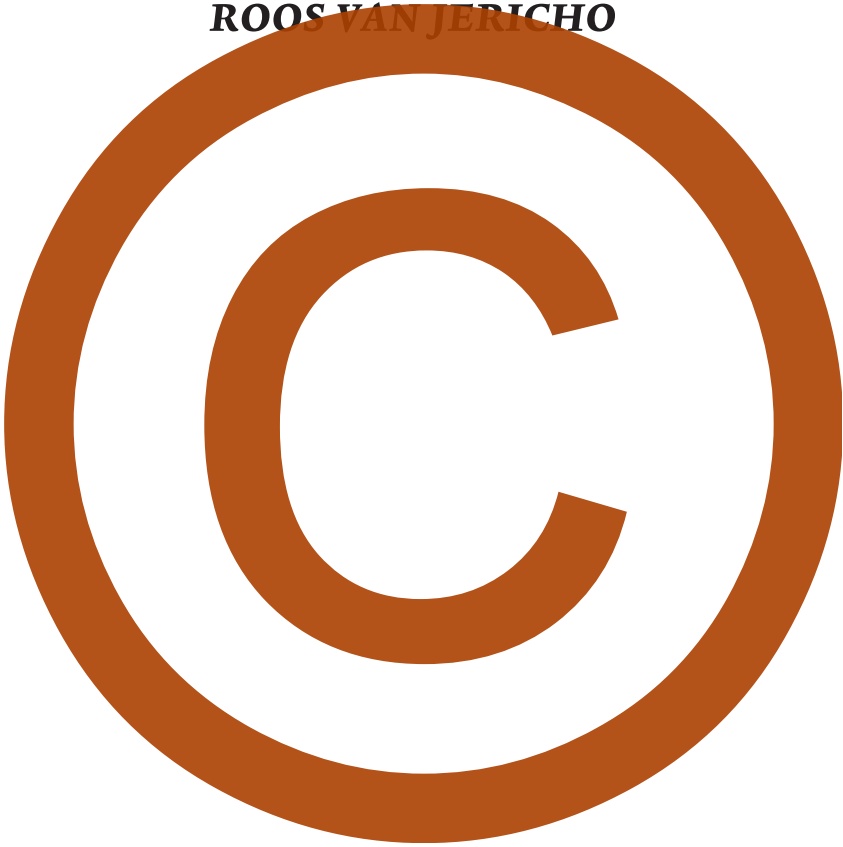

Non-fiction can distort, facts can be realigned. But fiction never lies.

(V.S. Naipaul)

II

ROOS VAN JERICHO

ROOS VAN JERICHO

‘ALS JE EENS WIST, SJKSE...’

EEN HELE JONGE MOEDER

Meisje met je kind zo jong
Er is iets heel erg mis
In de blik op je gezicht.
Er is schoonheid, maar geen charme.
Alle heftige emoties en al de pijn
Maakten een wond binnen in je hart.

Wonden als deze helen nooit.
Je staart en lijkt niets te voelen.
Vijftien is te jong om een kind te dragen
als er geen liefde is.
Wat, zo vraag ik, zal komen en maakt
Een geluk uit zo’n hartenpijn?

MIJN AFKOMST HEB IK GERECONSTRUEERD. Ik sta niet in voor de exactheid van dit relaas, voor mij is het in elk geval de basis van waaruit ik verder ga.

Mijn overgrootouders waren in goeden doen en de familie bekleedde voor-
aanstaande functies in het Franssprekende gedeelte van Marokko. Het
waren patriciërs en vermoedelijk stonden ze af van de Sefardische vluch-
telingen die vanaf 1492 uit Spanje en Portugal werden verdreven.

Om een of andere reden, *une affaire*, moest mijn grootmoeder haar familie
verlaten en is naar Algiers geëmigreerd. Begin jaren vijftig van de vorige
eeuw ontvluchtte zij wat de Fransen ‘de gebeurtenissen in Algerije’ noem-
den: de wreed-sadistische onafhankelijkheidsstrijd, en is in Marseille verzeild
geraakt. Daar is mijn moeder geboren en heb ik – Rebecca – ook het levens-
licht aanschouwd.

HOOFDSTUK 17 WELKOM IN DE WERELD

ER WAS EENS, zeker in westerse ogen, een welgestelde joodse familie. In duistere tijden waren ze via allerlei omzwervingen in Spanje terechtgekomen. Tijdens het religieuze schrikbewind van de Spaanse koning Ferdinand en koningin Isabella in de late middeleeuwen is deze familie via Portugal uiteindelijk terechtgekomen in Essaouira waar Rebecca niet is geboren. Haar oma Tirza, tante Rachel en moeder Lea mochten daar niet baren.

Mijn bestaan heeft niets te maken met het falen van Adolf Hitler. Het is te danken aan sultan Mohammed v.

Het was dus al begonnen voordat ik bestond. In het begin voortgestuwd door krachten van buitenaf, als een weerloze pion en eindigend als een soevereine vorstin? Ik zal het zien. De onoverzichtelijke openingsfase, waarin een ondergang of overwinning al sluimert is achter de rug. Het leven ligt nog in het verschiet. Nee, ik ging niet voor de remise.

Mijn overgrootvader heette Zelafead en met gevoel voor traditie gaf hij zijn jongste dochter de naam Tirza. Maar deze Zelafead ging niet dood en ze mocht ook niets erven. Ze moest het doen met een oprotpremie. Zoals Sebastian Flyte naar Marokko moest, zo moest mijn oma daar weg. Omdat het zaad vruchtbare grond had gevonden in de schoot van Tirza. Het is onduidelijk wat er zich allemaal afgespeeld heeft. Het enige dat vaststaat is dat mijn oma zichzelf aankondigde en dat Zelafead, haar invloedrijke grootvader, dat niet accepteerde. Het zal wel niets persoonlijks geweest zijn, maar een warm familie-onthaal was voor Tirza niet weggelegd.

Een affreuze affaire. Oma was niet volgroeid, wel vruchtbaar. Haar vrucht was een mamzer, in welke betekenis dan ook. Ik kan er niet teveel over nadenken, ik wordt er onrustig van.

ROOS VAN JERICHO

Hoe dan ook, er was een probleem; en dat probleem werd bepaald niet elegant opgelost. Tirza trok aan het kortste eind. Waarom moest zij, als meisje dat haar puberteit amper achter zich had gelaten, haar vertrouwde omgeving verlaten om een reis van duizend kilometer te maken naar een rumoerig buurland? Misschien kan het ooit worden uitgezocht. Zo lang is het allemaal niet geleden en sommige betrokkenen zijn nog in leven.

Onlangs heb ik, samen met mijn Nederlandse grootvader, de reis van mijn oma Tirza in omgekeerde volgorde gemaakt.

Zo'n zestig jaar geleden reisde ze met haar mamzer per trein van Essaouira via Marrakech en Fez naar Oran, een levendige Frans aandoende havenstad en de plaats waar Camus *La Peste* situeerde. Of de vrucht in haar schoot verborgen was of al aan haar borst lag, geen idee. Vermoedelijk reisde er iemand anders mee, een oom, of een ander familielid. Ik zou het willen reconstrueren om er achter te komen hoe het allemaal gegaan is. Het moet zo geweest zijn dat Tirza geld had meegekregen, of dat er op andere wijze voor haar gezorgd zou worden. Haar familie behoorde tot de relatief grote Marokkaans-joodse elite, en wat er ook allemaal gebeurd mag zijn, ze zal toch niet als Hagar de woestijn ingestuurd zijn?

De aanloop tot het aangekondigde leven geschiedde onder een ongunstig gesternte.

Rachel, de eerste dochter van Tirza werd vermoedelijk in Oran geboren. Over de omstandigheden is niets bekend, bedekt met de mantel der liefde zullen we maar zeggen.

MARSELHA

Om onbekende redenen zijn oma Tirza en tante Rachel in de zestiger jaren van de vorige eeuw naar Marseille verhuisd. Ontvluchtten zij het wrede geweld van de Guerre d'Algérie?

Marseille is een rauwe uitvergroting van Oran. Wat kan er allemaal misgaan met een jonge vrouw en haar puberdochter in Marseille? Dat ze Marokkaanse was, was nog het minste. Als ze Algerijnse was geweest...

Ik ben in de buurt geweest waar oma Tirza, tante Rachel en veel mijn moeder Lea verbleven moeten hebben. Het is de omgeving waar Zinedine Yazid Zidane is opgegroeid. Zou Rachel hem als jochie hebben zien voetballen op de Place Tartane?

Waar al die Marseils vandaan kwamen was volstrekt onduidelijk, maar Frans, nee – dat zelden. Gesluisde vrouwen die langs de huizen kropen. Een niet aflatende geur van verrotting. Huizen waaraan je niet kon zien of ze gebouwd, afgebroken dan wel bewoond werden. De touwslagers, de zoutzilte zeegeur, de geur van kruiden, specerijen en zeepfabricage, vage beelden en geluiden, de stank in de steegjes.

Wat Tirza daar deed... Verheffend zal het niet geweest zijn. Vermoedelijk heeft zij daar, hunkerend naar aandacht en liefde en hulp, haar leven verspeeld.

Ik ben gestopt hier verder over te speculeren, de beelden die in mij opkwamen, mijn fantasieën kenden geen grenzen. Gevoelens van huivering en verstikking doemden op. Onleefbare gedachten waren het. Opnieuw een affreuzende affaire.

Haar vrucht was wederom een mamzer, in welke betekenis dan ook. Het was in de zeventiger jaren van de vorige eeuw. Tirza noemde deze verboden vrucht Lea.

De contouren van Tirza's vruchtbaarheid zijn diffuus. De afschuwelijke geschiedenis herhaalt zich. In de tachtiger jaren was Lea aan de beurt. Het was een armzalig en deerniswekkend bestaan maar enig gevoel voor traditie en grandeur kan haar niet ontzegd worden: Lea noemde haar mamzer Rebecca. Rebecca werd verwaarloosd en dat werd haar redding. Als kleuter zwierf ze alleen door de straten en stegen. De bakkersvrouw gaf haar brood, de slagersvrouw voerde haar worst en van de groentevrouw kreeg ze worteltjes. Er wordt wel en niet voor haar gezorgd. Ze scharrelde en schooierde achter de marktkraampjes. Al het nuttige en eetbare deed ze in een plastic boodschappentas die ze achter zich aansleepte om als het donker werd aan haar moeder te geven. Als die tenminste thuis was. Tante Rachel was analfabeet, doof en had een spraakgebrek. Soms kon ze wat verdienen met schoonmaakklusjes. Waarom werd zij, en niet een van de andere zwervertjes in de kinderrijke en overbevolkte buurt, uitverkoren? Waren het haar eenzame blik, haar smekende ogen die harten deed smelten? Het zijn allemaal gedachtenflarden waarvan ik niet weet of ze uit mijn eigen geheugen komen of er door verhalen zijn ingebracht. Was ik het, die daar zo troosteloos rondzwierf? Hoe of wie dan ook, Rebecca werd opgemerkt. Lea bleef achter en met haar ging het mis. Mijn moeder is 24 jaar geworden. Ik heb met mezelf afgesproken om de namen niet verloren te laten gaan. Op mijn grafschrift komen de namen te staan van hen wier namen niet mogen verdwijnen. Niet omdat de traditie het voorschrijft, niet omdat ik niet kan bestaan zonder wortels. Nee, omdat ik niet kan sterven als ik nooit geboren ben.

ORAN 1940

‘Nee pater, ik heb een andere voorstelling van de liefde. Tot mijn dood zal ik weigeren van deze schepping, waarin kinderen worden gemarteld, te houden.’

‘Weet u, dokter,’ zei Paneloux bedroefd, ‘ik heb zojuist begrepen wat ik onder genade moet verstaan’.

Rieux overwon zijn vermoeidheid: ‘Ik niet. Ik weet het. Daar wil ik niet met u over spreken. We werken samen aan een gemeenschappelijke taak die godslasteringen en gebed te boven gaat. Dat is het enige wat telt.’

Paneloux was ontroerd: ‘Je vijanden liefhebben, angst en egoïsme van je afschudden zijn anti-instinctief en de opdracht van het christendom. Ja. Ja, ook u werkt voor het heil van de mens’.

Rieux probeerde te glimlachen: ‘Het heil van de mens? Dat zijn te grote woorden voor mij. De gezondheid van de mens interesseert me, in de eerste plaats zijn gezondheid’.

‘Als we bedroefd en vermoeid zijn, en angstvallig sidderen voor het onbekende, heeft het iets liefelijks zo samen te zingen.’

‘Genade is het loslaten van wedyver en wraak. Genade is vrijheid.’

De vertrouwde klanken uit mijn herinnering herken ik inmiddels als Arabisch en Frans.

‘Als je naar het Nederlands vertaalt, laat je goed zien dat je de tekst begrepen hebt’, vond mijn Franse juf, ‘ik laat de puntaf-trek voor je vrije en fantasievolle weergave achterwege, spelling en precisie zijn van e zorg.’

Het was fijn om voor haar te werken. In een van de voortgangsgesprekken vroeg ze wat ik me van het Frans uit mijn kleuter-tijd kon herinneren. De vraag sneed als een ijskoud mes door mijn ziel, ik werd witheet en voelde als in een kolkende mistral een tomeloze woede en een machteloze drift opkomen. Dwars door dit geweld in mijn hoofd hoorde ik een zachte maar volstrekt heldere stem: 'Je gaat haar niet kapotmaken, je gaat háár niet kapotmaken'. Geen woorden waren het, een soort gedachteflits eerder. Het vertrouwde gevoel van een opkomende agressieve explosie van krijsen, gooien en smijten veranderde in een neerzijgende moedeloosheid vol zelfverwijt. Mijn oma, mijn moeder en ik, we waren en zijn een last. Iedere keer wordt het ons ingepeperd. Mijn God, wat hebben we pour l'amour du ciel uitgespookt om dit te verdienen?

'Juste ciell', hoor ik juf nog zeggen.

Ik voelde schaamte en schuldgevoel en verspilde haar tijd. Spelling en zorgvuldigheid zijn niet van e zorg. Daarvoor moet je een toekomst hebben.

Ze heette trouwens mevrouw Franssen en ik gaf haar de illusie mij aan te kunnen. In hemelsnaam, hoe lang is dit vol te houden?

Was ik maar dood, of liever, was ik maar nooit geboren.

Dat ik dit nu kan opschrijven komt door de ontmoeting met het mooiste wat mij ooit is overkomen.

'In een betere wereld, Riwke, zou ús Hiltsje nog leven', zei ze.

Als je eens wist, Sjikse, ik wil met je stromen en samenvloeien, met jou tot leven komen.

'Je bent zo ánders, Riwke, yn himelsnamme...', zei ze.

EEN MENS WORDT PAS EEN MENS IN HET AANGEZICHT VAN DE ANDER

‘Jij voelt zo veilig, niet alleen in je armen. Zijn we allebei zo anders?’

‘Omdat we hetzelfde zijn?’

‘Jij bent geen stoorzender, Sjikse, jij bent zo anders, zo...’

‘Ik besau my, ~~is Riwke, ik heb hier geen woorden meer voor.~~

Als zij er zelf geen woorden voor heeft, gebruikt ze die van anderen.

‘Tegen mensen die God zoeken, zeg ik: Ja, je zult hem vinden, maar bevrijdt eerst de onderdrukten, kleedt de naakten, voedt de hongerigen, laat de daklozen binnenkomen in je huis.

Dat de mensen elkaar onderling niet helpen, dat is de doodzonde!

De mens die vraagt: God waar bent U? weet dat het antwoord van God er niet in bestaat mij te antwoorden, maar mij terug te sturen naar de Ander, ook als hij een stoorzender en bij uitstek ongewenst, de dakloze, die je tapijt bevuilt.’

Toen ik over de vader van mijn oma sprak, antwoordde ze ook met een verhaal:

‘Waarom krijgen wij niet het stuk grond van onze vader?’ vraagt Tirza.

‘Omdat wij dochters zijn?’

Mosjee gaat de tent van de verbondsark in. Teruggekomen zegt hij:

‘De eeuwige zegt dat jullie gelijk hebben. Het bezit van een vader mag ook aan een dochter gegeven worden’.

Tirza en haar zusters zijn erg blij. Hand in hand huppelen ze terug naar hun tent.

Toen ik haar vroeg waar zij het vandaan haalde, zei ze:

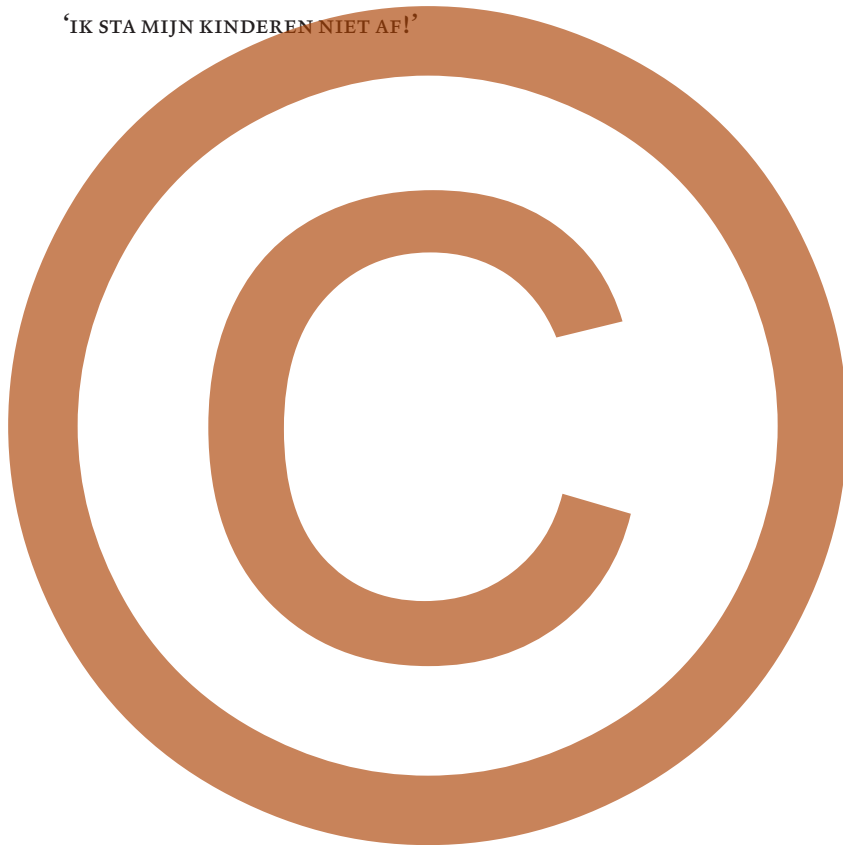
‘Ik heb een reformatoaryske opfieding genoten’.

ROOS VAN JERICHO

WAT IK OOK DOE, HET WERKT NIET

KLEREN NAAR KOUDE

‘IK STA MIJN KINDEREN NIET AF!’

Houd evenveel van de mensen om je heen als van jezelf.

(Wajikra 19)

HOOFDSTUK 18 UIT HET SCHRIJFBOEK VAN REBECCA

MOET IK ER OVER SPREKEN? HET IS ZEKER NIET MET TROTS DAT IK TERUGKIJK OP BEPAALDE EPISODEN IN MIJN LEVEN. Ze kwamen niet uit de lucht vallen, dus ik zal bij het begin beginnen: ik ben geboren in Marseille. Het is mij niet duidelijk of ik het mij herinner of dat wat ik erover vernomen heb in mijn geheugen is blijven hangen als herinnering. Het zijn flarden, echt beeld heb ik niet over die periode.

Op mijn vierde jaar ben ik bij mijn pleegouders in Zwolle gaan wonen. Wat mij daardoor bespaard is gebleven weet ik niet. Het is onvoorstelbaar hoe mijn leven eruit zou hebben gezien als ik niet uit Marseille weggeplukt was. Had ik mij in dat woeste milieu staande weten te houden? Zo ja, hoe dan? Zou ik dat milieu onstegen kunnen hebben? Inmiddels speculeer ik er niet meer over. Als ik de verhalen mag geloven is mij door de opname in een welvarend Nederlands gastgezin 'veel ellende bespaard'.

Mijn nieuwe ouders hadden ongetwijfeld goede bedoelingen. Kritiek op hen zou op on dankbaarheid kunnen duiden. Moet ik er dankbaar voor zijn? Veel te jong ben ik om met dat soort kwellen te vragen om te gaan, maar het houdt me veel bezig.

Het was een patchworkgezin waarin ik werd opgenomen. Twee oudere zussen en een jonger broertje behoorden al tot het gezin. De zussen waren voortgesproten uit een eerder huwelijk van mijn nieuwe vader. – Het bleek een heikele onderneming, om van twee mislukkingen één compleet succes te maken.

Mijn aard was driftig, ongeduldig en ik maakte nog al eens wat kapot. Ik was crapule, zo werd mij duidelijk gemaakt. Was ik gefrustreerd omdat ik mij in het begin onhandig uitdrukte? Had ik uit Marseille een 'tweede persoonlijkheid' meegenomen waarin ik wegdook en mij veilig waande? Ik zorgde voor onrust in het gezin en de 'schuld' van iets werd mij gemakkelijk door de andere kinderen in de schoenen geschoven.

Ik was de *bouc émissaire*, de ander, de indringster, de zwakste partij en hun prooi om hun eigen ellende op af te wentelen. Het beste kon ik opschieten met mijn nieuwe oma en opa. Het wekte jaloezie op, alsof ik hún grootouders van ze wou afpikken. Het was een frustrerend bestaan maar ik moet er nu doorheen om aan te komen bij mijn naschoolse periode waarin ik langzamerhand enige zelfkennis en moraal ben gaan ontwikkelen. Maar ik moet eerst stilstaan bij mijn onvolkomen identiteitsontwikkeling om mijn gedrag tenminste van enige contouren te kunnen voorzien.

De basisschool heb ik verlaten met een Cito-score van 545, dus kwam ik in de HAVO/vwo brugklas terecht. Via de HAVO ben ik naar de MAVO gebouwd. Het enige voordeel was dat ik het daar goed getroffen heb mijn afdelingsleidster. Ik kende haar al van invallessen en opvanguren, ze is volkomen straight, grappig en invoelend vond ik. – Tijdens het intake-gesprek zei ze dat ik hier niet was beland omdat ik een zg. MAVO-profiel had maar om buitenschoolse redenen. En ze was streng: ‘Mijn afdeling is geen afvalputje voor HAVO/vwo leerlingen die dat niveau wel aankunnen maar niet vooruit te branden zijn. Ik heb je geaccepteerd omdat een beroepsgerichte opleiding voor jou een ravage zou betekenen. Ik zal niet kwaad worden als je resultaten achterblijven, nee, ik zal alles doen wat ik kan om je daarmee te helpen. Ik word wel kwaad als je leerlingen of docenten gaat zitten treiteren. Ik zeg niet dat je dat gaat doen, maar hierover wil ik duidelijk zijn, ik tolereer dat van niemand. Als we de afspraak maken dat je direct naar mij of je mentor gaat als er iets is, en het niet op jouw manier gaat oplossen, dan kunnen we het beste ervan maken. Deal?’

Ik schatte de situatie in en koos eieren voor mijn geld: ‘Deal!’

Het was een duidelijkheid waar ik wat mee kon, of niet – helder.

Rond mijn veertiende was de crisis compleet. Ik wist niet wie ik was, wat ik wou, ik kon niets en deugde niet. Alles wat ik liefhad vernietigde ik.

UIT HET SCHRIJFBOEK VAN REBECCA

Als ik vooruit kijk zie ik een zwart gat. Ik kon mezelf niet voorstellen als iemand van 25, laat staan 40. Het waren onoverbrugbare afstanden.

Ik denk dat ik zo'n 14 jaar was toen ik voor het slapen gaan met veel moeite alle slaappillen van mijn moeder heb doorgeslikt. Het resultaat was teleurstellend. Ik versliep me en mijn eerste gedachte bij het wakker worden was, 'nom de Dieu, ik leef nog', ook dit mislukte. Mijn moeder deed alsof ik oververmoeid was en meldde mij ziek op school. Ze moet haar pillen gemist hebben, maar er is nooit een woord over gesproken.

Het is dat ik hoogtevrees heb, want de Onze-Lieve-Vrouwetoren, in de volksmond Peperbus genoemd, lonkt verleidelijk.

'Je wou niet dood, je wilde er niet zijn', zei Jeltske.

'Het is de melangoalica, dominee noemt het de onkenbare diepte van ons fatum, voegde ze er vaag-begrijpend aan toe.

Na een hoop gedonder word ik overgeplaatst naar mijn 'nieuwe' grootouders in de buurt van Ommen waar ik het wel goed mee kon vinden. Het was er rustig. Opa heeft mij altijd Riwke genoemd. Ik wist niet waarom en ben er aan gewend. Toen ik bij ze ging wonen heb ik er naar gevraagd.

'Het komt van Riewka', zei hij, 'dat betekent Rebecca'.

Lichamelijk was ik in die tijd gezond maar sociaal-emotioneel was mijn toestand een stuk armoediger, zeg maar abominable. De afspraak met de MAVO-teamleidster werkte redelijk uit, op school was ik veilig. Ze hield zich aan haar woord en ondersteunde me wanneer ik de deal even vergeten was. Ze bemiddelde in gesprekken tussen mij en docenten waarmee ik problemen had. Ik heb van haar geleerd wat de escaleren betekent: het is de angel eruit halen. Niemand verdedigen of aanvallen, ze wou gewoon rust in de tent. En dat deed ze goed.

Toen ik zestien werd, zei ze: 'Aan het einde van dit schooljaar zit mijn taak erop'. – De cijferlijst die ik meekreeg had één voldoende: Frans.

WIE ISCH MISCH DREI, IS ES MIR WEI

NADAT IK MIJN SCHOOLCARRIÈRE HAD UITGEZETEN BEN IK GAAN WERKEN. De cijferlijst bewees dat ik aan de leerplichtwet had voldaan. Jeltske wist daar iets opbeurends van te maken: *Excellente leerlingen redden zich zoals ze dat al eeuwen doen, zij leren vooral buiten school'*

Mijn opa had een sollicitatiegesprek voor mij geregeld met de franchise-nemer van de boekwinkel, een leerbedrijf waar ik ook stage had gelopen. 'Dat is toch voor jou leuker dan achter de kassa in de supermarkt Riwke, je kunt meer dan je denkt', had hij gezegd.

Ik ging werken in de plaatselijke boek- en kantoorboekhandel tevens postkantoor. Bedrukt en onbedrukt papier en schrijfgerei. Er werden binnen- en buitenlandse tijdschriften, wenskaarten, auto-, wandel- en fietskaarten verkocht. Er was een assortiment van teken- en schilderartikelen met merken als *Caran d'Ache* en *Royal Talens*. Achterin de winkel was een afdeling met informatie over Ommen en omstreken en je kon er pasfoto's laten maken en theaterkaartjes kopen. Ik was bijna 17.

Ik wist niet wat ik kon, eerlijker gezegd, ik ging er vanuit dat ik niets kon, nergens voor deugde en overbodig was in een nutteloze wereld.

De eerste maanden dat ik er werkte werd dat gevoel alleen maar sterker. Ik kwam vaak net even te laat en werd daarvoor op het matje geroepen. Mijn verweer was dat het niet zoveel uitmaakte hoe laat ik kwam omdat ik toch tot een uur of elf nog niet op dreef was, maar daarna op stoom kwam zodat die verloren uurtjes van de ochtend, wanneer het trouwens niet echt druk in de winkel was, op de dag royaal gecompenseerd werden. Het maakte niet veel indruk. 'Gelijke monniken, gelijke kappen', zei hij.

Ik zei weinig terug, pas heb ik geleerd wat primairder te reageren. Na afloop van zo'n gesprek vielen mij de juiste antwoorden te binnen, de moed om op het gesprek terug te komen kon ik niet opbrengen. Het antwoord dat ik had willen geven luidde: 'Zolang de monniken de kappen

ROUTINE? JE M'EN FOUS!

dragen, zijn ze hetzelfde. Zonder kappen zijn ze verschillend'.

Hoe ik me ook wend of keer, alles doet mij even zeer. Gedoe dus.

De eerste verkoopster vertelde me dat ze desgevraagd de filiaalhouder had geantwoord dat ik m'n kuren had maar dat als een klant een vraag had waar zij niet uitkwam 'jij degene was die een creatieve oplossing kwam'.

Routine? Schijdt! Geef mij maar vragen als: 'Ik heb gehoord over een boek dat ging over kinderen die de sterren telden totdat ze in slaap vielen en om hen heen ademde de nacht, die niets verried', of iets in die trant. Of, zoals je weleens in december hebt, dat de winkel opeens zo vol met klanten staat dat niemand meer weet waar hij, ja ook de filiaalchef, het zoeken moet. In die chaos voel ik mij thuis. Geen tijd om na te denken, gewoon doen wat je doen kunt en wel zo snel mogelijk. Ja, dan was ik in mijn element. De chef erkende dat ook, 'maar er komt meer voor kijken'.

Ik heb er veel geleerd. Mijn titelkennis groeide en daarmee mijn algemene ontwikkeling. Ik nam vakbladen door en hield me op de hoogte van trending topics; in de pauzes las ik kranten en tijdschriften. Ik leerde omgaan met bestel-, informatie- en bibliografische systemen. Er waren perioden dat het goed ging en er waren perioden dat ik het niet zag zitten.

Na ruim anderhalf jaar begon ik mijn interesse te verliezen en werd ik nonchalanter. Ik had er geen zin meer in en meldde mij vaker ziek. Mijn opa formuleerde het positief: 'Volgens mij ben je aan een nieuwe uitdaging toe'. Toen ik in *Boekblad* een vacature zag van een boekwinkel in Koevenhoven heb ik mijn kans gegrepen.

'Je bent nu bijna 18', zei opa, 'en de taak die ik met oma op me heb genomen zit er dus bijna op'.

Dat ik een 'taak' ben, een klusje dat vanuit plichtsgetrouwheid geklaard werd, is mij inmiddels duidelijk.

Es is mir mies un moos.

UNSER HARGOT GIBT DIE KELT UN DIE KLAADER

WELKE RISICO'S LIGGEN ER ALLEMAAL OP DE LOER ALS JE SLECHT UITGERUST DE MONSTRUEUZE MAATSCHAPPIJ BINNEN ROLT?

Ik was, zoals dat heet, 'onthecht'. Ik miste van alles behalve het gezin in Zwolle waarin ik net zo liefdevol was opgenomen als er weer werd uitgekinkeld. Bij de gedachte aan opa en oma krijg ik geen kotsneigingen, complimenteuzer kan ik me nu niet uitdrukken.

Natuurlijk zocht ik liefde, genegenheid en aandacht en kreeg ik alles behalve dat. Ik ben seksueel en relationeel getroebleerd. Meer kan ik er verder niet van zeggen. Voorzover ik slachtoffer was, was ik een willig slachtoffer met een behoefte om te behagen, om aardig en lief gevonden te worden. Wat ik ervoor terugkreeg... Ik bespaar het mezelf, of eerlijker: de *dégout & aphasie* komen bij de gedachte eraan al opzetten.

Zeker, ik heb met psychologen en andere therapeuten gesproken. Nooit langdurig, een paar sessies want mijn beurs is klein en het recht op extra therapeutische vergoedingen is voorbehouden aan hen die hun zielsbehoeften konden koppelen aan de Tweede Wereldoorlog. De Sociale Verzekeringsbank, die de regeling uitvoert, het maatschappelijk werk die hen adviseert, ach... Befehl ist Befehl; of is dat te cynisch gedacht? Ik had snel door wat de techniek, het kunstje van de therapeut was zodat ik er zelf mee aan de slag kon gaan. Ik herinner me zo'n laatste gesprek. Pas nadat ik gemeld had dat ik met de therapie ging stoppen, kon ik iets stamelen over de heftige gebeurtenissen in mijn leven. Beledigd riep hij uit: 'Ik ben toch je therapeut, en dit heb je me nooit verteld!' *Zum Hellsehen mußes dunkel sein*. Mijn angst heb ik verheven tot stoerheid. Ik weet hoe makkelijk anderen macht over me kunnen krijgen als ik bangig ben, je kunt je vijand het beste recht in de ogen kijken maar, tussen ons gezegd en gezwezen, mijn penetratie-angst durf ik niet goed onder ogen te zien. Ik heb meegemaakt wat het is om heftig schokkend en langdurig aanhoudend orgasme te krijgen.

UIT HET SCHRIJFBOEK VAN REBECCA

Om kreunend, zwetend en spartelend minutenlang verdovende orgiastische stromen door mijn lijf te voelen rondpompen. En dat lag niet aan al die jongens en mannen die wel zijn klaargekomen in deze weirdnessity. *On ne peut plus absurd. 'Aldermaklikst'; uit haar mond klinkt zelfs dat zo zoet. Ma girouette!*

Waarom vertel ik u dit allemaal? Om het toch een keertje te zeggen. Met hoeveel zalvende woorden zijn allerlei perversies niet omkleed. Zijn genieën niet al te vaak ook neurotisch of lijd ik aan megalomanie om mijn minderwaardigheidsgevoel te verhullen? Het is William James die mij met zijn beroemde paragraaf *Advantages of the psychopathic temperament when a superior intellect goes with it* gerust heeft weten te stellen.

Ik heb u nu verteld hoe kwetsbaar ik als jong meisje in het leven stond. Het lijkt met elkaar in tegenspraak maar naast die kwetsbaarheid, die onnoemelijke hoeveelheid momenten dat ik totaal onderuit geschoffeld werd, heb ik levenskracht ontwikkeld. Ik moest wel, wat kon ik anders? Het is fascinerend om terug te zien hoe mijn overlevingsgedrang mij ondanks alles toch steeds handvatten bood. Ik zal u wat vertellen. In die tijd was ik, zonder dat ik het wist, laat staan kon benoemen, min of meer chronisch depressief. Ik had een pessimistische levensinstelling. Ik somberde, blowde en zeurde en dronk net iets teveel. Het was een onwezenlijke en ongevoelige periode. Misschien is 'afgestompt' in de betekenis van 'ongevoelig voor emoties' een beter woord, want gevoelloos ben ik toch niet? Laten we het erop houden dat mijn mogelijkheden tot gevoelservaring beperkt waren. *Wer Sorgen hat, hat auch Likör.*

Het herstel van het evenwicht tussen mijn gevoel en verstand kon beginnen toen ik erkende dat ik volstrekt uit het lood was geslagen.

Mijn Sjikse zou zeggen: 'De EEUWIGE geeft de kou en de kleren'.

TÆDIUM VITÆ (INGEVOEGD)

ZIJ SPRAK OVER ‘IMMENSE DEPRESSIEVE GROEPEN die, afgesneden van zelfmotiverende bronnen, geen ander vitaal perspectief hebben dan een kommervol zelfverbruik doorspekt met eenzaamheid en mentale deprivatio’.

Bij zulke woorden **voelde het alsof ze haar woorden ergens anders vandaan haalde en hoopte: ‘Ga niet weg, blijf bij me’.**

Ik wil haar mond kussen, haar omarmen om nooit meer los te laten. Dat ik de tout façon besta dank ik aan Sidi Mohammed ben Yusef van Marokko. Na de Franse capitulatie in de zomer van 1940 wilde het Vichy-régime rassenwetten invoeren in haar koloniën. De sultan weigerde: ‘Ik sta mijn kinderen niet af. Wij hebben hier alleen Marokkanen en ik ben ook de sultan van de Sefardische en gearabiseerde joden’.

Om te overleven zijn er mensen nodig voor wie het woord solidariteit geen hol begrip is. Daarom besta ik.

‘Het is een verantwoordelijkheid in solidum.’

Door mijn Franse woordenkennis begreep ik Jeltske wel. Fluisterend en lichamelijk bracht ze het dichterbij:

‘We zijn aansprakelijk voor elkaar, veilig en op vaste grond, los van het waardeloze. Zoals de Bijbel zegt: *do moatst dyn neiste leafhawwe sast dysels leafhast.*’

En wat: ‘*Je bent zo mooi myn freondinne, je bent zo mooi als Tirsas, sa leaflik.*’

Mezelf liefhebben zoals ik haar liefheb en haar liefhebben terwijl ik de pest heb aan mezelf en het leven moe ben, het zijn mijn bangste gedachten.

HOOFDSTUK 19 DE BOEKHANDELAAR

OP MIJN ACHTTTIENDE GING IK WERKEN IN KOEVERN.

De boekhandelaar, die samen met zijn vrouw de nering bestierde, was een vriendelijke wat filosofisch aangelegde man en bij mij vond hij een gewillig oor. Luisteren kon ik wel en tot op de dag van vandaag kan ik me de gesprekken levendig voor de geest halen.

Het is een katholieke boekhandel die vooral op katholieke scholen en andere instellingen draaide. Een Latijnse enclave tussen stugge calvinisten. De boekhandelaar sprak met veel respect over het volk Israël.

De gesprekken met hem, de boeken die ik las of voorbij zag komen, films als *Fantale*, *La Religieuse*, *The House of the Spirits*, *The Lion King*, *Lolita* en *Being Julia*; het was een ingewikkelde, verwarrende en langzame genese van *Rebecca Revisited*.

Als ik wakker werd, zie ik op tegen de dag en de verleiding om mijn ogen weer te sluiten is soms te sterk. Ik val dan opnieuw in slaap, wentel me in m'n dromen en word geradbraakt wakker. Ik meld mij dan ziek en blijf soms een week in bed. Als ik werkte nam ik een natufflesje met *Eau de vie* mee.

Ik had geen fundament, geen levensvisie, – ik deed maar wat. Beter gezegd: ik liet het gebeuren. Ondertussen was ik handig en slim genoeg om mijn brood te verdienen. Mijn handigheidjes hebben zich waarschijnlijk noodzakelijkerwijs ontwikkeld. Misschien begint u genoeg van mij te krijgen en dat kan ik wel begrijpen want ik heb ook vaak genoeg van mezelf. Ik word maar niet moe van mijzelf en mijn uitputtende bestaan waarin geluk wordt verwisseld met kicks. Als een uitgehongerd diertje voed ik mij met aandacht en de prijs die ik ervoor betaal is dat ik steeds verder van mezelf afdrijf. Ik ben een lichaam, de rest is geveinsd.

De boekwinkel werd niet druk bezocht. Het assortiment streekromans was aangelegd om in de leesbehoefte van de vrouw van de boekhandelaar

te voorzien. Het schrijfgerei in de houten met glas bedekte vitrines poetste ik op in de stille uurtjes en af en toe kwam mijn baas erbij en vertelde over het volk Israël. Van hem heb ik geleerd hoe je vulpennen moet verkopen. Hij had wel door dat de vulpen niet langer het meest ultieme wapen in de pennenstrijd was, maar een omschakeling naar een moderne winkel met concurrerende prijzen voor cartridges en andere computersupplies zag hij niet zitten: ‘Het zit mijn tijd wel uit’; zijn tijdsbesef was helaas niet gesynchroniseerd met *het woeden der wereld*.

‘Als iemand een vulpen wil kopen’, zo leerde hij mij, ‘dan vraag je naar de prijsklasse en laat je zien wat we in die *range* hebben. Je legt de verschillen uit en vraagt hoe de pen gebruikt gaat worden. Je laat dan een paar pennen zien, niet teveel want hoe meer je laat zien hoe langer het duurt. Je stuurt in de richting van de pen die hij voor ogen heeft. Als die pen gevonden is, dan vul je hem met inkt en zegt: “De pen doet het werk, u hoeft niet te drukken”. Is het ochtend, dan bied je koffie aan en in de middag thee. Laat hem (ik heb nooit een vulpen aan een vrouw verkocht, wel vrouwenpennen met gegraveerde inscriptie) even alleen maar niet te lang. Je luistert naar zijn schrijfbeleving en dan haak je daar op in en zegt: “Ik begrijp precies wat u bedoelt, ik wil u graag iets laten zien dat helemaal aan uw wensen zal voldoen, het is ietsje duurder, dat wel, maar ik wil het u toch niet onthouden”. Na het afrekenen zeg je: “Het bedrag dat u in uw hoofd had is wat hoger geworden, maar ik weet zeker dat u een goede keuze heeft gemaakt met deze schitterende pen. Als er wat mee is dan kijken we wat er aan de hand is en we maken hem gratis schoon.” Dat schoonmaken was laten weken in lauw water en onder de kraan doorspoelen.

Het was een doorwrochte marketingstrategie, helaas zat het zijn tijd niet uit. Toen ik dat aan Jeltske vertelde, zei ze: ‘Mijn opa dacht ook zo. Tijden veranderen, mijn strategie wordt wel *guerillamarketing* genoemd’.

UIT HET SCHRIJFBOEK VAN REBECCA

't Is een plek waar ieder van ons naartoe kan gaan
Wie weet ben je er al een of twee keer geweest
Zo'n plek waar je vrienden simpel naar je kijken, en fluisteren
En ze je alleen maar goede raad willen geven

Wanneer je binnenkomt, weten ze allemaal waarvoor je komt
Hoe dronken er je wordt, hoe meer ze zien
In een donkere ruimte gevuld met muziek, wijn en schater
Blijven je ogen naarstig naar haar zoeken

Is zij het daar in de hoek met haar betraande ogen?
Of degene die er plezier in schept teveel bier te drinken?

Elke nacht eindigt in hetzelfde treurige ritueel
De portier knipoogt op je weg naar buiten
Want hij weet diep van binnen dat je zult terugkomen
En hij heeft iets waar je niet zonder kunt

Er valt niets nieuws te zeggen over een stuk oud vuil
En in je hart is alleen de oude pijn overgebleven
Van verloren liefde en hersenschimmen, achtergelaten in een droom

'Ben je niet vol vreugde, mijn goedgeklede koningin?'
Liefdevol droogt jeltske mijn tranen. Waar heb ik, een stuk oud vuil,
dit aan verdiend? Ik doe me beter voor dan ik ben.

'Kuf nun, schmadschtikke bis zum himmel.'

'Je jeremiade maakt je mens, Riwke. Jeremia, ik wil jouw Salomo zijn:
'Oppasse foar ferkearde minsken, heb ik van mijn opa geleerd, koes.'

ROOS VAN JERICHO

HET WAS EEN GOED IDEE OM IN BOEKWINKELS TE GAAN WERKEN. Ik kon veel lezen en praten en leerde er meer dan in mijn gehele schoolperiode. Het omgaan met klanten, hen te adviseren, ik vond het allemaal leuk. In Koevern mocht ik de kinderboekenafdeling verder uitbouwen en dat heb ik met veel plezier gedaan. Wat is er leuker dan om samen met kinderen te bekijken welke boeken zij boeiend, spannend of om te huilen vonden?

Het werk was interessant, het loon karig. Na lang wikken en wegen heb ik op m'n vijftienvijftigste de zg. 21+ toets gedaan en vorig jaar ben ik begonnen op de PABO in Emne. Mijn leven kreeg voor het eerst wat perspectief. Aan de ene kant snakte ik naar een diploma dat enigszins recht doet aan mijn kwaliteiten, en het vooruitzicht van lesgeven op een basisschool met eventueel de mogelijkheid om door te leren voor het voortgezet onderwijs gaf me een goed gevoel. – Aan de andere kant stond die hele school, het gebouw, de docenten en de medestudenten me tegen.

Tijdens de kennismakingsdagen moest ik de neiging om weg te gaan om nooit meer terug te keren een paar keer onderdrukken. Maar om nou de rest van leven verkoopster te blijven, nee, ik geloof niet dat dit mij eeuwig gelukkig zal maken. Toch was dat niet de reden dat ik zou blijven.

Als ik diep in mijn hart kijk was de enige reden dat ik bleef doorzetten een op het eerste gezicht wat verlegen meisje dat net als ik wat uit de toon viel. Ze had een aparte en grappige Friese naam en was duizelingwekkend slim. Als je aan een docent vraagt om iets nog een keer uit te leggen wordt de verwarring meestal groter. Dat irriteerde haar zo dat ze haar gêne overwon en het in een paar volstrekt heldere woorden samenvatte. Sommige docenten bedankten haar maar de meesten vervielen in steeds onbegrijpelijker wordende herhalingen. Bij die colleges liet ze haar gezicht niet meer zien.

SJIKSE

We raakten aan de praat, ook zij moest een zekere weerstand overwinnen om haar studies (ze deed er drie tegelijk!) te kunnen voltooien.

Ze vertelde dat zij zich had voorgenomen om zo efficiënt mogelijk haar studiepunten binnen te slepen en zich niets aan te trekken van wat zij *gedochjes* noemde en ik gezeur en gezeik.

Vanuit Koevern was de hbo in Emne een half uur met de scooter. Zij kwam op de fiets. Ze vertelde dat de fiets en de bus ongeveer even snel waren behalve als ze vier keer overstapte, dan was de reistijd ruim anderhalf uur. Op de fiets, een Gazelle met acht versnellingen, deed ze er zo'n twee uur over. Ze was overduidelijk trots op haar fiets, pas werd me duidelijk waarom die zoveel voor haar betekende.

We waren in veel opzichten totaal verschillend, misschien was dat de reden dat we ons tot elkaar aangetrokken voelden. Of waren het bepaalde overeenkomsten waardoor we al snel vertrouwd met elkaar omgingen?

Ik vond mezelf altijd heel volwassen door al mijn seksuele ervaringen en straatwijsheid. Zij was nog nooit met een jongen naderheid geweest, vertelde ze.

'Ik ben er niet mee bezig en, eerlijk gezegd, lijkt het me doodeng', antwoordde ze toen ik doorvroeg.

Ik dacht dat ik wat had meegemaakt, nou – daar kwam ik steeds meer achter – zij ook. Ze kon ontzettend goed vertellen en soms schrok ik wel van wat ze vertelde. Als ze dat merkte zei ze: 'Ik kan erg goed overdrijven, hoor', alsof ze me gerust wou stellen.

De warme gevoelens die ik voor haar koesterde werden sterker. Ik heb haar een keer uitgenodigd om achterop de scooter met mij mee te rijden naar mijn kamer in Koevern. Jammer genoeg ging zij daar niet op in.

'Ik zou dat echt graag doen' hoor, zei ze, 'maar ik moet terug naar de boerderij, pisjen giet foar dunsjen, mon amie'. Ja, ze was plichtsgetrouw.

ROOS VAN JERICHO

Trouw! Plicht! Verantwoordelijkheid nemen, het waren geen dingen die ik van huis uit had meegekregen.

Net als Jeltske heb ik het bemoeicircus, zoals zij dat noemde, overleefd. Heeft het me wat gebracht? Ik heb vaak hoofdpijn en altijd een onheimisch gevoel op de achtergrond. Toen ik dat aan Jeltske vertelde zei ze: ‘*Unheimlich*, ja... onheilspellend, je niet thuis voelen, alderaaklikst. Wij zeggen *onhuuslik*’. *Inquiétant, ma chérie!*

DE BOEKHANDELAAR ZAG WEL DAT IK NIET HELEMAAL SPOORDE.

Ik werkte hard, maakte schoon, verzorgde de etalages en had vernieuwende ideeën maar meer klantvriendelijkheid en empathie ‘zou den mij niet misstaan’.

Hij heeft gelijk, als ik mensen niet aardig vind dan word ik snauwerig. ‘Wat zit jou zo dwars, Rebecca?’

Ik noem hem meneer, het is een imposante man – hij loopt niet, hij sloft voorovergebogen en heeft grijze manen. Elke dag haal ik 2 flessen sherry voor hem en zijn vrouw. Ik open om uiterlijk 9 uur de winkel, hij komt meestal een uur en zijn vrouw na het middaguur. Zij doet de administratie en leest streekromans. Ze wonen boven de winkel maar moeten buitenom. Het is een hoekhuis, misschien vandaar.

Er is ook een keer een ramp gebeurd, nee het was niet de stoffige encyclopedie die plotseling over mij heendaalde hoewel sommige boekenplanken vervaarlijk voorover bogen. Ik ben ook het koffiemeisje, er is een percolator en ik doe mijn best om mijn koffie zo goed mogelijk te laten smaken. De juiste hoeveelheid maling, licht aangedrukt in het ronde metalen bakje met gaatjes en vooral opletten dat het niet hard gaat koken. De pruttelpot staat op een los gasstelletje en is via een slangetje aangesloten op de gasbel, van veertig kilometer noordelijker.

WAT ZIT JOU ZO DWARS, REBECCA?

Ik wou iets uit het keukenkastje eronder pakken. Ik verloor mijn evenwicht en greep me vast aan de gasslang en het noodlot in de vorm van het gasstel en de kokende koffiedrab kwam allegodsgloeïends in mijn nek terecht. De hel van de derdegraads verbranding is mij bespaard gebleven, positiever kan ik het niet maken. De achterkant van mijn hals, doorlopend tot iets onder mijn schouderbladen, nou ja, een grote tweedegraadsverbranding dus. De week die volgde was naar.

Victor, laat ik hem voor het gemak bij zijn voornaam noemen, was zongzaam en wou me met zijn auto naar de Eerste Hulp brengen. Op mijn dringende verzoek heeft hij me bij oma in Ommen afgeleverd en het eerste wat hij zei was dat hij me liever naar het ziekenhuis had gebracht, maar dat ik had gezegd dat u verpleegster bent geweest. Oma luisterde niet naar hem en zette me op een keukenstoel en trok voorzichtig en doortastend mijn bloesje uit. Ze bekeek de plek en zei: 'Het ziekenhuis is niet nodig denk ik, de blaren zijn intact en voor de zekerheid zal ik straks met de dokter bellen.'

In deze rol was oma op haar best. – Dit alles is slechts een terzijde om het vervolg van mijn relaas uit te stellen.

'Wat zit jou zo dwars, Rebecca?'

Behalve de sherry moest ik ook altijd sigaretten halen. Als er genoeg in kas was, een hele stof. Vooral de vrouw rookte aan een stuk door en ik moet bekennen dat als er een onbespied open pakje lag, ik er weleens eentje uitpikte. Zo overleefde ik de dagen terwijl de intentie van mijn adoptie was dat ik de dagen zou leven. Goede bedoelingen, ik zal het zelf moeten doen.

De uitkomst van de gesprekken met Victor was uiteindelijk dat ik met het *Joods Maatschappelijk Werk* zou gaan praten om mijn hulpvraag boven tafel te krijgen. Zou het kloppen: *Alles begrijpen is alles vergeven?*

DE BRIEF

OPA HEEFT ME OP WEG GEHOLPEN. Hij heeft me verhuisd en bijgedragen aan het bewoonbaar maken van mijn ondergehuurde zolderverdiepinkje. Toen ook deze taak erop zat heeft hij me twee enveloppen gegeven. Een kleine en een grote. In de kleine zat papiergeld.

‘Je ouders en wij hebben voor je gespaard.’ Ik werd er door verrast.

Ik kon een scooter kopen, spullen voor op mijn kamer en er was wat over voor op mijn spaarrekening.

In de grote envelop zat iets zonder materiële waarde.

‘Riwke, in de eerste achttien jaar van je leven heb je al meer meegemaakt dan sommigen in hun hele leven. Wat je daar allemaal van hebt meegekregen weet ik niet maar wat ik weet, en waar ik bij betrokken ben geweest, heb ik geprobeerd op te schrijven. In eerste instantie alleen voor mezelf, ook met jet oog op jou. Je hebt er recht op om het te weten.’

De grote bruine envelop voelde als een bombrief.

‘Lees het maar wanneer je er de rust voor hebt en als je vragen hebt of er over wilt praten, dan hoor ik het wel.’

HET IS ZO’N TWINTIG JAAR GELEDEN dat mijn vrouw, dochter, schoonzoon en ik een stedentrip hebben gemaakt naar Marseille.

Een tante paste op de kinderen. We gingen wel vaker met zijn vieren op stap, buiten de kindervakanties om. Een stedentrip is niets voor kinderen en het is ook weleens prettig om even kinderloos te zijn.

Op zo’n vakantie ondernamen we gezamenlijke dingen maar zo nu en dan ging ik er alleen op uit. Ik hou er van om door een onbekende stad te lopen en plaatsen te bezoeken die niet standaard op het menu stonden. Zo kwam ik terecht op een markt in een drukke volksbuurt vol zwerfkinderen die je brutaal smekend aanklampten. Het zijn lastige dilemma’s. Geld weggeven deed ik niet, maar soms kocht ik iets praktisch voor ze.

Mijn oog viel op een schichtig meisje dat in een versleten zomerjurkje en op blote voeten achter de kraampjes sloop. Ze snuffelde in de dozen met de door de marktlui afgekeurde etenswaren en zo af en toe kreeg ze wat toegestopt. Ze deed dat in een grote canvas tas van de Franse Lidl die ze achter zich aansleepte. Ik volgde haar vanaf de andere kant van de kraampjes. Aan het einde van de markt liep ze verder, de tas achter zich aan zeulend. Ik wist niet wat me bezielde, maar ik volgde haar route door straten en steegjes. Opeens was ze weg. Ze was waarschijnlijk ergens een poortje binnen geschoten. Ik liep peinzend terug. Toen ik terug was in de omgeving die voor mij bedoeld was ben ik op een terrasje gaan zitten, bestelde een glas witte wijn en kreeg een karafje. De wijn smaakte voortreffelijk. Ik rook de zee en ademde de Marseillaanse lucht.

Ik bleef aan die kleine straatmeid denken, probeerde me voor te stellen hoe haar leven eruit zag en hoe haar toekomst eruit zou zien.

Met de anderen was afgesproken dat we elkaar rond zevenen zouden treffen in een restaurant met uitzicht op zee en waar ze de beste bouillabaisse zouden hebben.

‘Eli, je bent stil vandaag’, zei mijn vrouw Mieke. Ik vertelde van het meisje en al sprekend werd het mezelf ook helderder. Het verhaal maakte diepe indruk op mijn dochter Esther. Zij heeft twee stiefdochters en een zoon en had graag nog een kindje, het liefst een meisje, willen krijgen. De volgende dag ben ik samen met Esther naar die volkmarkt gegaan. ‘We lijken wel mesjogge’, Esther. – ‘Beter mesjogge dan achenebbisj.’

Het meisje kroop weer in hetzelfde vervuilde jurkje achter de kraampjes. Esthers hart brak, en die avond heeft ze langdurig met haar man Dennis gesproken. De volgende dag hebben ze kleren in de maat van het meisje gekocht en hebben haar gevolgd tot in het poortje.

ROOS VAN JERICHO

Om een lang verhaal kort te maken: het meisje heette Rebecca en ze woonde met nog wat kinderen bij haar tante en moeder. Met de tante viel geen woord te wisselen en de moeder was er nooit. Het was Rebecca's taak om voor eten te zorgen. Er was geen geboortebewijs van haar. De Archives Municipales hadden geen gegevens. Officieel bestond ze niet. Samen met de doofstomme tante en Rebecca zijn ze naar de Registre de la population gegaan. Ik weet niet wat ze daar besjmoezt en betaald hebben maar het resultaat was een geboortebewijs waarop haar tante Rachel als *mère adoptive* genoemd werd en de vader als *inconnu*. Als geboortedatum was 21 april 1987 ingevuld. Er werd een paspoort gekocht, een badhuis en een kapper bezocht en een bedrag gestort op een lijfrentepolis op naam van Rebecca's tante Rachel.

Dit is niet allemaal in die paar dagen gebeurd. Esther en Dennis zijn een paar keer teruggegaan en uiteindelijk is Rebecca in hun gezin opgenomen. Zelf had ik me voorgenoemen om ooit samen met mijn nieuwe kleindochter naar Marseille te gaan. In de joodse traditie moet er geheeld worden om het verhaal voort te kunnen zetten.

Tot ieders verdriet kon Rebecca zich niet hechten aan haar nieuwe ouders en in het gezin. Ze had een *tempérament ardent*. Esthers ideaalbeeld, een gezellig meisje waarmee ze kon knuffelen en tutten, sloeg aan gruzelementen. In de weekeinden kwam Rebecca bij ons logeren. Dat gaf rust in het gezin, maar bevestigde me *nesjomme* de onthechting en de deconfiture van het fusiegezin. Mieke en ik konden haar wel aan. Er was geduld en incasseringsvermogen voor nodig en onze dochter Esther kon dat niet meer opbrengen. Het was pijnlijk en treurig, je kunt een kind nu eenmaal niet dwingen zich te hechten en het falen op haar afwentelen. Mijn relatie met Esther kwam onder druk te staan. Het was lastig en zelf had ik het ook zwaar onderschat.

MESCHOGGAAS SCHPIELT DE BAAS

Het leukste hier vond Rebecca het uitlaten van de hond. Ze holde achter hem aan, minstens tien kilometer per dag. Ze kwam uitgeput thuis en na een halfuurtje had ze er alweer zin in. Over een complimentje zei ze: 'Ik doe het voor de hond hoor, ze moeten nu eenmaal veel rennen'.

Ondertussen liep het in Zwolle uit de hand. Esther stortte in er moest iets gebeuren. Mieke, Dennis en ik overlegden veel en onze conclusie was dat het zo niet langer kon doorgaan. In de zomer, na haar laatste basisschooljaar, kwam Rebecca bij ons wonen. Dat was de beste oplossing voor haar want als de Kinderbescherming zich ermee ging bemoeien bestond de kans dat Rebecca in een ander gezin of zelfs in een kindertehuis terecht zou komen. Mieke en ik voelden ons medeverantwoordelijk. Het was een pijnlijke situatie. Het was dramatisch om te moeten aanzien hoe een intelligente en stabiele vrouw als Esther in een paar jaar tijd veranderde. Ze werd emotioneel, onevenwichtig en verloor haar kritische zelfvermogen en was niet aanspreekbaar. De uiteindelijke diagnose was vreselijk, ook voor ons en de rest van de familie: ze was ten slotte gevallen aan de erfelijke ziekte van Huntington. Zware medicatie dempen de symptomen maar de perspectieven geven weinig aanleiding tot vroedde.

Als ik op de hele geschiedenis terugkijk dan zie ik Rebecca schichtig scharrelend achter de marktkramen, ik zie hoe ze zonder aansluiting met het gezin van mijn dochter in een eigen wereld probeert te overleven. Ik voel mij hier schuldig over. Mieke en ik hadden eerder moeten opmerken in wat voor rottige situatie ze in Zwolle terecht was gekomen. Ze had recht op een veilige omgeving en kreeg het omgekeerde. Het is allemaal te gênant voor woorden. Het schaamrood stijgt me naar de kaken als ik dit opschrijf. Ja, ze is lastig in de omgang. Eén verkeerd woord kon haar in een furie veranderen en op goede woorden reageerde ze apathisch. Mieke en ik voelden de verantwoordelijkheid om ons tot het uiterste in te zet-

ROOS VAN JERICHO

ten voor haar toekomst en welbevinden, maar de waarheid gebiedt mij te zeggen dat we rekening hielden met een doemscenario. We hebben hulp gevraagd aan een orthopedagoog. Hij is, onopvallend als 'kennis', een paar keer bij ons thuis geweest om de situatie te observeren. Hij heeft een rapport geschreven waarover hij zei:

'Ik kan het u overhandigen, en als u erom vraagt dan doe ik dat ook want u heeft er voor betaald, maar liever vat ik het voor u samen. De reden dat ik huiverig ben om zo'n observatierapport af te geven is omdat het een momentopname is, en als u het opnieuw ter hand neemt het ongewenst en onbewust stigmatiserend kan gaan werken en zo Rebecca's ontwikkeling verder bemoeilijkt. En er is nog iets, het gaat niet alleen om Rebecca, het gaat ook om u en om de wisselwerking met haar omgeving. Ik wil u graag blijven begeleiden want Rebecca heeft in haar vroegste jeugd geen vertrouwen, fysieke geborgenheid en warmte ervaren en als deze drie dingen niet in je startpakket zitten, zijn er voor iedereen veel lastigheden te overwinnen om het zacht uit te drukken'.

Zijn begeleiding en tips hebben ons goed geholpen.

We hebben Rebecca aangemeld bij de scholengemeenschap in Hardenberg. Ze ging met de bus naar school maar van regulier schoolbezoek was geen sprake. Van school kregen we het verzoek om een afspraak te maken voor een gesprek en als Rebecca wou, was zij welkom. Ze had er geen zin in en er is een gesprek gevoerd waarin zorgen werden gedeeld. De school was betrokken en duidelijk; ze dachten mee met Rebecca's toekomstmogelijkheden. Het is aan hun professionaliteit te danken dat het niet gierend uit de hand is gelopen. Ze communiceerden helder en hun zorgteam onderhield ook contact met onze orthopedagoog. Met horten en stoten heeft ze tot haar zestiende op die school gezeten.

Uiteindelijk heeft dit alles tot een baan in de boekhandel geleid.

PEIN IS PEIN, JEDER FIELT DAS SEIN

We voelden de urgentie, machteloosheid én de verantwoordelijkheid om jou met zo min mogelijk kleerscheuren richting volwassenheid te begeleiden. Het was een schier onmogelijke opdracht die we zo gewetensvol mogelijk probeerden te volbrengen.

Rebecca, jou treft geen blaam. Ik hecht eraan om je dat te zeggen. Het klinkt raar, maar jij hebt ons ook veel gegeven. Mieke en ik hopen uit het diepst van ons hart dat je stabiliseert en je weg weet te vinden. We blijven beschikbaar en het is mijn intense wens om ooit met jou een reis naar Frankrijk, Algerije en Marokko te maken in de hoop dat je aansluiting vindt met je eigen levensverhaal. En nog iets, ik ben trots op je. Je hebt karakter en het is jouw eigen verdienste dat je zelfstandig je brood kunt verdienen en niet verzeild bent geraakt in een uitzichtloze uitkeringssituatie zoals veel jongeren met een vergelijkbare problematiek.

Daarna volgden er vriendelijke woorden en wensen voor mij.

«Rebecca is de eerste vrouw in de Bijbel die zich rechtstreeks tot de EEUWIGE wendt, zij wil weten en hoort: 'Twee zielen zijn in uw schoot, zij zullen zich scheiden, en de oudste is dienstbaar aan de jongste...' Worden hier haar listigheden alvast door de eeuwige gerechtigd? Dit klinkt toch eerder als een belofte tot samenwerking dan als een toornige profetie van een naderend onheil?»

De problemen van mijn twee gastgezinnen konden me niets schelen. Zag ik het anders en de brief heeft een rol gespeeld in de formulering van mijn hulpvraag: 'Hoe krijg ik mijn geschiedenis zodanig op orde dat er ik ermee kan leven' en in het vervolg daarvan: 'Wat kan ik, met enige hulp, doen om mijn leven onder de knie te krijgen'. –

Hoe *immaculé* kun je zijn als je bestaansrecht is ontleend aan een certificaat van oorsprong?

'Immarcescible, gloire immarcescible, sprak goocheme Sjikse. Mijn shatzi.

Smetteloos onverwelkbaar, onvergankelijke pracht.

UIT HET DOSSIER VAN REBECCA

CLIËNTGEGEVENS

Naam: Rebecca Z.; geregistreerde geboortedatum: 21-04-1987; intakegesprek d.d.: 09-09-2007; verlengde intake d.d.: 23-09-2007; naam maatschappelijk werker: E. Rosenthal.

I ANALYSE VAN DE HULPVRAAG

Mijn werkgever vindt dat ik te klantenvriendelijk, te weinig empathisch ben en me te vaak ziek meld met vage klachten. Ik begrijp niet goed hoe dat allemaal is ontstaan. Heeft hij nu geen vertrouwen in mij? Ik ben somber en heb zeer weinig plezier in mijn leven. Ik slaap en eet niet goed. Ik heb een gebrek aan levenslust, blijf soms liever in bed. Driftaanvallen.

STRESSOREN/OORZAKEN EN INSTANDHOUDERS VAN PROBLEMEN EN

KLACHTEN: Ik volg mijn manier, mijn principes, dit doe ik vanuit een grote betrokkenheid met het boekenvak maar ik ga voorbij het winkelbeleid. Ik kan moeilijk grenzen stellen. Ik kom uit een gezin met depressiviteit, misschien heb ik aanleg hiervoor.

GEVOLGEN VOOR HET DAGELIJKS FUNCTIONEREN EN BELEVING VAN DE

SITUATIE: Ik heb het getroffen met mijn werkgever maar ben bang dat hij op een keer genoeg van mij krijgt. Het is wel zo dat ik behoorlijk onmisbaar ben, maar dat zal anders zijn als ik mijn ambitie volg en in een grotere boekenzaak zou gaan werken waar die onmisbaarheid niet aanwezig is. Ik heb weinig sociale contacten en voel die behoefte ook niet echt. Ik heb weinig plezier in het leven, ik ervaar eigenlijk geen plezier, ik heb veel losse contacten maar kan niets 'vasthouden'. Het adviseren van klanten vind ik wel leuk.

PROBLEEMHANTERING: Er zijn functioneringsgesprekken geweest met mijn werkgever en hij heeft mij geadviseerd om hulp te zoeken. Momenteel is mij niet duidelijk waarom het niet goed gaat. Er wordt mij verteld dat ik verkeerde keuzes maak, moeilijk belangrijke zaken van minder belangrijke

ROOS VAN JERICO

zaken kan onderscheiden. Ik verlies het grote plaatje uit beeld.

HULPVERLENINGSVERLEDEN: 1998-2004 contacten met RIAGG, GGZ E.D..

COMPENSERENDE OMSTANDIGHEDEN/SOCIALE STEUN: Klantcontact vind ik leuk en dingen organiseren tijdens de Kinderboekenweek ook. Ik vind het echt heel leuk om te zien wat er in de hoofden van kinderen omgaat.

DOELSTELLINGEN EN BEHOEFTE VAN CLIËNT: Ik sta wat vrolijker in het leven. Ik sta met meer plezier op.

IN SCHETS ACTUELE LEFSITUATIE

Ik woon alleen, heb best wel veel seks maar voel geen lichamelijke intimiteit. Ik voel mij (ook) aangetrokken tot vrouwen en weet niet wat ik daarmee aan moet.

GEZONDHEID

Gezondheid is goed voel me altijd gespannen, wel heb ik sombere buien. Er wordt gezegd dat ik ADHD zou kunnen hebben.

PERSOONLIJK FUNCTIONEREN (ZELFBEELD, EIGEN WAARDE, VERWACHTING VAN ZICHZELF EN ANDEREN, LEVENSVISIE, TOEKOMSPERSPECTIEF): Niet gevraagd

MATERIELE OMSTANDIGHEDEN: Redelijk

BEZIGHEDEN: Ik lees veel. Ik heb geen/zeer weinig sociale contacten, ik heb geen sportclub.

CONTACTEN: Ik heb weinig of geen contact met mijn stiefbroer en -zussen (behalve 1). Mijn moeder is overleden aan ziekte van Huntington, met oma en opa heb ik nog het beste contact.

OMMUURDE STAD

III BIOGRAFISCHE SCHETS

In 1992 in een pleeggezin geplaatst en in 2002 bij 'opa' en 'oma' gaan wonen. Ik herinner mij mijn moeder als somber en depressief. Mijn vader ook maar hij was ook agressief. Er was veel ruzie bij ons thuis, er werd ook geslagen. Ik herinner mij weinig geluk, wel somberheid en een donkere schaduw van de oorlog. (Duistere en fragmentarische herinneringen aan eerste levensjaren in Marseille.)

OPLEIDING EN KANSEN: Ik heb lagere school en MAVO gedaan. Geen einddiploma. Daarna ben ik gaan werken en heb een vakopleiding gevolgd. (Advies basisschool: Vwo-HAVO.)

SOCIALISATIEBOODSCHAPPEN: Ik ben niet joods opgevoed, joods zijn is irritant, je kunt beter liegen. De wereld deugt niet en is vijandig, toon geen zwakheden aan de buitenwereld. Er werd niet gesocialiseerd. Bij opa en oma lag dat anders.

CULTURELE ACHTERGROND: *Niet gevraagd.* (Joods-Marrokaanse afkomst)

TRAUMATISCHE ERVARINGEN: *Niet genoeg doorgevraagd.*

IS ER NOG IETS DAT IK VAN JE MOET WETEN...? 'Nee'.

IV PROBLEEMANALYSE DOOR DE MAATSCHAPPELIJK WERKER

Eerste indruk: Een zenuwachtig ogende jonge vrouw met schuld- en schaamtegevoelens en een laag zelfbeeld, spreekvaardig.

ANALYSE OP MICRO-, MESO-, MACRONIVEAU: Cliënt heeft in haar jeugd veel somberheid gekend, heeft niet leren omgaan met anderen, had hier ook geen goede voorbeelden van. Zij lijkt, mede door de depressiviteit van haar moeder, slecht gehecht. Zij heeft geleerd niet te vertrouwen op anderen en haar eigen weg te gaan. Tevens heeft zij geleerd dat haar ouders' ideeën de beste waren. Ook een genetische aanleg voor depressiviteit is mogelijk. Het lijkt er tevens op dat het worstelen van cliënt met haar mogelijke seksuele

UIT HET DOSSIER VAN REBECCA

geaardheid een mogelijke factor is welke moeilijk onder ogen te zien is voor cliënt. Verder bestaat er onduidelijkheid over mogelijke ADHD-ADD en/of PTSS.

IS MAATSCHAPPELIJK WERK DOOR JMW GEÏNDIGEERD?

Nee, in overleg met cliënt is zij doorverwezen naar psychiatrie.

ADVIES VOOR (TYPE) HULPVERLENING: Combinatie van depressieve klachten, erfelijkheid, mogelijke diagnose voor leerstoornissen en seksuele geaardheid lijken meer op zijn plaats bij tweede lijn.

OP WELKE TERREINEN ONTBREEKT ER INFORMATIE? N.v.t.

Ik vond het welletjes zo, vandaar n.v.t.

NU WORDEN MIJN GEDACHTEN VREEMD,

*als oude tulpen,
met kleuren, die eigenlijk niet bestaan
en uit een bijna uitgeputte, stenen grond
rijzen zij op en zijn al in hun knop vergaan.
Zij lijken op chrysanthemum, doodshemden van de zomer,
ze zijn nog ouder dan ikzelf en ik herken ze niet.*

*Hoor: uit hun monden,
vertrokken door het bittere, dat hen voedt,
polytonaal in vreemde taal, geuit
die ik niet wil verstaan. Maar vermoed,
dat het een lied beduidt,
van lidtekens en oude wonden.*

INTAKE

DE INTAKE voor de ambulante psychiatrische hulp werd gedaan door een jonge slanke psycholoog. Ik vond haar mooi en aardig. Ze had het over een emotioneel-fysieke groepstherapie met 'lotgenoten'. Ik moest er niet aan denken, van de gedachte alleen kreeg ik al de griezels.

Toen kwam de psychiater. Het was een slonzig geklede man van rond de veertig. Na een tijdje zei hij:

'Ik zie hier geen depressief persoon voor me zitten. Ik zie een leuke stoere meid met een ingewikkeld verleden en daardoor een moeilijke schooltijd. Het kan zijn dat je ondermaatse leerprestaties te maken hebben met een psychische variant die we ADHD noemen.'

Het leek alsof hij tegen zichzelf praatte. Ik heb het er ook, maar meer in algemene zin, met Jeltske over gehad en die zei:

'Psychiaters zijn dokters, ze kijken niet naar jou, ze kijken naar je mankementen.'

Het was geen joodse psychiater. Misschien was dat maar goed ook, nou ja... weet ik veel.

'Ik ga je testen op ADHD'.

Uit een stapel papieren op zijn rommelige en volle bureau haalde hij een vragenlijst, sloeg zijn benen over elkaar en stelde de eerste vraag. (Voor de liefhebbers: DSM-IV-TR criteria Aandachtstekortstoornis met of zonder hyperactiviteit.) De psychiater raffelde de lijst af en kon een gaap niet onderdrukken. Daar heb je dan minstens 10 jaar voor gestudeerd, dacht ik toen. Mijn score voor zowel ADHD als ADD kwam tegen de 100% aan. Hij suggereerde een proefmedicatie met Methyfenidaat en Melatonine. Hij zou daar de volgende keer op terugkomen want het moest eerst met het team besproken worden. 'Geen therapie?', vroeg ik.

'Het zou mij niet verbazen als je depressieve buien verminderen of verdwijnen met de medicatie'.

ROOS VAN JERICO

Aan het eind van de volgende afspraak schreef hij een onleesbaar recept uit op een blauw briefje. ‘Zit er ook melatonine bij?’, vroeg ik.

‘Nee, ik wil eerst zien hoe je op een lage dosis MFD reageert. Na vier en niet meer innemen want dan kun je niet slapen. Ik zie je volgende week en dan kijken we verder. Ik maak ook een afspraak met onze sociaal-psychiatrisch verpleegkundige. We kunnen dempen of openbreken, voorlopig het eerste maar en geen therapie maar medicatie. Met hem kun je bespreken waar je tegenaan loopt en hoe je daarmee zo om kunt gaan dat het beter gaat lopen’.

Het duurde een tijdje voordat ik aan de bijwerkingen van het middel was gewond en in overleg heb ik de doses gevarieerd om te ervaren wat het beste werkt.

De gesprekken met de verpleegkundige waren prettig. Het heeft me inzichten opgeleverd waar ik echt wat aan had. Jeltske had ook met zo iemand gesproken en was er positief over: ‘Mijn leven is nu geen reeks meer van gebeurtenissen die als los zand aan elkaar hangen; ik heb geleerd om mijn leven aan mezelf uit te leggen en dat geeft rust in mijn hoofd’.

Al meermalen ben ik een jaar ambulante psychiatrische patiënt geweest en na een half jaar werden de tussenpozen dat ik naar de kliniek ging steeds groter. Als ik wakker word en mijn ogen open doe, heb ik er geen zin in. Als ik mijn ogen sluit kom ik in mijn vertrouwde wereld. Dat is altijd zo geweest en de discipline om ervoor te zorgen dat de winkel uiterlijk om 9 uur openging was belangrijk voor me, want ik had de neiging om met ogen dicht in bed te blijven en daar word je niet vrolijker van.

Ik moet me ertoe zetten om als ik wakker word 10 mg MFD te nemen. Ik doe mijn ogen dicht en als ik ze na een tijdje opnieuw open doe lacht de dag me tegemoet. ’s Avonds neem ik 3 mg melatonine en bij nervositeit mag ik maximaal 10 mg Propranolol of 5 mg Tramadol per dag innemen. *Dollelol.*

MIJN IDENTITEIT IS EEN SCHIJNCONSTRUCTIE

Voor oma en opa heb ik meer respect gekregen nu mij steeds duidelijker wordt hoe zij hun best voor mij hebben gedaan. Ik wil niet in een ooit door mij aangenomen houding blijven hangen en word hierin ondersteund door de verpleegkundige. Het is een precair proces van vallen en opstaan voor iedereen. Of het zinvol is om een relatie te onderhouden met het gezin in Zwolle? Het is belangrijker voor me om nu eerst een herijkte band met oma en opa op te bouwen.

Opa gaat omzichtig te werk. Hij vertelde me over een gedicht dat hem enorm geraakt had. Hij stuurde het niet meteen op. Toen opa in het *bos-húske* langskwam heeft hij me de bundel gegeven. Met potlood en in zijn regelmatig handschrift had hij erin geschreven:

<i>Om thuis te komen. En zo simpel is de gang</i>	<i>Naar iemand die nooit kon bestaan:</i>
<i>Om tot dit moeilijk inzicht te geraken:</i>	<i>Een jongetje dat alles goed zou maken –</i>
<i>Dat ik geen kind meer ben; dat ik verlang</i>	<i>De tijd die stilstond en hem liet begaan.</i>

Ja, thuiskomen in deze wereld...

‘Misschien is het wel omgekeerd’, zei Jeltske.

‘Als je naar je eeuwig huis gaat, vult een klaagzang de straat en als de ellende begint, klinkt de jubel.’

Zulke opmerkingen vertelt ze vaak lachend, maar onder kalm water is een sterke onderstroom, de oppervlakte vertelt niet wat het diepe water weet.

Opa vertelde me dat hij met enige trots, en geheel volgens de traditie, als grootvader mijn komst in het Joodse Weekblad (*NIW*) had laten aankondigen. Hij had er nu schaamtegevoelens over want daardoor leek het of ik officieel in het gezin van zijn dochter was opgenomen terwijl ik gewoon Française ben met bijbehorend paspoort.

‘Het was een schijnconstructie’, zei hij.

ROOS VAN JERICHO

AANGENOMEN KIND

'Dit', zeggen ze, 'is wat we niet kunnen hebben.
Hoe vreemd voor andere geliefden om te schenken
Een ontmoeting dus. En los van de liefde,
Onvruchtbare grond tussen ons, dit kind ontkiemt om te verhuizen
Haast in strijd met het openen van ons hart.'

'Ons falen zal zich uittrollen over onze dochter,
Leren om plichtmatig te spreken tegen haar ouders
Wie kent hen in hun vlucht, wier liefde doorgaat
Om te gebaren van broze pretentie
En maken een huis in andermans onschuld.'

Maar liefde is innerlijk stil, toch
Spookt het rond in het kind dat alle
Tederheid doorstond die nimmer kon vervullen,
En nooit zal een van hen zeggen 'Dit ben jij'
Het gevoel doorgeven aan het kind om
Hun manco te bezegelen,
ze zien alleen een onbekende vreemde.

ROOS VAN JERICHO

HET KLINT ONEERBIDIG maar je zou opa kunnen typeren als een 'neurotische redder'. Ook zijn verhaal is een gatenkaas.

Als erfgenaam van weinige overlevenden was hem een kapitaal ten deel gevallen dat, hoewel volkomen legaal, hem gevoelsmatig niet toebehoorde. In het licht van *als je één kind redt, dan red je de mensheid* heeft hij dingen gedaan waarvan hij nu zegt dat ze misschien naïef waren.

Dat kinderlijk vertrouwen had de familie al eerder geteisterd want een gedeelte van het kapitaal was voor de oorlog in handen gegeven van het respectabele Berlijnse bankiershuis *Mendelssohn & Co.*

Toen ik opa daarover doorvroeg, zei hij 'Het zijn lange verhalen, samenvattingen doen ze geen recht; het waren nazaten van Moses Mendelssohn'. 'Vertelt u ze maar, ik zal proberen goed te luisteren, u kunt goed vertellen'. Opa ging erop in: Tableaux werden geschetst van miskende bankiers die uiteindelijk in decadentie ten onder gingen en een gedeelte van het familiekapitaal meesleurden in hun val. Bij de faillissementsveiling bleek het kapitaal van de firma Mendelssohn vooral te bestaan uit waardevolle kunstwerken en het Rijksmuseum was een grote jager in deze koopjesjacht. De 'geniale avonturier' Fritz Mannheimer, die leiding gaf aan de Amsterdamse activiteiten, beheerste het beursvak volledig. 'Zijn tragiek lag in zijn optreden als briljante eenling, gedoemd in werk noch leven het evenwicht te vinden om iets blijvends tot stand te brengen.'

Hij koppelde deze tragedie aan die van Abraham Tuschinski wiens naam hij uitsprak als *Tuszyn'ski*. Overmoedige mensen met een grote droom. Opa's droom en overmoed waren op kleinere schaal. Hij bewonderde hun lef.

Na de oorlog werd er gebankierd bij een wederom vertrouwd klinkende naam: *Teixeira de Mattos*. Deze keer geen bank met een Asjkenazische maar met een Sefardische achtergrond. De ondergang van Teixeira de Mattos in 1966 was het grootste bankfaillissement in Nederland in de twintigste

JIDDISJKAT

eeuw. Het land schudde op zijn grondvesten, hoe kon zoiets gebeuren? Het was een blamage voor *De Nederlandsche Bank*: ‘Het toezicht had gefaald’, werd er gezegd. Ondanks al deze ellende bleef er genoeg over, want wedden op één paard? Nee, zo stom waren ze niet.

Opa kon het mooi vertellen en noemde nooit bedragen. Wat draagt het bij? Zijn verhalen maakten mij veel duidelijk. Mijn gevoel van een speelbal te zijn van onbekende krachten werd minder. Dingen vielen op hun plaats, verhalen schoven in elkaar en verbanden, mysterieuze verbanden, kwamen tevoorschijn. Helend en schrijnend.

Als ik zo met opa spreek heb ik de maximaal toegestane dosis medicatie nodig om in de modus van ontspannen aandacht te blijven.

Ik ben geen erfgenaam. Wel was testamentair vastgelegd dat ik mijn deel zou krijgen. Daar is hij op teruggekomen: ‘Riwke, er is *als het ware* jou veel beloofd, maar het mocht niet zo zijn. Mijn beloftes zijn oprecht, maar ik wil het concreter maken. Ik wil samen met jou afspraken maken en je het geld geven, ik wil er een ijk over zijn en volgens mij kun je dat inmiddels aan’ – Het was een ongemakkelijke situatie, ik had niets te verliezen en begreep dat het niet de bedoeling was dat mijn deel in rook en genuif opging. Het geld is verdeeld over een kleine private bank en een grote systeembank.

Minstens een keer per jaar vertrok opa naar Marseille om te kijken hoe het met tante Rachel en de anderen ging. We hebben afgesproken dat ik, na opa’s dood, deze verantwoordelijkheid op me zou nemen. Of ik nog broers, zussen, neven en nichten had? Het zou zomaar kunnen.

Opa’s zorgen dat ik mijn deel zou verbrassen waren even onterecht als begrijpelijk. Ik winkelde in koffie- en smartshops. Mijn dosis *ibogaïne*, als recept voor mijn verslavingsgevoeligheid, bereikte zijn hoogtepunt in een hallucinatorische, levensbepalende en onzegbare werkelijkheid.

DONKERE NACHT

VANUIT DE DUISTERNIS heb ik naar het licht toegewerkt. Er waren bepalende ontmoetingen. Er is afgebroken en opgebouwd, het ijle homeopathisch verdunde sprankje hoop is door het schudden krachtiger geworden. En... Ik heb een moment van genade gekend. Genade is vrijheid en... *freedom's just another word for nothin' left to lose.*

Vreugde, vreugde, vreugde, tranen van vreugde. Alles vergeten behalve God.

Moge ik nooit van hem gescheiden worden. Uw woord zal ik nooit vergeten.

Wat valt er over zeggen? Zoveel woorden zijn er aan het onuitsprekelijke gewijd. Om er toch maar iets over te zeggen. Denk nou niet dat ik na de *grâce de Dieu* opeens een lachebekje ben geworden. Het is ook in uiterlijkheid niet te vergelijken met de ervaring van Pascal.

Jeltske vertelde me over *De donkere nacht die gelukkig maakt* en illustreerde dat – zoals ze is – met een gedicht:

*Eens op een donkere nacht
In huiverend liefdesvuur
ontbrand,
O uitgelezen kans!
Verliet ik ongezien
Mijn huis dat stil en vredig was.*

*Door donkerte beschut,
Vermomd, langs de geheime
trap,
O uitgelezen kans!
In donkerte en verborgenheid,
Mijn huis dat stil en vredig was.*

*Die uitgelezen nacht,
Verstolen, niemand die mij zag
Zelf geen duimbreed zicht,
Geleid slechts door het licht
Dat in mijn hart was aange-
vlamd.*

*Dat vuur wees mij de weg,
Scherper dan het middaglicht,
Daarheen waar ik werd
verwacht – Door hem die mij
vertrouwd was,
Waar niemand zich liet zien.*

*O nacht, jij was mijn gids,
Nacht, liever dan dageraad;
Nacht, jij bracht
Minnaar en beminde samen;
De beminde in de Minnaar
opgegaan!*

*Op mijn bloeiende borsten.
Die voor hem alleen waren
bewaard, bleef hij sluimeren,
En ik, ik streelde hem,
En uit de ceders waaierte de
nachtwind aan.*

*De nachtwind van de tinnen,
die, toen ik zijn haren spreidde,
Met zijn hand mijn hals
Screen een wond toebracht
Waardoor mijn zinnen een voor
een bezweken.*

*Ik bleef, vergat mijzelf,
Gezicht tegen mijn Minnaar
aangevlijd;
Alles hield op, ik raakte mij
kwijt,
Mijn zorgen liet ik varen
Tussen witte lelies, in verge-
telheid.¹*

1 Vertaling H. C. ten Berge, 1991

NOCES À TIPASA

ALBERT CAMUS ERVAART IN TIPASA GENADE, hij krijgt wat hij er hoopte te vinden. Hij lest zijn dubbele dorst: liefhebben en bewonderen. Want in onze tijd heeft de eis tot rechtvaardigheid de bron verdroogd waaruit de scheppingsdrang voortkwam. Het licht uit zijn jeugd hield de wanhoop tegen.

In december 1952 noteert hij:

*Hartje winter leerde ik eindelijk dat er in mij een
onoverwinnelijke zomer aanwezig was.*

Onder de brandende, droge Algerijnse zon
Je leest filosofieën en modelleert er een
Die past in de sfeer en het intellect
Om tussen impuls en daad te vallen
En tonen een overdachte keuze voor wat gedaan is.
Niet wat je dacht, maar wat je was staat nog steeds –
Een man die een wereld bouwt met eigen handen
En er in woont. Eigenliefde en zelfmoord
Waren strakke gedachten, altijd er naast gezet
De pijn voor zekerheid die nooit eindigt.

‘Je gaat haar niet kapotmaken, je gaat háár niet kapotmaken’.
Het ijle stemmetje dat mij influisterde, toen mevrouw Frans-
sen mij triggerde met haar vraag over mijn vroegste jeugd, en
dat mij weerhield te exploderen, waardoor ik brak en voor het
eerst in mijn leven iemand toestond zich over mij te ontfermen
– alleen die ENIGE weet hoe groot de *luxure sardonique* was om de
vertrouwde andere keuze te maken. De breuklijn is angstaan-
jagend dun.

HET LEVEN MOE

ZUIVERHEID EN ORDE verdwenen lang geleden van de wereld.
Mijn hele wezen is doordrenkt van walging voor zinloos en leeg leven. Alleen dwazen zijn blij met beloftes. Ik ruk aan de ketens van mijn folterende bestaan.

Ik ben de Weg voorbij en wil dat alles hier en nu en voor altijd stopt.
Mijn gedachtenis doolt van is naar was en probeert de draad van Ariadne te vinden die mij uit mijn ijzige krocht van het bestaan laat opleven.
Tevergeefs. Alleen kosmische verwoesting, wanhoop en walging bij het leven. Geen Goden te bidden. Het leven is een ongevraagde gift.

Het astrale lichaam, verloren tussen de werelden, naar mij kijkend vanuit de spiegel. Geëxcommuniceerd van geluk en getrouwd met wanhoop.

Mentale acupunctuur en verdoofde voeldraden op mijn pols helpen me om het nest van ziekte te elimineren. Het vlees is de kooi met het lem-met als sleutel.

Ik snij spinnenwebben van pulserende aderen in stukken en leg een gitzwarte donkerte bloot. Onbeschrijfelijke hordes gutsen buiten mij.
Ik kan niet schreeuwen van vreugde...

Het is me nu allemaal om het even.

‘REBECCA?’
‘Ja, Jeltske?’

‘In een tandeloze wereld hebben de vampieren vrij spel.’

‘Jij hebt geloofsvertrouwen, jij leeft je verhaal en verhaalt van je leven.’

‘Mijn geloof en mijn vertrouwen zijn een afgeleide van wat jij rechtstreeks beërfd hebt, Rebecca.’

‘Neem me mee, Jeltske, neem me mee. Ik wil naar huis.’

BEMINDE GELOVIGEN,

IK NEEM JE MEE NAAR FAUSTUS, de ambitieuze genius uit de 16e eeuw die alle kennis heeft vergaard zonder dat zijn dorst naar ware kennis is gelest. Hij overleeft Dockum en doet Ljouwert aan. Hij verlaat hier zijn denkkeest en belandt in het domein van alchemie, magie en duivelsstreken:

Twee zielen strijden in mijn borst.

Stuyf niet alles naar hoofd en hart, levend in eeuwige geheimenis?

Als je geheel opgaat in het gevoel, noem het dan hoe je wilt.

Gevoels alles, een naam zelf betekent niets: een hemelse gloed in nevelen gehuld.

GELOVEN IS:

afzien van jezelf, opzien naar het heilige,

omzien naar de Aander en uitzien naar de toekomst.

‘Maan Sjikse hot nur ôme in zu sogen.’

‘Onze veehandelaar vertelde me dat de Jiddische memme met haar Friese kap niet te onderscheiden was van haar gereformeerde buurvrouw. Wij gaat alleen op zaterdag naar sjoel terwijl zij op zondag ter kerke gaan. De synagoge in Sneek is in de oorlog vernietigd, er zit nu een speelgoedwinkel.

De kandelaar en het gordijn zijn in arren moede naar Israël geëmigreed, vertelde hij; zijn gezicht sprak boekdelen.’

‘Chanoekia en parochet heet dat.

Ik wil niet naar Israël verhuizen. Ik wil bij jou zijn, Jeltske, naar jouw land van melk en honing’.

‘Het beeld dat in me opkwam, Rebecca, toen ik je voor het eerst zag, was dat van de roos van Jericho. Zij wordt ook wel een valse roos genoemd omdat ze van een bedrieglijke schoonheid is. Zij kan jaren overleven zonder water en in vochtige toestand komt zij tot bloei en verspreidt dan een fruitig aroma.

Toen ik voor het eerst je naam hoorde, kwam dat nog heftiger binnen: Het meisje bij de waterput. Ook zo’n beeld van onherbergzaamheid. Ik wou je meenemen, beschutting geven, je toevluchtsoord zijn... Nogal pompeus kwam een citaat kwam op:

Vanaf dit moment is ons lot bezegeld.

Ik heb tien gelukkige jaren gekend met mijn oma en opa op de boerderij, met Rintske als steun en toeverlaat. Toen onze opa doodging, kwam jij tot leven maar ik wist niet van jouw bestaan. Het voelde alsof ik stierf, vier jaar lang was ik als de dood.

Toen kwam jij in mijn leven, niet als een sandblast maar als een schurende en koesterende woestijnwind.

Toen jij veertien was, werd je wakker en dacht: Mijn God, ik leef nog, en in dezelfde ademtocht zeg je eigenlijk dat als je geen hoogtevrees had gehad je jezelf te pletter zou hebben gegoooid.

Tussen de regels beluister ik alcohol, drugs en psychedelica, je laat je dossier voor je spreken. Je hebt het over openbreken of dempen en wilt weten wat er gebeurd is, maar ook weer niet.’

‘Alletwee met mate, lieve, ik wil niet meer meegezogen worden.’

‘Je opkomende woede toen je lievelingsjuf jou iets vroeg over je peutertijd spetterde je vernietigingsdrang als bloed, swit en triennen tegen de muren van het klaslokaal. Pas toen je beslo-

ten had om te stoppen met je therapie kon je een tipje van je sluimerende gevoelens oplichten en iets stamelen over heftige gebeurtenissen en seksuele aanvaringen.

Wat ik zie, is tien jaar doffe ellende. Daarna twaalf jaar iets minder doffe ellende. Het was hartverscheurend toen ik je voor het eerst zag... Zo had ik nog nooit iemand zien staan, je leek zo stoer en uitdagend in je soevereine nonchalance, maar ik voelde triestheid en onverschilligheid. We stonden er allebei verloren bij, toch?

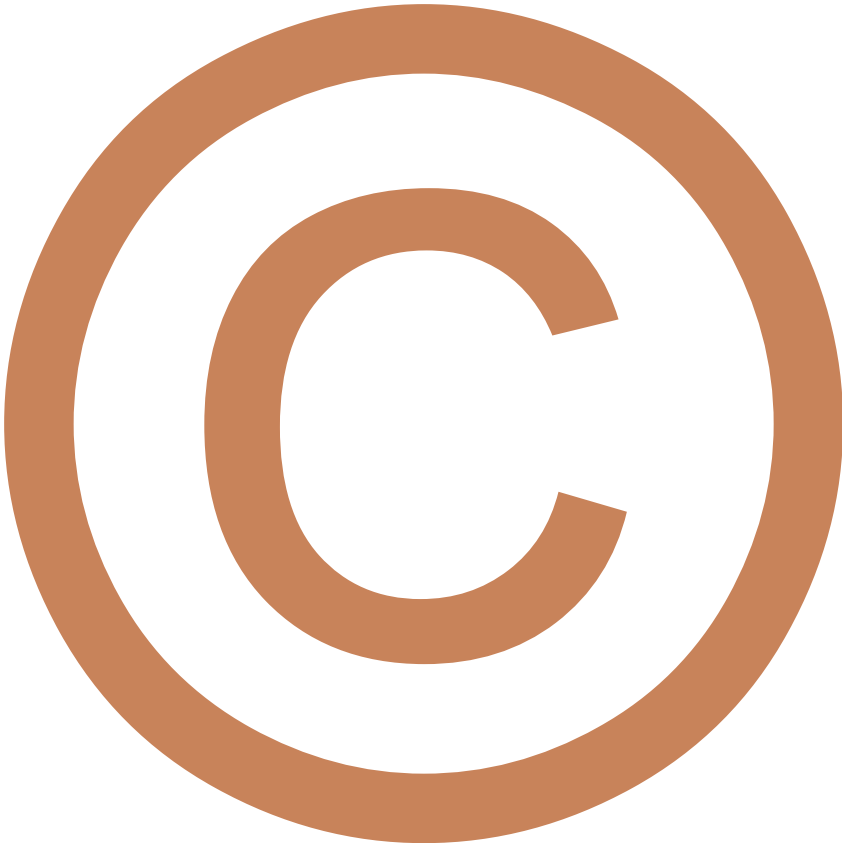
Toen jij het meisje bij de waterput zag, had ik ook een verheven beeld hoor, Jeltske. Ik zag een lange meid met bruinig donkerblond haar met diepblauwe ogen in een donkerblauwe skinny jeans die als gegoten zat. Je souplesse bleef me bij en liet me niet los, integendeel. Ik werd steeds nieuwsgieriger naar je maar durfde je skypenaam niet te vragen, ik durfde je geeneens aan te spreken. Ik begreep mezelf niet meer. Hoewel ik ouder ben, voelde ik me een klein kind. Jij hebt mij aangesproken, we hebben onze gegevens uitgewisseld en toen bleek dat je geen skype had.'

'Dat heb ik toen dezelfde avond geïnstalleerd.'

'Weet je, sindsdien ging mijn levensmoeheid bergafwaarts, jouw levenslust is besmettelijk en nu ik je beter ken, weet ik dat jij alles hebt moeten bevechten.'

'Alsof jou alles is komen aanwaaien, Rebecca!

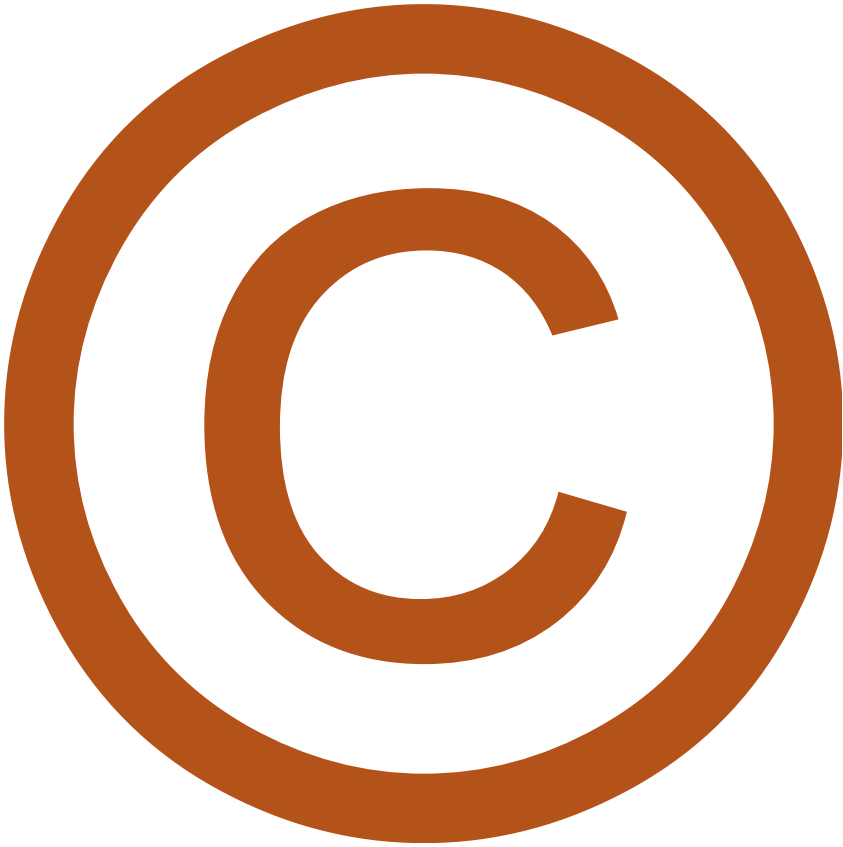
Ik proef de honing van je lippen, de melk en de honing onder je tong.'

*O, mijn ziel,
haak niet naar het onsterfelijke leven maar haal alles uit de akker der mogelijkheden*
Albert Camus

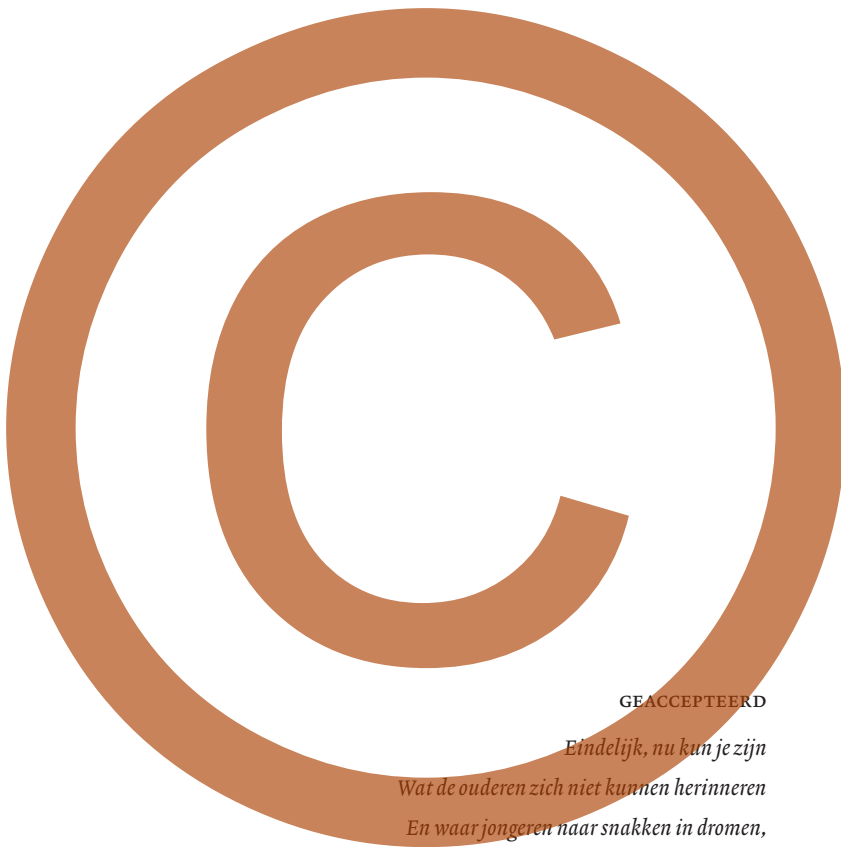
III

WELKOM IN DE WERELD

RENTMEESTERSCHAP:

‘GEEF DE KEIZER WAT DES KEIZERS IS’.

GEACCEPTEERD

*Eindelijk, nu kun je zijn
Wat de ouderen zich niet kunnen herinneren
En waar jongeren naar snakken in dromen,
Toch omvatten ze het nog steeds allemaal.*

HOOFDSTUK 20 HERWONNEN VISIOEN

DE WINTER HEEFT EEN ANDER VERLOOP DAN TWEE JAAR GELEDEN.

In de lente word ik achttien en dan ga ik op de Partij voor de Dieren stemmen. Niet zozeer namens onze geiten als wel uit compassie voor álles wat leeft en beeft.

Op school is het er ingestampt: De beschaving van een volk is te meten aan de mate van respect waarmee ze met hun dieren omgaan. Het gaat om waarden die je echt belangrijk vindt en toen ik een tijdje mocht invullen, vond ik de lessen ethiek in de bovenbouw het spannendst. De kunst, dat had ik afgekeken van mijn eigen godsdienstdocent, is om vanuit de beleving van de leerlingen te beginnen dus begon ik met Een dag om vrij te zijn uit Lucas. Een sterk verhaal, niet opgelezen maar recht uit het hart, komt over. Mijn geschiedenisdocent kreeg de klas doodstil met haar vertelkunst. Het was een schat van een mens en ik heb haar gevraagd hoe ze dat nou deed, al die verhalen alsof ze het uit haar mouw schudde. Het is gewoon hard werken: de verschillende paragrafen moet je voorzien van beelden.

‘Je moet ze eerst uittekenen en de vellen in een boog voor je leggen. Geen steekwoorden opschrijven, dat is een andere modus, en op een goed moment zitten de beelden zo in je hoofd dat je gewoon aan de klas vertelt wat je zelf ziet.’

Zo simpel is het, als je het onder de knie hebt! Juf Maartsje raadde mij de module Verhalen vertellen van Windesheim aan.

‘Profetenschool, zo heet dat’, zei Rebecca. Ja, de kracht van verhalen is de basis van het onderwijs, de rest is communicatie, compassie, pedagogiek en ’n beetje weten waar je het over hebt.

RENTMEESTERSCHAP

DE LANDERIJEN VAN ONZE BOERDERIJ sluiten aan één kant aan op die van Rintskes boerderij en beide worden omsloten door het natuurgebied. Het is de bedoeling om tussen het agrarische gedeelte en het domein van Bosbeheer een organische overgang te realiseren. Dat betekent in ons geval dat het perceel van de frambozenkwekerij als het ware overloopt in het rijksstruikgewas dat uit dezelfde soorten bestaat. Aan onze kant staan de vruchtstruiken in min of meer keurige rijen waardoor je makkelijk kunt oogsten. Aan de kant van Bosbeheer is het, tot aan het fietspad, een grote strook wilde bos-aardbeien en frambozen, bramen en vlierbessen met daarin een recreatieruimte met een picknicktafel en afvalbakken. De afspraak is dat wij die plek onderhouden en daarvoor krijgen wij vruchtgebruik terug. Er was echter één klein probleempje. ‘Jeltske’, zei Ymke serieus, ‘Reina en ik hebben bewondering voor jouw inventiviteit waarmee je al van jongs af aan geld voor jezelf en Rintske wist te verdienen’.

Ik voelde de maren al aankomen.

‘Jullie worden steeds professioneler en we begrijpen dat de verkoop van frambozenlikeur en de andere alcoholische mengsels lucratief is. Ik weet heus wel dat er op veel boerderijen wordt gestookt en op zich is dat niet verboden maar als je dat gaat verkopen ben je verplicht dit te melden bij de Belastingdienst en heb je vergunningen nodig. Het kan niet zo zijn dat rijksvruchten worden gebruikt voor illegale praktijken. Als overheidsdienaar word ik geacht daarop toe te zien. Dat een bedrijf in opbouw zich niet altijd aan de regels houdt, oké, maar als de opbouwfase overgaat in de continuïteitsfase wordt het anders.’

Het was een duidelijke boodschap en de redelijkheid viel niet te betwisten. Het speelkwartier was voorbij, de regels van de grotemensenwereld golden nu ook voor ons. En trouwens, er stond het vruchtgebruik tegenover en kosten konden worden doorberekend. Een paar gedachten schoten door m'n hoofd waardoor ik moest lachen.

‘Wat is er?’

‘Het is een binnenpretje, moest even aan iets denken. Ik ben het met jullie eens, ieder zijn rechtmatig deel.’

De noord-westgrens van ons land stond vast. Het zuidoostelijke deelsloot aan op de vrije natuur en was daardoor elastischer en 't âldfaars erf heeft zich in die richting uitgebreid. Nee, er zijn niet onnodig bomen gekapt maar wel paaltjes geslagen zodat de schapen niet zouden verdwalen. Achteraf kun je zeggen dat er toen al aan organische overgangen werd gedaan. Pake heeft me die gebieden laten zien. De palen met drie touwdraden ertussen stonden er nog, het zag er verre van begraasd uit.

Was het de plek waar mijn droom over opa, wêryn Hymke nei hûs gong yn frede mei God, zich afspeelde toen ik na de lange dag, waarin ik bij Tialda was geweest, eindelijk in slaap viel?

De laatste keer dat de veehandelaar onze boerderij bezocht toen pake nog leefde hebben we met hem afgesproken dat hij acht schapen zou kopen en dat wij voor ze zouden zorgen en bijvoederen als het nodig was. Zo kregen we aan het begin van de winter acht zwangere moekes. Stoere Texelse dames die zich in het beschutte bosgebied met aanpalend schapenweitje thuisvoelden en enthousiast naar me toe kwamen rennen als ik met mijn emmertje graan bij ze op visite kwam. En in het

WELKOM IN DE WERELD

voorjaar gingen we natuurlijk regelmatig kijken of alles goed ging. Lammetjes zijn soms zwak en hebben dan hulp nodig om rechtop te gaan staan.

De opbrengst van de lammeren ging doormidden, Ljochtwelle en wij kregen allebei de helft en een gezond flink Texels lam heeft zijn waarde.

Een ander binnenpretje was dat Bente ongeveer twaalf vierkante meter beschutte grond op het zuiden had ingericht als hennepkwekerij. Ik hield mijn hart vast maar Bente had een goed verhaal. Nee, hij zou geen plaatselijk dealertje worden. Amke en Djurre waren weekendzuipers, Bente niet. Als ik moest kiezen tussen zuipers en blowers dan wist ik het wel. Een gedeelte was voor privégebruik en zijn vriendenkring. Zijn vrienden waren van een ander kaliber dan die van Amke en Djurre en de verdere verkoop had hij geregeld met een koffiешop in Hearresleat. Dat was ver genoeg, en het zakcentje dat hij ermee verdiende is mooi meegenomen en hem van harte gegund.

Daarom moest ik even lachen toen Ymke formeel deed en daardoor kon ik moeilijk tegensputteren toen er verlangd werd dat we ons aan de regels houden. Mijn eerste recalcitrante opweelingen bij het aanhoren van Ymkes woorden over de legalisering van onze alcoholische activiteiten werden gesmoord in de gedachte: *'Jow den de keizer hwet de keizer sines is.'*

Samengevat, de samenwerking met Bosbeheer verloopt prettig. Ze helpen met het opzetten van planningen en kostenramingen. Subsidies worden per project uitgekeerd en als er iets volbracht is, een houtwal die hekken vervangt, een sloot die terugkeert, bomen die geplant worden, dan kunnen we daar

genietend naar kijken. Er was ook een meerjarig onderhoudsplan voor de boerderij, de stallen, hokken en schuurtjes.

‘Ja’, zegt Ymke dan, ‘dit is goed rentmeesterschap.’

Als hij naar het belendende perceel kijkt, betreft zijn gezicht.

Dat de gesprekken tussen onze buurboer en Bosbeheer stroef liepen was een publiek geheim. Rintske vertelde er weleens over, maar ze wist niet van de hoed en de rand en was er verder ook niet bij betrokken. Ik had de veehandelaar erover horen smoezen: ‘It is dêr net al te plús’.

Ja, vertel mij wat. Het is niet voor niets dat Rintske en ik onafscheidelijk zijn, samen onze spullen verkopen en dat Rintske in de zomer op onze boerderij werkt. We zijn elkaars steun en toeverlaat en bieden elkaar wat we zelf van huis uit node missen: A shelter in the storm, oant de stoarm is bestille.

Een keer kwam ik thuis, Rebecca en Bente waren binnen.

‘Godvergemij’, het ruikt hier alsof er een kerstboom in de fik staat.’

Het was mijn kennismaking met de opbrengst van Bentes vruchtgebruik. Rebecca werd er een giecheldeuze van.

In miinske is gjin ierappel, zou oma berustend zeggen.

Dy saak stjonkt, ja pake hechtte streng aan regels en orde:

‘Der moat it miet wêze en de foet by de miet hálde, hê júl’

Nee we gaan van mijn huisje geen rokershol maken! Maar dit ligt allemaal in het verschiet.

Mijn eerste privé-onmoeting met Rebecca was op mijn bovenkamertje onder het dak van de boerderij met uitzicht op het noorden.

DE GEEST VAN DE FRIESE Wouden

MIJN VRIENDSCHAP MET REBECCA KWAM OP EEN UITGELEZEN MOMENT. Ik ben met Rintske op vakantie geweest en we hebben toen de tijd van ons leven gehad. We hielden sielsfolle van elkaar en dat zal zo blijven.

Toen we in 2012 samen naar Limburg zijn gefietst, heeft zij iets in mij losgemaakt dat ik toen niet heb benoemd. Het was een feest van vrijheid en intimiteit. Een dikke driehonderd kilometer noordelijker voelden we dat ook. Wy hiene twabeiden gjin winskheits die nearne ta nut wêze, om het netjes te zeggen. Wy wiene drystmoedich no!

Wat we daar hebben gedeeld zou je gelegenhedsliefde kunnen noemen, meiden onder elkaar of zoiets. Een exploratie van nieuwe biologische mogelijkheden zou je in vwo-taal kunnen zeggen.

Rintske, van jongs af aan mijn stille kameraadje, groeide uit tot mijn ontwakingsroos.

Hoewel ik het fijn zou vinden om de rest van mijn leven met haar door te brengen, weet ik dat ze op een goed moment verliefd wordt op een jongen. Ik kan me Rintske levendig voorstellen als moeder van een gezin.

Ja, ik heb me wel eens afgevraagd hoe het zou zijn als we bij elkaar zouden blijven. Zouden we dan de landerijen bij elkaar kunnen voegen? Ondertussen wist ik blinderse goed dat ik my gjin yllúzjes moest meitsje en dat we elkaar op de lange duur niet dat zouden kunnen geven waar we allebei behoefte aan hebben. Ik kan tenslotte niet eeuwig over haar blijven moederen. Ik zal haar blijven helpen en er altijd voor haar zijn.

Beloofd is beloofd. In man in man, in wurd in wurd zou pake zeggen.
Dat ik toen niet met Rebecca mee naar Koevern ben gegaan,
had niet zozeer met de boerderij te maken. Die kan wel een
dagje zonder mij. Wel moet ik leren om mijn verantwoorde-
lijkheden af te bakenen zodat ik me niet overal tegenaan hoef
te bemoeien.

Aan Rintske ben ik schatplichtig, zonder haar was ik doodgevro-
ren. Het was voor haar dat ik niet mee naar Koevern ben gegaan.

Rebecca beweegt majestueus. Met gracieuze libraties draait zij
traag schommelend en slingerend om haar as.

In Limburg is er iets diffuus ontwaakt. Zonder dat zou ik nu
niet zo gevoelig zijn geweest voor Rebecca's uitstraling.

De Roos van Jericho maakt mij ontvankelijk voor wat er in mij
opnieuw geboren mag worden. Ja, het mág, het voelt sibillijns.
Ik krow, ik zei het al eerder: oerhingje nei pronklicht en wurdepreal, in
erupyf byderhante fanke.

Rebecca is mijn opstandingsroos.

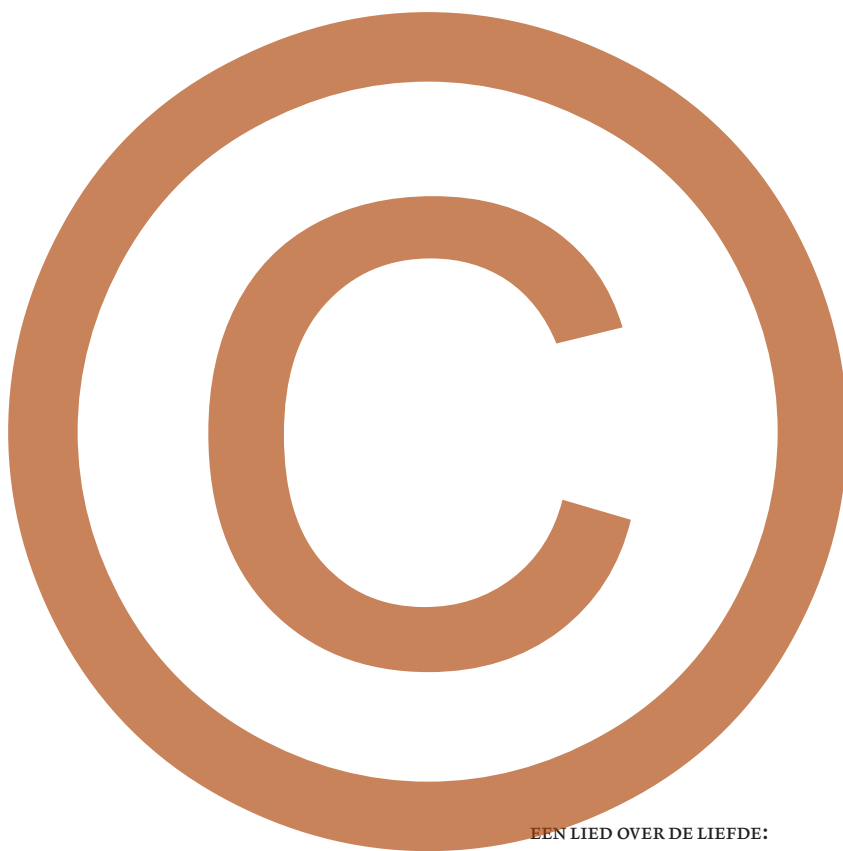
‘Een hoge kreet trekt scherp zijn zilvervoor.—

Dan gaat de vogel in de nacht teloor.

Ik ben ontwaakt. Gij hebt mij opgeroepen.

En ademloos volg ik uw lichtend spoor.

GODS AKKER

EEN LIED OVER DE LIEFDE:

*Wie is die vrouw die daar uit de woestijn komt,
met al die geuren om zich heen, geuren van heerlijke kruiden?*

HOOFDSTUK 21 REBECCA

REBECCA, MET HÁÁR ACHTERGROND, HET WAS ZO NIEUW.

We zijn allebei einzelgangers. Ik als snoade boeregretske, zij meer een beldergat. Een stoere meid en een straatmadeliefje dat zich de kaas niet van het brood laat eten, ook niet door mij. Ik heb weerstand nodig.

We zien elkaar weinig en werken allebei veel thuis. Als ik achter de computer zit staat de chat open. Rebecca is altijd online. In het begin ging het over school, maar anders dan bij Rintske en Lukas was het onvoorspelbaarder, on-Fries, omringd met een zweelte en een belovende ondertoon.

Opeen vrijdagavond chatte ze me een link door en schreef erbij: 'Luister hier naar, alsjeblieft'. Ik keek en luisterde naar verschillende uitvoeringen van Melissa Etheridge's hartstochtelijk lied *Come To My Window*. Het mooiste vond ik een duet met Dolly Parton. Daarna stuurde ze de link van *I Want To Come Over*. Dit oversteeg het wow!-moment.

'Over anderhalf uur ben ik bij je'.

'Rebecca, rij voorzichtig!'

Hwa is it dy't dêr opkomt út 'e woastenije, pylders fan reek allyk yn wolken fan mure en wiereek, fan allerhanne keapmanne krûden?

Mijn hart bonst in mijn keel. Ik onderdruk de neiging om naar Rintskes boerderij te hollen. In plaats daarvan neem ik een paar pastilles *Ontspan & stelt gerust* en ga douchen.

Ik bijt op de binnenkant van mijn wang, is het dan echt waar?

'Ja Jeltske, het is waar, je hebt een date!'

Ik borstel mijn haren, trek 'n ander bloesje aan en dreutel voor de spiegel.

WELKOM IN DE WERELD

In de winter kan ik door de bomen de boerderij van Rintske zien liggen en van verre zijn aankomende koplampen zichtbaar. Rebecca heeft een smartfoon die ze in een doorzichtig beschermkapje op het stuur van haar zandkleurige scooter vastzet voor de routebeschrijving. Mijn Nokia heb ik van een klasgenoot overgenomen. Rebecca is van de wereld, meestal uitdagend gekleed en met de laatste snufjes.

‘Dy’t it breed hat, lit it breed hingje.’

‘Ja pake, beter een brood in de zak dan een veer op de hoed.’

Benno mag dan mijn ogen wel diepzeblauw vinden, ze verbleken in de woestijngloed van Rebecca’s ogen.

‘Smyt ús Jeltske twa eagen op in faam?’

‘Het lijkt er wel op, opa.’

Gaat er iets vervuld worden? Ik hou het haast niet meer. Zou het echt?

Ik sluit Ymkes radio aan op de boxjes en zet de computer in sluimerstand.

‘Yn in keamer dy’t in radio hat

En dizze nacht hat alles

Wat in nacht mar hawwe moat’

REBECCA

HET IS STIL OP MIJN KAMER en ik hoor de wind ruisen om de boerderij. In de verste verte zie ik een klein lichtje steeds groter worden. Ik ga naar beneden, trek m'n jas aan en schiet in mijn klompen en loop naar de stal. Het is er rustig, ik snuif de vertrouwde stallucht op die me even terugbrengt naar het moment dat pake me tegen zich aandrukte en zuchtte. Het is alweer meer dan tien jaar geleden. Ik doe de staldeur dicht, loop de weg op en bedenk me dat ik Rebecca liefdevol een beldergat noemde. Hiltse eindigde als straatmeid, zij moest een pake ontberen en zoveel méér. Us woastynrôtsje en ús sirjitsjerôtsje. Geluk en verdriet liggen dichtbij elkaar...

De zon zakt achter de bergen, de moeders roepen hun kinderen.

Elizabeth hoopt dat Zacharias vanavond nog thuis komt.

Ze staat op en loopt de weg een eindje op.

De lamp wordt groter ik hoor het geluid al, geluid draagt hier ver. De laatste vijfhonderd meter zijn onverhard. Als het gegend heeft kun je er haast niet fietsen. De jongens zijn wel bezig met het verharderen. Zodra ze er tijd voor hebben werken ze eraan. Ik heb Ymke gevraagd of Bosbeheer dit niet kon doen. 'Ja', zei hij, 'wij kunnen dat, het is alleen onze weg niet.'

Hij heeft de jongens uitgelegd aan welke eisen zo'n weg moet voldoen, zoals de bolling zodat het water naar de zijanten druipt en een adres gegeven waar we grofgemalen schone puin konden kopen. Rebecca is een stadsmens en niet gewend aan modder. Ik loop haar ook tegemoet opdat ze niet met ronkende motor ons erf opscheurt en de aandacht trekt. Ik loop voorbij Rintskes boerderij naar de kruising.

WELKOM IN DE WERELD

Ik hoor de klanken van een liedje in mijn hoofd:

Er is iets gaande hier
Mar wat, 't is my net klear
Wat hoor ik daarginds in de verte?

Ik ben Rebecca, mijn moeder heet Lea en mijn oma heet Tirza. Bijbelse zinnen komen op.

Rebecca, zij geeft in de zinderende woestijn Eliëzer water. Haar moeder stribbelt tegen maar laat de keus aan haar. Rebecca vertrekt, op weg naar het onbekende land. Zij is goed én zij is listig.

Ik wacht bij de kruising. De maan verscholen achter de wolken, aardedonker. Bladstil, een dierenkreet in de verte. Ik mag haar verwelkomen in mijn biotoop.

Rebecca... haar roots liggen in Marokko. Er daagt iets. Een klein boekje, een stem uit Marrakesch?

Ik wil hier niet meer weg, honderden jaren geleden was ik hier ook, ik was het vergeten en nu komt alles terug. Ik vond er de dichtheid en de warmte van het leven die ik in mezelf voel.

Is de betekenis van je levensloop je afkomst te erkennen, die nooit te verloochenen en het geloof te bewaren dat je tot op de dag van vandaag onder pijnen heeft bewaard en tot hier heeft gebracht?

Essaouira... Was dat ooit Mogador?

Waar ooit, tussen de onopvallende joodse bedehuizen, uit het franciscaanse kerkje de liederen voor Maria van de mei-devotie klonken en de muezzin zijn La illaha illa Allah zingt met tegenzang vanuit de andere minaretten?

HILlich, HILlich, HILlich IS DE HEARE ALMACHTICH

Mogador, zaterdag 27 mei 1911

‘HET IS SABBAT. Al in het donkere en vervuilde voorportaal naar het gebedshuis horen we de zegenwensen, *benschen*, die eentonige mengeling van gebed en schriftlezing, dat nasale half gezongen, half gesproken geluid dat kerk en moskee hebben overgenomen van de synagoge. Het geluid is aangenaam, en al snel kunnen vaste stembuigingen en ritmes worden onderscheiden die elkaar met regelmatige tussenpozen opvolgen als een leidmotief. Je oor probeert tevergeefs de woorden te onderscheiden en te begrijpen.

En dan, plotseling lost de kakofonie op en – de schrik slaat je om het hart – alomspannend, helder en onmiskenbaar zet het in:

Kadosh, Kadosh, Kadosh Elohim Adonai Zebaoth

Male' a hashamayim wahaarets kebodo!

Heilig is hij, heilig! Heilig is de machtige Heer!

Overal op de aarde kun je zien hoe machtig hij is!

Ik heb het *Sanctus Sanctus Sanctus* van de kardinalen in de Sint-Pieter gehoord, het *Swiat Swiat Swiat* in de kathedraal van het Kremlin en het *Holy Holy Holy* van de patriarch in Jeruzalem. In welke taal dan ook, deze woorden, de hoogstverhevene ooit door menselijke lippen gevormd, raken je in het diepst van je ziel met een machtige huivering het mysterie van die andere wereld die erin verborgen ligt oproepend en openbarend. Sterker dan waar ook, weerklinken ze hier in deze woestijnplaats in dezelfde taal waarin Jesaja ze ooit als eerste ontving, en gesproken door de lippen van mensen die deze woorden rechtstreeks beërfdten.’

ONTMOETING OP GODS AKKER

SIPPORA IS ONDERWEG, kwestie van minder dan een minuut. Op weg naar mij! Niet op een kameel maar op een elegante scooter. Hja hawwe in bulte drokte mei harsels, zou pake zeggen.

Pake is dood en Rebecca stapt af: 'Attenoje!'

Ze zet ze haar scooter op de standaard en doet haar helm af. Ze wil me omhelzen, ik vraag haar de motor af te zetten. Een omhelzing, warme en verkleumde lippen raken elkaar in doodse stilte en in een gitzwart duister.

'Kom mee, dan zetten we je scooter in de schuur'.

'Woon je hier dan?, volgens Google moet ik nog 487 meter.'

'Sstt... op het platteland klinkt alles veel harder, kom maar.'

We parkeren de scooter in de schuur van Rintske, het voelt niet als verraad, het voelt als een volgende stap. Ik wil niet denken en benoemen, ik wil me geven.

Rebecca zet haar scooter op slot. Ja, ooit is mem met de plaatselijke vereniging naar Amsterdam geweest. Toen ze thuiskwam was haar eerste uitroep: 'Ze zetten allemaal hun fietsen op slot!' Met fietsen trap je jezelf warm. Als je anderhalf uur stilzit in de winterkou... Ze had een barre tocht gemaakt.

'Vergeet je mobieltje niet.'

'Thanks, zou 't zomaar vergeten in de opwindig, he'.

'Ik zat op mijn kamer', fluistert ze, 'ik wou naar je toe, ik verlangde naar je'.

Vanuit het zolderraampje is licht te zien. De rest is aardedonker.

'Zie je dat raam?, dat is mijn kamer. We gaan naar binnen door de achterdeur, daar doe je zachtjes je schoenen uit, ik laat mijn klompen daar, jij kunt je schoenen mee naar boven nemen.

WOLKOM IN DE WÂLDEN

Zou de zwarte stilte van de wâlden haar verontrusten?

We lopen naar boven, ik wijs de badkamerdeur aan en we gaan mijn kamer binnen. Uit de radio klinkt niet de Friese versie van *Het is een nacht* maar het vioolconcert 1 waarvan onze muziekdocent had gezegd dat dit misschien nog mooier was dan Mendelssohn's. Rebecca trekt haar jas uit, pakt een fles witte wijn uit haar tas en zet die op mijn bureautje. Ik sla een deken om haar heen: 'Momentje even, ben zo terug. Kijk maar even rond.' Ik loop naar beppe's vertrek, pak een fles frambozencreme en druk zacht een zoen op Feike's voorhoofd.

Rebecca zit bibberend op mijn bed. De boerderij heeft geen cv en Rebecca is een stedsfamke. Ik zet de fles naast de wijn en ga naast haar zitten. Het gloeit en het gist.

Daar zitten we dan. Buiten is het donker en de waxinelichtjes aan weerszijden van de Boeddha flakkeren. Ik steek de wierook aan en pak twee glazen.

'Zal ik de fles wijn openmaken?'

Ik trek de dopkurk uit het likeurflesje, schroef de wijnfles open en giet een bodempje likeur in de glazen en vul ze af met de wijn die rood kleurt. Ik reik Rebecca haar glas aan, mijn hand trilt, ik voel me sa grien as gers, jubelspanning, rillinkjes; naast me zit geen meisje, ik kijk in de ogen van de vrouw die zei: 'Ik verlang naar je'.

Ik verzamel mijn moed en tik mijn glas zacht tegen de hare. 'Wacht even, ik neem het eerste slokje...'

Dat smakket mearich.

– And then I kissed her.

WELKOM IN DE WERELD

‘Hoe smaakt het?’

‘Het smaakt naar meer Jeltske, naar heel veer meer!’

Rebecca lacht, ze slaat haar arm om mij heen en drukt me tegen haar aan, ik voel haar kou, ik adem haar geur.

‘Ik voel je hart bonzen.’ Ze pakt mijn hand en legt die op haar borst, een onstuimig kloppend hart. Wat een Wow!... Ik denk aan het moment dat mijn onderkoelde lijf door Rintskes warmte bijkwam: ‘Zullen we maar onder de dekens kruipen?’

Ik hie ferwachte fan sa’n nacht
dat er by dreamen bleau foar my
mar fannacht bring ik him troch mei dy.

Het is een nacht waarvan ik dacht
dat ik ‘m nooit beleven zou
maar vannacht beleef ik ‘m met jou.

Wat volgt, laat zich amper beschrijven – In hemeltsje op ierde. Onze hartstocht heeft lang op dit moment gewacht. Tongstrelend, godsilligens en met vulkanische bevingen, schokkend en naschokkend. Behalve Siegfried had ik ook Twee vrouwen gelezen. Het boek werd gratis uitgedeeld en draagt als motto:

‘...weer doorsidderde mijn hart Eros, zoals de wind op de bergen in eiken valt.’

Er was geen kou meer, wel pakes stem: ‘I’j wol graach ingel hjitte, mar jow is minske: geniet van het leven! Geniet van het brood en de wijn en van het leven met de vrouw van wie je houdt. Dat is wat God graag ziet’.

Pake wist wat hij deed toen ik hem moest loslaten in die ijskoude nacht. Ik zocht de eeuwigheid. Pake gunde mij leven, een zekerheid van geluk, haast te groot...

WIJ ZIJN HET ZOUT IN ELKAARS OGEN WAARDIG

JELTSKE?’

‘Ja, lieverd?’

‘Jij krijgt alles voor elkaar, wat is je geheim?’

‘Ik heb het afgekeken van onze veehandelaar en als meisje verkocht ik al groente en fruit in ons stalletje van aardappelkistjes.

Hij leerde me om rücksichtslos kansen te grijpen’.

‘Waar liggen onze kansen, Jeltske?’

‘In elkaars zoete armen. Rebecca. Dizze nacht mei dy is libbensecht’.

‘Zullen we een boek schrijven? Dan maken we er één verhaal van, ons verhaal. Wat wij hebben meegemaakt is wél gebeurd, of niet soms?’

‘Is het dan geen droom?’

‘Een droom kun je ook opschrijven, wil je me Riwke noemen, ús Sjikse. Het klinkt vertrouwd en ook wat Fries, toch?’

‘Jenaam is Rebecca, je bent mijn roos van Jericho en ik noem je Riwke, ús Rieuwertse. En noem mij dan maar Sjitske!’

‘Toen jij aardbeien verkocht, verkocht ik boeken en potloden en toen ik klein was, zou je mij de gekneusde exemplaren hebben gegeven als je een kraampje in Marseille had.’

‘Riwke, je bent zó welkom in mijn land van melk en honing en ja, we schuiven in elkaar, we maken er één van. Ons verhaal.’

‘Ik voel me zo beschaamd Jeltske. Ik klamp me vast aan jouw verhaal want dat van mezelf is om van te kotsen.’

‘Opruimen, hoofdstukken afsluiten en op naar het volgende. Wat we niet uit onze eigen pen krijgen, schrijven we met die van elkaar. Tranen worden inkt op de huid van papier.

In hertferskuorrend ferhaal is neat om fan te koarjen; der is gjin bank oan 'e loft.

We duiken in elkaar en vertrouwen het toe aan het papier, dat

WELKOM IN DE WERELD

geduldiger is dan wij. We maken er een boek van en als het af is, klappen we het dicht met een orgastische oerknal en blijft er niets beschamends over.'

'Mijn opa schreef in zijn brief, als een soort ps, en nog iets, ik ben trots op je. Het bleven woorden voor me.'

'Riwke, trots verbrijzelt in harde lessen, ik wil je opa leren kennen. Mijn opa zei dat grutskens in hynder goed stiet, mar in minske beroerd. Trots rijmt op prots. Het grote woord respect klinkt vals uit een kleine mond. We gaan er een helend boek van maken.'

*In een koude vieze kamer
Met goedkope wijn
En pillen op de plank*

*Oh memme, lieve memme
Vertel me wat te zeggen
Weet niet wat ik heb gedaan
En voel me zo beschaamd*

*Ze was zeventien jaar
In haar strakke oude jeans
Met een bewustzijn zo schoon*

*Oh memme, lieve memme
Vertel me wat ik moet zeggen
Zij gaf me het leven terug
Dat ik ooit eens vergooide*

'We verbergen ons Riwke, als onmachtige pubers. Wij gaan elkaar de woorden geven, en kruipen uit onze schuilplaatsen.'

'Jij hebt tenminste je spirituele point d'honneur, Sjitskse.'

'Heilig is hij, heilig! Jij, roos van Jericho, jij hebt deze woorden beërfd, ze stromen door jouw bloed. Nu ben je bij me en je resonanceert in mij'.

*Lijden is de stem van ondermaans verdriet, van onderdrukte adem,
het hart van een harteloze wereld en de ziel van een ontzielde wereld.*

‘Zijn de liedjes en gedichten onze vlucht Sjikse, zijn we elkaars opium, elkaars troostende roes?’

‘Meer dan dat Riwke. Twee strijdende zielen vredig versmolten tot een.’

‘Het is mijn pleegouders niet gelukt om van twee mislukkingen één succes te maken.’

‘Wij zijn niet mislukt Riwke. We hebben laten zien wat we waard zijn, jij wat later dan ik. Als een woestijnroos overleefde je de droogte. We hebben ons niet onder laten schoffelen. Godlof dat onkruid niet vergaet. Tarwe en onkruid, ze groeien samen op de akker onder Gods hoede, drinkend van zijn levend water.’

‘En nu lig ik hier naast jou en ik weet bij God niet waar ik ben en wat ik morgen door het raam zie, mijn fladdervlindertje. Ik voel je lijf, je adem. Ik wil je vasthouden, ik wil je waardig zijn, ik wil je niet beschamen, ik vertrouw op je, tot en met de tranen en het plezier, zelfs in de ochtenderna.’

‘Riwke, wat we zelf niet kunnen zeggen, zeggen we voor elkaar. We vertrouwen ons aan elkaar toe.’

Opnieuw voel ik hoe Rebecca's verzengende warmte mijn lijf doorgloeit als een milde stroom, rustig vloeiend, aanhoudend en wegstervend en opkomend alsof het uit mijn ziel naar buiten barst.

Ik val in slaap in de zoete armen van mijn liefste en ontwaak met een teer, dankbaar en opgetogen gevoel. Ik geef Rebecca een kus op haar voorhoofd en kruip uit bed. Het is koud. Ik schik de dekens en kijk vertederd naar Rieuwertsje. Nog een kusje, zoveel ik wil, zo geruststellend. Sinne en wille kinne folle tille.

TWA MOSKEN YN IEN FLAP

DE VOLGENDE DAG gingen Rebecca en ik na het ontbijt langs Rintske om kennis te maken en uit te leggen hoe de scooter in hun schuur terecht was gekomen. We liepen terug en gingen het bos in. We kletsten honderduit.

‘Misschien kun je hier in de buurt werk vinden’, zei ik, ‘Dat zou logistiek een stuk eenvoudiger zijn!’

‘Waar moet ik dan wonen?’, vroeg Rebecca.

Ja, we liepen hard van stapel. Ik had al eerder nagedacht over hoe het nu verder moet nu ik bijna achttien ben. Mijn oudste broer Amke heeft steeds vaker zijn vriendin over de vloer en dat Eefke bij de grote jongens slaapt is verre van ideaal. Beppe en Feike gaan goed samen.

In het woud staat de voormalige boswachterswoning De grote Stoeve die verhuurd wordt als vakantiebestemming. De gasten laten, als het goed is, de woning bezemschoon achter. Op internet kun je zo vinden op welke dagen het huisje beschikbaar is. Ik voelde energie, tijd voor actie! Sizzzen is neat, mar dwaam is in ding. We lopen door het bos in de richting van het huis van Ymke en Reina. Ik vertel Rebecca van mijn plannetje.

Ik zet mijn klompen gewoontegetrouw voor de deur en we gaan naar binnen. Ik ben er kind aan huis en stel Rebecca aan hen voor als een studiegenoot en ontvouw mijn plan.

Ik vertel over de kamernood op de boerderij en over mijn drang om een volgende stap te zetten.

‘Ik kom hier niet met een probleem hoor maar met een oplossing’.

‘Dacht ik het niet!’, lachte Reina, ‘ik ben benieuwd’.

WELKOM IN DE WERELD

‘Jullie doen nu het beheer van De Stoeve, Feike en Rintske maken er schoon en we verkopen er onze streekproducten. Als we nu achter het huisje, uit het zicht, een boswachterskeet neerzetten, dan zou ik daar voor de deur van mijn studie, en dat is nog anderhalf jaar, misschien kunnen wonen en slaan we twee vliegen in één klap’.

‘Welke klap dan, Jeltske?’, vroeg Ymke.

Reina voelde het al aan komen, zo aan haar gezicht af te lezen. ‘Het zijn drie vliegen, Ymke. Ten eerste, als het huisje onbewoond is zoals in de winter, is het goed dat er iemand een oogje in het zeil houdt.’

Het was een sterk argument want er zijn ooit ongenode gasten aangetroffen. Ymke heeft wel versterkingen aangebracht maar het is een afgelegen huisje met alle risico's van dien.

‘Ten tweede zou dan Eefke mijn kamer kunnen krijgen want de jongens slepen hun meiden mee naar hun hel en da's niet bevorderlijk voor zijn nachtrust.’ Reina lachte, voor mij een teken dat ik niet al te dramatisch moest worden.

‘Last but not least, en ik ben daar eerlijk in, is het voor mij belangrijk om, nu ik achttien word, een stap te zetten in myn selsfoarsjenning en dizze tydlike foarsjenning en neffens myn sin is dit it aal fan Columbus.’

Het was eruit. ‘Ik sjoch wol’, Ymke is er de man niet naar om te zeggen: ‘Ik zie wel, maar...’

Hij is recht door zee en we hebben fiducie in elkaar. We omzeilen elkaar niet met golvende dubbele betekenissen. Ik heb een hekel aan halfslachtige formuleringen: ‘Je bent een slimme meid, maar...’ Bah.

WOUDEN & WOESTIJNEN

Ik was tevreden met de voorlopige uitkomst en zei dat het voor mij ook nog niet helemaal was uitgekristalliseerd. We spraken af dat we onze gedachten erover zouden laten gaan.

‘Toffe lui, straks word ik verliefd op alle Friezen! Ik wil dat huisje wel zien hoor Jels.’ We lopen door het bos, ik wijs op de dassenburchten en met overschuimende emoties laat ik mijn biotoop zien. Ja ik ben een wâldfamke en daar ben ik mânsk op. ‘Ik ben superblij dat ik naar je toegekomen ben, Jeltske’.

‘Het kan je toch niet gegund worden,’ piept een dun stemmetje in m’n hoofd, ‘als brandende liefde en een koud hart samengaan, zal de liefde bevroren en het hart verbranden.’

‘Ga weg uit m’n hoofd,’ piep ik terug, ‘as jo wolle...’

‘Us ferstân kin it net benei komme’ bromt pake in de verte.

‘Ja, volgens mij waren we er allebei aan toe, hè.’

‘Zeker weten.’

‘Ik voelde dat ik naar je toe moest komen. Het was de eerste keer dat ik met een meisje geslapen heb, beschriën.’

‘Ik heb nooit met een jongen geslapen.’

‘Onbeschriën, ik wou dat ik dat kon zeggen, Jelts. Ik moést altijd wat, en altijd méér. Nooit was het genoeg, nooit was het echt bevredigend. Kaan ajen horre. Begrijp ik nu waarom?’

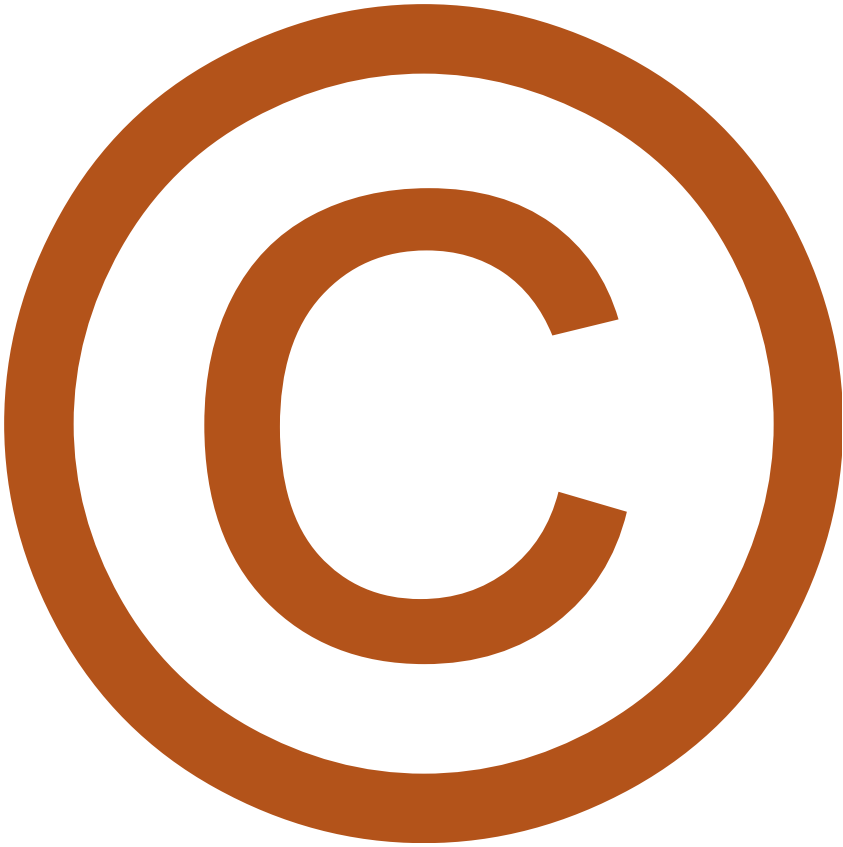
‘Jij zegt het Riwke, boze ogen uit, sprekende ogen in’.

Ik duw mijn neus tegen de hare: ‘We laten ons toch niet kisten, leave?’

Rebecca laat mijn hand los en slaat haar handen om mijn middel. Ik ruik en snuif diep. Mond op mond, adem op adem.

Overgave. Ik besau my. Tastimming sûnder betingsten. It leit my nei...

Het is een euforische verwarring, zo plotseling zo nieuw.

*Nooit kun je het moment benoemen waarin
de bloemkroon zich vrij ontplooit.*

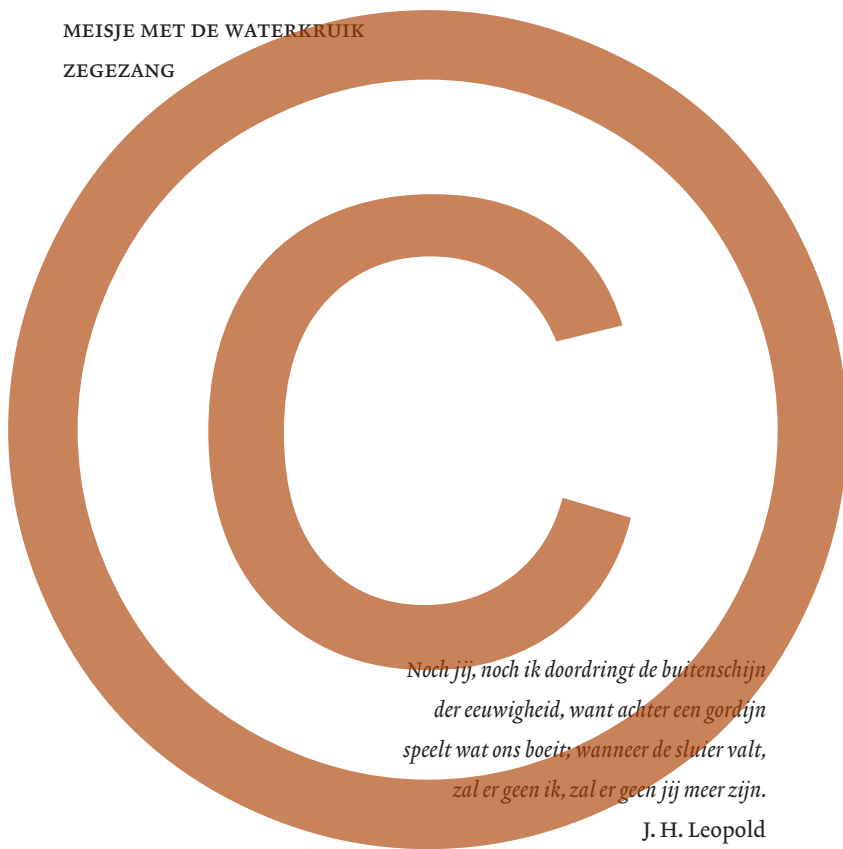
WOUDEN & WOESTIJNEN

BOSHUIS

STOERE MEID

MEISJE MET DE WATERKRUIK

ZEGEZANG

*Noch jij, noch ik doordringt de buitenschijn
der eeuwigheid, want achter een gordijn
speelt wat ons boeit; wanneer de sluis valt,
zal er geen ik, zal er geen jij meer zijn.*

J. H. Leopold

Net de ôfgoaden, mar God.

Onze God is in de hemel en wat hij wil, doet hij. (Psalm 115)

HOOFDSTUK 22 ACHTENTEN, IN HIELE OMSETTING

'No one is so brave that he is not disturbed by something unexpected.'

MIJN ACHTTIENDE VERJAARDAG NADERDE. Ymke had niets over het voorstel gezegd en uit de blik van Reina maakte ik op dat het de goede kant opging. Of was het wishful thinking? Als het niet kon, zou hij dat toch al gezegd hebben? Meestal ben ik het die de touwtjes in handen heeft, maar ik kin ferkeare! – Op de dag van mijn verjaardag kwam Rintske in de namiddag naar me toe. Aan haar gezicht kon ik zien dat er iets aan de hand was waar ze vrolijk over was.

'Kom mee Jeltske, ik wil je wat laten zien.'

We lopen naar beneden, ik trek mijn jas aan en schiet in mijn klompen. Het is zacht weer, de takken van de bomen zwiepen voorzichtig door de wind. Rintske huppelt vrolijk voor me uit, af en toe loopt ze even naast me. Ze houdt haar lippen stijf op elkaar. Hoe vaak zijn we samen in het woud geweest, in het begin verdwalend, we hielden elkaar vast als het donker werd. Het geheimzinnige bos met zijn verlokkingen en enge geluiden, met zijn mysterieuze donkerheid en open plekken – het werd ons steeds vertrouwder. We werden groter en het bos gaf zijn geheimen prijs.

We naderen de Sanflakte en ik begreep waar ze me heenbracht maar heb geen flauw vermoeden van wat me daar te wachten staat. Ik hou niet van verrassingen, uit mijn jaszak pak ik het doosje en neem een paar ontspant & stelt gerust-pastyljes.

'Jeltske', zei Rintske, 'ik weet dat' niet van surprizes houdt, ik heb het ze gezegd'.

'Wie bedoel je met ze, Rins?'

BOSKHÛSKE

‘Het is goed bedoeld, Jeltske.’

Ze staat even stil en kijkt me aan. Ik zie dat ze even slikt. Ze vermant zich en zegt: ‘Laat het maar gebeuren Jeltske, je bent nu volwassen en misschien is dat moeilijker voor mij dan voor jou. Jij wordt meer gewaardeerd dan je denkt’.

Ik leg mijn hand op haar schouder en ga op mijn hurken zitten en Rintske veert mee. ‘Wat er ook gebeurt Rintske, dû en ik hearre byinoar, weet je nog?’ ‘Watsjo?’

‘Ik bedoel, toen ik voor het eerst naar school ging en jij niet begreep waarom jij niet naar school mocht.’

‘Dat is my út it ûnthâld gongen’.

‘Wij laten elkaar niet los, famke. Ik bedoel, zonder jou had ik dit nooit meegemaakt en ook nu zijn we samen. Rintske, jij zit diep in mijn hart, fan ivichheid oant, ta amen. En dat zal zo blijven. It is in Ferbûn, hast hillich’.

‘Ik begrijp je niet altijd meteen, Jeltske, ik nimme it foar leaf, zullen we verder gaan?’

‘Ik tankje dy.’

‘Ik tankje dy ek.’

Een momint voor Rintske en een momentum voor mij.

Buitelende gevoelens, afscheid en een nieuwe start.

‘Ik laat het over me heenkomen, Rintske. Zoals het toen ging met de diploma-uitreiking, dat wil ik niet meer. Blijf in m’n buurt en knijp me maar als het nodig is.’

‘Goedzo Jeltske, we maken er iets leuks van, een nieuwe start en geen gedoe. Het is bijzonder wat er gaat gebeuren Jeltske, forjow it hjarren, hwent hja witte net hwet hja dogge.’

‘We gaan het meemaken Rintske, ik ga mijn best doen.’

Vorig jaar is Djurre achttien geworden. Voor het eerst een verjaardag op de boerderij gevierd. Het heeft de sfeer goed gedaan. We kwamen op de open plek waar het huisje stond en heit liep ons tegemoet:

‘Lokwinske mei je jierdei, Jeltske’.

Ik zuchtte diep en accepteerde zijn gelukwensen, indachtig de woorden van Rins.

Een hele drukte! Nynke was er, iedereen was er. Nynke klapte in haar handen en wachtte tot het stil was.

‘Ja Jeltske, dit heb je niet verwacht maar wel verdiend. Er zijn moeilijke tijden geweest, met pake en heit en daarna met de boerderij. Dat hoeven we niet te vergeten maar het is in orde gekomen en daar heb jij een rol in gespeeld. Namens iedereen mag ik je zeggen: je hebt het goed gedaan. Pake zou trots op je zijn en wij zijn dat ook. Het was de juiste keus om de boerderij voor de familie te bewaren. Daarom wil Staatsbosbeheer samen met je familie jou geven wat je het liefst wilde en waar iemand van achttien ook recht op heeft, volg Amke en Ymke maar.’ – Feike klapte, de rest volgde.

We liepen naar de achterkant van het huis. Er was een bospad aangelegd met verse houtsnippers, frisgeurend van het groenige naaldbomenhaksel. Na ongeveer vijftien meter stond er, alsof het er altijd geweest was, een grote keet. De donker-groene verf glom en Ymke gaf me de sleutel van het huisje, mijn huisje... Ik draaide me om en zag mijn familie, Rintske, Reina en alle anderen. Ik kon geen woord uitbrengen en keek naar Rintske. Nynke liep naar haar toe en fluisterde iets in haar oor. Ze ging naast mij staan en nam stoer het woord:

WELKOM IN DE WERELD

‘Jeltske hawwe in flot praatse, mar no efkes net. Als jullie nu teruggaan, kan ze het rustig bekijken. We komen wel naar jullie toe, goed?’ Nynke, Ymke en Reina draaiden zich om en iedereen ging terug naar het feestelijk versierde vakantiehuisje.

‘Dank je wel, lieve Rintske. Als ik je nodig heb, dan ben je er voor mij’, en ik omhelsde haar. Wat een wow!-moment. Iedereen had zijn best gedaan. Er was een keukentje met afvoer, er was stroom, een piepklein wc’tje en een internetaansluiting. Ik huilde van geluk. Er was serviesgoed, bestek, keukenspullen – niet allemaal nieuw wel netjes.

‘Ja, Jeltske, iedereen, echt iedereen vond dat je hier recht op had. Samen met de boswachter hebben de jongens keihard gewerkt en Ymke vroeg steeds aan mij hoe ik dacht dat jij het graag zou hebben, met kleuren en zo.’

‘Rintske’, zeg ik, ‘dit is zo echt...’.

Ik kijk in de kastjes en de laatjes en haal diep, diep adem.

‘Vanavond slaap je voor de laatste keer in je kamer op de boerderij en voor morgen heeft Djurre een hynder en wein geregeld zodat je bed, computer en je kleren verhuisd kunnen worden en Feike en ik gaan je helpen.’

‘Het is zo echt, Rintske, en weet je waarom het echt is?’

‘Nou?’ – ‘Omdat er geen televisie bij is!’

‘Dat zou je echt niet overleefd hebben Jeltske’, lacht ze, ‘zullen we maar teruggaan naar de rest?’

‘Nog even Rins. Ik moet er even van bijkomen eerst, wow! Wie heeft dit trouwens allemaal bedacht?’

‘Net als jij vroeger ga ik ook soms als ik eerder uit ben naar Nynke. En een tijdje geleden zei ze tegen me dat ik even moest wachten tot de klas uit was omdat ze iets met mij wou bespreken. Dat gebeurde wel meer en dan kletsten we en vroeg ze hoe het nu ging en zo. Deze keer begon ze over jou. Ze was door Ymke gebeld en die heeft haar verteld over de plannen. Ze zei dat het niet alleen voor jou een belangrijk moment was, maar ook voor de familie. Ze wou samen met Ymke met je broers en zus praten. Behalve Djurre hadden ze allemaal bij haar in de klas gezeten. Ze vroeg of ik er ook bij wou zijn. En weet je waarom? Ik was het vergeten, maar jij zei het net ook.

“Weet je Rintske”, zei juf Nynke, “toen wij elkaar voor het eerst ontmoetten, was het enige dat je zei: Jeltske en ik hearre byinoar. Je was een kleine meid, één meter tien of zo en Jeltske was twee koppen groter. Jij keek omhoog, Jeltske keek omlaag en achter jullie stond pake en die keek recht voor zich uit. Voor jullie alledrie waren jouw weinige woorden zo vanzelfsprekend en jullie uitstraling bevestigde de onafscheidelijkheid; ik zal het nooit vergeten”.’

‘Ik vond het ingewikkeld, Jels’, vervolgde Rintske.

‘Je broers..., Bente niet hoor, die is anders Jeltske, hij is lief voor je oma en hij blijft netjes, ook bij mij. Ik weet niet wat je tegen Amke en Djurre gezegd hebt, maar ze hebben me nooit meer lastiggevalen.’

‘Dat was ze geraden, en toen?’

‘Nou het was een officieel gesprek om sa te sizze. Je beppe, heit, Amke, Bente, Djurre, Eefke en Feike waren er allemaal. Ymke vertelde over wat er gebeurd was op de boerderij toen zij er niet

WELKOM IN DE WERELD

waren. Over de omschakeling om in te passen in het bestemmingsplan en dat hij geen invloed had op familiale kwesties maar te maken had met de situatie zoals die nu eenmaal was en zo af en toe sprong Nynke hem even bij om iets te verduidelijken, over hoe je Eefke helpt en mij met de HAVO. Er werden ook vragen gesteld en Ymke gaf duidelijke antwoorden. Toen ik dacht dat het gesprek afgelopen was vertelde Nynke dingen over jou, niets persoonlijks hoor, meer over je school en wat je allemaal deed en hoe je dingen aanpakte. Daarna kwam Ymke met zijn plan. Hij heeft het uitgelegd en vroeg aan iedereen om mee te helpen. Ik hoef niet meteen antwoord, zei Ymke. Hij begreep best dat ze er over wilden nadenken en met elkaar over wilden praten. Morgen kom ik weer langs, zei hij. Er is toen iets gebeurd Jeltske, en morgen ga je verhuizen, de jongens doen het sjouwwerk en Feike en ik gaan je helpen om het gezellig te maken.'

'Ik zou het fijn vinden als je nu dichtbij me blijft en vannacht bij me slaapt myn Rintske, dan kunnen we morgen vroeg al beginnen.'

'We moeten gaan, Jeltske. Je moet iedereen bedanken, ze hebben allemaal keihard en met liefde voor jou gewerkt en Lukas is er ook, hij hoort er ook wel bij, toch?'

Ja, Lukas hoort er zeker bij, al staat hij naast het schouwtoneel, elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel.

In het andere huis waren hapjes en drinken en het voelde als een roes. Dat ze dit voor mij gedaan hebben!

Ik zei tegen Amke: 'Wel veel werk, he om mij het huis uit te krijgen, echt fantastisch, hé ju!' Ik bedankte en omhelsde hem.

Lukas hadden ze ook opgetrommeld; met zijn armen iets omhoog liep hij naar me toe en sprak vier woorden:

Welkom in de wereld.

Ik slikte weg wat me dwarszat. 'Kwestie van perceptie', hoorde ik mezelf zeggen. *As it kin sat it moat, dan moat it mar sat it kin*, zou pake zeggen.

Nynke nam me even apart.

'Ik heb met Rintske afgesproken dat ze naar mij toe kan komen. Als jij het een keertje niet redt om haar te helpen, is er niets aan de hand. Ik heb gezegd dat ze HAVO aan kan met enige begeleiding, en ik dacht toen aan jou. Ik zie het nu ook als mijn verantwoordelijkheid.'

Ik kreeg lucht, ik kreeg ruimte en een eigen plek.

'En nog iets', zei Nynke. 'Reina vertelde me dat je samen met een studiegenoot van het HBO naar hen was toegekomen met het voorstel om een keet achter het vakantiehuisje neer te zetten. Reina begreep je behoefte aan privacy en je kunt nu je eigen keuzes maken. Maak er iets moois van Jeltske. Der is altyd wolfs in kink yn 't tou maar zolang ik leef zal ik er voor je zijn, en dat geldt ook voor de anderen. It bêste, leave.'

Ik loop naar Lukas toe die er verloren bijstaat tussen al die mensen die hij alleen uit mijn verhalen kende.

'Ik zie je staan, praten en kijken, en denk die heeft het helemaal gemaakt. Het lijkt alsof jij de wereld naar je hand zet, ik bedoel jij bent zo opgenomen in je omgeving. Ik studeer nu in Wageningen en denk weleens dat jij in de praktijk al doet wat ik daar aan het leren ben. Ik ga helemaal op in al die innovaties.'

WELKOM IN DE WERELD

‘Ik heb ook aan Wageningen gedacht bij mijn studiekeuze. Bosbeheer werkt met ze samen en de hoge heren daar, die hebben vaak Wageningen gedaan. Maar ik wil hier niet weg, ik voel me thuis op het platteland en in de Wälden, ga je in het weekend naar je ouders?’

‘Dat heb ik in het begin gedaan, het is een lange reis en ik voel me er niet echt thuis dus blijf ik nu meestal en probeer daar een leven op te bouwen. Ik zou het fijn vinden als we op een of andere manier contact blijven houden, Jeltske.’

‘Spreken we af dat we een keer in de week contact hebben om elkaar op de hoogte houden? Anders wordt het al snel út it each, út it hert, en een verre vriend kan toch een virtuele buur zijn?’

‘Amicus tamquam alter ego, er zijn dingen Jeltske, die ik alleen met jou kan en wil bespreken.’

‘Soort zoekt soort Lukas als levend spiegelbeeld, dat geldt ook voor mij al ben ik hûnderterlei.’

‘Dat versta ik niet.’

‘Ik bedoel dat ik soms het gevoel heb uit vele soorten te bestaan en dat elk onderdeel zijn eigen soort zoekt en jij Lukas, past bij de afdeling prudentia en bij wat loszittende rafelrandjes, en zo houden we elkaar bijeen.’

‘Je weet het leuk te zeggen Jeltske. Ik vond het tof van Rintske dat ze mij heeft uitgenodigd en ik ben blij dat ik gekomen ben en trouwens, je broer Bente vind ik wel een leuke en bijzondere jongen.’

DE OMMEKEER

Beppe zat er verdwaasd en stroef bij in haar lange zwarte rok.
Bente en Feike hielden haar in de gaten. Ja, het is ook aan beppe
te danken, dacht ik. Als zij dood was gegaan, dan had het er nu
anders uitgezien.

'It is noch krekt *goed kommen, dochs beppe?*'

Us beppe is gjin babbelteut, ús Feike knikte.

Niet klagen,
Maar dragen,
En vragen
Om kracht;
Niet zorgen
Voor morgen
Bij wallende nacht

Niet beven
Voor 't leven
Gegeven
Van God;
Maar 't heden
Besteden
Haar plicht en gebod!

Niet dringen
In dingen
Door niemand bevroed,
Te treden
Te treden
Bij 't licht op het pad en de
lamp voor de voet.

Feike kent dit *gedicht*. Ik heb het vaak voorgelezen en zij vulde
dan het volgende rijmwoord in, ze kent het nu uit haar hoofd.
Ooit zal zij het *voordragen*, maar zover is het nog niet. Beppe is
broos en taai en Bente en Feike zorgen goed voor haar. Ja, van
beppe kun je leren om *eat moedich te drage sûnder stien en*
bien kleie.

Hylke *was er ook*, hij had de hand gehad in de *logistiek* rondom
de operatie.

Amke en heit *gingen als eersten* terug naar de boerderij, Bente
bracht Lukas naar de trein en al *napratend* brachten wij de boel
aan kant. *It wie in bjusterbaarlike deil!*

Ja, een wonderbaarlijke en bijzondere dag was het. Het voelde
als een kroon en als een nieuw begin. Wat hadden Nynke en
Ymke dit goed gezien. Het is de kunst om onzichtbare kansen

WELKOM IN DE WERELD

te grijpen en als je vergeving verlangt, je die ook aan anderen schenkt. Behoedzaamheid in plaats van beheersing.

We namen afscheid van Ymke, Reina en Nynke en liepen terug naar de boerderij. Beppe werd ondersteund door Djurre en Feike, Rintske en ik liepen er gearmd achteraan.

‘Zijn Rebecca en jij verliefd op elkaar?’

‘Do wurdst byderhant fanke, al wolst my strûpe, ik wit it ek net allegearre’.

En dat was ook zo, het is een verwarrende gevoelsstroom waarin ik me laat meesleuren en waarin van alles heelt en breekt.

‘Zoals jullie naar elkaar keken, dat zag ik heus wel hoor.’

‘Ja.. waren wij ook verliefd, Rintske? Het voelde als een heilig besef dat het leven zin heeft’.

Noem het geluk! Hart! God! – Ik heb daarvoor geen naam.

‘Ik weet het ook niet, we deden maar wat en het was fijn, toch Jeltske?’

‘Zo voelt het Rins, het waren bijzondere momenten.’

We kwamen aan bij de boerderij en beppe nam haar vaste plaats aan het hoofd van de keukentafel in.

‘Ik ga later koken hoor, ik ben helemaal vol van al die hapjes’, zei Feike. Rintske en ik liepen voor de zoveelste keer samen de trap op naar mijn kamer.

‘Ik zal het uitzicht missen Rintske, ik ga er een foto van maken en die hang ik dan op in mijn nieuwe huisje. Jij bent er altijd welkom, ik heb het ook aan jou te danken en aan Feike, jullie hebben het vakantiehuisje altijd zo netjes achtergelaten, Reina en Ymke wisten wel dat we er geen potje van zouden maken.’

‘Ja, jij had gezegd dat als je een beitel scherper teruggeeft dan

toen je hem kreeg, hij de volgende keer opnieuw graag wordt uitgeleend en toen heb je me dat liedje van Jozef de dromenkoning op die DVD die jij van school had geleend laten horen en hebben we die film op school gezien.'

Je bent een stukje van een veel groter plan,
dus geef je alles wat je hebt en wat je kan.
Maak van je hoofd en van je hart een geheel,
het leven geeft je zo onmetelijk veel.

'Mooie films waren dat, hè. De leeuwenkoning, De prins van Egypte en Jozef.'

'En zulke mooie liedjes ook', zei Rintske, 'zal eerst wel even sms'en voor als je met Rebecca bent'.

'Je bent altijd welkom want dû en ik hearre byinoar, weet je nog?

'Ja, ik was het niet vergeten hoor, ik kon me alleen de woordjes niet herinneren.'

Ik haal de computer uit de sluimerstand om Rebecca te vertellen wat er allemaal gebeurd is vandaag. Er lagen al lieve wensen van haar op me te wachten: 'Een goed nieuw levensjaar, je toegewenst door Riwke'. Ik typ een kort verslag en laat het bericht even besterven.

'Zal ik je kleren alvast in de dozen doen?' vraagt Rintske.

Ze hadden aan alles gedacht, op de gang stonden dozen en lagen kranten om breekbare spullen in te pakken. Voor de laatste keer steek ik op deze vertrouwde en veilige kamer de waxinelichtjes naast de Boeddha aan, ontbrand twee wierookstokjes en *It lytse famke mei de swevelstokjes* schiet even door me heen.

WELKOM IN DE WERELD

‘Jullie maken het makkelijk voor me, jij ook Rintske, het ontroert me echt.’

‘Je durft het nu wel he, je gewoon even overgeven zonder toestanden en zonder de baas te willen spelen.’

‘Ik had geen andere keus, ik moest wel. Ymke, Nynke en jij hebben een wonder volbracht. Onze familie is ’n beetje een gezin geworden, dêr’t ik sa’n wurd om sis.’

‘Ja, ik begrijp wat je bedoelt en jij hebt daarvoor de basis gelegd, heeft juf Nynke gezegd.’

‘Het woord vertrouwen is levend geworden’, zo zou ik het tegen Lukas zeggen.

Ik las mijn verslagje door, verbeterde wat en drukte op verstuur.

Ik pakte twee glazen en zette de aangebroken flesjes frambozenlikeur en de witte wijn ernaast.

‘Ik ga een sillich sliepmûtske voor ons maken, hebben we wel verdiend, toch!’

Ik zette de radio zachtjes aan en schonk de glaasjes vol met mijn beproefde recept en reikte het glaasje aan.

‘Er zijn zoveel onwaardige dingen gebeurd, en nu...’

‘Het is net als in Jozef de dromenkoning toch.’

‘De Bijbel is een mensenboek Rintske, de zich herhalende geschiedenis, hemeltermend en godszalig, der is neat nijs ûnder de sinne.’

Je sterfdag is beter dan je geboortedag. Het beste is om nooit te worden geboren, dan hoef je al dat niet mee te maken. Geniet van het jongzijn! Geniet van het brood, de wijn en van het leven met degenen van wie je houdt. Dat is het enige wat je hebt en het leven is zo voorbij.

Geniet daarom van elke dag. Dat is wat God graag ziet. En pake

ook, hobbelde er nog achteraan. *Meie syn siel yn frede rêste.*

We dronken het goduleuze drankje, verrichtten onze sanitaire handelingen en kruipen in bed.

'Slaap zacht Rintske.'

'Lekker slapen, welterusten jeltske.'

Het is een vertrouwd ritueel en godzijdank nog steeds vanzelfsprekend om zo tegen elkaar aan in slaap te vallen. Met mijn knieën tegen Rintskes knieholten, mijn bovenlijf tegen haar rug en met mijn armen om haar heen. De stilte van de nacht, Rintskes tevreden ademhaling, haar geur naast mij, tastbaar, ruikbaar en een zoet verlangen vervloeien in een dromend wakker-zijn in het interregnum tussen het vervlogene en ongeboerene.

Ontelbare keren hebben wij naast elkaar gelegen, naar elkaar toe gehold met het hart in de keel. Er zijn momenten geweest dat we naast elkaar lagen uit eigener beweging, dat waren momenten dat de rollen zich omdraiden. Dat Rintske haar armen om mij heensloeg en dan niet omdat ik droef te moede was. Rintske had haar sensuele momenten en ik ben niet van steen.

Deze nacht dringt het door dat Rintskes initiatief niet alleen biologisch was, ze wilde mij iets geven, iets van haar zelf, nee niet 'iets', haar hals hebben en houwen. Alles wat ze had, ook haar seksualiteit. Met levende aarde verenigde ze mijn lijf en lea, ik gaf me over en aanvaarde mijn lichaam als deel van mezelf.

Ik druk mezelf even tegen haar aan, een tevreden kreuntje varieert haar ademhaling. Ze weet niet half hoe stoer ze is. De jongens mogen er prat op gaan, hier vloeit het zoet der voldoening.

FEARDIGE FAAM

ALS ik tegen Rintske zeg dat ze een stoere meid is dan snapt ze niet wat ik bedoel en op uitleg zit ze niet te wachten.

We hebben elkaar ontdekt zoals Jip en Janneke elkaar ontdekten. Wie van ons onder de heg is doorgekropen...? Opeens was zij er en vanaf dat moment waren we onafscheidelijk. Samen hebben we de wereld ontdekt, slootje gesprongen en gedwaald in de mysterieuze wouden. We hebben elkaars geheimen gedeeld in een onuitgesproken verbond dat ik tekort doe met de samenvatting: 'Rintske onderhoudt mijn fiets en ik help haar met haar huiswerk'. Hunkerend naar heelheid waren we elkaars wankelende houvast, samen vielen we niet om.

Toen Rintske als eerste onze prevelende dominee in het bos zag moest ik haar kalmeren. Zijn trage melodieuze stemgeluid tijdens de dienst wiegt haar in slaap terwijl ik ademloos luister. Ze viel bijna flauw bij de aanblik van de dominee die in ons bos acteerde alsof hij de tocht naar Canossa maakte, of was het naar Calvarieberg? Dit onverwachte gedrag viel haar rauw op het dak. Ik heb de neurotische neiging om het onder woorden te brengen, Rintske vindt dat vermoeiend en staat verbaasd te kijken als ik iets zeg dat voor haar vanzelfsprekend is.

Hoe dan ook, we hebben van alles samen doorgebracht, spelend, ontdekkend en verkopend in ons stalletje langs de weg. Hoe heerlijk vond ik het om met haar, aan het einde van het seizoen, de opbrengsten met haar te delen. Dat kwam haar voor als een verrassing. Ze heeft er hard genoeg voor gewerkt, en zonder haar... Er bestaat geen volzin waarin ik mijn gevoelens voor Rintske kan samenvatten.

SLYTSJE MEI DE WETTERKRÔK

VOOR HAAR zeven maal om de aarde gaan, klinkt ongepast. Maar als het zou moeten op handen en voeten. Rintske doet er niet moeilijk over:

‘Jeltske en ik hórén bij elkaar’.

Gedachten vervagen, een tevreden slaap komt op. Ik haw in soad oan har te tankjen, my alderleafst famke. De lichtjes zijn gedoofd, de wieroekgeuren mengen zich met mijn halfslaap en ik ruik de geur van oma, wat ze ook zeggen, zij is mijn baken in al haar eenvoud. De rollen van beppe en pake waren duidelijk. Beppe maakte er het beste van en pake werkte zich uit de naad. Hoe anders was dat met mem, die was dan ook niet met opa getrouwd maar met heit. Het moet mij van het hart: beppe is een waardige weduwe en heit een verbitterde weduwnaar.

Van opa heb ik geleerd dat je de kaas niet van je brood moet laten eten en van oma dat dingen nu eenmaal gaan zoals ze gaan en dat je daar het beste van moet maken. Van mijn vader en moeder heb ik geleerd hoe er van alles mis kan gaan als je niet oplet, als je het laat verwiĳjen.

Ik ben dorstig en Rebecca geeft me haar kruik.

‘Drink maar!’

Naast mij klopt het hart van Rintske, in de verte hoor ik Riwkes cri de cœur. Ik dank God en hoor oma’s vertrouwde stem:

‘Het is goed lieve Jeltske, het gaat zoals het gaat en dat is goed’.

Beppe mag straks naar haar eeuwig huis en ik mag mezelf verbinden met mijn eigen lichaam. Ik mag gerust gaan slapen.

Er waait een warme wind en vurig verlangen rond mijn verzen-
gende Roas fan Jericho.

WELKOM IN DE WERELD

OERWINNINGSSANG

‘Heare, myn rots, myn berchfêsting,	‘Bij u kan ik me verbergen. U helpt en
ferlosser fan my, God is myn rots;	beschermt mij, bij u voel ik me veilig.
ik sykje myn taflecht by Him.	Ja, de golven van de dood omringden mij
Ja, deadlike weagen foelen oer my hinne,	en verwoestende stromen overspoelden
floeden fan ferdjer kamen my oer ‘t mad,	mij en ik was heel bang.
strûpen fan it deaderyk hie ik om my	De dood was zo dichtbij dat
hinne, strikken fan ‘e dea hâlden my fêst.	hij me bijna te pakken had.
Doe’t it my oanfleach, rôp ik oan de	Toen schreeuwde ik om hulp, vol angst
Heare, oan myn God rôp ik.	riep ik naar de Onhoorbare.
Hy hearde út ‘e timpel myn stim.	En hij hoorde mij roepen, vanuit de
Myn helpgerop berikte syn earen.	hemel hoorde hij mijn stem.

Tijdens de eerste lesdag op de CSG maakten de leerlingen en ik kennis met elkaar. Steevast werd gevraagd of ik in God geloof: ‘Ik begrijp dat jullie het liefst een duidelijk ja of nee willen horen. Dat zal ik doen, ja ik ben religieus met hart en ziel en dat is geen antwoord op jullie vraag of ik in God geloof. Om die vraag goed te beantwoorden moeten we eerst bekijken wat wij, zoals we nu bij elkaar zitten, precies onder God verstaan’. Vanuit elke klas kwam een vloed van beelden en gevoelens opborrelen met als uitkomst dat er geen precies beeld mogelijk is. Met behulp van het lesmateriaal leerde ik ze met plezier wat ze moesten weten. De gesprekken over het godsbegrip waren van een andere orde. De buitensporigheid ervan deed sommige collega’s de wenkbrauwen fronsen.

FERHÚSDEI

IK WERD WAKKER MET HET VERVAGENDE BEELD VAN DE WATER-PUT en een onbestemd gevoel. Het was Rintske die de vaart erin hield. Het enige wat ik deed was de computer loskoppelen en de verschillende onderdelen terug in de doos doen waarin ze gekomen waren. – Je mag niet met een tractor het bos in. Bos-beheer zet paarden in voor houttransport. Pake's slukhynder verzette geen stap voor mij. Het was een pak van m'n hart toen Eef aangaf dat hij het trekpaard wilde verzorgen.

ALCEST, wilt gij de Zangberg op?

Zo rijdt een eigen paard, geen huurknaal haalt de top.

Eefke zet alles op de wagen. Ook voor hem is het een bijzondere dag, hij verheugt zich op zijn nieuwe kamer en kon laten zien dat hij dat zijn opa's paard in beweging had gekregen. Er zijn geen wandelaars in het bos, ze hebben een attractie en een anekdote gemist.

'Je gelooft het niet, we liepen door het bos en we hoorden een vreemd, piepend geluid. Je raadt nooit wat het was! Door het bos liep een jongen naast een paard en wagen. Er waren ook drie meiden bij. En weet je wat ze deden? Ze waren aan het verhuizen! Zulke dingen zie je alleen maar in Friesland.'

Zo, nu is het gezien, het is niet onopgemerkt gebleven.

Het is stapvoets ongeveer drie kwartier lopen. Met de fiets, die ook op de kar lag, is het langs een andere route ongeveer een kwartier. – Eefke laadde alles uit. Ik bedankte hem en gaf hem een zoen.

'Ga maar snel terug, dan kun jij ook gaan verhuizen', zei ik.

'Zal ik eerst de kachel voor je aansteken?'

WELKOM IN DE WERELD

In het vakantiehuis staat een houtkachel en Bosbeheer zorgt dat er genoeg hout is, dat is bij de prijs inbegrepen. Ik mag dat hout ook gebruiken. Toen de kachel brandde liep ik naar buiten en zag hoe de rook uit de schoorsteen zich oploste in de lucht en ik zag hoe mooi het was. Gjin libje as God yn Frankryk, boskgoadinne wâldfamke.

Eefke keerde de wagen, sprong erop en gaf het paard een klap tegen de flanken. Braaf sjokt het paard terug.

Feike en Rintske helpen met het uitpakken en het inrichten.

Feike had een soort krystpakket gemaakt met allemaal dingen die ik lekker vond en somde alles op bij het uitpakken.

Ik sluit de computer aan. In het vakantiehuisje is wifi en Hylke had ervoor gezorgd dat het signaal sterk genoeg was.

Na een half uur zei ik tegen Feike en Rintske:

‘All systems are go! Alles loopt, de kachel en de computer snorren’.

Zonder Rintske en Feike zou ik bij de pakken neerzitten.

Het vakantiehuisje was niet verhuurd dus we konden daar warm water halen en andere spullen die we nodig hadden. Als er gasten zijn, behelp ik me met mijn waterkoker. Als er geen gasten zijn, kan ik er douchen of in het bad gaan liggen terwijl de wasmachine mijn wasje draait. Er schoot me iets te binnen dat ze waren vergeten. Het is ze vergeven; een waslijntje spannen is geen probleem.

Ik las de berichtjes van Rebecca.

‘Come to my window’, schreef ik terug.

AST IK MAR WITTE WOLSTE

HET WAS EEN GOEDE VRAAG VAN RINTSKE. Ben ik verliefd? Het lijkt erop. Durf ik eraan toe te geven? Ondanks alle bevestigingen van Rebecca blijf ik onzeker. It is altyd te rêden, it is altyd te hjit en te swier! Maar er is niks mis, en het is wél goed!

‘Ik vind het ook moeilijk’, hoorde ik Feike zeggen.

‘Ja, Feike’, zei ik, ‘het is zo anders opeens allemaal hè, maar voor jou verandert er weinig. Ik woon nu alleen een eindje verderop, dat is alles. Weet je wat er gebeuren gaat?’

‘Nou?’

Voorlopig kom ik elke dag naar de boerderij en met de jongens ga ik bespreken hoe we opnieuw de taken gaan verdelen. Voor jou blijft het hetzelfde, ik zal er alleen niet meer de hele tijd zijn. Het gaat goed op school en je kunt straks je stage op de boerderij lopen. Dan kun je onder schooltijd op de boerderij werken.’

Het is makkelijker om Feike gerust te stellen dan mezelf. Via haar spreek ik mezelf moed in.

‘Ik was eraan toe om op mezelf te gaan wonen en dankzij jullie allemaal is dat fantastisch gelukt. En Feike had behoefte aan een eigen plek waar hij rustig zijn huiswerk kan maken. Zou jij een eigen kamertje willen hebben, Feike?’

Ze dacht even na. ‘Nee ik vind het fijn bij beppe, maar als beppe doodgaat, hoe moet het dan, ús mem ging toch ook dood?’

Ik kijk haar aan, het is mij ontgaan dat de dood van mem voor Feike veel aangrijpender geweest moet zijn dan voor mij.

‘Wil je mij vergeven, Feike?’

‘Waarom, Jeltske? Omdat je soms ongeduldig bent en dan katting wordt? Ja hoor dat vergeef ik je.’

WELKOM IN DE WERELD

Weer kwam dat nieuwe gevoel van ontroering opzetten.

‘Beppe gaat dood wanneer haar tijd gekomen is, Feike. De Heare jout en de Heare nimt, de namme des Heare sij priizge.’

‘Ja he, Jeltske, *Us God is yn 'e himel en Hy docht wat Er wol.*’

‘Ja Feike zo is het, als beppe doodgaat krijg jij haar kamer en dan ben jij de frou fan it hûs en zover is het nog niet.’

‘*The time has come,*’ the Walrus said, ‘to talk of many things...’

‘Zullen we nu niet meer verdrietig zijn, Jeltske?’

‘Dat vind ik een goed plan, lieve Feike.’

Feike heeft gelijk, ik moet het niet moeilijker maken dan het is.

Ik zuchtte even diep en lachte naar Feike.

‘Weej’ Jeltske’, zei Feike op samenzweerderige toon, ‘no do achttsjin bist, hoechst do net mear stikem fan de framboazelikeur sline’.

‘Lytse potten hawwe ek earen hen? Je merkt alles, he lieve Feike?’

‘Zullen we even knuffelen, Jeltske?’

‘Jij hebt vandaag veel goede ideeën, Feike.’

Ze omhelsde me en mijn tranen voelden weldadig aan.

‘Mersy, ús Feike.’

Onder het kletsen had ik al een paar keer het zachte tringeltje gehoord dat een nieuw bericht aankondigde. Het was middag.

Rebecca liet er geen gras over groeien: ‘Als je wilt kom ik er nu meteen aan, ik verzin voor hier wel een smoes en zal ik eten meenemen of alleen maar een flesje wijn?’

‘Alles, behalve geitenkroketjes is goed Riw. Ik ga straks boodschappen doen, de wijn heb ik al uitgezocht: *Amour de l’Amaurigue Rosé*. Ik vang je op bij de kruising, dan zetten we je scooter in de schuur en gaan we op mijn fiets verder want er mogen geen brommers in het bos.’ Ik voeg een plaatjs toe en enter.

BETTER HEALWEI KEARD AS ALHIEL OP 'E DOELE

MIJN HUISJE WAS BEHOORLIJK OP ORDE. Rintske en Feike wisten van aanpakken. Het bed was opgemaakt, spulletjes opgeborgen en de keuken glom.

‘Kom je vanavond bij ons eten Jeltske?’, vraagt Feike.

‘Nee lieverd er komt een vriendin langs en die neemt eten mee’.

‘Wat aardig, ik zal je wat dingen van de boerderij brengen want ik weet wel waar jij van houdt.’

Amke klopte op de deur. Hij was met z’n crossfiets door het bos gekomen en had pake’s oude hooivork bij zich. De houten steel was geschuurd en gelakt, de drie ijzeren tanden gepoetst en de uiteinden aangescherpt.

‘Voor achter de deur, als er rap’út komt, en als het moet gewoon stevig doorprikken, hen.’ – Flean yn ’e loft, jullie hellegebroed.

Amke draait zich om en sjeest weg op zijn fiets.

Rintske zei zacht: ‘Een vriendin?, volgens mij mag je zeggen mijn vriendin!’

‘Ja, Rins, misschien wel, weet je... je zei daj’ niet wist wat ik tegen mijn broers had gezegd zodat zij zich gedeisd hielden. Ik zei dat ik het geteisem de volgende keer op de trijeinen zou prikken.’

‘En toen keek je vast streng. Die blik waarmee je de klas stil hield tot je het kerstverhaal verteld had?’

‘In de klas was het een spel, tegenover het rap’út was het menens, Rins, waarlik út earnst.’

‘Dow hast de goaden yn jow stik ús Jels.’

De omhelzing voelt als een rite de passage, een omswaai as te’n goede beteare. Rintske, Feike, in oprjocht wurdsje fan tank!

‘Ik had Zinnia ook uitgenodigd maar die was op vakantie of zo. Haar moeder vertelde dat ze graag ’n keer samen met Benno langs wilde komen.’

WELKOM IN DE WERELD

Zij moesten zich maar castreren, die opruiers!

‘Jeltske?’

‘Ja, pake?’

‘Je wou opruimen, hoofdstukken afsluiten, op naar het volgende? Vergeef het hun, want ze weten niet wat ze doen.

Poffen en broeksiten is gjin keunst. It begjint by selsoerwinning, de einoerwinning folget.’

‘Ja, pake.’

Pake drukt zich in de Bijbelse en Friese traditie plastisch uit:

‘It is mei sizzen net te dwaan’.

Ik moet het gestalte geven, geen woorden van ruis en rook.

DE DIE BY 'T WURD FOEGJE

‘Er is maar een soort magie, en dat is doen.’

Pake is niet meer, zijn ziel is opgegaan.

Eerst begreep ik hem niet: ik vertrouwde op hem en hoopte dat hij zijn zin kreeg. De jaren erna kreeg ik langzaam beeld en vielen woorden op hun plek. Hij heeft mij de liefde voor het Woord geleerd. Hij leefde het Woord. Zoiets maakt meer indruk dan woorden. Niet alleen op zijn sterfbed voelde ik de woorden van de Bijbel doortrillen in die van hemzelf.

Zijn boodschap is duidelijk: ‘Laat je niet in de war brengen; de lju dyt jimme oerstjoer meitsje, moasten harsels mar lobbe litte.’

Iedereen die mij in de war brengt, het zal niet ongemerkt passeren, wie het ook is! God, ik vraag u twee dingen: Straf mij niet langer, en maak mij niet langer bang. Dan zal ik me niet meer voor u verbergen en hoef ik de bijbelse woorden niet langer naar mijn hand te zetten. Alhoewel... de brief van de Galatiërs, is dat uw woord? Is het joodse geloof geen weg met een gelukkige uitkomst, is ditte stront foar saffraan ferkeanje? Wij zijn toch ontsproten aan wat Rebecca rechtstreeks beërfde?

Ceci n'est pas une pipe, beeld en woord staan voor iets dat zichzelf niet zijn.

God is net te bedjipjen, en dat is ek mar goed en in hiele ferlichting.

Het geloofsvertrouwen van opa, zelfs de apathie van zijn zoon en mijn vader, en de oprechtheid van Rintske, de zuiverheid van Feike, de berusting van oma en last but not least de liefde van Rebecca, zij vervullen mij met dankbaarheid.

Mag ik het genade noemen?

DE GEEST VAN DE FRIESE Wouden

ATTENOJE!

GELIEFDEN

GLOEI & GLOED

EEN ZACHTE DOOD

GENADE

HOOFDSTUK 23 REISGENOAT

DAAR ZIT IK DAN, DE CALEIDOSCOPISCHE WERVELWIND
NEEMT AF. Mijn denkgeest komt tot rust. Ik rol mijn
bidkleedje uit en nestel me in de luwte van de tijd. Vanuit het hof
van kairos weer in het land van chronos.

Geheimenis en betovering

Opwellend vanuit een onbekende
diepte

Naar de diepten van je hart,
zwijg en wacht.

Opkomend vanuit de duisternis
Bloeit het op in je ziel,

Vraag schuchter,

wacht en luister.

Bloeiend vanuit onzekerheid

Voorgevoel van samenklank,

Rust vervangt weerbarstigheid,
luister en zwijg.

Ik fiets naar het dorp en ben vrijmoedig in de boodschap-
penkeus. Ik doe de wijn en andere flessen in een doos en
zet die vast onder de snelbinders, de rest gaat in de fietstas.
Bij de kruising fiets ik gewoontegetrouw recht door. Ik knijp de
rollerbrakes aan, voel dat de fiets iets door zijn voorvering zakt,
draai om en sla bij de kruising linksaf waar ik eerder rechtsaf
had ontmoeten. Na zo'n 300 meter ga ik linksaf het bos in. Het
bospad is te fietsen maar de flessen klinken tegen elkaar aan.
Met de fiets aan mijn hand kom ik thuis.

De kachel brandt nog en ik doe er een stuk hout bij en hoor het
zacht-knetterende geluid langzaam wegsterven. Ik pak bood-
schappen uit en bedenk voor alles een vaste plek.

Ik hoor het tinkeltje, lees het berichtje, trek mijn jas aan en fiets
terug naar de kruising. Mijn automatische voorlamp brandt.
Met een dynamo zou ik even gewacht hebben om die aan te

zetten. De timing is perfect. We komen elkaar tegemoet. 'Wolkomthús leave.' Ik kus Rebecca's koude gezicht en we zetten de scooter in de schuur.

'Ik fiets wel me Sjikse, ik heb het koud en jij bent lichter dan ik.' Met mijn armen om haar middel zit ik voor het eerst achterop mijn eigen fiets. Het achterlicht brandt nu ook. Het laatste stukje lopen we. Ik zet de fiets in het berghok bij het vakantie-huisje. 'Echt... niet te geloven, je reinste paradijs', zegt Rebecca. We gaan mijn biotopia binnen. In het bos is het eerder donker, ik doe de lichtjes aan. Rebecca loopt naar de kachel en kijkt rond: 'Attenoje!' Deze uitroep was al een vertrouwde klank geworden. Het eerste wat ze deed nadat ze haar jas had uitgetrokken was het aanroepen van wat wij de IVIGE noemen.

Jij engel jij, je hebt me in je ban	Heerlijk om je stem te horen
Zoals je praat, zoals je loopt	Nog nooit heb ik me zo gevoeld
't Is zoals het hoort te zijn	Als dit liefde is, geef me dan meer
Je bent zo mooi, zoals alles mooi is	En meer en meer en meer en meer

Hoe dichterbij de huidige tijd kom – hoe meer ons verhaal ons op de hielen zit – hoe tastbaarder het wordt.

'Op school hebben we het een tijdje geleden over psychiaters gehad, weet je nog?', vroeg Rebecca.

'Ik heb een boekje meegebracht van een psychiater en ik wil je een paar regels voorlezen, mag dat?'

Je gezicht, sluimerend van tederheid	en de lippen beven even
zichtbaar, tastbaar, binnen mij.	en de ogen, met de wimpers,
O lief, lief, lief, zegt het, zeg ik	gaan even dicht.

WELKOM IN DE WERELD

Wat zou ik verder kunnen schrijven als het door de dichters in zulke schoon klinkende regels is samengevat?

Mijn moeder is mijn naam vergeten	Myn dreamen binne dea
Mijn kind weet nog niet hoe ik heet	no't ik se tsjuttjen ha
Hoe moet ik mij geborgen weten?	En de riggen fan myn waarsjin
	lizze kâld en bleat
Noem mij, bevestig mijn bestaan,	yn 'e dize fan myn ânsin.
Laat mijn naam zijn als een keten.	Sinleas is myn sliepen en ûneindich fêst
Noem mij, noem mij, spreek mij aan,	En yn folsleine rêst
o, noem mij bij mijn diepste naam.	dream ik de dream
Voor wie ik liefheb, wil ik hater.	dat ik noch dreamen ha.
	Myn dea
	hy wol it sa.

‘Waar denkt mijn Sjitske aan?’

‘We hebben niet alleen onze droom opgeschreven. Nu jij, mijn Riwke, hier bij me bent weet ik het zeker. Onze droom is geen bedrog, als ik in mijn arm knijp dan ben je er nog steeds.’

‘Wij laten onze droom niet vervliegen, hè!’

‘Zoete dromen in elkaars armen lieve, tevreden.’

‘Het vervliedende moment, gestold tussen verleden en toekomst, in een eeuwigdurend liefdevol nu.’

‘Mon Dieu, comment est-ce que ça va finir! Ma shatzi, amein!’

We genieten van het verse brood, de wijn en ontdekken dat we allebei van olijven en knoflook houden.

‘Twee geloven op één kussen kan zelfs met knoflook ertussen.’

Riwke lacht: ‘Je ruikt heerlijk.’

‘En gelukkig zijn de muggen het daar niet mee eens!’, zeg ik.

DE GELIEFDEN

‘Riwke, je vertelde me dat je een lichaam was, en dat de rest niet echt bestond en ik voelde wel wat je daarmee bedoelde. Daarna ging je over op een verhaal over vulpennen. Ik wil graag met jou een vulpen uitzoeken en een vulpotlood. Die schrijven het fijnst maar dat gevoel van alleen een lijf te zijn, het woord grondeloos kwam toen in me op’.

‘Jij weet alles mooi in woorden te vangen, Jeltske.’

‘De beelden en gevoelens waren zo treurig en eenzaam. Geen grond onder de voeten zo nergens mee verbonden. Rintske heeft ooit gezegd: Je bent soms zo onbereikbaar, ik ben soms zo bang dat je verdwijnt. Kom terug! Dan kwam ik even terug maar het bleefde niet. Het was een eenzaam gevoel en ik vluchtte ertoe weg. Na zo’n periode zei ze: ‘Us Jeltske is teruggekomen.’ Wanneer ben jij teruggekomen, Riwke?’

‘Rintske bedoelde dat jij iets met jezelf hebt waar zij niet bij kon. Ik heb je verteld van de reis die ik heb gemaakt met mijn opa. Het was verwarrend en confronterend. Ik heb mezelf in vele gedaantes zien rondscharrelen tussen de marktkraampjes en opa vertelde me over de gruwelijkheden van de strijd in Algerije waarvoor mijn oma gevlucht was. En ik heb de mooie huizen gezien van de welgestelde joden in Marokko. Ik heb de geuren geroken en vanuit al die flarden heb ik mezelf geprobeerd te reconstrueren.

Grondeloos, ja. Ik kreeg de energie om aan de HBO-studie te beginnen en daar heb ik jou ontmoet alsof jij in mijn verhaal thuis hoort, het voelt als een stroomversnelling. Veel tegelijk nu, de richting klopt, toch? Van woorden als zielsverwantschap kreeg ik altijd de kriebels en nu is het als grond onder mijn voeten.’

‘Ik krijg de kriebels van jou, Riwke.’

‘Ben jij wel eens door je bestaansgrond heengezakt, Jeltske?’

‘God is mijn oergrond Riwke.’

‘Waarom was Rintske je dan kwijt? Je bent zo vaag in die dingen, Jeltske. Ik vraag het niet uit nieuwsgierigheid hoor, alsof het een weetje is dat ik wil leren kennen.’

‘Waarom wil je het dan weten?’

‘Het is zo aanwezig, Jel. Het is overal waar jij bent, in je lijf, in je woorden en God mag het weten?’

‘God mag en hoeft niks, Riwke.’

‘Hoor je wat je zegt, Jel? Soms bekruipt me het gevoel dat je je achter hem verschuilt en ik geloof best dat hij je op de been gehouden heeft. Heeft hij je van je verdriet verlost?’

‘Je deelt alles met me, behalve je tranen, Jeltske. Snap je?’

‘Ik denk mijn angst weg, Riwke.’

‘Je kent mijn verhaal van vluchten en wegwezen, Jeltske. Opa vertelde dat het de bedoeling was om mij in Nederland een veilige plek te bieden en ik heb jou verteld wat een ravage dat werd. Hij zei dat het niet alleen de ziekte van mijn pleegmoeder was waardoor het misging. Achter die ziekte ging iets anders schuil waardoor ik heb meegekregen dat de wereld geen veilige plek is. Ik had je verteld dat ik op aanraden van mijn baas hulp heb gezocht. Op een terrasje in Marseille, Oran of Algiers, dat weet ik niet meer, het was aan een haven, verklapte opa me dat hij niet alleen veel met mijn school had overlegd maar ook met Victor, de boekhandelaar in Koevern. Hij voelde zich verantwoordelijk voor mij en dacht dat als hij zou zeggen dat ik hulp nodig had, dit helemaal verkeerd zou kunnen uitpakken.’

WELKOM IN DE WERELD

‘En toen?’

‘Ik ben weggelopen, ik voelde me verraden en bevestigd dat niemand te vertrouwen is. Ik heb een uur of zo langs de haven gelopen en voelde eerst dat schuldgevoel dat ik alleen maar toestanden gaf en anderen belastte. Ik denk Jeltske, dat het door het lopen kwam dat het niet ging malen en ik het op een rijtje kon zetten. Ik kreeg het met opa te doen en ben teruggegaan. Hij zat gelukkig nog op het terras. We hebben er verder niet over gesproken maar de kou was uit de lucht. Weet je, ik zou het supercool vinden om zo’n reis een keer met jou te maken, of naar Cordoba en Portugal. Maar nu ben ik hier, met jou in je boshuisje. Moet je eigenlijk huur betalen?’

‘Jij bent ouder dan ik, toch Riwke? Acht jaar verder dan ik in sommige dingen. We zijn hier nu samen, en of we dat nou te danken hebben aan de God van Abraham of die van Mohammed v of aan onze al of niet oneigenlijke opa’s, we hebben het overleefd en ik voel me zo gelukkig met jou op geuraftand. En nee, ik betaal geen huur maar ben beschikbaar als soort onbezoldigd boswachtertje dat rondleidingen geeft en fooien vangt.’

‘Maar begrijp je lieve, dat het voor mij moeilijk is om te zien hoe achter al je woorden, achter al jouw enthousiasme, iets schuilt dat voor mij verborgen blijft?’

Bij mij heeft het veel tijd en gesprekken gekost. Ik moest weerstanden overwinnen en soms kon ik dat niet opbrengen. Ik bedoel Sjikse, geef me de kans om er voor je te zijn. Je mailde me dat je geraakt was door al die onverwachte aandacht op je verjaardag, dat je ontroerd was en dat je dat een bevrijdend gevoel gaf, wel even wennen!, schreef je er vrolijk achteraan.’

‘Riwke, voor wie ik liefheb, wil ik heten en ik heb je lief. Jij bent sterk genoeg om te dragen wat ik Rintske en Lukas niet kon aandoen. Af en toe heb ik wel eens wat laten zien; in homeopathische verdunning zei Lukas. Ik kan je mijn bevroren tranen niet stante pede geven. Mezelf overgeven aan ús Heit, dy’t yn de himelen hûne, gaat me makkelijker af. De swelsjes kundigje de mai-tiid oan.’

‘Ik begrijp je maar half, Sjikse.’

‘Ik wil me graag door jou laten leiden Riwke, al heb ik een tegenstribbelende aard, en het is lente nu. Je bent binnenkort jarig en de zomer is aangekondigd.’

‘We gaan genieten, Sjikse.’

‘Ik ben een snelle leerling Riwke, dus wat ik nog niet geleerd heb, heeft meer tijd nodig.’

Jij bent op zoek à la recherche du temps perdu, naar het gapende gat in je verhaal, het gedeelte dat door alle woelingen teloor is gegaan. Ben ik uit mijn eigen verhaal verdwenen? Het ijle stemmetje van Rintske, dat bijna smekend vroeg: ús Jeltske, waar ben je wêr hast hieltyd sitten? En dan zei ik: wat er ook gebeurt Rintske, dú en ik hearre byinoar. Nu begrijp ik dat ze iets anders bedoelde, iets wat ze niet onder woorden kon brengen zoals jij iets vanzelfsprekends dat ik niet kon gebruiken en heb weggeduwd. Het is niet verdwenen, Riwke, het is me ontglipt en nu ik er zo met je over praat...

Je stuurde me die link met liedjes, weet je nog? Je zond ze als het ware vooruit, als een hartstochtelijk trompetterende heraut. Jij kwam er achteraan op je scooter en gaf jezelf. Ik heb je het hartverscheurende *A river for him* laten horen. We hebben

REISGENOTEN

allebei gehuild maar ik kwam er niet achteraan. Ik laat je niet in de steek, Riwke. Ik wil je niet afschepen met een heraut die mijn boodschap overbrengt. Ik wil me geven, zonder *gêne* tot op het bot.'

'Ik ben teruggekeerd uit de woestijn zoals je terugkeert van een oord voorbij de herinnering. Ik wil in mijn verhaal stappen, misschien moet jij je ervan bevrijden.'

'Het is alsof ik lang geleden uit mijn verhaal ben verdwenen, er in ten onder ben gegaan. Ik woon op de plek van mijn voorouders. Weet je Riwke, jouw herinneringen zijn verloren gegaan, de mijne verzwegen. Mijn vlucht was als het stoppen van een ontwikkeling. Nu is het een bulderende golf van aan-zwellend verleden. Hou mij vast, laat me niet verzuipen, ik wil je vertrouwen Riwke, ik wil er doorheen. Blijf me vasthouden Riwke, een golf komt nooit alleen.'

'Jeltske, hoe zou ik je in hemelsnaam los kunnen laten? Ik wil er met jou uitkomen of er desnoods samen in blijven.'

'Je vertelde me dat uit de geuren en geluiden, van de plaatsen waar je was, flarden van je verleden oprezen. Ik rook toen even de vertrouwde stallucht van pakes overal die na het was-sen niet uit de verschaalde blauwe stof was verdwenen. Zo'n geurvlaag, zo'n stil momentje. Even valt alles samen. Ja, ik wil die reis met je maken. Je welhaast onachterhaalbaar verleden reconstrueren, steen voor steen. We kennen het begin:

Abraham, ga uit je land... Ik zal zegenen wie jou zegenen en vervloeken wie jou vervloekt... En Abraham ging. Hij had alleen een belofte en de sterrenhemel.

En het zaad kroop waar het niet kon gaan, het verwekte onheil en een kind.

DE OOGST LOONT HET WERK

Inacceptabel! Moeder en kind worden weggestuurd, brood en water krijgen ze mee. De stem van het kind werd gehoord. Een echte vader laat zijn kinderen niet in de steek.

‘Ik zal me verliezen in je verhalen en in je tranen, lieverd, elkaars verhaal ademen Sjikse, er in wonen en het ons eigen maken.’

‘We hoeven het verhaal niet te voltooien Riwke, het einde hoeft niet gevreesd te worden. We gaan alleen samen op zoek naar ontbrekende stukjes. We leven vooruit, achteraf begrijpen we iets, de risping leant erit wurk’

‘We gaan er samen één geheel van maken.’

‘Ik wil er iets goeds van maken Riwke, ons eigen leven gezamenlijk omvormen.’

‘Weet je Sjikse, ik ben één keer smoorverliefd op een jongen geweest. Er knetterde iets elektriserends, voor het eerst heb ik orgasmes gekregen en dacht mijn prins op het witte paard te hebben gevonden maar na een paar maanden begon het vies regen te vallen. De hemel veranderde in een hel.’

‘Wat was die hel, Riwke?’

‘Steeds hetzelfde liedje, eerst het nieuwe gevoel dat ik welkom ben en daarna het oude gevoel van een ongewenste indringster die niets te bieden heeft. De hel Sjikse, is dat de illusie dat je je veilig waant? Ik voel me zo onmachtig, er gebeurt van alles wat ik niet wil en ik maak het alleen maar erger. Ik word driftig, drink teveel, blow me suf. Ik kan niets vasthouden, alles ontglipt me, het is een angstaanjagend gevoel en ik ben zo bang dat het me nu opnieuw overkomt, dat ik het versjteer en door de mand val. Ik ben niet altijd lief en leuk en doe dingen die ik

niet wil maar toch niet laten kan. Samen met jou te zijn Sjikse geeft me zo'n gevoel dat ik denk, ik bedoel, ik vind je mooi, je bent slim, alles lukt bij jou en ik breng alleen maar rampspoed. Ik wordt er challasj van, wat zie je eigenlijk in mij?’

‘Ik zie mijn roos van Jericho, taai en krachtig opbloeidend bij een beetje water. En als ik je zo hoor Riwke, als je het niet zou zeggen, zou het er toch zijn en je weet maar half hoe ik jubelde toen je voor het eerst naar me toekwam. Toen ik je voor het eerst zag gebeurde er iets en had ik een gevoel van ongeloof. Ik beet op mijn tong om te kijken of ik niet droomde. Je bent eerlijk tegen me, je daagt me uit en we houden elkaar toch niet voor de gek? Ik word niet gallisch van jou!’

‘Soms ben ik bang voor mezelf Sjikse. Ik weet dat ik een ongeleid projectiel ben dat lichamelijk in toom wordt gehouden door ritalin en geestelijk door tramadol en ik ben zo bang dat ik je teleurstel, dat ik je... Je bent zo kwetsbaar en ik voel me soms zo onwaardig.’

‘Je bent me veel waard Riwke. Als je bang bent klem ik m'n lange armen om je heen en laat niet los.

Ik wil je opa en oma leren kennen en jou ontdekken. Laten we elkaar op liefdevolle wijze niet sparen. We kunnen elkaar wel aan, toch?’

‘En als ik hysterisch word?’

‘Je gaat me toch niet in het openbaar voor schut zetten, of zo?’

‘Tuurlijk niet lieverd, ik bedoel dat ik alert moet zijn op de fysieke signalen zodat ik merk dat ik getriggerd word en dan niet in oude patronen verval en het zou mij geruststellen als je weet dat, als het mis gaat, mijn woede nooit voor jou bedoeld is.’

‘Wat kan jou triggeren, Riwke?’

‘Het gevoel dat ik niet serieus word genomen, dat ik badinerend word behandeld en als ik het zo beleef dan gebeurt er iets alsof ik buiten mezelf wordt getrokken. Opa noemt het een stuporeuze toestand.’

‘Dit lijkt op ‘t omgekeerde van de mutisterleuze toestand die mij werd toegedicht. Jij vluchtte weg in je Marseillaanse modus?’

‘Mijn therapeut zei dat ik de pingpongballetjes wel onder water kon proberen te houden maar zo af en toe plopt er toch eentje naar boven, snap je m’n Sjikse?’

‘Als het aan mij had gelegen ma Franséze, dan zaten we hier niet. Jij volgde je impulsen en je hebt het mij makkelijk gemaakt, ik hoefde alleen ja te zeggen en dat ja was niet impulsief, het was een diep gevoeld ja ik wil dat je hebt aangeboord en als die impulsen met jou aan de haal gaan, hoe kan ik dan teleurgesteld worden als ik weet wat diezelfde impulsen mij gebracht hebben.

Jij moest de 21+ toets doen om op het HBO toegelaten te worden, dat is je gelukt en in de boekhandels heb je geleerd. Naast me zit een intelligente vrouw die ik liefheb en je bruine ogen, zo mooi... Ja, ze kunnen vuur schieten, ik deins er niet voor terug, wil er door opgeslokt worden en als ik naast je lig, dan voel ik me zo tevreden. Ik geniet van je hartstocht al kan ik me er niet aan overgeven.

‘Laten we even stoppen met praten Sjikselief, jouw taal... Ik wil samen met jou door het bos hollen nu.’

‘Ik ga je afmatten, je zweet ruiken, Riwke!’

We komen bij de grote poel, het is er stil en vertrouwd.

WELKOM IN DE WERELD

‘Ik kan niet meer’, puft Riwke.

‘Ik ga zwemmen en ben over een kwartiertje terug.’

Ik hol naar de boerderij in de buurt, kleeft me uit in het schuurtje en ga zwemmen. Ik zie Riwke om zich heen kijken en zwem naar de kant. Ik spoel me af en droog me af met de handdoek die daar ligt.

‘De volgende keer gaan we samen zwemmen, oké?’

‘Je bent wel snel terug.’

‘Ik had het gevoel dat ik je achterliet.’

‘Ik moet meer bewegen Jelts, ik kan je niet bijhouden. Iets anders, zou jij kinderen willen krijgen?’

‘Die gedachte is nieuw voor mij Rieuw. Het is een langlopende verantwoordelijkheid en wij kunnen veel, maar samen kindjes maken, volgens mij gaat dat niet lukken.’

‘Ik voel het als een risico, kinderen hebben er recht op om in rust het nest te verlaten en ik weet niet zeker of ik kan bieden wat ze nodig hebben en waar ze ook gewoon recht op hebben.’

‘Ik zie twee verontwaardigd vlammeende bruine ogen, Rieuw.’

‘Ik droom wel eens dat ik voor de klas sta en helemaal uit mijn dak ga en moet worden afgevoerd en nooit meer mag terugkomen.’

‘Jij bent je bewust van de risico’s die je meedraagt, Rieuw. Gevaarlijk zijn zij die hun risico’s niet onderkennen. Voor jou is het een aandachtspunt en terecht, want kinderen hebben er óók recht op om hun school in alle rust te verlaten. Je kunt je afrondende stage bij juf Nynke lopen en zij is een supercoach. Zelf doe ik mijn eindstage op een middelbare school maar we kunnen wel elkaars lessen observeren. Als jij voor de klas staat

OMTINKEN

ben jij de baas, je bent je bewust van je professionaliteit en je laat je niet gek maken, en lastigheden die je tegenkomt houd je niet voor jezelf.'

'We maken elkaar gelukkig Sijksje, we laten ons dit niet ontglippen, hé?'

'We houden elkaar vast, Dúkdalfke, we ankerje dit gevoel.'

Ik zie je opdracht, je lijden, de dof-zeurende pijn
Nu heb je besloten ze te tonen, geen zwanenzang
Hoe zou ik ooit wreed tegen je kunnen zijn?
Zo zonder verdwijntruc, schuilplaats of nooduitgang

WELKOM IN DE WOUDEN

REBECCA werkt een nieuwe verkoopster in en is van drie naar twee werkdagen gegaan. Het is een ritme met twee verlangende dagen.

Woensdagochtend om zeven uur zwaai ik haar uit en op donderdagavond rond half acht sta ik bij de kruising. Rebecca is een opvallende verschijning hier, zoals alles wat van buiten onze gemeenschap komt. In de grote stad zouden we ons wel wat vrijer gedragen, hier moet je altijd beducht zijn voor prao-tiesmaekeri'je.

's Zondags gaat we samen met Rintske naar de kerk. We spraken daar niet over, het hoort erbij en de dominee toont zich elegant. De eerste keer dat ze in de kerk was, heette hij 'onze gast' welkom in zijn openingswoord. Na de dienst staat de dominee aan het begin van het gangpad en schudt hij de kerkgangers de hand met een passend woord. Toen wij aan de beurt waren vroeg hij aan Rebecca: 'Hoe heet jij, mijn naam is Koalbette'. 'Ik wil kennismaken, Rebecca, jouw naam is in het Hebreeuws Rivka, ik ben geen rabbijn maar een dominee en ik ben er ook voor jou want in de diepte raken onze wortels elkaar'.

Tegen mij fluisterde hij: 'Jouw opa was een wijs man en hij trouwde op jou. Wie ben ik om dat te beschamen?'

De week erna zijn we ook naar mijn oude basisschool geweest, gewoon het laatste uur binnenwandeland alsof er niks aan de hand was. En dat was ook zo. Toen we gedrieën de kinderen hadden overgedragen aan hun ophalers en we aan het napraten waren, zei Nynke: 'Rebecca, als je stage zou willen lopen op onze school, dan ben je van harte welkom'.

Riwkes wow!-moment. Het wordt ons gegund!

WAAR IK BANG VOOR WAS, KWAM NIET UIT. Rintske is geen kletskeus, maar als het erop aankomt is ze duidelijk:

‘Weet je Jels, ik vind het super om te zien hoe blij je nu bent, het klinkt raar maar voor mij is dat een hele opluchting.’

‘Je bedoelt dat er een druk van je is afgevallen?’, vroeg Rebecca.

‘Jelsje hoort bij mij, zonder haar... en nu ben jij bij haar en volgens mij is dat goed, ook voor mij. Ik bedoel, het een sluit het andere niet uit, toch?’

‘Jij kent Jeltske al je hele leven, jullie zijn hartsvriendinnen en dat we allemaal stappen zetten, verandert daar toch niets aan?’

‘Bij Jelsje voel ik me thuis Rebecca, en vaak was ik bezorgd. Ze doet alles in haar eentje, helpt iedereen en ik was haar enige vriendin. Nu ben jij er, ik zie hoe Jels daarvan opfleurt. Daarom ben ik opgelucht want jij kunt haar wel aan, Jelsje is mijn vluchtheuvel.’

‘Ik blijf bij je Rins en ook bij ús Feike, Eef en Bente. Je kunt hier altijd blijven slapen, in het vakantiehuisje of hier binnen’, zei ik.

‘Of jij en Eefke samen, kan natuurlijk ook’, zei Rebecca luchtigjes. Rintske bloosde.

‘Rebecca hat har hert foar oan op ’e tonge, Rins!’, lach ik.

Het is wennen. Zij heeft geen last van Friezige fijngevoeligheid! Rebecca’s komst is ook voor Rins een hele verandering. Soms moeten vanzelfsprekendheden uitgesproken worden, opnieuw bevestigd, sasein en Rebecca heeft daar oog voor.

Rintske en ik waren beiden opgelucht: Riwke zaait geen tweespalt. Ik had het kunnen weten...

‘Dat is sa wis as wat, it wurdt my waarm om it hert.’

OMRINGD DOOR GELIEFDEN

‘IK ZAG OP INTERNET dat het vakantiehuisje tot twaalf uur morgenmiddag beschikbaar is’ zei Rintske.

‘Whatsapp me morgenochtend, dan maak ik een lekker ontbijt voor ons klaar met rauwe geitenmelk door de muesli en verse jus.’

‘Voor mij liever een geroosterde boterham’, zei Rebecca.

‘Met verse boter en frambozenjam, zeker? Ik zal morgenochtend de ontbijttafel dekken, dat broodrooster daar heb ik zo vaak schoongemaakt dat we er nu ook weleens van mogen genieten, welterusten.’

‘Strak plan Rintsjen, de charmes van verse geitenmelk laat ik nog even aan mij voorbijgaan, jullie frambozenbrouwsels lust ik wél rauw, zeker op een geroosterd boterhammetje!’

De hartstocht van Rebecca is onstuimig, haar geluiden schommelen tussen het langgerekte nachtelijk gekir en gekus van de nachtegaal, de spookgeluiden van de bosuilen en de lustschreeuw van een hert. We hebben altijd al van elkaar gehouden, hoe zouden wij elkaar anders herkend hebben alsof we, langs ondoorgrondelijke wegen, onze bestemming bereikt hadden? De herkenning van een droom, gefascineerd door elkaars genese die samenvallen als een liefdevol fatum. Een drang die ons naar buiten trekt als een onvermijdelijke uitverkozen worden. We geven elkaar onze oorspronkelijke waardigheid terug, omsloten door de vleugels van de schitterende witgloeiende engel.

Voor we gaan slapen wip ik even het vakantiehuisje binnen. Rintske ligt vredig te slapen. Ik raak haar even aan en hoor de stem van ús pake:

Us Rintske is leaflýts berntsje, Jeltske.

GLEONSK & GLOEDZJE

REBECCA IS VERWEKT IN HET WALMENDE VUUR van grofzinnelijke lust dat de menselijke verhoudingen alle lyrikós en gloria ontnemt. Als ik terugkom in ons huisje zingt de psalmdichter met gebarsten stem:

‘Kom binnen’, zegt ze, ‘Ik geef je beschutting tegen de storm’.

Zijn we dan toch onder een gelukkig gesternte geboren?

Het is lente, de overgang naar de zomer is voelbaar. Liefde hangt in de lucht en het vakantiehuis fungeert als een broedplaats waar in en uit worde gefladderd.

De opa en oma van Rebecca huren het soms en het is mooi om te zien hoe Rebecca en haar opa steeds beter met elkaar omgaan. Er is tijd om te praten en alle ruimte om niet op elkaars lip te zitten en de beslucht doet goed.

Ik viel om van verbazing toen Rintske en Eefke er samen gebruik van gingen maken! Hun opgetogen gezichten straalden meer uit dan gezellig samen huiswerk maken. Lukas heeft het huisje ook voor een paar dagen gehuurd. Dat hij het goed kon vinden met Bente wist ik wel en dat Gods wegen ondoorgroendelijk zijn ook. Het geeft me een familiegevoel. 't Kan verkeren! Rebecca's opa en ik kunnen goed met elkaar overleggen, hij is geïnteresseerd in het reilen en zeilen van de boerderijen en heeft ons bedrijfsplan bestudeerd. De kijk van een buitenstaander is verfrissend.

Feike vertelt met een bezorgd gezicht dat ús beppe geen trek meer heeft.

WELKOM IN DE WERELD

Us beppe ligt op bed. Bente, Feike en ik zitten naast haar. Ik pak haar hand en voel haar pols.

‘Der is in tiid fan kommen en in tiid fan gean’, zegt ze zacht, ‘God sil my útrêde’.

‘Mei God dy hoedze ús leave beppe’, ik voel een zwak kneepje in mijn hand. Feike en Bente blijven bij oma in de buurt en Bente zal met de dokter overleggen voor als ze pijn krijgt.

Rebecca en haar opa vinden dat de dokter meteen moet langskomen, maar dringen niet aan.

‘Jeltske?’

‘Ja opa?’

‘Mag ik hardop nadenken over wat ik allemaal zie hier? Ik zie veel losse dingen en die heb ik op een rijtje gezet en toen waren het opeens geen losse dingen meer, ik zag verbanden.’

‘Nu moeten we oppassen Sjikse, als opa verbanden ziet, nou dat heb ik geweten maar ondertussen hebben we elkaar wel daardoor gevonden’, lacht Rebecca.

‘Omdat ús beppe ons gaat verlaten, verandert de situatie’.

‘Ja Jeltske en daarom is er volgens mij een urgentie. Zal ik zeggen wat ik zie?’

‘Dat kan wel even duren hoor!’, grinnikt Rebecca.

Het is een zwoele avond en in de koelkast staat een laat geoogste *Sémillon* en *Sauvignon*: ‘Ik vermoed dat Sjikse die lekker vindt’.

Er is een flink stuk Tynjetalers tsiis en toastjes.

‘Misschien is het goed als Rintske, Eefke en Bente ook meeluis-teren en meedenken?’

‘Hebben jullie samen soms iets bekokstoofd?’, vraag ik.

‘Nou dat ook weer niet, maar we horen nu allemaal wel bij elkaar, toch?’

‘Zeker weten, ik stuur ze een berichtje. Het lijkt me supergezellig zo bij elkaar in ús húske fan hâld-oan!’

Het was een goed idee van Rebecca om de anderen er bij te betrekken. Ik voelde me op me gemak al was er de treurige achtergrond van beppe. Ze worstelde niet was mijn indruk, ze berustte op een waardige manier, zoals ik haar kende. Rebecca ziet mijn vochtige ogen, haar warme betrokkenheid ontroert me nog meer.

‘Weggaan alvast de spulletjes halen’, zegt ze. Ik voel haar armen om me heen, ik huil. ‘t Is niet alleen van verdriet. Ik druk Rebecca’s lijf tegen me aan en laat me gaan. Met natte wangen slaak ik een diepe, snikkende luchtgevende zucht. Rebecca dept met een washandje mijn gezicht en hals. Zonder iets te zeggen zetten we de wijn, toast en kaas met wat bordjes op het dienblad. Ik hoor in de verte al de stemmen van Rints, Eef en Bente.

‘Pake had niet veel op met de zomertijd, maar de lange avond komt ons nu wel goed te pas’, zeg ik tegen Rebecca. Als eerste schenkt ze mijn glas vol. Ik ruik de voorjaarsfrisse gekonfijt fruitige zoetheid van de wijn.

‘Ik zet de fles weer in de koelkast’, zeg ik. ‘Deze moet je niet lauw drinken!’

We toasten onder het gekwetter en geritsel van de vogels in hun voorjaarsdrukte. Het is een wonderlijk deuntien. Hoe Rintske naar Eefke kijkt... En dan vroeg ze aan mij: ‘Bisto gleon op Rebecca?’ Ja, it kin ferkeare!

WELKOM IN DE WERELD

Ik proef de wijn en steek plagerig het puntje van mijn tong tussen mijn vochtige lippen uit naar Rebecca. *Gibelje as grutfankes.*

‘Ik vind het ongelooflijk wat jullie met elkaar presteren en hoe hard jullie werken’, begint opa. Door de rechtstreekse verkoop komt er best wat geld binnen. Ik ben accountant geweest en heb ook te maken gehad met agrarische bedrijfsvoering. Nou heb ik jullie boekhouding niet gezien en dat zou ik ook niet willen want jullie hebben al een boekhouder, maar uit wat ik gezien en gehoord heb kan ik wel zeggen wat mij opvalt. Het meeste wordt verdiend aan arbeidsintensieve producten. Er is geïnvesteerd in de geitenboerderij maar melk aan sich levert niet veel op. Zonder de toegevoegde waarde zouden jullie een bedrijfs-economisch probleem hebben. Het is een gezond bedrijf en ik weet dat er geen kleine boerderijen zijn waar het inkomen in verhouding staat tot de hoeveelheid werk maar ik denk wel dat hier betere winst uit te halen valt. De boerderij van Rintske staat er een stuk minder florissant voor. Ik heb begrepen dat er schulden zijn die niet afgelost kunnen worden en dat er geen wil is om zich in te passen in het bestemmingsplan waardoor subsidies ongebruikt blijven liggen. Het bod van Staatsbosbeheer om de familie uit te kopen is reëel, maar door de schuldenlast blijft er weinig over en Sbb kan daar geen rekening mee houden. Die patstelling kan doorbroken worden door een bod dat wel aantrekkelijk is om op in te gaan. Als dat inderdaad zo is, en jullie zouden dat willen, dan zou ik met Rintske’s vader kunnen gaan praten en kijken of we eruit komen.’

Rebecca loopt naar het andere huisje en komt terug met drankjes en hapjes. *Us tsjeppe Riwke, no’tste hjir bist, sa yn ús sas wêze.*

‘Dus als dat allemaal zo zou gaan, dan wordt u de nieuwe eigenaar?’, vroeg Bente.

‘Nee, als het zover zou komen zou een vereniging of coöperatie eerder voor de hand liggen. Ik wil dat proces begeleiden maar er niet in participeren. Jeltske heeft me verteld dat jij erover dacht om een sociaal-maatschappelijke studie te doen en dat zou mooi inpassen in de ideeën van een zorgboerderij.’

Rebecca, die Bente kent van hun gezamenlijke pafje zoals ze hun djiintsjesesys noemt, zegt:

‘Je moet begrijpen dat opa mogelijkheden noemt, jij bent een vrij man die zijn eigen keuzes maakt en als het allemaal inderdaad zo zou gaan dan heb je er een keuzemogelijkheid bij. Het is de wijze van spreken van opa dat het lijkt alsof hij het wel even zal bedisselen. Dat is niet zo, hij heeft geld waarmee hij goede dingen wil doen. Dat geld is hem door treurige omstandigheden ten deel gevallen en hij wil er goed mee doen. Dankzij hem krijgt mijn tante Rachel een maandelijkse toelage waardoor haar leven minder moeilijk wordt.’

Rintske kijkt me aan. ‘Wat denkt Jeltske?’

‘Ik denk dat de Tynjetaler kaas goed combineert met deze wijn en onze eigen frambozenbrouwsels en dat we onze camping-gasten straks nog beter kunnen bedienen maar ik weet het even niet. Ik zie jou en Eefke, Bente en Lukas kunnen ook zomaar uit het vakantiehuisje komen, zelf zit ik hier samen met Anastatica. Haar opa is op bezoek en schetst een perspectief waarvan we nooit hadden kunnen dromen. Amke en Fenna hebben trouwplannen en Djurre is op zijn eigen wijze goed bezig. Feike en Bente zorgen voor beppe, de anderen zijn ook zoveel

WELKOM IN DE WERELD

mogelijk bij haar, maar waar is heit, bekommert hij zich niet om zijn mem? Ik denk dat we ons moeten afvragen: wat zou ik willen, waar ben ik goed in en waar ben ik nu mee bezig. Ik denk dat een HBO-diploma wel belangrijk is maar je kunt zo'n studie ook doen, en ik ben superbenieuwd naar de mening van Lukas die straks net zo goed opgeleid en gekwalificeerd is als de heren van Bosbeheer.'

'Dat jout stof ta tinken', zegt Eefke terwijl hij Rintske aankijkt. Rintske knikt, ze kijkt mij even aan en knikt dan Eefke bemoeidigend toe.

'Weet je, Jeltske', zegt ze, 'ik heb je mijn hele leven meegemaakt, maar Eefke en Feike leerden jou kennen toen je veertien was'.

'Ik herinner me dat we hier met z'n allen op de boerderij woonden', zegt Bente. 'Ik heb nooit begrepen waarom jij bij pake en beppe mocht blijven en ik weg moest. Op je verjaardag heb ik er met Lukas over gesproken. Hij sprak met veel bewondering over jou en zei ook dat je het achterste van je tong niet laat zien. Ymke en Nynke hebben ons wel in grote lijnen verteld hoe het op de boerderij is gegaan toen wij er niet waren. Tante Aukje is ook niet spraakzaam en weet je...'

Rebecca gaat naast Bente zitten en slaat haar armen om hem heen; een pleister op vele wonden willen zijn, schiet door me heen.

Bente is geëmotioneerd, Eef en Feike hebben het niet meegemaakt. Amke kon het niets schelen en Djurre leefde in zijn eigen wereld: 'Ik weet niet waarom jij weg moest, Bente.'

'Ik heb het toen wel aan pake gevraagd, hij zei dat het niet anders kon en dat hij wist dat ik anders was dan heit en Amke.'

'Ja, pake zei over jou: Us Bente is in útlitten ree, dy't sierlike jongen smyt.

Ik durf dat te vertalen met: Jij bent zo vlug als een hert dat vrij in de bossen leeft en een mooie jongen krijgt. Ik weet niet wat ús pake voorvoelde, het was zijn bewogenheid en ik wil graag jullie verhalen horen en wil zelf ook zoveel mogelijk vertellen. En wat ik niet kan zeggen, zal ik proberen op te schrijven. Zoals we hier zitten is iedereen deel van eenzelfde verhaal. Ik heb hier veel met Rebecca over gesproken, met z'n allen kunnen we het verhaal voltooien en bij stukjes en beetjes kunnen we dan misschien de strikers oplichten en elkaar opnieuw leren kennen.'

'Ik kon pake alleen uit jouw verhalen, Jeltske', zegt Bente, 'en volgens Lukas lijken jullie op elkaar maar ben jij strategischer ingesteld. Hij zei dat je als een generaal het strijdperk overziet en als een schaker met de stukken schuift en je risico's en kansen weegt. Je geeft iedereen de ruimte, je houdt Amke en Djurre in de gaten en moedert over Feike.'

'Jij maakt overal een mooi verhaal van, Jeltske', zegt Rintske.

'Ik heb Eefke natuurlijk wel verteld over hoe het hier toeging, maar de kinne it smoutsizze.'

'Ja, ik kan het me zo voor de geest halen hoe pake op zijn knieën op ons land zat met zijn eeltige handen in de aarde. Van 's ochtends vroeg tot de avondschemering, in weer en wind. Vanuit de verte was het of hij knielde en bad. De grond betekende alles voor hem. Om elf uur een kwartier koffiepauze, tussen de middag een half uur, om vier uur een kwartier theepauze en op zondag de onderbrekingen voor de kerkgang.'

'Bij ons gingen ze niet meer naar de kerk, ik ging met jou mee. Je pake zat naast je beppe en ik zat naast jou en werd dromerig van het geluid van de dominee en je arm om me heen.'

WELKOM IN DE WERELD

Je vertelde me dat je de dienst kon begrijpen en aanvaarden omdat ik ontspannen tegen je aanlag en dat je soms even in me neus kneep als ik slaapgeluidjes maakte. En op woensdag- en zaterdagmiddag ging hij met jou naar de bibliotheek', vulde Rintske aan.

'Toen hij de boerderij overnam heeft hij geld bij de Boerenbank geleend om dingen te kunnen repareren en voor tante Aukje toen zij uittrouwde. Tien jaar lang heeft hij elke maand 425 gulden naar de bank gebracht. De brief die bevestigde dat pake schuldenvrij was, is er nog. Ik begreep niet waarom hij de Rabo de Boerelienbaank noemde. Wel begreep ik dat zijn wáldspultsje van levensbelang was en toen heit voorstelde om het spultsje te verkopen hiest jo it spul op rôlen en doe wie it pik yn it fjoer.

Het was een verschrikkelijke tijd voor iedereen en beppe werd het teveel. Us pake was niet hardvochtig, het land was hem heilig. Himkje, ons broertje wiens kloppend hartje alleen door ús Hiltse en mem is ervaren, blijft begraven op it áldfaars erf. Hij heeft zijn kleinzoon met zijn eeltige handen begraven aan de rand van de schapenwei en hem een godswaardig einde bezorgd. Us pake had geen eelt op zijn ziel; had Hiltse een halve ziel?'

'Wat pake over mij zei, komt over alsof hij gestoord was. Ik zou zijn diepere bedoelingen willen begrijpen', zuchtte Bente.

'Als Jeltske het verhaal van Jozef vertelt', zegt Rintske, 'dan zie ik het voor me, begrijpen doe ik het niet, ik voel wel de bedoeling, zo mooi.

Jels gaf me een opgeschreven gedichtje dat ik uit m'n hoofd heb geleerd:

'Het raadsel ligt doodstil,
want iedere beweging
verraadt ons iets ervan.

Daarom houdt het zich stil,
zodat het – authentiek –
een raadsel blijven kan.

Ja, Eefke, is veel om over na te denken en gâns te bepraten en de gedachte dat er nu misschien eindelijk een oplossing komt voor onze boerderij... *Us heit hâlden en dragen is ús slim yn 'e wei'.*

'Wat is jouw rol hierin, ik bedoel, wat is uiteindelijk jouw plaats in het geheel, Jels?', vraagt Bente.

'Ik speel mijn rol in de vernieuwing vanuit de traditie en mijn betrokkenheid zal blijven. Ik zal mijn handen er niet van aftrekken. Volgend jaar om deze tijd hebben Rebecca en ik onze HBO-diploma's op zak en Rintske en Eefke hun HAVO-diploma. Er zijn vage plannen om daarna samen met Rebecca een reis door het Iberisch Schiereiland en misschien Noord-Afrika te maken. Onze boerderij staat er goed voor en we zijn kredietwaardig, in tegenstelling tot de boerderij van Rintskes heit. Als het lukt dan zie ik een coöperatie voor me die eerst bestaat uit de twee boerderijen en lonkt naar andere aanvullingen. Amke heeft hard gewerkt op de boerderij en dat is te zien. Hij heeft genoeg ervaring om dat kunstje opnieuw te flikken en het lijkt me geen goed idee als Rintske daar blijft wonen, daarvoor is er teveel gebeurd. Ze voelt zich beter thuis op mijn oude kamertje, nu met Eefke. Als Amke zijn bruid over de drempel van Taekes' oude boerderij draagt dan zou Eefke Rintske over de drempel van onze boerderij kunnen tillen.'

WELKOM IN DE WERELD

‘Us Sjikse als sjadchen!’, roept Rebecca gierend van de lach uit.

‘Ja, en het kan nog erger. Bentes vriendschap met Lukas maakt het nog organischer, om sa te sizzen. Amke kan, als hij in toom wordt gehouden door Fenna, leidinggeven aan de andere boerderij. Eefke, Rintske en Bente kunnen straks onze boerderij wel runnen met Feike als de frou fan it hûs.

De peilers zijn agrarisch landschapsbeheer, zorg en verkopen met toegevoegde waarde. De eerste ligt verankerd in het convenant met Bosbeheer, aan de tweede geven we zelf invulling, daarin zie ik een rol weggelegd voor Bente en via hem komt Lukas in beeld met zijn Wageningse achtergrond. We hebben zoveel kennis en kunde om ús ieuwenlange tradysje te fermije.

Als boer Taekes blijft zitten wordt er onteigend want hij heeft zich niet aan de afspraken gehouden. Ik heb tegen Ymke gezegd dat het Bosbeheer wat waard moet zijn om niet te hoeven ont-eigenen. De constructie van Rebecca’s opa kan een heroverwe-ging van de geboden uitkoopsom bij de beleidsambtenaren mogelijk maken. Dat Taekes schulden heeft gemaakt, zodat er bij dit bod er voor zijn gezin te weinig overblijft, daar hebben ze bij Bosbeheer geen boodschap aan. Er is mij veel aangelegen om de schandvlek die de boerderij bezoedeld weg te poetsen. Het aantal bunders wordt verdubbeld en ook de opstallen. Die economische waarde heeft zijn prijs maar het voelt alsof we Rintske kunnen vrijkopen want it is dêr net al te plús.

Dát is mijn eigenlijke drive. Dêrfoar wol ik alles op haren en snaren sette!’

‘Jouw drijfveren, Jeltske, en wat ik nu allemaal heb gehoord en ook hoe jullie met elkaar omgaan bevestigen het gevoel dat

jullie het waard zijn om in te investeren', zei opa. We kunnen wachten tot de wal het schip keert en, eerlijk gezegd, heb ik daar wel aan gedacht, maar er is meer dan de zakelijke kant en een elegante oplossing laat minder diepe sporen na.

Begrijp me niet verkeerd. Na de oorlog was er een euforie. Het land opbouwen, een gezin stichten in vrede en voorspoed. Na die vreselijke tijd zouden we als goedwillende mensen er iets moois van maken. Het liep anders, we gingen oorlog voeren in een land dat door Japans wanbeheer miljoenen mensen de hongerdood had ingejaagd. In de persoonlijke sfeer kwam na de euforie het sluimerende gif van de oorlog naar boven waar niemand raad mee wist. Er is toen wel langzaam expertise opgebouwd waar mensen van nu, die onder welke omstandigheden dan ook doodsangst doorstonden en vertrouwen ontbeerden, baat bij hebben.'

Rebecca trekt me naar haar toe, die laatste zinsloeg ook op haar. 'Nadat Rebecca vertelde dat ze Jeltske had ontmoet, zagen we hoe haar leven richting kreeg na een periode van zigzaggen. Toen ze enthousiast vertelde over Jeltskes kans op 'n boshuisje vroegen wij ons, als soort bezorgde ouders, wel een paar dingen af', vulde Mieke aan. 'We hebben er veel over gesproken en uiteindelijk heeft Eli contact opgenomen met Ymke.'

Rebecca en ik keken elkaar met open mond aan.

'We hebben toen kennis gemaakt met Ymke en Reina. Maak je geen zorgen', opa keek ons alletwee aan, 'we hebben ook kennis gemaakt met de Friese discretie. Er is niet over jullie gekonkelfoesd, wel hebben we vertrouwen gekregen in dit wonderlijke project dat ingebed was in de relatie tussen de boerderij en

GEEST VAN DE FRIESE Wouden

Staatsbosbeheer. Ymke heeft de rol van Bosbeheer toegelicht en was eerlijk over de beperkingen. Hij moest het doen met toegewezen budgetten waardoor een oplossing voor een aanpalende boerderij werd bemoeilijkt. begreep ik dat het om de boerderij van Rintskes ouders ging en dat wat Ymke ‘aangrenzend’ had genoemd, door de relatie tussen Jeltske, haar familie en Rintske, voor jullie niet op zichzelf staat.

In een vervolgesprek hebben Ymke en ik de mogelijkheden geïnterviewd. Een van de mogelijkheden is dat ik de vakantiewoning koop en dat Bosbeheer die inkomsten gebruikt voor een deal die voor Taekes acceptabel is. Voor mij is het een investering die rendeert door de verhuur zoals die nu ook loopt.

Nu, zoals Jeltske zei, jullie oma ons gaat verlaten, is het niet de tijd om dit alles met jullie te bespreken. Het krijgt er wel urgentie door, maar zij is nu het belangrijkste.’

We zijn er stil van, langzaam verdwijnt het licht uit het bos en worden de nachtgeluiden hoorbaar. Eefke en Rintske zitten dicht tegen elkaar aan, ik voel Rebecca naast me.

‘Jammer dat Lukas er niet is’, zeg ik.

Rondkijkend voel ik een stille dankbaarheid en verdriet.

Yn 'e fierte ús hiemhûn gong oan, it rint my kâld troch de lea.

‘Lit ús tankje’.

‘Us Heit yn de himel, lit jo namme hillige wurde...’

Achter mijn ogen wordt het licht, wit met een glans helderder dan op klaarlichte dag.

Laat uw nieuwe wereld komen. Laat op aarde uw wil gedaan worden.

Jowes is it keninkryk en de krêft en de hearlikheid oant yn ivichheid.

IT SPOEKACHTICH ROPPEN FAN 'E WÂLDÛLE

De telefoon van Bente brengt ons terug in het hier en nu.

‘Us beppe wacht op ons’, zucht Bente.

‘Wij ruimen hier wel op’, zegt Rebecca’s oma.

Het vogelgekwetter versterkt in de opkomende duisternis. We lopen stevig door, mijn rechterarm om Rintske, haar rechterarm om Eefke, haar linkerarm om mijn middel, Rebecca aan mijn andere kant, haar armen om mij en Bente. Ik begrijp waarom Rebecca en Bente zo goed met elkaar kunnen opschieten. Lukas en ik voelden elkaar ook aan.

De warmte hangt loom tussen de bomen en vertraagt de rit-selende geluiden in het door bladeren gebroken avondrood. Geen kille nachtwind die ons begeleidt op deze weg naar de droefheid. Rintske en Eefke, Bente en Lukas, Rebecca en ik, de zich ontplooiende mogelijkheden, het is zo ongeloofelijk. Zo levend.

De spookachtige roep van een bosuil doorkreekt de gedempte geluiden in het wâld. Mijn gedachten waaieren uit naar ús Hiltsje en Himke, ús pake en mem, de film van de klasgenoten over de overleden medescholier die mij leerde dat je verdriet kunt delen. Er is lucht, liefde en leegte in mijn hart. Ik knijp even in de hand van Rebecca en voel een kneepje terug. Zacht duw ik mijn wang tegen de hare. De leegte van Hiltsje, de volheid van Rebecca. Ik proef mijn tranen en voel me gesteund. Je haren zijn grijs en je verlangt nergens meer naar. Nu ga je dood en wordt er om je gehuild.

Geniet van het leven, wees gelukkig in je jeugd. Doe wat je hart je ingeeft. In de verhullende donkerte kus ik Rebecca’s wang.

IN SÊFT ÚTEIN

FEIKE HOUDT BEPPES HAND VAST. Aan de andere kant zitten Djurre, Amke en Fenna. Ik vraag niet waar heit is.

Feike bet beppes mond met een vochtig washandje. Een voor een pakken we beppe's hand en kussen haar voorhoofd. Niks geen gerochel en gegorgel, geen ijzingwekkende geluiden.

Beppes lippen trillen in een zwakke glimlach. Feike drukt zich tegen Eefke aan. Hij duwt haar niet weg, zoals toen.

'Lit jo wil dien wurde op ierde likegoed as yn'e himel', prevel ik.

Beppes laatste levensles is een les in waardig sterven. Beppe kijkt voor de laatste keer om zich heen. Haar laatste zucht is een zucht van verlichting, we houden onze adem in. Het is doodstil in de kamer. Een zachte snik van Feike. Ik pak haar hand en fluister: 'Zullen we ús beppes ogen sluiten Feike, beppe heeft het gezien. Voorzichtig sluit ik beppes ene oog en met trillende hand sluit Feike haar andere oog en legt beppes handen mooi neer: 'Slaap zacht, ús beppe, slaap zacht'.

Je stem was bijna niet meer te horen. Je hoorde het geluid van de vogels niet meer. Mijn paradijsvogel in lange zwarte rok. Je sprak niet veel maar pakte mijn hand, nu pak ik jouw hand voor de laatste keer, we hearre byinoar.

Djurre sluit de deur een briesje zacht wuivende gordijnen. Hij mag dan maf zijn, hij is geen hakselpaulus. Feike hangt een rouwfloers voor de spiegel en steekt een kaars aan. Ze gaat naast beppe zitten, vouwt haar handen en buigt haar hoofd. Fenna blijft met Djurre en Feike bij beppe. Amke, Bente, Eefke en ik overleggen in de keuken. Morgenochtend zal Bente tante Aukje, de dokter en de dominee bellen. Rintske gaat bij Eefke in mijn oude kamertje slapen. En heit? Die slaapt zijn roes uit.

BEPPE'S LEVENSADEM KEERT TERUG NAAR GOD

Ik loop naar boven, er heerst een droef-vredige rust. Ik vertel dat morgen de dominee en de dokter komen. Het is warm in de kamer.

Ik ga naar beneden, overleg met Bente en bel met het boswachtershuis. Een uur draait de terreinwagen van de boswachterij het erf op. Reina en Ymke nemen afscheid van beppe en Amke en Djinne sjouwen de meegebrachte mobiele airco de trap op. Reina, Bente, Fenna en Feike wassen beppe en Feike zoekt haar zondagse kleren uit. Het bed wordt verschoond en voorzichtig en liefdevol leggen Reina en Feike beppe terug op het schone witte laken. Feike legt haar armen mooi en gaat naast haar zitten. Ik zie haar gevouwen handen en gebogen hoofd in het flakkerende kaarslicht, de airco doet zijn zoemende werk. 'Háld dy mar goed Feikeleive', zegt Reina.

't is na middernacht. De warme lente hangt nog steeds in de lucht. 'Ik ga niet hardlopen nu Rebecca, zullen we gaan zwemmen? Ik moet bewegen.'

We lopen naar de poel. De bewolking houdt de warmte vast en verzwakt het schijnsel van de maan. Het water is koud. We zwemmen rondjes en zo af en toe breek ik uit met een springje om de spankracht van mijn lijf te voelen. Daarna pakken we onze kleren en in een drafje lopen we naar de boerderij. Als kinderen spuiten we elkaar schoon. Het doet me goed. We drogen elkaar af, kleden ons aan en lopen terug naar ons huisje.

'Je tu assure que ç'a été une mort très douce, ma biche.' Ja, het was een zachte dood in de armen van Bente. Ik sla mijn armen om Rebecca heen en druk haar tegen me aan. Uitgeput en uitgevloerd, ik voel haar liefkozende handen, ruik haar zwoelzuide-

WELKOM IN DE WERELD

lijke geur en nestel me in haar lijf. Er is droefheid, de vertrouwd klinkende woorden komen op.

Een mens gaat naar zijn eeuwig huis, een klaagzang vult de straat wanneer de adem van het leven weer naar God gaat, die het leven heeft gegeven.

Ik voel Rebecca's adem tegen mijn wang. Ik sla de laatste bladzijde van het boek Prediker om en het mooiste lied, het Lied der liederen zingt me tegemoet. Mijn lief ligt tussen mijn borstjes als een bundeltje mirre. Ik droom dankbaar weg in de bedwelmende warmte van mijn roos van Jericho.

Meisje met je donkere teint, je bent zo mooi! Vriendin van mij, je ogen zijn zo zacht.

De winter is voorbij, buiten bloeien de bloemen al, de vogels gaan weer zingen. De bomen krijgen vruchten en op de akkers groeit en geurt het goud.

Wie is die vrouw daar uit de woestijn, met die geuren van heerlijke kruiden om zich heen? Je lippen zo rood als een donkerrood lint. Je stem klinkt als muziek. Je lachende mond, het lijkt op een rode vrucht. Je borsten als twee trosjes tussen de bloeiende lelies. Straks wordt het licht, dan gaat het zachtjes waaien en het donker verdwijnen. Zalig zoet is de geur van je huid, zoeter dan alle andere geuren. Ik proef de honing van je lippen, de melk en de honing onder je tong. Je liefde is beter dan wijn.

Niemand houdt de liefde tegen die lijkt op een vuur dat hevig brandt. Geen zee of rivier kan dat vuur ooit blussen. Ik wil je kussen en je liefde proeven met mijn lippen. Want je adem is zo zoet als een appel en je tong smaakt naar zoete rijpe wijn. – Misschien heeft een engel haar deel al genomen?

Wil je in een ring de schepping zien, dan moet je het Hooglied kunnen dromen.

Zoete dromen, ontwaken in de armen van mijn woestijnroos.

TIBI GRATIAS

RAADSELS EN VERGEZICHTEN. Veilig in Gods armen. *Us leave* Heare, u bracht me aan de lippen van haar die uw woorden rechtstreeks beërfde. U kent geen prudery, het is de leafdeleasheid waar u boos om wordt, en daarom zeg ik: 'Us Heit yn 'e himel, jowes is it keninkryk en de krêft en de hearlikheid oant yn ewichheid'.

Wervelende beelden komen tot rust. Flarden krijgen samenhang, verschillen lossen zich op. God heeft genomen en gegeven. Lege plaatsen worden opgevuld. Beppe is gestorven, haar goedheid leeft door in Feike. Hiltsje is vroegtijdig heengegaan, haar jaargenoot Rebecca overleefde. De engel des hemels heeft mij niet gekust in de barre koude. De warme lippen van Rebecca willen mij zoenen.

Uit de grond van mijn hart wens ik je toe dat je iemand vindt die jou aankan en waarmee je gelukkig bent. Hoe graag zou ik dan degene die jou dat geven kan willen ontmoeten.

De warme woorden van Lukas zijn vlees geworden. Zonder MFD is Riwke als een hongerige leeuw, onrustig en zoekend. Hiltsje is ten prooi gevallen, waaraan? Heeft zij ooit de warme gloed van liefde gevoeld? Ik hoef er niet meer aan te denken. Zij is Gods handen en de warmte van Rebecca doorgloeit me.

'Religie is het tastbaar maken van een niet tastbare werkelijkheid.'

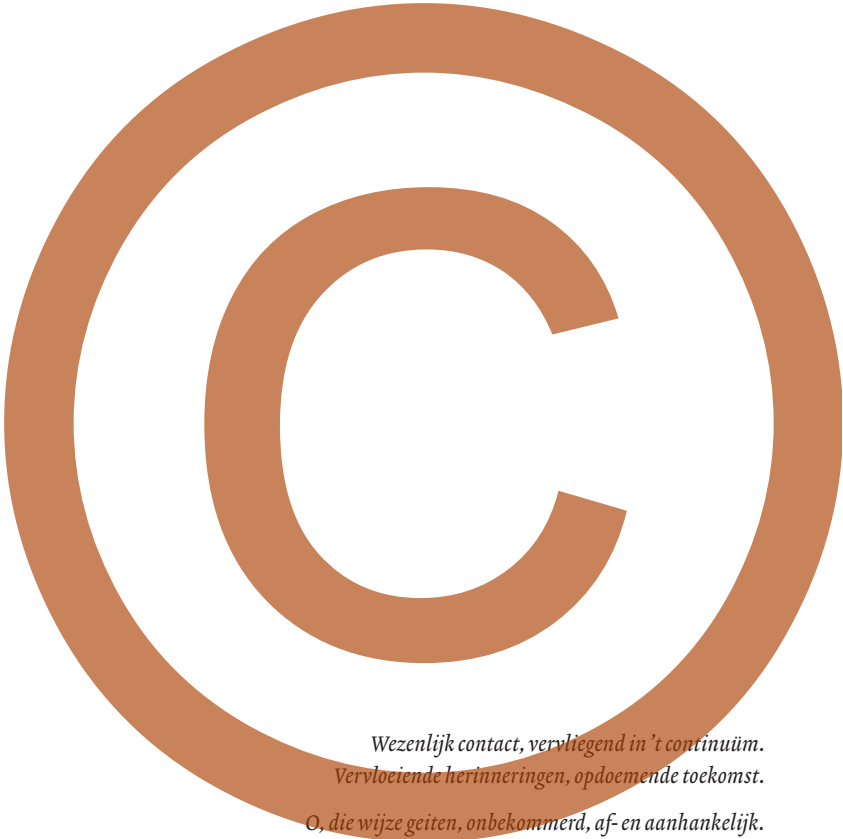
'Dat kun je niet wegredeneren; het bestaat en proeft zoet.'

C'est-à-dire: wouden & woestijnen geven hun geheimen niet snel prijs. Sasein!

AFSCHEID VAN DE WERELD

BLOEMBED VAN KLEURIGE VIOOLTJES

VERRIJZEN ALS ÉÉN

*Wezenlijk contact, vervliëgend in 't continuüm.
Vervloeiende herinneringen, opdoemende toekomst.*

O, die wijze geiten, onbekommerd, af- en aanhankelijk.

*Gevend in berustend gemoed. Het moment als enige werkelijkheid.
Ogen verraden niets, ze vertonen hun gedrag.*

HOOFDSTUK 24 POSTLUDIUM

MIJN BOEK IS GESCHREVEN TOT AAN HET VERVLIEDENDE MOMENT.

Ik proef de smaak van het nu. Te zeggen: 'It is folbrocht', dan soe ik it te heech yn it krop hawwe en 'e goaden fersykje. Het noodlot tarten... om 'e duvel net meart!

Lukas vergeleek het vervliedende aspect met het minuscule contactmoment van het draaiend treinwiel met de rail. Ik wil geloven dat mijn leven van hogerhand, mij van Godwege is toegefallen.

In het stilstaande moment sta ik met mijn klompen op de grond van mijn voorvaders, mijn oergrond en de kiem noem ik God. EN-THEOS.

Geloof & ongeloof, verlos mij van kwade geesten Ivige, help me mijn ongeloof te overwinnen!

Hoger licht verlicht mijn geest, hoger honing, ja! Ik erken het licht dat mijn zielenroerselen in al zijn schijnheid blootlegt. Al doet het pijn, het is waarnaar ik mij richt: FORTITUDO.

Als het woord van Vondel: Der eeuwigheden glans en ader, het vergankelijke dat de ofglans draagt, in de liefde ervaren als stil ontvangen geluk, in de dood als een hoogheid, niet met menschenhand te vatten, in mijn verdriet waarvoor geen ruimte was.

De vulkaan trilt, mijn woestijnratje kijkt vriendelijk omhoog. – Het verhaal gaat... Een hartstochtelijk feest van herkenning en ontdekking, de gelukzaligheid van elkaars toeze te wêze. Geen strijd meer op Gods lân met verdriet als enige winnaar. Wel droefheid, juster ferstoar sêft en kalm ús leave beppe. Snok.

GISTEREN OVERLEED ZACHT EN KALM ONZE LIEVE BEPPE

‘HET WAS EEN GOED IDEE van je gisternacht om even te gaan zwemmen Jeltske, je sliep meteen als een roos.’

‘Riwke, mijn roos van Jericho opende zich zo groots, ik nestelde me in haar hart en ze omsloot me. Ik heb je lief, zo lief.’

We ontbijten gezamenlijk. Rebecca vertelt haar opa en oma wat er gebeurd is. Ze kan het mooi zeggen en heeft oog voor het kleine. Haar woorden helpen me om het op een rijtje te krijgen. ‘Heb je nog kunnen slapen Jeltske, na zo’n enerverende nacht?’ Rebecca redt me eruit:

‘Jeltske viel als een blok in slaap en heeft geslapen als een roos.’

‘En dermei út!’

Rebecca en ik lopen door het bos naar de boerderij. De vogels voeren kwetterend hun rituelen op en verleiden hun angstig trillende jongen om uit te vliegen. God zegene de greep, hun bange gemoed piept in alle toonaarden.

Feike zit aan de keukentafel: ‘Us beppe is er niet meer’.

‘Wat bedoel je, Feike?’

‘Toen het licht werd, was ús beppe weg. Toen ze pas dood was, toen was ze er nog, nu is ze bij God en moeten wij haar lichaam gaan begraven, toch? En dan zeg ik het gedichtje dat je me geleerd hebt. Beppes mond staat open en het ruikt niet fris.’

‘Beppes ziel heeft haar lichaam verlaten Feike, en wat over is gaan we teruggeven aan de aarde.’

‘Beppe woont nu in mijn hart, ús Jeltske.’

‘Ja beppes ziel woont bij alleman die haar liefheeft, ze woont ook in mijn hart ús Feike, ús beppe ferjit nooit’. Fier fuort en sa tichtby.

BEPPE'S LICHAAM KEERT TERUG NAAR DE AARDE

NA DE DOKTER EN DE DOMINEE komt de begrafenisondernemer die beppe verzorgt en haar in de kist legt. Ze ligt er mooi bij. Haar wenkbrauwen trillen even als de koeling onder de kist aanslaat **maar Feike heeft gelijk: het is haar zielloos lichaam, onze grootmoeder is niet meer.**

Us beppe is **in haar eeuwig huis en de roukleijers sille de bûren oansizze.**

Drie dagen ligt haar ziellose gestalte opgebaard, **haar wereld verstijft in witte schittering. Dan gaat de voordeur open om de kist uitgeleide te doen. Gaat de volgende keer de deur open om Rintske en Eefke als bruidspaar te verwelkomen? Kerkklokken en psalmen begeleiden de tocht naar de dodenakker.**

Us helper is de Heare dy't himel en ierde makke hat. God, dy't himel en ierde makke hat en trost bliuwe oant yn ivichheid. De Heare sil it foar my folbringe, jo geunst, Heare, duomet ivich. Lit it wurk fan jo hannen net farre!

Bij het graf spreekt de dominee: 'Nu voor Aachje de dagen van haar jaren zijn vervuld, vertrouwen wij haar lichaam toe aan de schoot van de aarde, en gedenken wij het woord dat tot de mens gesproken is: Stof zijt gij en tot stof zult ge weerkeren.'

Daarna leest Feike haar gedicht, **stilte. De dominee richt zich op voor de volgende stap maar Feike is hem voor:**

'Us beppe wil dat we Wat de toekomst brengen moge zingen.'

Ze opent haar handen en strekt haar armen uit. Er vormt zich een kring en Feike zet loepzilver in: 'Lizze ek dizzen om my hinne, oan Gods hân mei wisse tred gean ik út dit Ian fandinne nei in ûnbekende Stêd'.

Dit overstijgt elk wowl-moment. De jongens laten de kist zakken. Ik zeg: 'Us beppes lichaam leggen we in de schoot der Aarde, haar ziel is opgestegen. Vol vertrouwen dat zij in vrede zal rusten. God, sta ons bij'. Drôf en tankber.

DE DOOD IS MET VIOOLTJES VERWEVEN

FEIKE LEGT DE BLOEMEN UIT HAAR TUIN OP HET GRAF, een boeketje voor mem, voor pake en Hiltsje. Ook ik leg verse bloemen neer. Rebecca en Bente weten dat er een boeketje voor Himkje bij is. Ik kniel neer voor het graf en verstrengel de twee boeketjes tot één. Beelden van ongeboren tweelingen, alsof ze elkaar knuffelen. Mijn God, wat heeft Hiltsje moeten missen? Moge beide zielen in vrede rusten. Ik wist me geborgen in Rintskes armen. Nu troost zij Eefke. Feike drukt zich tegen onze grote broer Bente aan. Hoe eenzaam moet Hiltsje zich gevoeld hebben?

‘Rust zacht lieve beppe, rust zacht lieve Hiltsje en Himkje’, prevel ik.

‘It is folbrocht’.

Pakes zachte trillende stem resoneert in mijn hoofd, ik zie zijn magere handen die de opengeslagen Bijbel omklemmen.

‘Vertrouw op God, lees zijn woord en bid, dan is hij er, onverzoenlijk en barmhartig.’

‘Ja, pake.’

‘Ik bin mansk op myn pakesizzer, sânlân deroer, no.’

De eeltige hand van Amke schuift als eerste een flinke berg aarde in het open graf. Nadat Feike als laatste met haar smalle meisjeshand wat aarde in beppe’s graf heeft geschoven pakt Djurre de schop en maakt het karwei verder af.

Ik sla mijn arm om Feike heen en druk haar tegen me aan:

‘Als beppe is bijgeschreven op de steen, dan gaan we samen bloemen planten op het graf en maken we er iets moois van.’

‘Ja’, zegt Feike, ‘in kleurich blombêd mei fioeltsjes.’

Wy slaan ús dertroch in ús ierdske bestean, hân yn hân en mei-elkoar.

AND WE'LL RISE UP TOGETHER AS ONE

‘SJKSE, zullen we naar de poel rennen en een duik nemen?’
‘Ik ren graag, Riwke, nu wil ik langzaam lopen met onze armen om elkaar heen. Het is allemaal zo snel gegaan.’

We komen van verre, onze verwantschap is zo dichtbij. We spraken over opgaan in elkaars verhaal? Ik gaf je mijn gedachten, ik wilde je mijn lichaam geven. We hebben begraven, no san deroer, hoorde ik pake zeggen.

‘Sánlân en woastinesân’.

‘Je bent een raadsel om lief te hebben Sjitske, we nemen een duik in het water en daarna duiken we in bed.’

‘Ik duik graag Riwke, ik wil nu samen met jou traag en roezig het water inlopen, omstrengeld in je woestijnwarmte.’

Ik voel Rebecca's armen om me heen, liefdevolle armen, hongerig, overschuimend. Ik bijt op mijn wang, overkomt dit mij? Mijn hand voelt in de linker voorzak van mijn jeans en vist een drivensuikertje omhoog, ik druk het uit de blister, geef het aan Rebecca en stop de verpakking in mijn achterzak. Ik open mijn mond en steek m'n tong iets uit. Ze legt het witte vierkantje op mijn tong.

‘En als de zon opgaat zullen we samen opstaan als één.’

Dán zal ik m'n sprintjes durven blijven trekken, tot het uiterste, net zolang dat ik hijgend in jouw armen durf te vallen om me uitgeput aan jou over te geven.’

PERSONAGES

VREEMDE WOORDEN

BRONNEN

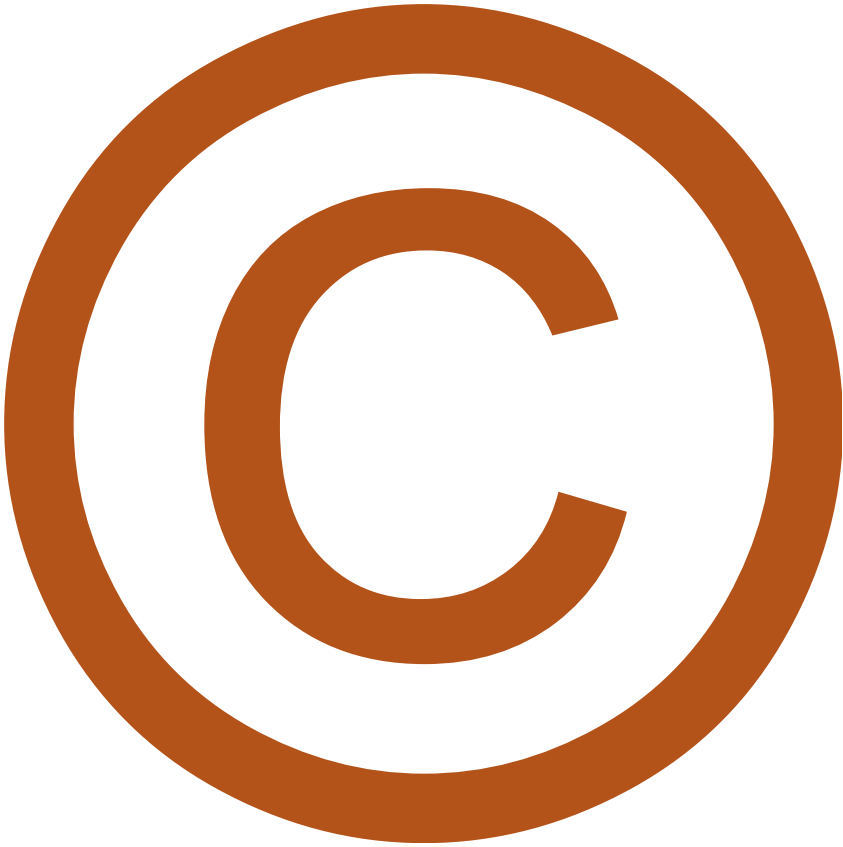
ONKRUID WINT HET LAATSTE GEVECHT

HET VERVLIEDENDE MOMENT GRIJPEN

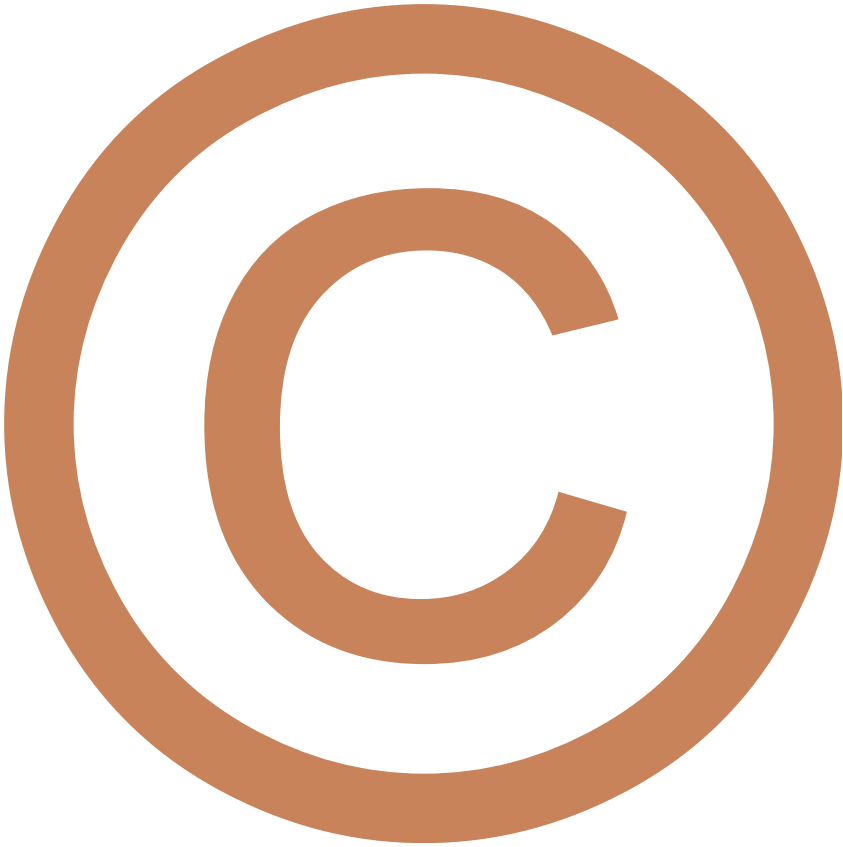
DE TOEKOMST MEER BEVLOGEN MAKEN!

AANHANGSEL

WOUD- & WOESTIJNBEWONERS ET AL.

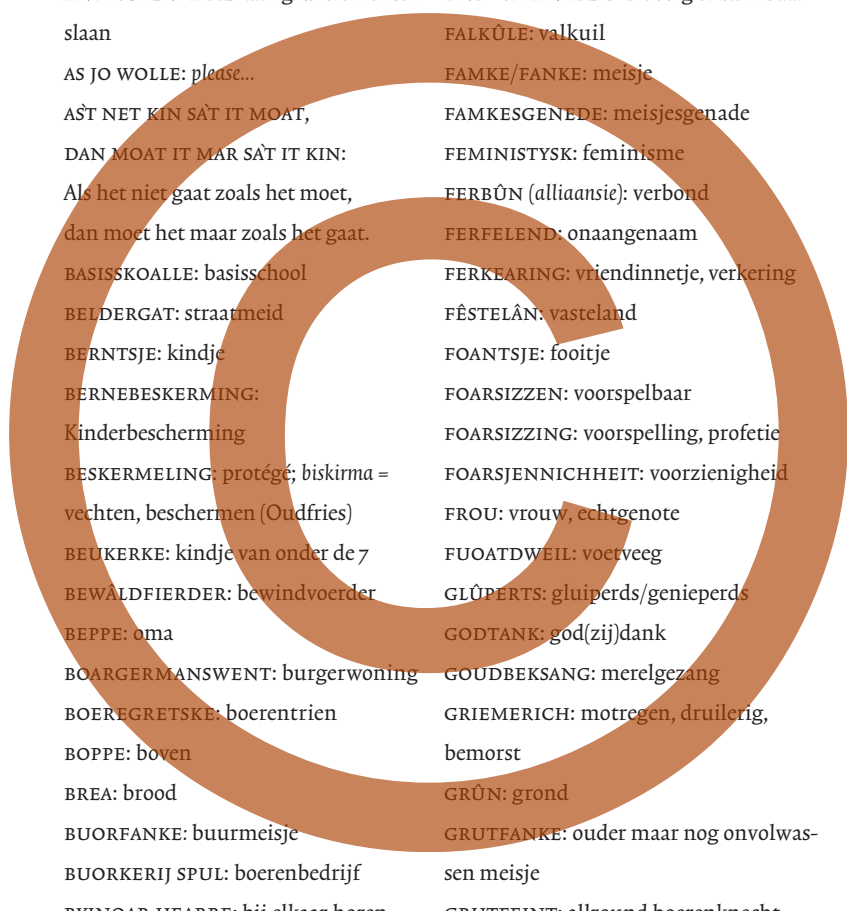

Al deze mensen en gestalten ben ik dankbaar.

PERSONAGES

- 1 AMKE, 1988, BENTE, 1992 en DJURRE, 1995 (kostbaar): oudere broers
AUKJE: oudtante, zuster van opa
DURK NIJHÛS (machtig onder het volk): godsdienstleraar en mentor
EEFKE, 1999 en FEIKE, 2002 (vrede, bescherming): jonger broertje en zusje
HILTSJE, 1987–2008 (strijd): halfzus; HIMKJE, † 1987 (strijd): haar tweelingbroer
HYLKE (strijd): allround boerenknecht en tijdelijk huisgenoot
JOP KOALBETTE: bevestigd gereformeerde dominee, godgeleerde
FRITZ LJOCHTWELLE (machtige beschermer): veehandelaar
LUKAS HEETINGA (1994): klasgenoot en ook vriend van Bente
NELIS (gehoorde): systeembeheerder
NYNKE (zuiver): juf op de basisschool
RANTSKE TAEKES (1999): buurmeisje en ook vriendin van Eefke
TIALDA KEAPMAN: wienster, coach
YMKE (groot geweldig) en REINA (raad): boswachtersechtpaar en voogden
ZINNIA (elegante): empathische klasgenoot en baken
- 2 ATTENOJE (jiddo; addenaj: Heer, mijn Heer (adonaj; אֲדֹנָי))
EMÉZER (God heeft geholpen): pleegopa
ESTHER (mirte, hadassiem): pleegmoeder
SEBASTIAN FLYTE (verheven): in *The sacred and profane memories of Charles Ryder*
JEHANNE (Fr.): God is verzoenend....
LEA (antilope): moeder
MIRJAM (Mieke): pleegoma
RACHEL (schaap): tante
REBECCA (1987): (Riwke, Rieuwertsje) dochter; ook Anastatica: woestijnroos
SJITSKE: koosnaam van Jeltske (semantyske ynterferinsje)
TIRZA (bekoorlijkheid): oma
VICTOR (overwinnaar): boekhandelaar
ZELAFEAD: overgrootvader

LIJST VAN FRIESE WOORDEN

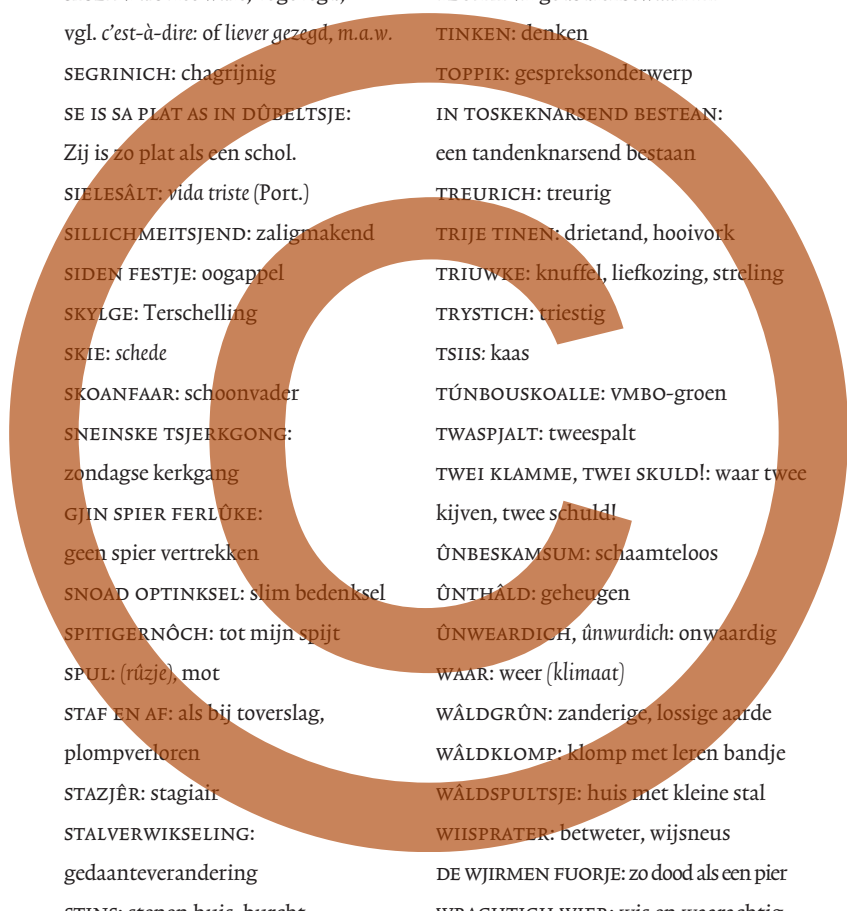
ÂLDERWENST: traditiegetrouw	DEI-ÓFSKRIFTEN: dagafschriften
ÂLDFAARS: van onze voorvaders	DÊR IS HONGER BAKKER EN TOARST
ALVESTÊDEGOARRE: elfstedenkoorts	BROUWER: Schraalhans is keukenmeester.
AN MOSTER FALLE: aan gruzelementen slaan	DRÔF & TANKBER: droevig & dankbaar
AS JO WOLLE: please...	FALKÛLE: valkuil
AŦT NET KIN SÂT IT MOAT,	FAMKE/FANKE: meisje
DAN MOAT IT MAR SÂT IT KIN:	FAMKESGENEDE: meisjesgenade
Als het niet gaat zoals het moet,	FEMINISTYSK: feminisme
dan moet het maar zoals het gaat.	FERBÛN (alliaansie): verbond
BASISSKOALLE: basisschool	FERFELEND: onaangenaam
BEIDERGAT: straatmeid	FERKEARING: vriendinnetje, verkering
BERNTSJE: kindje	FÊSTELÂN: vasteland
BERNEBESKERMING:	FOANTSJE: footje
Kinderbescherming	FOARSIZZEN: voorspelbaar
BESKERMELING: protégé; biskirma =	FOARSIZZING: voorspelling, profetie
vechten, beschermen (Oudfries)	FOARSJENNICHHEIT: voorzienigheid
BEUKERKE: kindje van onder de 7	FROU: vrouw, echtgenote
BEWALDFIERDER: bewindvoerder	FUOATDWEIL: voetveeg
BEPPE: oma	GLÛPERTS: gluipeperds/genieperds
BOARGERMANSWENT: burgerwoning	GODTANK: god(zij)dank
BOEREGRETSKE: boerentrien	GOÛDBEKSANG: merelgezing
BOPPE: boven	GRIEMERICH: motregen, druilerig,
BREA: brood	bemorst
BUORFANKE: buurmeisje	GRÛN: grond
BUORKERIJ SPUL: boerenbedrijf	GRUTFANKE: ouder maar nog onvolwas-
BYINOAR HEARRE: bij elkaar horen	sen meisje
DAT IS MY ÛT IT ÛNTHÂLD GONGEN:	GRUTFEINT: allround boerenknecht
Dat weet ik niet meer.	GRUTSK: hoogmoedig, parmantig
DE KOP IN DE GOEZE: in de war zijn	GUOZZEBRIEF: ganzenbord
	HAKSELPAULUS: gekke jongen

FRYSK WURDLIST

HÂLD DY MAR GOED!:	LISTICHHEID: listigheid
hou je taai! (blijf gezond.)	BY LJOCHTMOANNEWAAR: in de mane-
HANNELWIZE: manier van doen	schijn
HARNS: Lahringen	LÛKHYNDER: trekpaard
HAST (benao): bijna, vrijwel	MEM: moeder
HAWWE GJIN WEET FAN: Weet ik veel	MINSKEHERT: mensenhart
HEIT: vader	NACHTSIZZE: wêkerusten
HIELENDAL: helemaal	NEISTE: naaste
HILLICH: heilig	NEAT: niets
HIMELING: hemeling, engel, zalige	NO: nu
HJA HAWWE IN BULTE DROKTE MEI	NUVERE HISTOARJE: rare zaak
HARSELS: Ze vinden zichzelf belangrijk.	OANFOLJEN: aanvullen
HYNDER EN WEIN: paard en wagen	OANT STRAK: tot straks
INGELSK DÔF: Oost-Indisch doof	'E OAREN BÛTEN US BEPPE IS NET
'T IS GOED BETEARD: 't Is goed gekomen	GOED BY: behalve oma is niemand goed
IVICHHEID: eeuwigheid	snik
JILDKISTKE: geldkistje	OBSKUER: obscuur, amper bekend
JIM, JIMME: jouw, jullie	ODELETTE: kleine lofzang
JOUT STOF TA TINKEN:	PAAMBUTS: onbezorgde vakantie
geeft stof om over na te denken	PAKE: grootvader
JÛN JIMME: goedenavond samen	PARJARJE: pareren
KIIFSTEAN: onzeker zijn	PITERTUERLIK: wonderlijk, apart
KOES: stil, rustig, aangenaam, warm	POCHE EN BLAZE: bluffen
KONTINT: content, inhoud	POLLE: (Stw.) kleine boerderij, keuterij
KONVINSJONEEL: conventioneel	POSTRINDER: postbode
KREAS: netjes, proper	PÛDSJEPLAKKER: koppelaarster
IN KREAS DING: een knap meisje	DE RISPING LEANNET IT WURK:
KWIER: keurig, bevallig	de oogst loont het werk
LIEPERT: slimmerik	RÛS (roeze): roes
LEAFLYTS: klein en aardig	SA GRIEN AS GERS: zo groen als gras,

FRIESE WOORDEN

jong en onervaren, verliefd	TASJEND FÂD: toeziend voogd
SA LISTICH AS DE DUVEL:	TASTIMMING SÛNDER BETINGSTEN:
zo listig als de duivel	onvoorwaardelijke overgave
SASEIN: als het ware, zogezegd;	TEOMANY: godsdienstwaanzin
vgl. c'est-à-dire: of liever gezegd, m.a.w.	TINKEN: denken
SEGRINICH: chagrijnig	TOPPIK: gespreksonderwerp
SE IS SA PLAT AS IN DÛBELTSJE:	IN TOSKEKNARSEND BESTEAN:
Zij is zo plat als een schol.	een tandenknarsend bestaan
SIELESÂLT: vida triste (Port.)	TREURICH: treurig
SILLICHMEITSJEND: zaligmakend	TRIJE TINEN: drietand, hooivork
SIDEN FESTJE: oogappel	TRIÛWKE: knuffel, liefkozing, streling
SKYLGE: Terschelling	TRYSTICH: triestig
SKIE: schede	TSIIS: kaas
SKOANFAAR: schoonvader	TÛNBOUSKOALLE: VMBO-groen
SNEINSKE TSJERKGONG:	TWASPJALT: tweespalt
zondagse kerkgang	TWEI KLAMME, TWEI SKULD!: waar twee
GJIN SPIER FERLÛKE:	kijven, twee schuld!
geen spier vertrekken	ÛNBESKAMSUM: schaamteloos
SNOAD OPTINKSEL: slim bedenkse	ÛNTHÂLD: geheugen
SPITIGERNÔCH: tot mijn spijt	ÛNWEARDICH, ûnwurdich: onwaardig
SPUL: (rûzje), mot	WAAR: weer (klimaat)
STAF EN AF: als bij toverslag,	WÂLDGRÛN: zanderige, lossige aarde
plompverloren	WÂLDKLOMP: klomp met leren bandje
STAZJÊR: stagiair	WÂLDSPULTSJE: huis met kleine stal
STALVERWIKSELING:	WIISPRATER: betweter, wijsneus
gedaanteverandering	DE WJIRMEN FUORJE: zo dood als een pier
STINS: stenen huis, burcht	WRACHTICH WIER: wis en waarachtig
STOFLIKENS, stoflikheid: stoffelijkheid	WRÂLD: wereld
STRIIDPETEAR: twistgesprek	WÛNDERMINSKEN: bijzondere mensen
SWIETROASJEROOK: rozengeur	YN BETROUSUMENS: te goeder trouw

BIJ WIJZE VAN SPREKEN

(I)

- 8 Sa fier fuort en doch sa tichtby. Zo ver weg, en toch zo dichtbij.
- 10 De hannen út 'e mouwe stekke sa. Handen uit de mouwen dus.
- 11 Dêr geane praatsjes oer. Er gaan praatjes rond. Ik moat nedich ris mei dy prate. Ik moet nodig iets met je bespreken.
- 12 Dy't gjin wurk hat, jout de duvel wurk. Ledigheid is des duivels oorkussen.
- 13 'Dat skippest wol, net, wâldfamke? Do bist gjin boargerjankje. It moat bûge of barste, mar leaver brekke as bûge dus it wie bûge of barste.' 'Dat begriip je toch wel? Jij bent geen burgermeisje. Buigen of barsten, liever breken dan buigen.' 'Is it my oan 'e kiel ta. Ik ben het zat, ik heb er schoon genoeg van. De moatst dy net sa oanstelle. Stel je niet zo aan. Sy stiet boppe ús. Zij is de baas.
- 16 Wy wiene elkoars kammeraatskes yn tiden fan ûnrêst en roefje. Wij waren elkaars steun en toeverlaat in verwarrende tijden.
- 17 J. en ik hearre byinoar. J. en ik hōren bij elkaar! Do bist seker in wâldpyk ohnet? Dat jher ik wol oan dyn geëamel. Jij bent een woudkip toch? Ik hoor dat heus wel aan jou w praat. It is my sa pestlik yn de wei. Het irriteert me mateloos.
- 21 ev. God jout elk kjeld ne't er klean hat. God geeft kracht naar kruis/lijden.
- 22 Een goj die Jiddisch schmust daar rust geen broche op. Op een niet-Jood die Jiddisch spreekt rust geen zegen.
- 27 Dêr is neat te rêden. Er is niets aan de hand.
- Dêr moatte wy yn berêste. Daar moesten we ons bij neerleggen.
- 32 Soks set my op it sin. Van zoiets krijg ik de pest in.
- 35 Jim beppe hawwe de kop in de goeze. Je oma is in de war.
- 43 Oer it wetter wenje ek minsken, uiteinlik. Gezond verstand is overal, toch? Iett.: Over het water wonen ook mensen, tenslotte.
- 45 Fan lytse wâldpikies nei seksy stedske chickies. Van provinciaaltjes naar stoere stadsmeiden.
- 48 Dat bliuwt ûnder ús. Meidendingetjes, blijft onder ons.
- 49 Allinne tsjin immen dy te fertrouwen is, moatst dû earlik wêze. Alleen tegen iemand die te vertrouwen is, moet je eerlijk zijn.

AANHANGSEL

- 51 De takomst is in neare ynkyk want ús pake is sa meager as de dea op 't guozzebrief. De
toekomst voorspelt weinig goeds want opa wordt steeds magerder en bleker.
- 53 Slúchslimme wráld. De wereld is listig
- 54 In Abrahams schoot rusten (I would rock my soul in the bosom of Abraham / I
would hold my life in his saving grace. / I would walk all the way / If I thought I could
see your face.): Een zorgeloos leven leiden; op een fijne en veilige plek zijn.
- 55 Wat sy by it iene sintúich mist, dat wint sy by it oare. Luisteren vindt ze prettger
dan praten. It wie om bang fan te wurden, sa stil. Het was onheilspellend stil.
Boereknilles: boerenhufter, boerenkaffer, boerenkinkel, boerenlul, boe-
renpummel, botterik, ongelikte beer, heikneuter, hork, onbeschofterik,
palurk, plebejer, plomperd, proleet, rouwdouw, woudezel, enz.
- 56 Beried giet foar de died. Bezint eer ge begint.
- 57 Vae kin him oan in strie stjitte, dat it hiele hús davert. Vader kan ontzettend veel
misbaar maken; lett.: zich zó stoten aan 'n strootje dat 't hele huis staat te schudden.
- 57 Mannichien moat dea wêze om libben foar ús te wurden. Velen moeten uitge-
woed zijn om iets voor ons te betekenen; lett. Menigeeen moet dood zijn om
voor ons te gaan leven.
- 59 Ik wie as troch de duvel riden. Ik was van de duivel bezeten (ik was bloedlink
en hondsbrutaal, des duivels; grondeloos giftig). Hünebyljen kundiget in
stjergefal oan. Hondengeblaf kondigt een sterfgeval aan.
- 60 Wy hawwe gjin wurden mear fan ús men hân. Ma ging heen zonder iets te zeggen.
- 63 Fljoch-om-'t-hear. Wild loszinnig meisje; iemand die thuis rust noch duur
heeft. Hja eat meie as slaad. Ze lustte er wel pap van. Hiltse is skjin op 'e hûd.
Hiltse tref geen blaam.
- 64 Dy't in oar syn lek en brek oplêze wol moat sels skjin op 'e hûd wêze. Wie over een
ander wil oordelen moet zelf wel zuiver van geest zijn.
As pake sei: Wa't fan jimme noch nooit wat ferkeards dien hat, mei de earste wêze
om in stien op har te smiten (Joh. 8:7). Lodske: lichtekooi, hoer.
- 67 Requiem atemam dona eis, Domine. Geef ze de eeuwige rust, o Heare.

BY WIZE FAN SPREKKEN (I)

- 70 De noarm is dúdlik wichtiger as de wearde. Kennelijk staan normen boven de te beschermen waarden. De skreaune wet makket dea, mar de Geast makket libben. De dode wet versus de levende geest.
- 73 Hy hâldt myn boarne om't yn it oanbigjin skoep 'e LIBBENE ek my neffens syn byld. De bron van mijn bestaan, de LEVENDE schiep ook mij naar zijn evenbeeld.
- 81 Dyn kammeraatske sjocht út as de dea fan Ypern, ús Rintske, as de dea op it goezebrief. Je vriendin ziet doodsbleek. Hallusinaasje – it is gjin teomany, ál ûnwerklik, net ûnwêzentlik. De holle is it roer fan it skip. Met iets aan je hoofd is de levenslust zoek. Hallucineren – het is geen godsdienstwaanzin.
- 82 Spoeksbenaud: Het wordt mij bang om 't hart, it bekrûpt my.
- 86 Stirb und Werde es sjerre en wêze. Wie sterft voor hij sterft, sterft niet als hij sterft.
- 92 Sensus numinis: Gevoel voor het mysterieuze, het numintuze.
- 94 Lou poge, welou noge (Lepoge wie lenoge). Het raakt kant noch wal.
- 98 Dy't net wenget, dy't net wint. Wie niet waagt, die niet wint.
- 100 Er ûntkomt jow net folle, mar... de bedoeling ûntgiet my? Het overkomt me niet vaak, maar ontgaat mij hier de bedoeling?
- Der by wêze = Jins ontinken derby hawwe. Aandachtig luisteren, bij de les blijven; HIER: 'Laat het je niet ontglippen, hou het vast!'
- 102 Lit dizze lijensbeker rêstich oan jo foarbygean, sa't jo wolle. Laat u deze lijdensbeker gerust passeren.
- 104 Horror vacui. De afschuw voor het ledige. Scream. Kracks. Done fuk me open, he dine done on me. Done done Til he hye happy fucky shoves up, comes ui. Kom shitting ut h mthfking kmg l'm fking cmin up you. Retch I Retch I. Dinneradntea I choke miny. E. McBride: *A girl is a half-formed thing*, Norwich 2013 (p.193). Jeske: 'Schokkende passages worden typografisch verstoord, taal wordt onderdukt.' Gepuollemûl, en dermei út!
- De kâlde grillen geane my oer 'e lea. De koude rillingen lopen me over de rug.
- 107 Horripilaasje. Koude rillingen, kippenvel, griezelen & gruwen en sa mear. Dy't in oar beskyt, beskyt op it lêst himsels.

STELLINGWERFSK, FRYSK EN KOETERWAALSK

- 107 In hertferskuorrend ferhaal is neat om fan te koarjen; der is gjin bank oan 'e loft.
Een hartverscheurend verhaal ist nicht zu Kotzen; er valt niets te vrezen.
- 108/317 Potpoerry yn Apegryksk oan de Galatiërs, is ditte stront foar saffraan ferkeapje?
Verkoopt Paulus hier knollen voor citroenen?
- 109 De goddeleazen bloeie de blomkes op 'e skuon, it skreaut ta it ivich Wêzen.
Het geluk is met de goddelozen, het is hemeltergend, godgeklaagd.
«Gillen. Krak. Done fuk me open he dine done on me. Klaar klaar tot hij hye happy
fucky shoves upo comes ui. Kom shitting ut h mith fking grmg I'm fking cmin up
you. Kokhals ik. Kokhalzen. Dinneradntea ik stik zowat. Bloody hell.»
Horror cæli: Irrationele, obsessieve angst dat het hemelgewelf naar beneden
komt en alles verplettert, hemelvrees.
- 111 Mozes hebben: geld zat. It is net mear as it plichte. Het is niet meer zoals vroeger.
- 111¹ 'Mit Berkoper mark moe'n de knollen fladderen', wordt hier gezegd.
- 112 Hoe stiesto dêr ûnder? Wat vindt jij ervan? Hoe sta jij daar tegenover?
- 113 Us goefriezintsje makket oanspraak op har soevereiniteitsrjochten, hen!
Dit Friezinnetje laat zich toch niet wegtwijfelen:
'Ik heb mijn boeken en mijn poëzie om me te beschermen. Ik ben veilig in mijn pant-
ser, verscholen op mijn kamertje en veilig in Abrahams schoot. Ik ben onaantast-
baar, niemand raakt een paria aan. Ik ben een rots en een rots voelt geen branding,
ik ben een eiland en een eiland huilt nooit.' Ik trek mij terug en wacht:
'Zuigende eb van het gemoed, / dat de minuten trekt en dat de vloed
diep in zijn duisternis bereidt. / Er is geen tijd. Of is er niets dan tijd?'
- 119 God mei it witte. God mag het weten.
- 120 [...] Help my fan myn ûngeloof ôf. Ik geloof! Help me om mijn ongelooft te
overwinnen! De guds by it helter krije, is wat, mar oanhâlde is it wurk. De koe bij
de hoorns vatten is gemakkelijk, maar iets helemaal afmaken is moeilijk.
(Der is mar ien soarte fan tsjoen, en dat is te dwaan.)
Ik moat noch soad leare. Ik moet nog zoveel leren...
- 121 It wienen swiere tiden tusken ploegje en tserkgong [...]. Het waren zware tijden
tussen ploegen en kerkgang.

IT FRYSK WURDT BYTIDEN RAAR RÊDBRAAKT (I)

- 122 Better grutte feint dan lytse baas. Beter grote knecht dan kleine baas.
 122 Beppe giet mei de hinnen op 'e stôk. Oma gaat vroeg naar bed.
 De hinnen reitsje fan 'e lêch. De kippen raken dan van de leg.
 123 Se stean op âldfaars erf, ús wâldgrûn. Ze staan op het patrimonium van onze
 voorouders, onze grond in de Friese wouden.
 125 De Wâlden is fan hâlden. Op schrale grond is men zuiniger dan op vette klei.
 Dat stiet der ta. Ze is het bepaald, punt uit.
 133 Wistst, je moeste kippe gaan houwe [...]. Hou nou 's op met dat gepush!
 137 Dy't seit wat er wyt en spuit wat er yt. hâldt neat yn it liif. Wees voorzichtig met
 wat je zegt, denk aan de gevolgen. Ik sil dy wat roaze. Nogal wiede.
 Hoe't jo it ek besjogge. Hoe het ook loopt; hoe dan ook.
 Dit is hast waansin gelik. Dit grenst aan de waansin.
 139 It leit my swier op 'e lûka. Ik moet erover nadenken en ben afgemat.
 142 Dat praat slút. Da's logisch.
 149 Dat binne habbelegûchjes, draaiskûteke. Wat een fratsen, verwend trutje.
 151 Us tearhertich minnistefamke (Saxifraga umbrosa), ingetogen meisje, porselein-
 bloempje; HIER: mijn fijngevoelige en kwetsbare zalsje. Panacee, ik sis it sûnder
 ien spier te ferûke. Wûndermiddel, ik zeg het zonder een krimp te geven.
 152 It plak dêrstû liichst, is hillige groun. Je ligt op heilige grond.
 Sy sjocht wêr't de fûgels fleane. Zij heeft haar aandacht er niet bij.
 156 Dy't him ienkear brând hat, dy myt it jjoer. Een ezel stoot zich in 'e gemeen...
 157 It is mei sizzen net te dwaan. Niet praten maar doen. (Vgl. Er is maar één soort magie...)
 173 Met verrouwen wêrdt onze hoop werkelijkheid en weten we dat de hemelse wereld bestaat
 al kunnen we die nog niet zien. (Hebr. 11:1)
 189 Dy ferdijde tsjinsin. Die vervloekte weerzin. Hutentrut, net rjocht tidich? Stom
 trutwif, ben je soms achterlijk, of zo? It hat skik noch roai, it is om fan te koarjen.
 Het slaat werkelijk nergens op, om misselijk van te worden. Sa lef as in jonge
 hân. Schijterig als een schoothondje. Dat kin net. Uitgesloten, godsûnmooglik.
 189 Lou loene; wie it mar sa; jidd.: lo lanu ('niet aan ons'): Psalm 115:1 'Net ús'.
 194 Oant strak. Tot straks.

AANHANGSEL

- 200 Twirrelje. Het terugkerende dwarrelen en draaien van vlinders.
200 Wurdt it no mienen? Komt het nu echt?
Master en dominy binne broek en wammes. Pedagoog en pastor tegelijk.
206 Dat ûnthjit ik. Dat beloof ik; HIER: Ik wil er graag mijn best voor doen.
207 De risping leannet it wurk. De oogst loont het werk.
Oerlis is it heale wurk. Een goed begin is het halve werk.
208 Inspiens esto [...]. Wees dwaas, wanneer de tijd of zaak dit vraagt;
Dwaasheid voordoen op het juiste moment is de hoogste wijsheid.
215 En dermei út! Afgelopen, punt uit, basta! — Horrent admotas vulnera cruda
manus. Verse wonden huiveren voor aanraking met de handen.
216 As in prutsje papieren ellinde. Als een hoopje papieren ellende.
218 Elk hat genôch oan syn eigen tún te wjudzjen. Verbeter de wereld begin bij jezelf.
Alles op haren en snaren sette. Alles op scherp zetten, alles op alles zetten.
219 Quot linguas quis, tot homines valet. Zoveel talen als iemand spreekt, zoveel
malen is hij mens (Karel v). Verba volant, scripta manent. Woorden vervlie-
gen, het geschrevene blijft. Wiisprater: Weetal.

(II)

- 220 Men kin jin oan in smoarge peal net skjinwriuwe. Je kunt je niet aan een vuile
paal schoonwrijven.
229 Ik besau my. Ik kan geen woord meer uitbrengen; ik sta er versteld van.
234 Wie isch misch drei, is es mir wei. Wat ik ook doe, het helpt niet.
235 Es is mir mies un moos. Ik walg ervan, het stuit me tegen de borst.
237 On ne peut lus absurd. Te belachelijk voor woorden. Girouette: weerhaantje,
kameleon; zo beweeglijk, zo carrément - zonder omwegen, zo eerlijk.
238 Tædium vita. Het leven moe.
241 Kuf nun, schmadschtikke bis zum himmel: Je gratis beter voordoen dan je bent;
huichelen.
247 Sans feu ni lieu: Zonder vaste woon- of verblijfplaats. HIER: Van huis en
haard verdreven.

BIJ WIJZE VAN SPREKEN

- 249 Meschoggaas schpielt de baas: Dwaasheid ten top; HIER: stervende zenuwcellen.
251 Pein is pijn, jeder fielt das Sein: Pijn is pijn, ieder voelt het Zijn.

(III)

- 268 O mon âme, n'aspire pas à la vie immortelle, mais épulse le champ du possible. O mijn
ziel, streef niet naar onsterfelijkheid, maar put het veld der mogelijkheden uit.
277 Oerlangje nei pronksucht en wurdepreal, in eruptyf byderhante fanke. Aanleg voor
pronksucht en woordenpraal, een impulsieve, slimme en vlugge mens. 288
Grutskens stiet in hynder goed, mar in minske beroerd. Trots is een paard,
de mens misstaat het.
292 Tastimming sûnder betingstien. Onvoorwaardelijke overgave.
It leit my nei (oan it hert). Het ligt me na aan het hart.
Het kan je toch niet gegund worden, als brandende liefde en een koud hart
hand in hand gaan, zal de liefde bevrozen en het hart verbranden. Dat si
my wol net gund wêze. Gleone leafde en kâld ferstân geane komselden hân oan hân,
alles ûntjout him.
301 Der is altyd wolris in kink yn 't tou. 't Is niet altijd rozengour en maneschijn.
302 Amicus tamquam alter ego. Een vriend is als een tweede ik.
304 Æquum est peccatis veniam poscentem reddere rursus. Het is niet meer dan rede-
lijk dat als je vergeving verlangt, je dit ook aan anderen schenkt.
315 Proci hinc, procul ite profani (flean yn 't loft). Donder op, jullie hellegebroed.
Dow hast de goaden yn jow stik; HIER: Je zet iedereen naar je hand.
321 Mon Dieu, comment est-ce que ça va finir! Mijn God, waar moet dat heen!
325 De sweltsjes kondigje de maitiid oan. De zwaluwen kondigen de lente aan.
333 Dat is sa wis as wat. Ik twijfel er niet aan.
It wurdt my waarm om it hert. Ik krijg warme gevoelens.
335 Soene wy dan doch ûnder in lokkich stjerte beme wêze?
Zijn we dan toch onder een gelukkig gesternte geboren?

AANHANGSEL

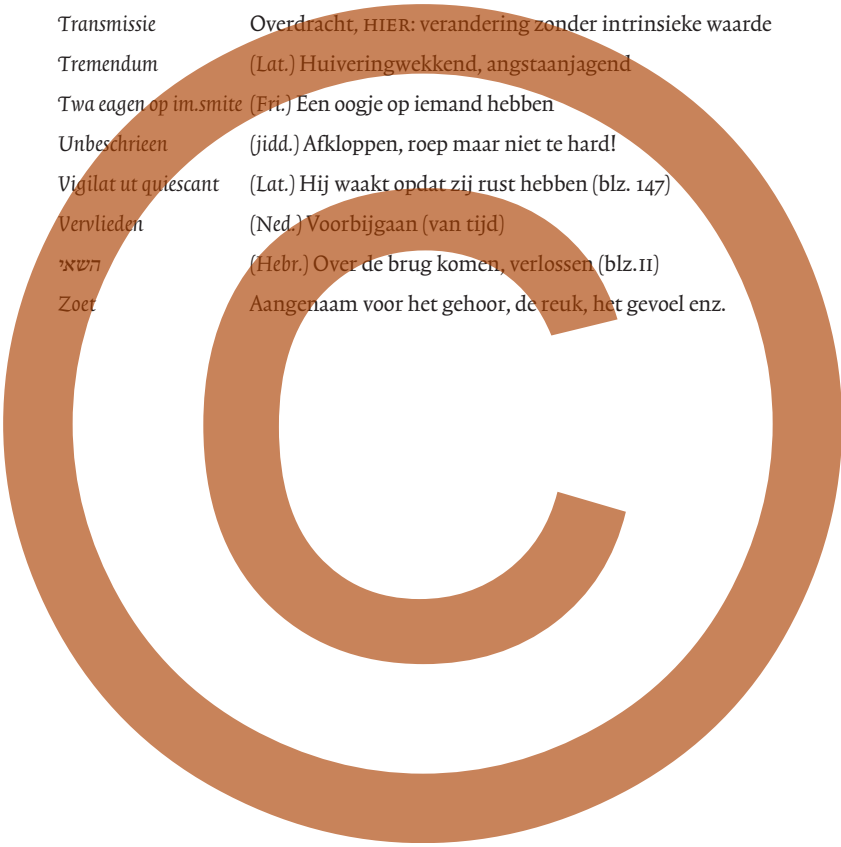
Achenebbisj	(jidd.) Och arme; jammer genoeg
Amein	(jidd.) Instemming, hoop, 'amen'
Animum exercere	(Lat.) Mentale training (vgl. exercitia spiritualia)
Apatheia (apathie)	(Gr.) Gevoelsarm, overgave aan externe invloeden
Beschrieen	(jidd.) De goden verzoeken
Calcinatio	(It.) Reinigend uitgloeingsproces
Certificat d'origine	(Fr.) Herkomstverklaring
Chronos	(Gr.) Kwantitatief uiterlijk moment (kloktijd)
Dysphoria/dysforie	(Gr./geneesk.) Sombere stemming op basis van lichamelijk onbehagen
Endlösung	(Dui.) Definitieve oplossing; met beladen betekenis sinds de Wannsee-Konferenz van 20-1-1942.
Euphoria	(Gr.) Gevoel van welbehagen, euforie, stuwend
Figilant & tsjinstber	(Fr.) Waakzaam en dienstbaar (blz. 147)
Fatum	(Lat.) Noodlot, wat is aangezegd
Gloire Immarcescible	(Fr.) Eeuwigdurende roem
Goochem	(jidd.) Slim, handig
Ze kunnen me de bout hachelfe	(Barg.) Hja kinne om my de pôf op. Zak in de stront! (p.50)
Horresco referens	(Verg. Aen) Ik huiver bij het vertellen. (p.145-147)
Horrible dictu/visu	Afschuwelijk om te zeggen/aan te zien.
Immaculé	(Fr.) Onbezoedeld
Immarcescible	(Fr.) Onverwelkelijk, gloire immarcescible onvergankelijke roem
Inconnu	(Fr.) Onbekend; duister
Kairos	(Gr.) Kwalitatief innerlijk (het juiste) moment
Kâlde grillen	(Fri.) Koude rillingen
Leech-by-de-grûnsk	(Fri.) Laag-bij-de-gronds
Mamzer	(Hebr.) Bâtarde, bastaard (p.224); vgl. Wajikra 18:8-18
Maturitas præcox	(Lat.) Vervroegde volwassenheid
Mère adoptive	(Fr.) Pleegmoeder

KROMME WURDEN

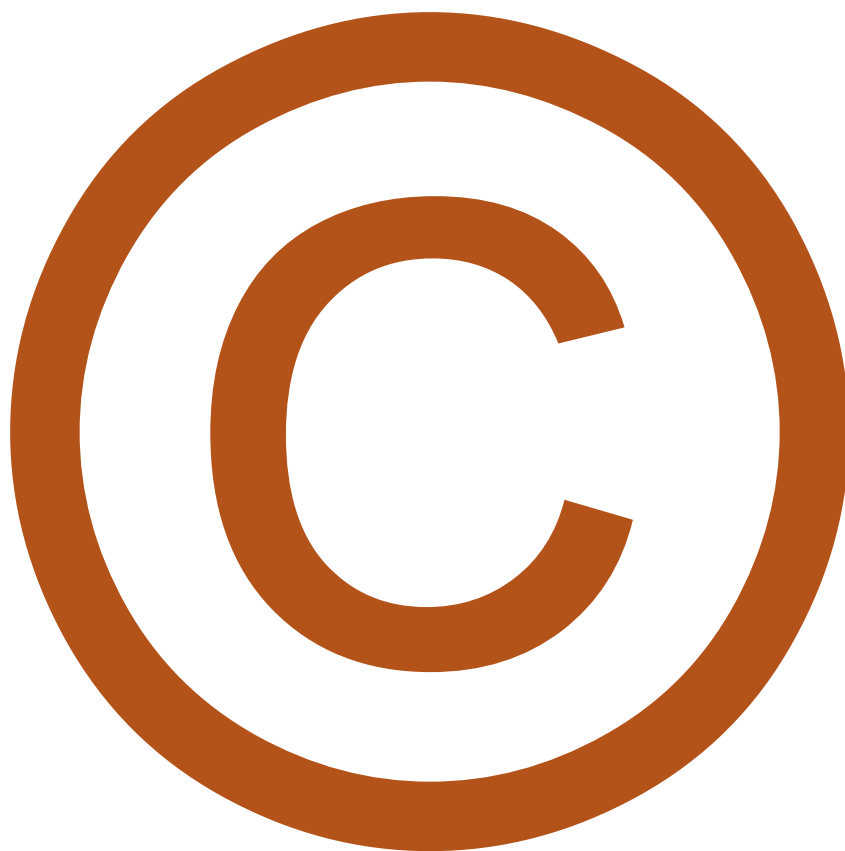

Mesjogge	(jidd.) Dwaas
Es is mir mies un moos. (jidd.) Ik heb er geen trek meer in, walgelijk	
Mei in hellem beme wêze. (Fri.) Ziende het onzienlijke, spr. Vgl. Hebr. 11:27;	
	'[...] want sy hâlde hoek, as seach er de Unsjenlike.'
Moria encomium,	
sive stultitiæ laus.	Lof óp de dwaasheid & Lof dóór de dwaasheid: Zo wijs, nee zo dwaas, nee ik bedoel juist zo wijs. (p. 145)
Mutus	(Lat.) Het stilzwijgen (mutisme);
	(Idg.) Grondslag van mompelen
Mutacisma	(psych.) Zwijgzucht, apathie, onverschilligheid, gevoelsverstijving; vgl. Lucas 1:20
Myron	(Gr.) Welriekende zalf (van de Myricastruik)
Nat abhorret vacuum	De natuur verafschuwt het ledige.
Oxymoron	(Gr.) Tegenovergestelde begrippen
Pathos	(Gr.) Gevoelsoverladen, vgl. paschein (lijden)
Potus mori	
Quam foedari	Liever sterven dan bezoedeld worden (p. 150)
Pragma	Besef van uitvoerbaarheid, business-like
Roesje, het	(Ned.) Lichte narcose
Registre de Population	(Fr.) Bevolkingsregister
Sjadchen/sjadjen	(jidd.) Huwelijksbemiddeling, koppelen
Shatzi	(jidd.) Lieverdje, liefkozende naam
Sjikse	(jidd.) Niet-joods meisje
Sjmoezen	(jidd.) Zacht praten
Stoef	(Fri.) Stoeft, stuurs, stug
Tempérament ardent	(Fr.) Licht ontvlambaar temperament
Tibi gratias	U dank ik.
Thoracaal	(Lat.) M.b.t. de borst
Thumos	(Gr.) Thymos; polyinterpretabel, bv. borstklieren
Transfiguratie	Metamorfose, HIER: verandering zonder toegevoegde waarde

AANHANGSEL

Transformisme	Stapsgewijze ontwikkeling van het leven in al zijn vormen
Transgressiō	(Lat.) Oversteek/overtocht, overschrijding (transgressie) HIER: overschuimende indrukken (blz. 136)
Transmissie	Overdracht, HIER: verandering zonder intrinsieke waarde
Tremendum	(Lat.) Huiveringwekkend, angstaanjagend
Twa eagen op im.smite	(Erl.) Een oogje op iemand hebben
Unbeschrien	(jidd.) Afkloppen, roep maar niet te hard!
Vigilat ut quiescant	(Lat.) Hij waakt opdat zij rust hebben (blz. 147)
Vervlieden	(Ned.) Voorbijgaan (van tijd)
השיא	(Hebr.) Over de brug komen, verlossen (blz. 11)
Zoet	Aangenaam voor het gehoor, de reuk, het gevoel enz.

WOUDEN & WOESTIJNEN

David Lang baseerde *The Little Match Girl Passion* (2007) op het sprookje van Andersen (blz. 60, 76 en 84):

‘What drew me to *The Little Match Girl* is that the strength of the story lies not in its plot but in the fact that all its parts – the horror and the beauty – are constantly suffused with their opposites. The girl’s bitter present is locked together with the sweetness of her past memories; her poverty is always suffused with her hopefulness. There is a kind of naive equilibrium between suffering and hope.’

Het is niet uit luiheid dat ik uw woorden heb gebruikt.
U heeft het zoveel mooier gezegd!

BRONNEN VAN CITATEN & INSPIRATIE

Abma: *Dieden*, 1987 (blz.159). Van Baaren: *Trommels van marmer*, 1986. Beets: *Niet klagen*, 1892 (blz.279), *Dennenaalden*, 1900 (blz.287). De Beauvoir: *Une mort très douce*, 1964 (blz.316). Camus: *De pest*, 1947 (blz.211); *L'Été* 1954 (blz.245). Canetti: *Stemmen van Marrakesch*, 1967 (blz.260), *Die gerettete Zunge, Geschichte einer Jugend*, 1977 (blz.155). Cecil Connor III, *† Joshua Tree* 1973. Corporaal: *Grimmig eerlijk*, 2009. Daniël Daen: *Op libben en dea*, 1970. Van Eeden: *van de koele meren des doods*, 1900, *Pauls ontwaken*, 1913 (blz.58). Gerhardt: *Kwatrijnen in opdracht* (blz.277); *Vijf uur stenen* 1974 (blz.338). Goethe: *Faust*, 1887 (blz.280). Gurdjieff: *Ontmoetingen met bijzondere mensen*, 1990 (blz.108). Hafez/Visser: *In Allah's tuin*, 2007 (blz.340). Hanlo: *Met ongelijk*, 1957 (blz.8). Harris: *Bluebird* 1989; Danoff/Harris: *Pieces of the Sky* 1975; Vgl. Joh.1:18 *Oan syn Heite hert, aan de boezem des Vaders...* Heschel: *De betekenis van tijd*, 1938. J. Huxley: *Religion without revelation* 1967. James: *Is life worth living?* 1895 (blz.244), *The sentiment of rationality* (blz.161). Jansma: *Bloem, steen*, 1997 (blz.65). Elizabeth Jennings: *The Collected Poems*, 2012. Kellendonk: *Geschilderd eten*, 1988 (blz.321). Kohlbrugge: *Ellende en verlossing*, 2011, *Het is mij goed nabij God te wezen*, 2012. Lagerkvist: *Dit is het leven dat verder zal gaan*, 1987 (blz.23). Levinas: *Het menselijk gelaat* 2005. McBride: *A girl is a half-formed thing* 2013 (blz.362). Meijer: *Sonnet* 1972 (blz.239). Min: *Voor wie ik liefheb wil ik heten*, 1966. Noothoven van Goor: *Geheim is geheim*, 1990. Van Ostaijen: *Facture Baroque*, 1926 (blz.142). R. Otto: *Das heilige*, 1917. Palmen: *De wetten*, 1991. Van het Reve: *De avonden*, 1947. Rilke: *Was mich bewegt*. H. Roland Holst: *Tussen tijd en eeuwigheid*, 1934 (blz.62). Shishilov: *Autopsychosis* 2013. Sloterdijk: *Chancen im Ungeheuren*, 1997. Staring: *Aan een navolger*, 1789 (blz.287). Vasalis: *Vergezichten en gezichten*, 1966. Vondel: *Kinder-luck*, 1632. Wäldman: *Veel meer dan tien geboden*, 1989. Werfel: *Das Lied von Bernadette*, 1941. Woolf: *The Waves*, 1931. Yacine, *Nedjma* 2013 (blz.115).

HET ONKRUID WINT HET LAATST GEVECHT

FAMILIEGESCHIEDENIS...

...Is altijd triest. Je ga)at
Ver, ver terug en daar,
Rijker dan herinnering,
Vind je een voorouder
Van waaruit je verder groeit.

Wie kan het waarmaken
De belofte uit het verleden?
Wie is het waard om een
gezicht te vinden dat bij je past,
Of ontroeren in je geest
Een hoeder of een gast?

We zeggen 'Verborgen achter deze ster
Of dat ik mijn weggetje wel vind.'
Maar we zitten fout. Onze wil
Die een pas genezen kras laat zien
Bepaalt onze daden elke dag
En dempt het heden van dien.

Naar Elizabeth Jennings
Extending the territory 1985

LOF VAN HET ONKRUID

Godlof dat onkruid niet vergaat.
Het nestelt zich in spleet en steen,
breekt door beton en asfalt heen,
bevolkt de voegen van de straat.

Achter de stoomwals valt weer zaad:
de bereklauw grijpt om zich heen.
En waar een bom zijn trechter slaat
is straks de distel algemeen.

Als hebzucht alles heeft geslecht
straalt het klein hoeblad op de vaalt
en wordt door brandnetels vertaald:

'gij die miljoenen hebt ontrecht:
zij kómen-uw berekening faalt.'
Het onkruid wint het laatst gevecht.

Ida Gerhardt
Vijf vuurstenen 1974

Ook de gedichten op blz. 65 (1*), 95, 103, 222, 255, 259, 263 en 270 zijn vrij naar Elizabeth Jennings.

VERVLIEDEN & VERVLIETEN

...als ware alle tijd vervloten tot een zelfd' ogenblik (Leopold)

DE SCHRIJVER

Daniël Mok-Kolthoff (1950) was werkzaam in de boekenbranche, grafimedia en het onderwijs. Hij publiceerde eerder:

Een wijze uit het westen; beschouwingen over Rudolf Otto en het heilige (2001)
Christendom; 2500 begrippen van A tot Z (2003)

De benadering van HET HEILIGE bij Mircea Eliade en Rudolf Otto, essay (2006)

Docent in het huis der verwondering, i.s.m. met Michael Jinkins (2006)

Over 'systeempedagogiek', essay (2008)

De fenomenologische methode via K. H. Miskotte, essay (2010)

Heschel's fenomenologische methode, essay (2011)

Het kwetsbare leven; Rudolf Otto, een kleine biografie (2012)

Religieuze ontwikkelingsfasen via H. C. Rümke en A. J. Heschel, essay (2013)

Theo Fechner, i.s.m. Herman Groenewegen, essay (2014)

Het archaische denken van Fechner, essay (2014)

R. L. Stevenson's De lantaarndragers, essay (2015)

Midrasj & Hammoerabi, geschiedenis, archeologie en mythologie, essay (2015)

In 2009 verscheen zijn hertaling van Frederik van Eedens *De kleine Johannes*.

'Zoals W. F. Hermans ooit een bezoek bracht aan Engeland, louter vanwege het genoegen zijn vooroordeel tegen dat land nog eens bevestigd te zien, ongeveer zo begon ik aan de hertaalde versie van *De kleine Johannes*. Met dat vooroordeel liep het echter slecht af. Het monnikenwerk, dat Daniël Mok aan dit sprookje heeft verricht, is een niet geringe prestatie. Reken maar dat het vervangen van al dat 'wenen' en al die 'gij's' en 'doch's' zonder op enig moment wezenlijk aan de tekst te morrelen geen sinecure is. Het boek wint door het hertalen aan helderheid en maakt het bij uitstek geschikt om voor te lezen: de zoon aan de vader of de vader aan de zoon. Dat maakt niet uit, zolang het er maar toe bijdraagt dat dit erfgoed niet verdwijnt in de vergetelheid.'

Peter van den Broek in *De Avonden*, VPRO-radio 2 december 2009

COLOFON

IMPRINT: *Zuider-Amstel*, Amsterdam

REDACTIE, TYPOGRAFIE EN PREPRESS: *Uitgeverij Abraxas*, Amsterdam

AUTEURSONDERSTEUNING: Tjitske Bianchi, Ibearân

TEKSTCORRECTIE: Nienke Lantman, Erm

LETTERS: TEFF *Trinité 2 & 4*, TEFF *Lexicon*, ITC *Bodoni 72* en DTL *Documenta*

PAPIER OMSLAG: 240 g/m² *sulfaat-karton*

PAPIER BINNENWERK: 90 g/m² *Biotop 3*

ILLUSTRATIE bladzijde 316: *Winona Nelson*

© 2011 by *Wizards of the coast*, Pennsylvania

RÂNESTÊDLIKE PRACHTÚTJEFTEN

‘Onze kinderen zijn de toekomst. – Straks, wanneer ze volwassen zijn en wijzelf in onze laatste levensfase verkeren, gaan zij verder. Dan zullen ze de problemen aan moeten kunnen die wij en onze voorouders hebben achtergelaten. Dan zullen we het beste van onszelf moeten hebben gegeven zodat ze goed voorbereid zijn en grip op hun eigen levens hebben om de vaak niet geringe situaties aan te kunnen die op hen afkomen.

Het is een belangrijke taak om kinderen te mogen opvoeden. Zo geven we nu vorm aan de toekomst. Het is onze taak om ze met zoveel liefde en aandacht op te voeden als we maar kunnen.’

E.K.

In *De kleine Johannes* worden de ontwikkelingsstadia geschetst van de levensfasen: de tijd van de *fantasie* en *liefde*, de periode van *vragen* stellen en *onderzoek*, het *religieuze* stadium. Johannes ervaart het *conflict* tussen gevoel en *calculerend* denken. Het gevoel overwint, de esthetiek wordt erkend en de ethische levenswandel aanvaard. In dit laatste stadium keert hij zich, na een moeilijke ontwikkelingsgang, tot de humaniteit.

‘Had hij niet in *De kleine Johannes* een demonstratie gegeven van de autonome gevoels- en ervaringswereld van bloemen en planten? Had hij niet zijn bekende gedicht over de waterlelie gemaakt waarin deze bloem badend in het licht en het water aan zichzelf genoeg heeft?

SUDER-ÆMSTEL

‘In Fechners *Büchlein* kwam de spiritist Van Eeden aan zijn trekken, in *Nanna* de natuurlijke hebbert. Fechner had in hoofdstuk 4 van *Nanna* verteld hoe hij op een zomerdag aan een vijver stond en peinzend naar een waterlelie keek die haar bladeren over het water had gespreid en mit offener Blüte sich im Lichte sonnte. Hoe uitzonderlijk gelukkig zou die waterlelie zijn, had Fechner gedacht, om van boven in het zonlicht te baden en van onderen in het water. Waarom zou een waterlelie niet kunnen voelen? Zo’n schepsel kon niet gemaakt zijn om uitsluitend voorwerp van nutteloze bespiegeling te zijn. Het was zo gebouwd dat het dat baden in zonlicht en water kon voelen.’

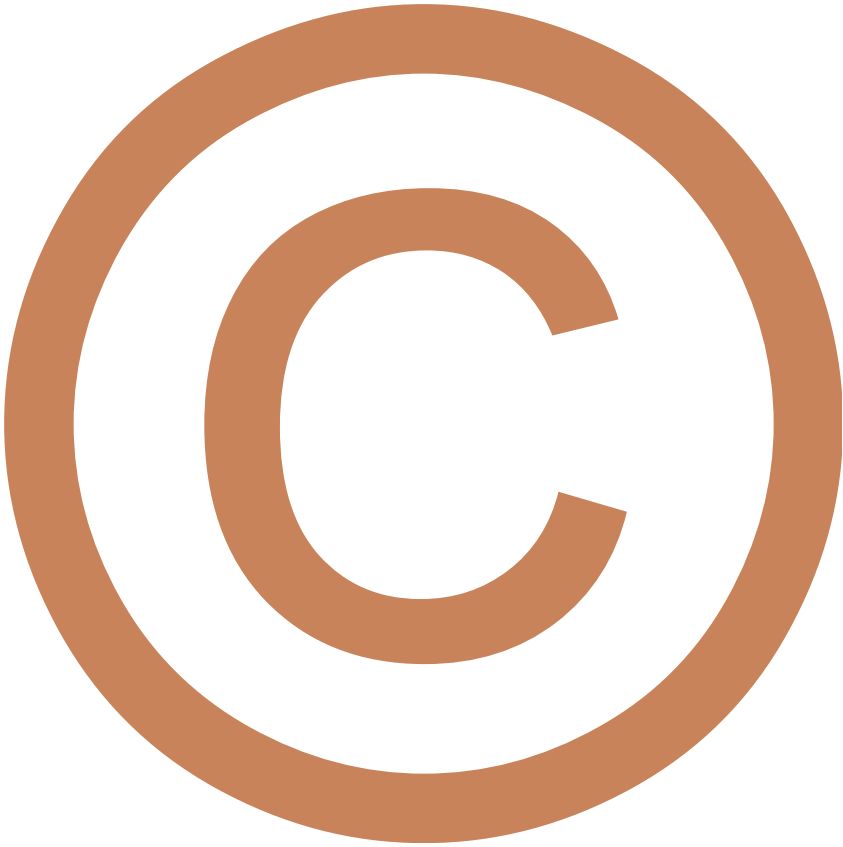
J. Fontijn: *Trots verbrijzeld* 1996, p. 96.

*Drängt fremde Tiefe
Rätsel und Zauber
Eigener Tiefe zu –
schweige und warte.*

*Wächst aus dem Dunklen,
Seele bedrängend,
Fragend Befangen –
warte und lausche.*

*Reicht aus Befängnis
Ahnender Einklang,
Ruhe im Widerstreit –
lausche und schweige.*

R.O.

IN KOART BEGRYP

Myn winsk en myn wâld.

(Mijn verlangen en mijn toeverlaat.)

‘DE FRIESE WOUDEN WAS EEN VEENGEBIED DAT ONDER ERBARMELIJKE OMSTANDIGHEDEN is afgegraven. Toen deze klus geklaard was, lieten de investeerders de arbeiders werkloos achter. Met niets en in diepe armoede, bouwden ze hier hun eigen hutje. In de plaggenhutten en spithutten vestigden hele gezinnen zich. Ze zorgden voor hun eigen onderhoud, trokken zich van niemand iets aan en niemand trok zich van hen iets aan. Het waren evangelisten en dominees die zich tientallen jaren bekommerden om de heidebewoners. Stapje voor stapje, of liever steentje voor steentje, werden huizen, scholen en uiteindelijk hele dorpen gebouwd voor en door de heidebewoners. Het typeert de inwoners van de Friese Wouden, *wâldpiken* genoemd, tot vandaag de dag: vrijgevochten, anders dan anders en een beetje dwars. Een *Wâldpyk* is nog altijd liever kleine baas dan grote knecht.’

‘WAAR JE OOK KIJKT, overal vind je in deze regio handel langs de weg. Van onbemande kraampjes met kleine goederen waarbij het geld in een potje achtergelaten kan worden, tot een verscheidenheid van eigen ondernemingen aan huis.’

‘THE FRYSKÉ WÂLDEN was once a region where workers dug peat under appalling conditions. As soon as the peat was exhausted, the investors simply left the unemployed workers behind. Left with nothing, and in extreme poverty, they built their own huts. Entire families were housed in turf covered huts and sheds. They looked after themselves, they didn't care for anybody, and nobody cared for them. Decades, the evangelists and pastors arrived to care for these moorland residents. Step by step, or rather stone by stone, houses, schools, and eventually entire villages were built by the moorland residents. This typifies the current residents of the Friese Wouden, still referred to as *Wâldpiken*: full of spirit, just a bit different, and occasionally somewhat cantankerous. A *Wâldpyk* would always prefer to be a small employer rather than an important employee.’

‘WHEREVER YOU LOOK IN THE REGION, you will see things for sale at the side of the road, from unmanned stalls selling small items that ask the purchaser to leave money in a small jar, to a variety of home businesses.’

GIELE WÂLDBEANTSJES (Frisian yellow woodland beans), *wâldgieltsjes* (potatoes), *wichters* (woodland plums), these regional products are known exclusively by their Frisian names. These are just some of the regional products associated with *Wâldpyk* from the *Wrâldfrucht-fondaasje*.

The Reade krobbe, Kollumer pronkboon, aronia, blauwe bes and the parnaskruid are some of the other crops that are extremely popular in the region.’

U.M. *Zuider-Amstel* is de literaire imprint van
info@uitgeverijabraxas.nl – www.uitgeverijabraxas.nl